

SATAKUNYA

XV

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

XV

JULKAISSUT

SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

TOIMITUSKUNTA:

EDWIN LINKOMIES

NIILO VALONEN

EINO NIKKILÄ

MAUNO JOKIPII

toimitussihteeri

TÄTÄ JULKAISUA OVAT LAHJOITUKSILLA AVUSTANEET:

WERNER SÖDERSTRÖM OY.

RAUMAN KAUPUNKI

MERIKARVIAN KUNTA

TYRVÄÄN SANOMAT

SATAKUNNAN PARANTOLA

Edwin Linkomies

Satakuntatalon syntyvaiheet.

Satakunta-sarjan XV nide valmistuu painosta siksi, kun Satakuntalaisen Osakunnan toimesta Helsinkiin rakennettu uusi Satakuntatalo vihitään tarkoitukseensa. Sen vuoksi on aiheellista tässä yleispiirteisesti kuvata talon syntyvaiheita. Tähän on sitäkin enemmän syytä, kun Satakuntatalon pystyttäminen ei ainoastaan merkitse uuden kehitysjakson alkamista Satakuntalaisen Osakunnan historiassa, vaan toivottavasti myös on omiaan elvyttämään kotiseutuun kohdistuvaa harrastusta laajemmissakin satakuntalaispiireissä.

Ajatus, että Satakuntalainen Osakunta tarvitsisi oman talon, ei ole syntynyt vasta siinä vaiheessa, jossa sen toteuttaminen jo alkoi olla mahdollisuuksien rajoissa. Eräänlaisena utopiana se on elänyt paljon aikaisemmin. Osakunnan kunniainspitär, rouva Maila Mikkola oli esittänyt sen vuosia sitten, mutta olosuhteiden pakosta se silloin jäi tuulentuvaksi. Taloudellisia edellytyksiä ei ollut olemassa. Vasta uuden tuberkuloosilain säätäminen v. 1948 muutti olosuhteet sellaisiksi, että suunnitelma, joka oli väikkynyt mielissä toiveunena, yhtäkkiä alkoi saada allensa todellisuuspohjaa. Osakuntahan omisti melkein kaikki Satakunnan keuhkotautiparantolan osakkeet. Kun parantola uuden lain säännösten mukaan oli luovutettava maakunnan kun-

tien liitolle, näytti olevan mahdollista vaatia jotakin korvausta siitä perustavasta työstä, jonka Osakunta oli tehnyt parantolan aikaansaamiseksi ja jonka ansiosta Satakunnan kunnat omitta ponnistuksitta nyt saivat haltuunsa laajan ja tarkoituksenmukaisen laitoksen.

Keväällä 1949 oli Osakunnan piirissä kypsynyt päätös, ettei voitu pitää Osakunnan velvollisuutena luovuttaa parantolaa Satakunnan kunnille ilman korvausta, vaan että Osakunnalla oli täysi moraalinen ja myös juriidinen oikeus vaatia kunnilta vastasuoritusta siitä edusta, joka Osakunnan toiminnan tuloksena oli koituva kunnille. Jo silloin pidettiin selvänä, että varat, jotka Osakunta täten saisi, käytettäisiin oman talon rakentamiseksi Helsinkiin. Kuntien olisi siis suoritettava parantolaa niille luovutettaessa niin suuri rahaerä, että sen turvin olisi mahdollista ryhtyä rakennusyritykseen. Jotta saataisiin muodollisesti pätevä lähtökohta kuntien kanssa käytäville neuvotteluille, hankittiin syksyllä 1949 hallinto-oikeuden asiantuntijalta, professori Aarne Rekolalta lausunto, jossa valaistiin parantolaan liittyviä omistusoikeudellisia seikkoja. Lausunnosta ilmeni, että velvollisuutta parantolan luovuttamiseen korvauksetta kuntien liitolle ei ollut olemassa. Asiantuntija oli sitä mieltä, että korvaus hyvinkin saattoi olla 10—20 % parantolan todellisesta arvosta, joka laskettiin noin 500 miljoonaksi markaksi.

Moni lukija saattanee kysyä, miksi oli tyydyttävä suhteellisesti näin vähäiseen korvausmäärään. Syy oli se, että parantola pääasiallisesti oli rakennettu valtionapujen turvin. Olisi ollut kohtuutonta, että osakkeenomistajat olisivat saaneet hyödyn niistä uhrauksista, jotka valtiovalta oli parantolan hyväksi tehnyt. Sen vuoksi täytyi Osakunnan vaatimusten pysyä sellaisissa rajoissa, että valtiovalta saattoi pitää niitä oikeutettuina. Lääkintöhalli-

Peruskiven laskeminen.

tuksen edustajan kanssa päästiin neuvottelujen jälkeen yksimielisyyteen siitä, että parantolaa luovutettaessa saatiin vaatia 75 miljoonan markan korvaus. Tämän määrän myös kuntien edustajat suostuivat suorittamaan. Muodollinen kauppakirja tehtiin joulukuun 31 päivänä 1949. Paitsi 75 miljoonan markan kauppasummaa jäi Osakunnan haltuun erinäisiä säästövaroja, niin että rakennushankkeen toteuttamiseksi yhteensä oli käytettävissä noin 100 miljoonaa markkaa.

Niin pian kuin näytti todennäköiseltä, että rakennushankkeen voitaisiin ryhtyä, alettiin syksyn 1949 kuluessa tiedustella Helsingin kaupungin viranomaisilta sopivaa tonttia Osakunnan tarpeisiin. Sen löytäminen ja saaminen osoittautui vaikeaksi ja aikaa vieväksi. Kun taloon paitsi ylioppilasasuntolaa oli sijoitettava Osakunnan huoneisto, ei voitu ajatella sen rakentamista kaukana keskikaupungista tarjona oleville paikoille. Lopulta päädyttiin tonttiin, joka sijaitsi Lapinlahdenkadun ja Lapinrinteen

kulmauksessa ja joka sattumalta oli käytettävissä. Tontin kauppahinta oli 8.500.000 mk, mutta kaupunki suostui auliisti jättämään puolet tästä summasta korottomaksi lainaksi, jota ei tarvitse suorittaa, jos taloa jatkuvasti käytetään sen alkuperäiseen tarkoitukseen.

Tontin hankkiminen vei niin pitkän aikaa, että vasta vuoden 1950 alkupuolella voitiin ryhtyä toimenpiteisiin rakennuspiirustusten aikaansaamiseksi. Sitä varten järjestettiin kutsukilpailu, johon nimettiin kolme nuorta arkkitehtia, niistä yksi satakuntalainen. Kilpailulautakunnan yksimielisen käsityksen mukaan oli ylivoimaisesti ansiokkain se ehdotus, jonka oli jättänyt arkkitehti Einari Teräsvirta, joka täten sai tehtäväkseen laatia lopulliset rakennuspiirustukset ja valvoa rakennustyön suorittamista. Heti kun arkkitehti oli päässyt työssään riittävän pitkälle, aloitettiin toukokuussa 1950 louhintatyöt, jotka saatiin päätökseen saman vuoden elokuussa. Syyskuun 1 päivänä tehtiin talon rakentamisesta urakkasopimus, jossa urakkasumma oli määrätty 91.500.000 markaksi. Rakennusurakan ulkopuolelle jäivät sähkö- ja putkityöt, joiden urakkahinta yhteensä nousi noin 16.750.000 markkaan. Ottaen huomioon arkkitehdin ja asiantuntijain palkkiot sekä muut lisämenot laskettiin rakennusvaiheen alkaessa talon valmiina maksavan pyörein luvuin 120 miljoonaa markkaa. Kun omia varoja oli noin 100 miljoonaa, ei lainavaroihin olisi tarvinnut kovinkaan paljon turvautua.

Jo urakkasopimusta allekirjoitettaessa oli kuitenkin kaikille selvää, että oli varauduttava melkoisiin yllätyksiin ja että kustannukset ilmeisesti tulisivat huomattavasti kohoamaan. Elettiin näet paraikaa inflaatiokautta, joka oli alkanut edellisenä keväänä ja jatkui kiihtyvällä vauhdilla. Urakoitsijat eivät tehneet kiinteitä

*Satakuntatalo**viimeistelyvaiheessa.*

sopimuksia, vaan pidättivät itselleen oikeuden saada korvauksen työpalkkojen ja rakennustarvikkeiden hintojen noususta. Tämä teki mahdottomaksi edes osapuilleen arvioida lopullisia kustannuksia. Kun inflaatio uhkasi sitä rahapääomaa, joka oli saatu parantolaa luovutettaessa, ei kuitenkaan ollut muuta keinoa kuin mahdollisimman nopeasti ryhtyä rakennustyöhön. Samanaikaisesti puhjennut sementtipula viivästytti töiden alkamista niin, että tehokkaaseen rakentamiseen päästiin vasta marraskuun alussa 1950. Peruskivi muurattiin juhlallisin menoin marraskuun 18 päivänä. Juhlatilaisuudessa oli saapuvilla Osakunta lippuineen sekä runsaasti entisiä osakuntalaisia. Erikoisen mieliinpainuva oli Osakunnan kunniainspittären Maila Mikkolan tilaisuudessa pitämä puhe, jossa hän korosti vakavan osakuntahengen merkitystä.

Se muodostui samalla hänen henkiseksi testamentikseen osakuntalaisille.

Peruskiven laskemisen jälkeen työt edistyivät rakennuksella jotenkin ripeästi, niin että harjannostajaiset voitiin pitää maaliskuun 17 päivänä 1951. Mutta sen jälkeen työtahti alkoi huomattavasti hiljentyä. Osaksi tähän oli syynä helmikuun 8 päivänä 1951 puhjennut putkityömieslakko, jota kesti saman vuoden lokakuun 4 päivään asti. Mutta lakon päättymisen jälkeenkään työ ei saanut kylliksi nopeaa vauhtia, mistä johtuu, että rakennus lopullisesti valmistuu vasta vuoden 1952 syyskuun kuluessa. Asuntola oli jo keväällä saatettu sellaiselle valmiusasteelle, että siihen huhtikuun 20 päivänä voitiin ottaa ensimmäiset asukkaat, 84 osakuntalaista. Myös konttorihuoneistot ovat olleet vuokrattuina samasta ajankohdasta lähtien. Olympiakisojen aikana heinä—elokuussa 1952 asuntola oli vuokrattu olympiatoimikunnalle, joka sijoitti siihen ulkomaalaisia sanomalehtimiehiä.

Inflaatio sekä sementtipulasta ja putkityömieslakosta johtunut viivästyminen ovat, niinkuin oli odotettavissa, suuresti korottaneet rakennuskustannuksia. Vielä ei ole käytettävissä aivan tarkkoja numeroita, mutta on ilmeistä, että Satakuntatalo tulee tontteineen maksamaan noin 195 miljoonaa markkaa. Tähän summaan on silloin laskettu myös korkomenot, jotka pitkän rakennusajan takia ymmärrettävästi ovat nousseet huomattavaan määrään, nim. noin 6 miljoonaan markkaan. Kun lisäksi otetaan huomioon, että kalustus vaatii lähes 10 miljoonaa, josta tosin lahjoituksina on saatu kerätyksi suunnilleen puolet, havaitaan, että Satakuntaloa tulevat rasittamaan noin 100 miljoonan markan velat. Talousarviota on oleva erittäin vaikeata saada tasapainoon nykyisen korkean korkokannan vallitessa. Niinpä onkin valtiovalalta anottu samanlaista halpakorkoista lainaa, jollaisia on myönnetty Domus Academicalle ja Turun yliopiston ylioppilaskunnan rakennukselle. Ainoastaan

sellaisen lainan turvin voidaan ylioppilasasuntojen vuokrat pysyttää kohtuullisissa rajoissa.

Satakuntatalon pystyttäminen näin muuttuneissa oloissa, kun on ollut pakko suurelta osalta turvautua lainapääomaan, on ollut mahdollista vain sen auliuden varassa, jota Kansallis-Osake-Pankki on hanketta kohtaan osoittanut. Näin tehdessään pankki on jatkanut niitä perinteitä, jotka ovat muodostuneet vuosikymmenien kuluessa tämän kansallisen rahalaitoksen moninaisin tavoin edistäessä myös suomalaista hengenelämää. Myötätunto, jota Kansallis-Osake-Pankki on osoittanut Satakuntataloa kohtaan, ei saa satakuntalaisten piirissä unohtua.

Talo on tilavuudeltaan 17.600 m³, ja siinä on 8 kerrosta sekä kellarikerros. Viimeksi mainitussa on paitsi keskuslämmitystiloja ja osakunnan arkistohuonetta pääasiallisesti vuokrattavaa kellaritilaa. Ensimmäisessä kerroksessa on liikehuoneita — kauppoja takahuoneineen, jotka kaikki on vuokrattu Helsingin Osuuskau-palle. Toiseen kerrokseen on sijoitettu vuokrattavia konttorihuoneistoja. Kolmannesta kerroksesta lähtien ylöspäin kaikki tilat on varattu asuntolalle tai Osakunnalle. Kaikki eteläiseen ilmansuuntaan olevat Lapinlahdenkadun puoleiset huoneet ovat ylioppilaiden asuinhuoneita. Yhteensä on rakennuksessa tilaa 105 ylioppilaalle. Lapinrinteen puolella on kolmannessa kerroksessa ruokala, jossa tarjoillaan osakuntalaisille kohtuulliseen hintaan maukasta ja ravitsevaa ruokaa. Neljännessä ja viidennessä kerroksessa on samalla kohdalla kahden kerroksen läpi ulottuva juhlasali, johon mahtuu noin 250 henkeä. Neljännessä kerroksessa on pihan puolella tilava miesten seurusteluhuone. Viidennessä kerroksessa on naisten seurusteluhuone ja Osakunnan kirjasto sekä entisten osakuntalaisten huone, ns. kiltasali. Seitsemännessä kerroksessa on osakunnan kanslia. Kahdeksannesta kerroksesta osa on varattu museoksi, johon siirretään Mikkola-puolisojen Laaksolasta ns. Sa-

takunta-salin ja sen perällä olevan huoneen sisustus. Näin uusi Satakuntatalo tulee säilyttämään niiden persoonallisuuksien muiston, joiden uhrautuva ja esikuvallinen työ on laskenut perustuksen myös tälle rakennukselle.

Rakennusta pystytettäessä on pidetty silmällä, että se tulisi ajan hammasta kestäväksi, aistikkaaksi ja viihtyisäksi, mutta on karrettu kaikkea yllellisyyttä. Näyttää siltä, että tässä pyrkimyksessä on onnistuttu. Vuolukivifasaadi korostaa talon julkista luonnetta, samalla kun se tulevaisuudessa tuntuvasti säästää kustannuksia. Samoja näkökohtia on koetettu ottaa huomioon myös kalustamisessa. Enimmäkseen on käytetty standardityyppejä, mutta on yritetty välttää kuolettavaa yksitoikkoisuutta. Kaluston hankkimisessa on ollut suurta apua keräyksestä, joka on suoritettu maakunnassa ja jonka onnistuminen on ollut uhrautuvien satakuntaisten naisten ansio. Yhteensä se on tuottanut 5 miljoonaa markkaa.

Satakuntatalon hallinnasta vastaa Satalinnan Säätiö, jonka Osakunta päätti perustaa keväällä 1950 ja jonka säännöt Oikeusministeriö vahvisti huhtikuun 28 päivänä 1950. Säätiön hallitukseen kuuluu neljä elinikäistä jäsentä, minkä lisäksi Osakunnan inspehtori ja kuraattori ovat itseoikeutettuja jäseniä. Sitä paitsi Osakunta valitsee kalenterivuositain hallitukseen kolme jäsentä.

V. Horelli

Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus Satakunnassa vv. 1936—1950.

V. 1907 julkaisi *Hannes Ryömä Satakunta I:ssä* keuhkotautikuolleisuustilaston Satakuntalaisen Osakunnan alueelta kymmenvuotiskausilta 1886—1895 ja 1896—1905. Tilastossa, josta edellisen oli laatinut *L. W. Fagerlund*, verrataan keuhkotautikuolleisuutta eri pitäjissä ja eri kihlakunnissa niiden yleiseen kuolleisuuteen. Saman kaavan mukaisen keuhkotautikuolleisuustilaston samalta alueelta julkaisi allekirjoittanut *Satakunta XII:ssa* kymmenvuotiskausilta 1906—1915, 1916—1925 ja 1926—1935. Alempana oleva keuhkotautikuolleisuustilasto on jatkona edelliseen tilastoon laadittu samalta alueelta viisivuotiskausittain samaa kaavaa noudattaen.

Alempana esittämäni tilasto ei ole täysin verrattavissa aikaisemmin julkaistuihin tilastoihin. Aina vuoteen 1935 saakka perustuivat kuolleisuustilastot, joita Suomessa on tehty vuodesta 1749 alkaen, papiston laatimiin merkintöihin. Sen jälkeen tuli kuolemansyiden toteaminen lääkärien tehtäväksi. Suomen kaupungeissa ovat kuolemansyytilastojen perustana kuitenkin jo vuodesta 1893 alkaen olleet lääkärien antamat kuolintodistukset.

Huolimatta siitä, ettei seurakuntien esimiehiltä luonnollisestikaan ole voitu vaatia sitä asiantuntemusta, jota kuolemansyiden tarkka ja luotettava ilmoittaminen edellyttää, lienevät aikaisemmin laaditutkin keuhkotautikuolleisuustilastot kuitenkin suurin piirtein oikeat. Keuhkotaudin kliinillinen kulku on jo kauvan

*Satakunnan Parantolan vanhimman osan julkisivu tammikuussa 1950.
Valok. Eino Nikkilä.*

ollut tunnettu, papisto on varhaisina aikoina paljon ollut tekemisissä sairauksien kanssa ja lähes parisataa vuotta sitten julkaistiin Ruotsissa lääketieteen oppikirjoja pappeja varten. Viime vuosina, jolloin röntgen- ja tuberkelibasillitutkimukset ovat käyneet yleisiksi, ovat kuolemansyytilastot edelleen varmistuneet. Verrattaessa maalaiskuntien ja kaupunkien keuhkotautikuolleisuustilastoja toisiinsa huomaamme, että v. 1935 taitekohdan jälkeen edellisten luku on käynyt suhteellisesti jonkinverran jälkimmäisten lukua suuremmaksi. Keuhkotautiin kuolleisuus on näin ollen todennäköisesti maalaiskunnissa ollut ennen vuotta 1935 jonkinverran suurempi kuin tilastot osoittavat.

Missä määrin karjalaisten muutto Satakuntaan on vaikuttanut viime vuosien kuolemansyytilastoihin, on edelleen tutkimatta. Kannaksella ja Laatokan länsipuolen pitäjissä, joista asukkaat

etupäässä Satakuntaan muuttivat, tiedettiin tuberkuloosia olleen verrattain runsaasti.

Kun Satakunnan Parantola, joka toimintansa alkoi v. 1925, viime vuoden alussa siirtyi Satakunnan kuntien haltuun ja kun tuberkuloosinvastustamistyö, jonka hyväksi Satakuntalainen Osakunta on toiminut yli 40 vuotta, niinikään Satakunnan maakunnassa siirtyi kuntayhtymän huoleksi, on mielenkiintoista todeta, missä määrin keuhkotautikuolleisuus Satakunnassa Satakuntalaisen Osakunnan ollessa tuberkuloosinvastustamistyön johdossa on vähentynyt.

Seuraavassa esitän laskelmat keuhkotautikuolleisuudesta ja yleisestä kuolleisuudesta Satakuntalaisen Osakunnan alueella vuosina 1936—1950.

<i>Keuhkotautikuolleisuus</i>	<i>ja</i>	<i>yleinen</i>	<i>kuolleisuus</i>	<i>keskimäärin</i>	<i>vuotta</i>	<i>kohden</i>
			<i>vuosina</i>	<i>1936—40.</i>		
Kihlakunta ja kunta	Keuhkotautiin kuollut miehiä	Keuhkotautiin kuollut naisia	Keuhkotauti- kuolleisuus 1000 asukasta kohden	Keuhkotauti- kuolleisuus % kaikista kuol- leista	Yleinen kuol- leisuus 1000 asukasta kohden	Keskivärtiku- (henkilö- väestö)
Uvilan kihlakunta						
Porin kaupunki	21,4	13,6	1,82	13,0	14,0	19.264
Rauman »	7,4	8,0	1,82	13,0	14,1	8.450
Honkilahti	1,6	1,4	1,76	11,7	15,1	1.701
Hinnerjoki	1,8	2,4	2,40	18,6	12,9	1.753
Eura	3,4	3,2	1,52	12,4	12,3	4.337
Kiukainen	4,4	4,8	1,97	13,0	15,1	4.682
Lappi	2,0	3,0	1,38	9,9	14,0	3.620
Rauman mlk	3,4	4,2	1,20	10,7	11,3	6.315
Eurajoki	4,8	4,2	1,53	9,0	17,0	5.893
Luvia	2,0	2,2	1,50	11,1	13,5	2.806
Porin mlk	10,6	8,6	1,97	14,5	13,6	9.765
Uvila	14,4	9,8	1,73	15,0	15,1	10.665
Nakkila	4,8	4,4	1,91	12,4	15,4	4.817
Kullaa	4,2	3,4	2,77	20,7	13,4	2.742
Noormarkku	4,2	5,2	2,41	13,6	17,7	3.900
Pomarkku	6,0	4,8	2,50	16,5	15,2	4.314

Ahlainen	4,0	2,6	1,88	12,4	15,2	3.504
Merikarvia	10,4	5,6	2,16	13,1	16,5	7.411
Siikainen	4,8	6,6	2,38	14,2	16,7	4.794
Koko kihlakunta	115,6	98,0	1,93	13,2	14,6	110.733
<i>Ikaalisten kihlakunta</i>						
Kankaanpää	13,6	9,2	2,33	17,2	13,6	9.770
Hongonjoki	5,0	3,2	2,31	15,8	14,6	3.555
Karvia	3,0	5,0	1,74	12,8	13,6	4.587
Parkano	8,8	7,6	2,24	16,5	13,6	7.309
Kihniö	3,8	3,4	2,12	14,9	14,3	3.393
Jämijärvi	4,4	2,2	1,88	13,9	13,5	3.516
Ikaalinen (mlk. ja kauppala)	8,0	6,2	1,36	8,0	16,9	10.461
Viljakkala	1,8	2,0	1,51	10,5	14,4	2.522
Hämeenkyrö	10,2	8,0	2,07	14,4	14,4	8.772
Koko kihlakunta	58,6	46,8	1,96	13,5	14,5	53.885
<i>Tyrvään kihlakunta</i>						
Lavia	6,8	5,4	2,27	14,2	16,9	5.182
Suodenniemi	2,0	1,6	1,34	9,4	14,3	2.677
Mouhijärvi	5,0	3,6	2,08	11,9	17,5	4.126
Suoniemi	1,8	0,8	1,39	8,1	17,2	1.871
Karkku	3,4	3,8	2,15	12,5	17,2	3.353
Tyrvää ja Vammala	11,8	10,4	2,37	16,8	14,0	9.383
Kiikka	3,2	3,0	1,59	10,1	15,8	3.890
Kiikoinen	2,6	4,0	2,39	16,8	14,2	2.766
Koko kihlakunta	36,6	32,6	2,08	13,3	15,7	33.248
<i>Loimaan kihlakunta</i>						
Kauvatsa	1,8	3,6	1,93	2,7	15,2	2.799
Harjavalta	1,4	1,2	0,98	6,7	14,6	2.641
Kokemäki	5,8	7,2	1,72	1,6	14,7	7.579
Huittinen	7,6	5,6	1,50	9,7	15,5	8.788
Keikyä	1,0	1,8	1,53	8,5	18,0	1.830
Köyliö	2,2	3,2	1,54	11,1	14,0	3.497
Säkylä	3,4	1,8	1,72	11,9	14,4	3.026
Vampula	3,6	3,6	2,22	15,3	14,5	3.250
Punkalaidun	6,4	6,6	1,90	12,2	15,5	6.849
Alastaro	3,8	4,2	1,68	10,4	16,1	4.768
Metsämaa	4,0	1,8	3,40	22,3	15,2	1.705
Oripää (Maskun kihlakuntaa)	2,8	1,6	2,18	14,5	15,1	2017
Loimaan mlk	8,2	6,0	1,81	12,4	19,7	7.832

Loimaan kauppala	3,0	2,4	2,08	14,4	14,5	2.598
Mellilä	2,6	1,4	1,94	11,5	16,8	2.067
Koko kihlakunta	57,6	52,0	1,79	11,8	15,2	61.246
» maakunta	309,4	264,2	1,92	12,9	14,8	259.112

Olen kursivoinut tilastossa huomattavan korkeat ja huomattavan alhaiset numerot. Kihlakunnittain oli yleinen kuolleisuus korkein Tyrvään kihlakunnassa ja matalin Ikaalisten kihlakunnassa. Keuhkotautiinkuolleisuus oli korkein niinikään Tyrvään kihlakunnassa ja matalin Loimaan kihlakunnassa. Yksityisistä kunnista erikseen mainiten oli yleinen kuolleisuus suhteellisen korkea Loimaan maalaiskunnassa, Keikyässä, Noormarkussa ja Mouhijärvellä, verraten alhainen Rauman maalaiskunnassa, Eurassa ja Hinnerjoella. Keuhkotautiin kuolleisuus oli huomattavan korkea Metsämaalla, Kullaalla, Pomarkussa, Hinnerjoella, Noormarkussa, Kiikoisissa ja Siikaisissa sekä verraten alhainen Harjavallassa, Suodenniemellä, Ikaalisissa, Lapissa, Suoniemellä ja Rauman maalaiskunnassa.

Kihlakunta ja kunta	Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus keskimäärin vuonna 1941—45.					
	Keuhkotautiin kuolleet miehiä	Keuhkotautiin kuolleet naisia	Keuhkotauti- kuolleisuus 1000 asukkaasta kohden	Keuhkotauti- kuolleisuus % kaikista kuol- leista	Yleinen kuol- leisuus 1000 asukasta kohden	Keskiikäiluku (henkilöitä väestö)
Uvilan kihlakunta						
Porin kaupunki	25,4	21,4	1,38	12,6	10,9	33.893
Rauman »	8,4	5,0	1,43	10,0	14,2	9.403
Honkilahti	2,6	0,8	1,95	12,5	15,6	1.747
Hinnerjoki		1,6	1,77	11,4	15,6	1.697
Eura	3,8	1,8	1,17	9,1	13,0	4.767
Kiukainen	3,4	4,4	1,62	10,7	15,1	4.812
Lappi	2,6	3,4	1,72	10,1	17,1	3.484
Rauman mlk	7,8	5,6	2,03	14,2	14,3	6.600
Eurajoki	7,4	4,0	1,99	12,2	16,2	5.738
Luvia	2,8	1,6	1,56	10,6	14,9	2.788
Porin mlk	11,8	9,0	3,77	14,5	25,9	5.520
Uvilä	4,6	3,6	1,80	10,2	17,7	4.543

Nakkila.....	4,4	4,8	1,81	12,8	14,2	5.082
Kullaa.....	3,2	1,6	1,78	11,7	15,3	2.693
Noormarkku.....	5,0	2,2	1,79	12,1	14,9	4.012
Pomarkku.....	5,4	4,6	2,27	13,1	17,4	4.398
Ahlainen.....	3,6	2,2	1,72	11,7	14,7	3.363
Merikarvia.....	8,0	6,0	1,95	11,1	17,5	7.190
Siikainen.....	6,2	3,0	1,93	12,2	15,8	4.769
Koko kihlakunta	117,8	86,6	1,75	12,0	14,6	116.499
<i>Ikaalisten kihlakunta</i>						
Kankaanpää.....	13,8	10,0	2,24	15,4	14,6	10.636
Hongonjoki.....	5,2	3,6	2,43	17,0	14,3	3.628
Karvia.....	5,2	4,0	2,27	12,4	15,0	4.932
Parkano.....	8,4	6,0	1,86	12,7	14,7	7.751
Kihniö.....	6,2	2,4	2,32	14,0	16,6	3.701
Jämsijärvi.....	5,2	2,6	2,14	13,3	16,2	3.638
Ikaalinen (mlk. ja kauppala)	10,2	5,8	1,56	8,9	17,5	10.228
Viljakkala.....	4,2	1,8	2,34	12,9	18,1	2.559
Hämeenkyrö.....	8,2	8,8	1,96	11,9	16,4	8.684
Koko kihlakunta	66,6	45,0	2,00	12,6	15,8	55.757
<i>Tyrvään kihlakunta</i>						
Lavia.....	5,2	3,4	1,66	11,3	14,8	5.172
Suodenniemi.....	2,8	1,8	1,70	11,0	15,5	2.710
Mouhijärvi.....	4,8	3,2	1,96	11,1	17,7	4.076
Suoniemi.....	1,8	1,4	1,70	10,6	16,1	1.881
Karkku.....	3,8	2,8	1,96	10,5	18,7	3.367
Tyrvää ja Vammala.....	12,8	11,0	2,37	16,2	14,6	10.031
Kiikka.....	3,8	2,8	1,71	10,4	16,5	3.854
Kiikoinen.....	2,6	2,6	1,91	13,0	14,7	2.720
Koko kihlakunta	37,6	29,0	1,97	12,5	15,8	33.811
<i>Loimaan kihlakunta</i>						
Kauvatsa.....	3,8	2,4	2,11	13,2	16,0	2.933
Harjavalta.....	3,4	1,2	1,47	11,0	13,5	3.121
Kokemäki.....	7,2	6,8	1,68	11,4	14,7	8.351
Huittinen.....	7,8	5,0	1,41	9,1	15,5	9.100
Keikyä.....	1,6	2,0	1,83	11,9	15,3	1.971
Köyliö.....	4,0	2,4	1,78	11,4	15,6	3.596
Säkylä.....	2,0	1,6	1,12	8,7	13,0	3.210
Vampula.....	4,8	3,2	2,44	14,2	17,2	3.285
Punkalaidun.....	7,4	4,4	1,67	10,2	16,4	7.083
Alastaro.....	5,0	3,8	1,80	12,0	15,1	4.889
Metsämaa.....	1,2	1,6	1,63	10,4	15,6	1.721

Oripää (Maskun kihlakuntaa)	2,4	2,0	2,13	13,3	16,1	2.062
Loimaan mlk	8,6	8,4	2,12	13,0	16,3	8.020
Loimaan kauppala	1,8	2,2	1,44	10,4	13,8	2.776
Mellilä	2,6	2,2	2,20	14,8	14,8	2.186
Koko kihlakunta	63,6	49,2	1,75	11,4	15,4	64.304
» maakunta	285,6	209,8	1,83	12,1	15,2	270.371

Yleinen kuolleisuus oli viisivuotiskautena 1941—1945 korkein Ikaalisten ja Tyrvään kihlakunnissa ja matalin Ulvilan kihlakunnassa, myös kuuhkotautikuolleisuus korkein Ikaalisten kihlakunnassa ja matalin Ulvilan kihlakunnassa. Yksityisistä kunnista erikseen mainiten oli yleinen kuolleisuus korkein Porin maalaiskunnassa, Karkussa, Viljakkalassa, Mouhijärvellä ja Ulvilassa sekä matalin Porin kaupungissa, Eurassa, Säkylässä ja Harjavallassa. Kuuhkotautiin kuolleisuus oli erityisimmin korkea Porin maalaiskunnassa, Hongonjoella, Vampulassa, Tyrväällä, Viljakkalassa ja Kihniössä sekä huomattavan alhainen Säkylässä, Eurassa, Porin ja Rauman kaupungeissa ja Huittisissa. Porin maalaiskunnan kuuhkotauti- ja yleinen kuolleisuusluku ovat liian korkeat, vastaavat luvut taas Porin kaupungissa liian pienet, johtuen siitä, ettei kuolleita ole aineiston puutteellisuuksien takia tarkalleen voitu jakaa maalaiskunnan ja kaupungin osalle.

Kuuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus keskimäärin vuotta kohden vuosina 1946—50.

Kihlakunta ja kunta	Kuuhkotautiin kuollut miehiä	Kuuhkotautiin kuollut naisia	Kuuhkotautikuolleisuus 1000 asukasta kohden	Kuuhkotautikuolleisuus % kaikista kuolleista	Yleinen kuolleisuus 1000 asukasta kohden	Keskiväkiluku (henkilö/väestö)
Ulvilan kihlakunta						
Porin kaupunki	32,4	15,2	1,16	11,7	9,9	40.933
Rauman »	7,6	4,4	0,86	9,5	9,1	13.909
Honkilahdi	2,2	1,0	1,67	14,8	11,3	1.918
Hinnerjoki	1,2	1,0	1,17	8,1	14,4	1.872

Eura	4,0	3,6	1,17	13,9	8,4	6.482
Kiukainen	3,8	2,2	1,06	11,1	9,5	5.665
Lappi	2,2	1,8	1,05	9,5	11,0	3.806
Rauman mlk.	6,4	4,4	1,44	13,3	10,8	7.518
Eurajoki	5,6	4,0	1,51	12,7	11,8	6.378
Luvia	2,4	1,2	1,14	10,5	10,8	3.164
Porin mlk.	6,6	3,8	1,50	14,6	10,3	6.944
Ulvila	4,6	2,0	1,07	10,5	10,2	6.174
Nakkila	6,4	2,8	1,39	14,2	9,7	6.631
Kullaa	3,0	2,4	1,84	15,8	11,7	2.933
Noormarkku	3,0	2,0	1,09	11,5	9,5	4.580
Pomarkku	4,6	2,8	1,56	13,4	11,7	4.754
Ahlainen	4,0	1,4	0,74	12,3	6,1	3.625
Merikarvia	8,0	3,6	1,56	12,4	12,6	7.440
Siikainen	6,0	1,4	1,44	12,8	11,2	5.151

Koko kihlakunta	114,0	61,0	1,25	12,1	10,4	139.877
-----------------	-------	------	------	------	------	---------

Ikaalisten kihlakunta

Kankaanpää	9,4	7,2	1,40	13,4	10,4	11.898
Hongonjoki	5,0	3,2	2,10	17,4	12,1	3.912
Karvia	4,4	3,2	1,43	12,1	11,7	5.331
Parkano	8,0	4,6	1,43	14,4	9,9	8.821
Kihniö	5,4	4,8	2,42	23,7	10,2	4.224
Jämsijärvi	2,2	2,2	1,11	12,6	8,8	3.971
Ikaalinen (mlk. ja kauppala)	5,8	3,6	0,87	7,0	12,4	10.820
Viljakkala	1,2	1,0	0,78	6,8	11,5	2.811
Hämeenkyrö	7,8	3,2	1,11	11,2	9,9	9.945

Koko kihlakunta	49,2	33,0	1,33	12,4	10,8	61.733
-----------------	------	------	------	------	------	--------

Tyrvään kihlakunta

Lavia	3,2	2,8	1,09	9,9	10,9	5.522
Suodenniemi	1,6	0,6	0,71	7,3	9,7	3.097
Mouhijärvi	3,0	1,8	1,05	9,0	11,8	4.550
Suoniemi	2,2	1,2	1,43	14,3	10,0	2.381
Karkku	2,4	2,6	1,32	10,6	12,4	3.784
Tyrvää ja Vammala	7,2	6,6	1,18	11,8	10,0	11.700
Kiikka	3,0	1,4	1,02	10,0	10,2	4.310
Kiikoinen	1,8	1,2	1,07	8,7	12,2	2.810

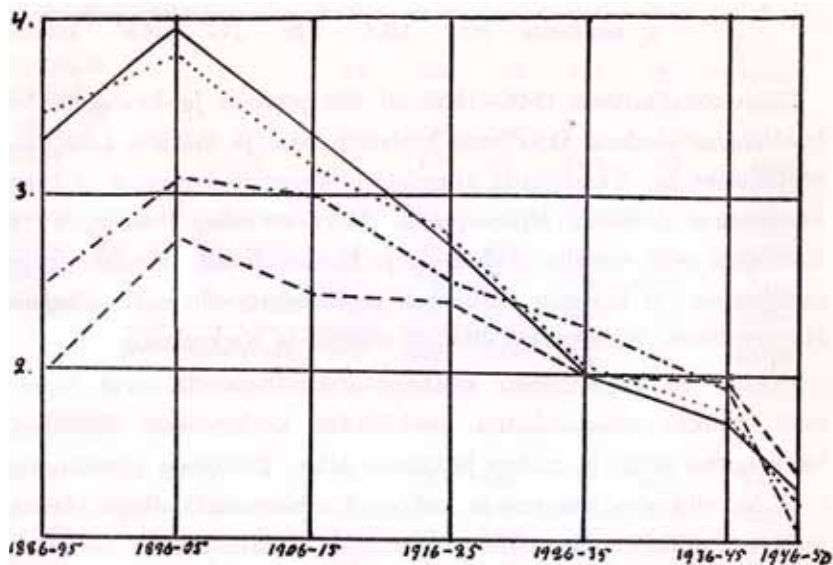
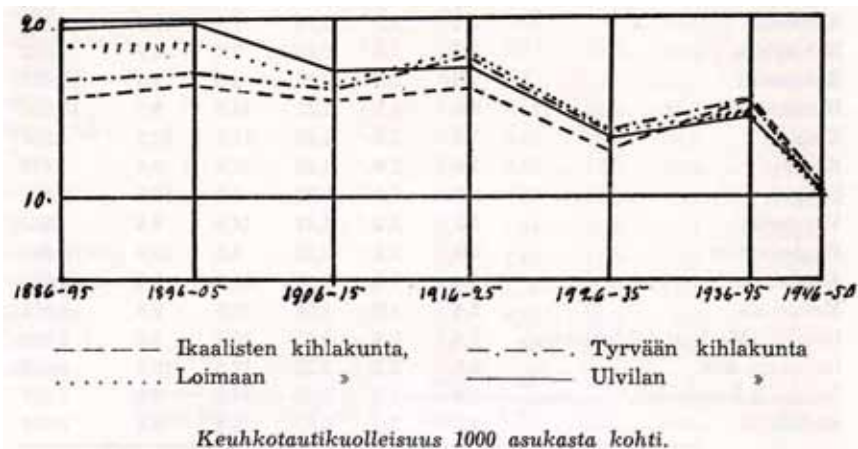
Koko kihlakunta	24,4	18,2	1,12	10,4	10,7	38.154
-----------------	------	------	------	------	------	--------

<i>Loimaan</i>	<i>kihlakunta</i>						
Kauvatsa	1,2	1,2	0,75	7,1	10,5	3.202	
Harjavalta	2,2	1,4	0,64	9,4	6,7	5.662	
Kokemäki	5,8	3,2	0,85	9,4	9,0	10.604	
Huittinen	8,2	4,6	1,21	14,5	9,7	10.538	
Keikyä	1,8	1,0	1,20	11,5	10,5	2.326	
Köyliö	2,8	2,6	1,22	12,9	9,4	4.430	
Säkylä	2,8	0,4	0,88	8,4	10,5	3.655	
Vampula	3,2	2,2	1,42	15,0	9,4	3.815	
Punkalaidun	4,0	3,8	0,93	9,3	10,0	8.401	
Alastaro	3,0	3,6	1,16	11,8	9,8	5.697	
Metsämaa	2,4	1,0	1,64	16,5	9,9	2.074	
Oripää (Maskun kihlakuntaa)	1,4	0,8	0,95	10,3	9,3	2.309	
Loimaan mlk	6,6	5,2	1,23	12,3	10,0	9.603	
Loimaan kauppala	2,8	1,2	1,13	14,2	8,0	3.527	
Mellilä	1,6	1,0	0,92	10,4	8,8	2.840	
Koko kihlakunta	49,8	33,2	1,05	11,2	9,4	78.683	
» maakunta	257,4	145,4	1,20	11,7	10,3	318.447	

Viisivuotiskautena 1946—1950 oli siis yleinen ja keuhkotautikuolleisuus korkein Ikaalisten kihlakunnassa ja matalin Loimaan kihlakunnassa. Yksityisistä kunnista erikseen mainiten oli yleinen kuolleisuus korkein Hinnerjoella, Merikarvialla, Ikaalisissa ja Karkussa sekä matalin Ahlaisissa ja Harjavallassa. Keuhkotutiin kuolleisuus oli korkein Kihniössä ja Hongonjoella sekä alhaisin Harjavallassa, Suodenniemellä, Ahlaisissa ja Kauvatsalla.

Viime vuosikymmenen keuhkotautikuolleisuutta ovat ilmeisesti etenkin miespuolisten henkilöiden keskuudessa lisänneet käymämme sodat ja niiden jälkeinen aika. Erikoisen silmäänpistävä on nim. ero miesten ja naisten keuhkotautikuolleisuudessa, jota eroa aikaisempien tilastojen mukaan ei sanottavasti ole ollut. Vuosien 1936—1950 aikana kuoli Satakunnan neljässä kihlakunnassa kaikkiaan 56.123 henkeä, joista keuhkotautiin 7.359, nim. 4.262 miespuolista ja 3.097 naispuolista henkilöä. Suhdeluku miespuolisten ja naispuolisten välillä oli 1 : 0,73. Keskiväkiluku vuotta kohden oli 282.643. Edellisenä 30-vuotiskautena kuoli samalla

Yleinen kuolleisuus 1000 asukasta kohti.

alueella 121.266 henkilöä, joista keuhkotautiin 19.971, nim. 10.147 miestä ja 9.824 naista ollen vastaava suhdeluku 1: 0,97. Keskiväkiluku vuotta kohden oli 260.532.

Ottamalla huomioon aikaisemmin laatimani ja Hannes Ryömän

*Satalinna nykyisessä asussaan, etualalla v. 1927 valmistunut lastenparantola.
Karhumäen veljesten ilmakuva.*

laatimat kuolleisuuslaskelmat saamme käyrät, jotka osoittavat yleistä kuolleisuutta ja keuhkotautikuolleisuutta 1000 asukasta kohden Satakunnan eri kihlakunnissa 65 vuoden ajalla.

Kuten käyrät osoittavat on Satakuntalaisen Osakunnan alueella sekä yleinen kuolleisuus että keuhkotautikuolleisuus vuosisadan vaihteessa ja sen jälkeisenä aikana olleet hyvin suuret. Edellinen alkoi merkittävästi alentua vasta viime vuosina, jälkimmäinen jo aikaisemmin. Osakunnan alkaessa n. runsaasti 40 vuotta sitten tuberkuloosin vastustamista tarkoittavan toimintansa oli keuhkotautikuolleisuus Satakunnassa 1000 asukasta kohden yli 3 vuodessa. Se oli huomattavasti maan keuhkotautikeskikuolleisuutta suurempi. Vähitellen ja säännöllisesti alkoi sitten keuhko-

tautikuolleisuus Satakunnassa alentua. Sota- ja sen jälkeinen aika pysähdyttivät tosin tämän kuollesuuden alentumisen joksikin aikaa, mutta viime vuosina se on taas sitä runsaimmin vähentynyt ollen viime vuonna tällä alueella 1000 henkeä kohden 0,9. Voimme siis sanoa, että Satakuntalaisen Osakunnan toimiessa tuberkuloosinvastustamistyössä maakunnassansa keuhkotautiin kuolleisuus aleni lähes neljännekseen entisestään. Myös keuhkotautikuolleisuus % kaikista kuolleista on viimeisen 40 vuoden aikana alentunut 20:stä 11,7:ään.

Ennen itsenäisyytemme aikaa oli tuberkuloosin vastustamistyö maassamme yksityisten, vapaaehtoista työtä tekevien henkilöiden ja muutaman järjestön tehtävänä. Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys ja Keräystoimikunta Vähävaraisten Keuhkotautisten hyväksi olivat tämän työn johdossa. Vasta v. 1921 valtiovalta kiinnittää huomiota tuberkuloosin vastustamistyöhön. Satakuntalaisten ylioppilaitten tuberkuloosin vastustamista tarkoittava työ alkoi siis jo suhteellisen aikaisin.

Kun Satakuntalainen Osakunta, uuden tuberkuloosilain astuessa voimaan, oli pakoitettu luovuttamaan omistamansa parantolan Satakunnan kunnille, joiden haltuun samalla koko tuberkuloosin vastustamistyö Satakunnassa siirtyi, olivat olosuhteet tuberkuloosin vastustamiseksi suuresti entisestään parantuneet. Huoltotoiminta oli laajentunut ja kehittynyt, Calmettë-rokotus käynyt yleiseksi, pienoisoröntgenkuvaus ulotettu jokaiseen kulmakuntaan, elintaso kohonnut, uudet tuberkuloosin hoitoon käytettävät lääkkeet parantaneet hoitotuloksia, parantolapaikkojen luku lisääntynyt ja potilasten jälkihuolto järjestynyt. Yleinen, pitkäaikainen valistustyö oli myös selvittänyt ehkäisevän työn ja taudin hoidon merkityksen tärkeyden suurelle yleisölle. Tällä pohjalla on helppo jatkaa ja kehittää tuberkuloosin vastustamistyötä Satakunnassa, varsinkin kun kunnat myöntävät nyt auliisti varoja tähän tarkoitukseen ja suhtautuvat suopeasti tähän toimintaan. Erikoinen

Satalinnan v. 1937 valmistunut osa pääportaineen.

ilo on Satakunnalla vielä siinä, että *Maailman Terveysjärjestö* WHO on kääntänyt huomionsa juuri tähän osaan maatamme tehden tuberkuloosin vastustamiseksi tätä seutua varten suuria lahjoituksia.

Vaikkakin voimme sanoa, että yleisen kuolleisuuden ja keuhkotautikuolleisuuden suureen alentumiseen niin täällä kuin muuallakin ovat monet seikat olleet vaikuttamassa, on selvää, että se ainutlaatuinen työ, jonka Satakuntalainen Osakunta yli 40 vuoden aikana on tehnyt maakuntansa tuberkuloositaistelun hyväksi, on suuresti ja käänteentekevästi ollut vaikuttamassa siihen erittäin hyvään tulokseen, joka on saavutettu. Satakuntalaisten ylioppilaitten epäitsekäs, uhrautuva työ on säästänyt suuren määrän ihmishenkiä varmalta ennaaikaiselta kuolemalta. Tuskinpa koskaan voidaan riittävän suureksi arvioida Satakuntalaisen Osakunnan työtä tuberkuloosin vastustamiseksi.

Laaksolan kulttuurikoti 1919—1950.

*»Elämän juhlasta
kuoleman juhlaan.»*

Laaksolan osto.

V. A. Koskenniemi mainitsee kirjoittamassaan Maila Talvion elämäkerrassa: »Näihin aikoihin kuin 'Valkea huvila' syntyi, Maila Talvio oli itse tullut oman valkean huvilan omistajaksi.»

Mikkolat asuivat 1910-luvun lopulla vuokratalossa Eläintarha 10:ssä. Heidän vapaussodanaikainen saksalais-ystävällisyytensä ja seurustelu saksalaisten kanssa ei ollut ruotsiapuhuvan talon-omistajan mieleen, ja vuokrasopimus sanottiin irti. Oli selvää, ettei voimakasta luomiskautta elävä kirjailijatar voinut sopeutua tavallisen vuokrakasarmihuoneuston ahtauteen ja rajoituksiin. Sopivaa asuntoa etsittiin, ja se löytyikin Meilahdesta Seurasaarentien varrelta. Liikemies A. J. Ronkainen oli halukas myymään Laaksola-nimisen ¹⁾ huvilatontin N:o 5:n vuokraoikeuden kaikkine rakennuksineen 130.000 markan kauppahinnasta. Laaksola oli Meilahden pahimpia rappioasumuksia,²⁾ mutta se täytti monessa suhteessa Mikkoloiden vaatimukset.

Perheen taloudellinen asema ei nähtävästi ollut hyvä, eikä mainitun summan suuruista lainaa ilmeisesti voitu saada. Muuten ei voitane tulkita sitä asiakirjaa, jonka Maila Mikkola allekir-

¹⁾ Laaksola-nimi oli ollut käytännössä ainakin v:sta 1901 lähtien.

²⁾ Pelkästään rakennusten korjaamiseen käytettiin vv. 1919—1920 n. 75.000: — markkaa. Korjaustöitä johti arkkitehti Elias Paalanen.

Meilahden Laaksolan huvila talviehtona. Valok. Iffland.

joitti marraskuun 16 päivänä 1919. Tällä kustannussopimuksella hän luovutti 200.000 markan summasta Werner Söderström Osakeyhtiölle yksinomaisen kustannusoikeuden ei vain kaikkiin siihen asti ilmestyneisiin teoksiinsa, vaan myös kaikkiin tulevaisuudessa ilmestyviin. Viimemainituista allekirjoittajalla oli oikeus viiden vuoden ajan niiden ilmestymisestä saada 25 % palkkio teosten kirjakauppahinnasta.

Toukokuun 31 päivänä 1919, jolloin viimeinen erä kauppa-

summasta suoritettiin, uudet omistajat saivat Laaksolan haltuunsa. Laaksola sijaitsee luonnonihanalla rantakaistaleella Seura-

Laaksolan alue.

saarentien ja meren välissä Seurasaaren näkyessä lahden toisella puolella. Tämä 1 ha:n suuruinen palsta muuttui ennen pitkää hyvinhoidetuksi puutarha- ja puistoalueeksi, jolle oli leimaa-

Nimikkopuut.

antavinta vanhat korkeat männyt ja koivut.

Maila Talvion työhuone. Valok. Eino Nikkilä.

tumat kolmen vuosikymmenen aikana. Suuret koivut talon lähellä olivat »Juhani Ahon koivut», koska kirjailijalla oli Laaksolassa vieraillessaan ollut tapana pysähtyä niiden alle ja ylistää niiden kauneutta. Rannassa olevat valtavat petäjät taas muistettiin italialaisen Salvinin ihailun kohteina. Valkea kerrottu sireeni oli tuotu Eläintarha 10:stä. Sen oli sinne lahjoittanut Ida Aalberg joskus vuosisadan alussa. Eräs toinen sireenipensas aurinkokellon lähellä oli siitä erikoinen, että se kahdesta lajista yhteenkasvaneena tuotti sekä valkeita että sinisiä kukkia. Se oli »Koskenniemien sireeni». Tämän vieressä kasvoi Hollannin lähettilään van der Vlugtin tuoma rhododendron-pensas. Varsinaiset »Hollannin ministerin puut» olivat kuitenkin harmaakuusi ja kataja, jotka istutettiin kesällä 1949. »Potilan puu» säilytti Osakunnan pidetyn kuraattorin Hanne Potilan nimen. Keväällä 1950

Vastakkainen näkymä kirjailijattaren työhuoneesta. Valok. Eino Nikkilä.

Laaksola sai kaksi uutta nimikkopuuta, »Satakunnan männyn», joka kuljetettiin Harjavallasta parantolan alueelta, ja »Promotiokuusen», siirretty nykyiseen paikkaansa Laaksolan omalta tontilta.¹⁾ Helmikuun suurten pommitusten aikana 1944 muutamat petäjät vaurioituivat pahoin, mutta Maila Talvio kieltäytyi ehdottomasti antamasta hakkauttaa niitä.

Paitsi päärakennusta Laaksolaan kuuluu puutarharakennus,

Rakennukset,

¹⁾ Laaksolasta on myös peräisin »Domuksen koivu», jonka Maila Talvio istutti Domus Academican pihaan v. 1948. Että Laaksolan puita istutettiin vielä kauemmaksi, todistaa lukupiiirissä 27.1.49 luettu kirje, jossa sanotaan Roomaan Talaksille lähetetyn kuusen kasvavan hyvin.

Muistettakoon myös, että Hankkijan ja Lasipalatsin välillä oleva puu olisi hävitetty ilman Maila Talvion väliintuloa. Nyt se on Helsingin kaupungin rauhoittama.

ja uimahuone. Kahta viimeksimainittua käytettiin ahkerasti. Maila Talvion tiedetään uineen aivan viime elinvuosiinsa saakka.

Laaksolan päärakennus, jonka ulko-oven kahva ikäänkuin kuvaannollisesti kääntyi aukaistessa ylöspäin, käsittää alakerrassa prof. Mikkolan työhuoneen, Satakuntasalin, ns. Komiteahuoneen ja keittiön. Yläkerrassa sijaitsevat prof. Mikkolan makuuhuone, rva Mikkolan makuuhuone sekä hänen työhuoneensa, jonka salaperäistä ladattua atmosfääriä vain aniharvat läheisimmät ystävät pääsivät tuntemaan. Samalla tavoin kuin tämän työhuoneen voidaan sanoa olleen Laaksolan sisäisen, luovan kirjallisen toiminnan tapahtumapaikkana, samoin keskittyi Satakuntasaliin, sen pitkän pöydän ääreen, kaikki se yhteydenpito ulospäin, josta jäljempänä kerrotaan.

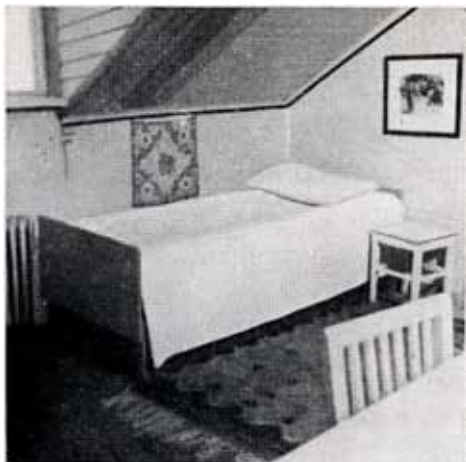
Satakuntasalin ja
Komiteahuoneen
taideteokset.

Tähän huoneeseen, jonka nimi periytyi Eläintarha 10:n ajoilta, ja sen takana olevaan pieneen Komiteahuoneeseen — joka oikeastaan vasta 40-luvulla avautui tavallisten vierailijoiden ihailtavaksi — kerääntyi arvokas kokoelma taideteoksia, lähinnä tauluja ja veistoksia.⁴⁾ Niihinkin liittyy jokin muisto, jokin määrätty henkilö tai tapahtuma, kuten niin moneen Laaksolan puiston nimikkopuuhun. Seuraavassa esitetyt tiedot perustuvat Maila Talvion omaan kertomukseen, joka merkittiin muistiin pikakirjoituksella 11 p:nä toukokuuta 1950 vietetyssä lukupiiri-illassa.

Kuvanveistäjiä edustaa kaksi kirjailijattaren itsensä kuuluisuuden tielle saattamaa taiteilijaa, Wäinö Aaltonen ja Kalervo Kallio sekä Emil Cedercreutz, hänen ystävänsä ja Satakuntalaisen Osakunnan kunniajäsen.

Maila Talviota esittävän marmoripään Wäinö Aaltonen veisti kirjailijattaren tilauksesta prof. Mikkolalle joululahjaksi. Samanlainen on myös Satalinnan parantolassa ja WSOY:llä. Sen-

⁴⁾ V. 1948 suoritetun arvioinnin mukaan taideteosten rahallinen arvo oli noin 3,5 milj. mk.

Kirjailijattaren yksinkertainen makuuhuone. Valok. Eino Nikkilä.

sijaan Aleksis Kiven kokofiguriveistos pikku pöydällä on ainoa tätä mallia. Suuren valkean marmorin 'Rakkaus' Väinö Aaltonen lahjoitti Laaksolaan kiitokseksi saamastaan tuesta ja rohkaisusta. Muita Aaltosen veistoksia ovat 'Tytön pää' ja korkokuvat 'Sydämeni laulu' ja 'Keinulla' sekä sankaripatsaan luonnos.

Mustasta graniitista tehty Kilpisen pää oli ensimmäinen Laaksolaan tullut Kallion veistos. Se tehtiin v. 1942 Maila Talvion tilauksesta samoin kuin Koskenniemen pää (1942—43), ja ne saattoivat ratkaisevalla tavalla Kallion nimen yleisön tietoisuuteen. Nämä taideteokset sekä vv. 1944—45 valmistuneet rehtori Nevanlinnan ja kansleri Tulenheimon kuvat rahoitettiin Saksasta saaduilla kirjailijapalkkioilla.

Emil Cedercreutzin käsialaa on mm. uunin päällä näkyvä puuveistos.

Monet Satakuntasalin taulut esittävät meille tuttuja henkilöitä. Pianon yläpuolella on suurikokoinen Maila Talvion kokofiguri (mustassa puvussa) v:lta 1904; pianon vasemmalla puolella hänestä puolifiguri (valkeassa puvussa, otsaripa satakuntalainen,

hänen puhujamatkoilla käyttämänsä). Molemmat on maalannut latvialainen Jan Rosenthal, joka joutui naimisiin Maila Talvion serkun kanssa. Pienempi on v:lta 1916 Rosenthalin perheen paettua Helsinkiin, ja sille annettiin nimeksi 'Elämän kasvot', koska kirjailijatar oli ajatuksissaan hahmotellut tuota kirjaa istuessaan taiteilijan mallina. Rosenthalilta on myös maisemataulu, joka kuvaa Latvian kevättä. Prof. Mikkolaa esittävän taulun maalasi satakuntalainen Ehrenwerth, joka oli kaivertanut ennen nykyisiä voimassa olleet setelit. Komiteahuoneessa on saman taiteilijan maalaama rva Helmi Talaan muotokuva. Emil Cedercrutzin kuvan — eteisestä johtavan oven yläpuolella — maalasi Eero Snellman paronin omasta tilauksesta, alunperin Satakuntalaista Osakuntaa varten. Kreivi von der Goltzin muotokuva on Wilho Sjöströmin. Aloite lähti Maila Talviosta, ja hän oli toivonut Suomen valtion sen lunastavan. Työn kestäessä hän itse piti seuraan von der Goltzille — he keskustelivat suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden asiasta. Taulu on luonnos varsinaiseen, paljon suurempaan kuvaan, jota säilytetään Kansallismuseossa. Venny Soldan-Brofeldin ahomaisema — Juhani Aho oli ottanut kirjailijanimensä tuon paikan mukaan — on sijoitettu Komiteahuoneeseen vievän oven vasemmalle puolelle, Lukupiirin selostajan paikan yläpuolelle. Maila Talvio oli koettanut myydä sitä taiteilijan puolesta mm. Savolaiseen Osakuntaan ja Maikki Fribergin salonkiin, kunnes se lopulta oli jäänyt Laaksolaan — vähittäismaksulla. Gallen-Kallelalta Laaksolassa on kaksi esinettä, Ruovedellä 1916 maalattu 'Helmikuun aamu', »johon voi kauheasti rakastua», ja suurikokoinen ryijy, joka oikeastaan ostettiin Wienin saksalais-suomalaisista yhdistystä varten. Salin sisustukseen kuuluu vielä kuusi muuta ryijyä sekä Satakunnan vaakuna, jonka prof. Linkomies toi Osakunnan lahjana kunniainspehtorin 75-vuotispäiväksi. Vaakunan piirsi G. Paer tietosanakirjassa olevan kuvan mukaan.

Maila Talvio Komiteahuoneessa. Taustalla Katarina II:n varjostin.

Laaksolan kallein taulu, Enckellin maalaama, on Komiteahuoneessa. Siinä näkyvien mies- ja naisfigurien malleina olivat Eero Järnefelt ja hänen rouvansa. Samassa huoneessa on muitakin arvokkaita tauluja, mm. Wäinö Aaltosen violetinsinertävillä väreillä maalattu merimaisema — »Aaltosen paras» — sekä Pekka Halosen, Eero Järnefeltin ja Kalervo Kallion taulut. Suuren kuriositeetti-arvon omaa varjostin (Enckellin taulun alapuolella), joka todistettavasti kuului Venäjän Katarina II:lle.

Arvokkaat olivat siis puitteet, joissa Laaksolan tapahtumat näyteltiin. Laaksolasta tuli pitkäksi aikaa edustavin suomalainen kulttuurikoti ja niiden monien ulkomaalaisten suosituin kohtauspaikka, jotka itsenäisyytemme alkuaikoina etsiytyivät maahamme. Koskenniemen arvioinnin mukaan Laaksola oli se suomalainen

Kulttuurikoti.

koti, josta 1920- ja 1930-luvuilla tapaa useimmin kuvauksia ulkomaalaisissa lehdissä.

Ulkomaalaiset
diplomaatit ja
tiedemiehet.

Ensimmäisiä, melkein jokapäiväisiä vieraita olivat krevi von der Goltz puolisoineen. Ystävyys sai alkunsa siten, että prof. Mikkola oli tullut saksalaisten joukkojen mukana Suomeen ja toimi Helsingissä Goltzin oppaana. Muutkin, myöhemmin Suomeen jääneet saksalaiset sotilaat nähtiin usein Laaksolassa. Läheiset suhteet Saksaan jatkuivat sitten koko ajan erilaisista hallitussuunnista huolimatta. Muista 1920-luvun saksalaisista vierailijoista ansaitsevat maininnan kesällä 1926 käyneitten Erlangenin ylioppilaiden lisäksi Greifswaldin Suomi-opiston johtaja, tri Hans Grellman ja ministeri Düsing, 1930-luvulta professorit Conrad Borsling, Theodor Frings ja Günther Thaer, Kalevalan kääntäjä⁵ ja 1940-luvulta atomifyysikko Max Planck. Aivan erikoisen usein vierailivat Laaksolassa Saksan pitkä-aikainen — viimeinen — lähettiläs Blücher ja laivasto-asiamies, amiraali von Bonin, joka saksansi Koskenniemeä ja Kivimaata. He tutustuttivat monen saksalaisen Laaksolan kulttuurikotiin varsinkin viime sotien aikana.

Johtuen osaksi Maila Talvion suomalais-kansallisista harrastuksista, osaksi prof. Mikkolan asemasta slaavilaisen filologian professorina, Baltian maiden, Puolan, Tšekko-Slovakian ja Unkarin 'kulttuurilähettiläät' joutuivat kosketuksiin Mikkoloiden kanssa. Puolalaisia vieraita: ylioppilaita kesällä 1921; lähettiläs Filipovicz puolisoineen 1925—26; lähetystösihteeri, tri Weistein syksyllä 1928; lähettiläs Harvath 1930-luvun alussa ja lähettiläs Sokolniczky sotien aikana. Tšekko-Slovakiasta: tri Sikl, suuri Suomen-ystävä ja Seitsemän Veljeksien kääntäjä, 1925 ja 1949; tri Bunjak Pragista ja prof. Polivka, sadunkertoja, 1926. Venä-

⁵) Myös tanskalainen Kalevalan kääntäjä T. Ohrt kävi Laaksolassa 1920-luvulla.

läisistä vierailivat 1920-luvun alussa Pietarin tiedeakatemian sihteeri, suuri Aasian tutkija, prof. Oldenburg ja 1930-luvulla lähettiläs Mäiski.

Virolaisia kävi paljon. Marraskuussa 1929 Lukupiiri piti eestiläisen illan, selostajana Osakunnan stipendaatti. 1930-luvun vierailijoista voidaan mainita lähettiläs Hellat. Liettualaisia vieraita todetaan käyneen v. 1926, ja Unkarin lähettilään Jungert'in 1933.

On kuitenkin huomattava, etteivät myöskään romanisia kieliä puhuvat olleet Mikkolain tuttavapiirin ulkopuolella. Portugalin asianhoitaja Sonza Mendez oli heidän vieraanaan 1920-luvun alussa. Ranskan ministeriparin de Coppet'in läheiset suhteet Laaksolaan johtivat Osakunnan kannalta niin merkittävään tapahtumaan kuin kutsuun lähettilään kotiin v. 1925, samana vuonna, jolloin Lukupiiri oli pyydetty ministeri Filopoviczin luo. Sekä Mendez että Coppet harrastivat aktiivisesti kirjallisuutta, jälkimmäinen on mm. kääntänyt suomalaista kirjallisuutta ranskaksi. Kesällä 1928 Laaksolassa vieraili M:lle Marthe Oulié ja syksyllä 1935 pariisilainen tiedemies Raoul Labry. Ehkä vilkkaimmiksi muodostuivat suhteet Italiaan. Kuuluissa Kalevalan kääntäjä Pavolini prinsessa-rouvineen kävi Laaksolassa ensi kerran talvella 1925, ja heidän asetuttuaan Helsinkiin joksikin ajaksi v. 1935 tuttavuus lujittui ystävyydeksi. Muita italialaisia 1930-luvulla: lähettiläs, markiisi Tamaro; lähetystösihteeri Coppini ja Yliopiston italiankielen lehtori Luigi Salvini, joka oli kirjeysteydessä Laaksolaan aivan loppuun saakka.

Ranskalaisten, espanjalaisten ja italialaisten vieraiden kanssa kutsuttiin tavallisesti professori ja rouva Tuulio sekä »Sysmän tyttö», nti Linda Pylkkänen.

Japanin lähettiläs Sokaya ja Kroatian ministeripari Bosniacovicz olivat Laaksolan sodanaikaisia vieraita. Kroatian nuori

Laaksolan maineikkaan hernerokan ääressä. Vasemmalta lukien prof. Otto Manninen, saksalainen lausujatar Asta Siidhaus, prof. J. J. Mikkola, Maila Talvio ja prof. Yrjö Kilpinen.

itsenäisyys antoi Maila Talviolle aiheen inspiroida suomalais-kroaatialaisen yhdistyksen perustaminen v. 1943, johon kauppaneuvos Orko valittiin puheenjohtajaksi.

Maila Talviolle kuuluu myös suurin ansio suomalais-hollantilaisen yhdistyksen perustamisesta v. 1948. Tunnustukseksi Suomen ja Hollannin välisten suhteiden edistämisestä kuningatar Juliana myönsi hänelle Oranje-Nassaun upseerinarvon. Hollannin sodan jälkeinen lähettiläs ja rouva van der Vlucht nähtiinkin usein Laaksolassa. He vierailivat pari kertaa Lukupiirissä, vieläpä Juusen-päivän tiedemieskutsuilla, jonne muuten ei ulkopuolisia päästetty. Ministeri van der Vlucht oli myös läsnä Maila Talvion hiljaisissa hautajaisissa.

Kesällä 1925 pidettiin Helsingissä kansainvälinen sairaanhoitajatarkongressi. Kokouksen osanottajia vieraili Laaksolassa parisataa henkeä, joukossa monen eri kansallisuuden jäseniä, mm. erään amerikkalaisen sairaalan ylihoitajatar, jonka esivanhemmat olivat 1600-luvulla muuttaneet Rautalammita Ruotsiin ja sieltä Amerikkaan uudisviljelijöiksi.

Yhtä eheä tunnelma kuin edellisessä ei syntynyt seuraavana kesänä, jolloin NMKY:n maailmankongressin naisjäsenet oli kutsuttu Laaksolaan, sillä Maila Talvion periaatteesta olla puhumatta ruotsia aiheutui pieni välinäytös ruotsalaisen Ebba Munckin kanssa.

Suomen presidenteistä, Ryti, Relander ja varsinkin Kallio kävivät Laaksolassa. Presidentti Relander, joka vihki Koskipään museon, kuului niiden suosikkien ryhmään, jotka saivat syödä talon keittiössä. Sama etuoikeus oli myös presidentti Kalliolla.

Tutustumisestaan Kyösti Kallioon Maila Talvio on kertonut näin: »Minä luulen, että se on tapahtunut tällaisessa tilaisuudessa, että hän ei ollut vielä presidentti, ja me olimme jossakin suurilla päivällisillä, ja minä istuin toisella puolen pöytää ja hän istui toisella. Hän taisi olla eduskunnan puhemies tai pääministeri. Siellä tyhjennettiin joitakin maljoja ja hän ei juonut sitä enkä minä juonut. Pöydässä ei ollut mitään raittiusihmisiä, paitsi me kaksi, ja me katsoimme toisiimme ja meille tuotiin kummallekin oma lasimme mehua, ja me nostimme lasimme toisiamme vastaan siitä syystä, että me tunsimme, että me olimme niin yksinäisiä ja tarvitsimme toisiamme.»

Kun Kallio oli tullut presidentiksi, hänelle varattiin huone Laaksolan puutarharakennuksesta, ja hän sai Laaksolan avaimen, joka nyt on Kalervo Kallion hallussa.⁶⁾ Presidentti ja rouva Kallio käyt-

⁶⁾ Toinen henkilö, jolle osoitettiin tämä ainutlaatuinen luottamus, on kenraalinrouva Aili Wilkama.

Saksalaisia vieraita Laaksolan kirjastossa v. 1942. Vasemmalta: nti Grümmer, säveltäjä Paul Graener, Maila Talvio, Margaret Kilpinen, prof. Mikkola, prof. Yrjö Kilpinen ja sellotaiteilija Paul Grümmer.

tivät avainta usein, varsinkin kesäisin ja kiireellisten töiden aikana. »He pääsivät minun näkemättäni tänne ja he menivät tavallisesti Laaksolan pimentoihin, jossa heitä ei näkynyt. Minä en mennyt heitä häiritsemään, ja meillä oli sellainen sopimus, että me emme näe toisiamme, vaan annamme toistemme olla rauhassa.»

Muista tähän vierailijaryhmään kuuluvista seuraava puutteellinen luettelo: kenraali ja rouva Wilkama, ministeri ja rouva Talas, maaherra Kyttä, ministerit Kivikoski, Gripenberg, Idman, Mantere ja Kalliokoski, professorit Gebhard, Jaakkola, Salmiala, Annala ja kansanedustaja Paavo Rautala, sekä rouva Judith Ponkala, joka kirjailija Nortamon tyttärenä kuului Maila Talvion lähimpään ystäväpiiriin.

On luonnollista, että Maila Talvion tapaisen taiteilijan ympärille kerääntyi paljon uiko- ja kotimaan kirjailijoita, säveltäjiä ja soittotaiteilijoita. Voidaan sanoa, että useimmat ulkomaalaiset, varsinkin saksalaiset vierailijat kestettiin Laaksolassa joko entisinä ystävinä tai uusina tuttavina. Aikaisemmin mainittujen lähettiläiden ja tiedemiesten joukossa todettiin monta Kalevalan tai muun suomalaisen kirjallisuuden kääntäjää. Näiden lisäksi voidaan nimeltä mainita: Maxim Gorki, Fredrik Persson (1927) ja unkarilainen János Kodolányi eli »Hannu Kotolainen», joka kävi Suomessa 1930-luvun alussa. Vielä 1949 häneltä saapui kirje. Musiikin merkkihenkilöitä: tri Helmuth Thierfelder, prof. Edward Erdmann, prof. Graener, säveltäjä Resnicek, Marian Anderson, Georg Kulenkampff, Wilhelm Kempff ja Gerhard Hüsch.

Uiko- ja kotimaan
kirjailijat ja
taiteilijat.

Suomalaisista on ennen kaikkia muita mainittava Koskenniemi ja Kilpinen. Naapurissa asuva Yrjö Kilpinen, »Meilahden kuningas», on täysin Laaksolaan kuuluva figuri, sillä hän ja hänen puolisonsa Margaret Kilpinen eivät puuttuneet vieraiden joukosta oli sitten kysymys ulkomaalaisista vierailijoista, Lukupiiristä tai tiedemiesten kutsuista. Seuraavat Kilpisen laulut syntyivät Laaksolan ilmapiirin inspiroimana: Pääsiäislaulu (1923), Kodin virsi (1925), Sisarpiirin laulu (1925), Lippulaulu (1926), Isänmaan kasvot (1928), Surumarssit (1940) ja Psalmi — Ihmisen elinpäivät — (1945). Psalmin synnystä Maila Talvio kertoo seuraavasti: »Se on syntynyt Komiteahuoneessa. Se tapahtuu niin, että asianomainen pannaan sinne ja hänen eteensä annetaan joko kynttilä, jota hän tarvitsee, taikka joku omena taikka appelsiini, ovi suljetaan ja hänet päästetään ulos vasta, kun hän on laulun tehnyt. Tämä tapahtui yhtenä iltana, kun tarvitsimme hyvin juhlallisen laulun, semmoisen laulun jota voimme laulaa, silloin kun me vainajaa kannamme hautaan. Töölön kirkkoherra, rovasti Forsman kunioitti taloa läsnäolollansa. Niinpä rovasti Forsman saatettiin tuo-

Prof. V. A. Koskenniemi (seisomassa) tuo terveisää Weimarin kirjalijapäiviltä v. 1942. Äärimmäisenä vasemmalla Risto Orko.

hon runon huoneeseen ja Yrjö Kilpinen hänen mukaansa ja rovasti Forsman sanoi minulle, että tuokaa nyt Raamattu ja joku virsikirja. Eikä ne herrat olleet siellä kauan, niin rovasti oli löytänyt sen tekstin, jonka me kaikki niin hyvin tunnemme eikä koskaan tule meille vanhaksi, ja seuraavana päivänä Yrjö Kilpinen jo toi sen melodian ja sen jälkeen me olemme pitäneet sitä omana laulunamme, jonka me laulamme, silloin kun me illalla eroamme.»

Koskenniemi siirtyi Turkuun melkein samoihin aikoihin kuin Mikkolat Eläintarhasta Meilahteen, joten hänen vierailunsa eivät olleet niin lukuisat kuin Kilpisten. Tästä huolimatta Koskenniemen vaikutus tuntui Laaksolassa — mm. useat yllämainittujen laulujen sanat ovat hänen — ja Lukupiiri-illoissa hänet nähtiin erikoisen suosittuna selostajana. Muulloinkin hänen runojaan luettiin siellä usein, kuten tilastot osoittavat. Testamentissaan Maila Talvio määräsi Koskenniemen Laaksolan arkiston valvojaksi.

Muista kirjailijoista mainittakoon jo satakuntalaisuutensakin takia hyväksytty Kaarlo Sarkia ja F. E. Sillanpää eli »Kranssi-parta» sekä itähämläinen Uno Kailas. Edelleen Juhani Aho (vv. 1919—20), Larin-Kyösti, Mika Valtari, Aale Tynni, Toivo Pekka-

nen, Aila Meriluoto ja monet muut, sekä suistamolainen runolaulari Matjoi Plattonen (1925).

Musiikkia Laaksolassa vaalittiin suurella hartaudella. Jokaisessa yhdessäolotilaisuudessa saatiin tavallisesti kuulla useitakin soittoesityksiä, mutta henkilöiden luetteleminen Yrjö ja Margaret Kilpisen sekä Toivo Haapasen eli »tirehtöörin» lisäksi veisi paljon tilaa.

Kaikella edellä kerrotulla oli tärkeä osuutensa Laaksolan kulttuurikoti-käsitteen syntymiseen. Ja kuitenkin se ei ollut tärkein eikä oleellisin osa. Laaksola ei ollut vain tieteen ja taiteen tyysija, vaan ennenkaikkea ideoiden ahjo. Sinne kutsuttiin suuri määrä henkilöitä, mutta ei »tarpeettomasti» vain yhdessäolon vuoksi, iltaa viettämään. Tämä oli Laaksolan tärkeimpiä periaatteita. Koskaan ei saanut kokoontua ilman määrättyä asiaa tai tarkoitusta, ilman että yhdessäolosta *syntyi* jotakin. Talon emäntä valitsi erittäin huolellisesti ja tarkkavaistoisesti, ketkä henkilöt kulloinkin saattoivat edistää asiaa, jonka ympärille kokoonnuttiin, ja vaikka läsnäolijoista saattoi tuntua, että puheet ja muu ohjelma oli spontaanista, hetken synnyttämää inspiraatiota, ne tavallisesti olivat mitä huolellisimmin suunniteltu — tai lavastettu, jos niin tahdomme sanoa. Näitä tilaisuuksia oli monenlaisia. Laaksolaan saatettiin kutsua yksi, kaksi tai 40 henkilöä, asian laadusta ja asian kehitysvaiheesta riippuen.

Laaksola ideoiden
ahjona.

Meidän päivinämme jo yleiseksi tullut hautuumaiden ja hautausmaakulttuurin vaaliminen lähti liikkeelle Maila Talvion syksyllä 1927 julkaisemasta kuvateoksesta Jumalan puistot. Tässä aikaa ja optimismia vaativassa työssä auttoivat kenraalinrouva Aili Vilkama ja taiteilija Ilmari Wirkkala sekä ympäri Suomea ulottuvilla valokuvausmatkoilla valokuvaaja Iffland. Tämän herätyskuuden tuloksena perustettiin Hautausmaiden Ystävät, jonka vuosikokoukset toisinaan pidettiin Laaksolassa.

Hautausmaa-
kulttuuri.

Joulukuussa muutama viikko ennen kuolemaansa Maila Talvio oli kutsunut luokseen yhdistyksen puheenjohtajan rovasti Forsmanin sekä Helsingin vanhan hautausmaan virkailijoita, kuten prof. Mikkolan — ja niin pian rva Mikkolan — haudan hoitajia.

Meri.

1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa meri joutui Laaksolan ajatusten keskipisteeksi. Maila Talvion mielenkiinto ja harrastus merta kohtaan juontui monelta taholta: Laaksola ja Helsinki sijaitsevat meren äärellä; Satakuntalaisessa Osakunnassa laulettiin Nortamon meriaiheisia lauluja, joita varsinkin merihengen läpitunkemat raumalaiset vaalivat; ja se periytyi kenties vielä kauempaa: Maila Talvion veli oli merikapteeni.

S 2:n patsas.

Lokakuussa 1925 järkytti koko Suomea S 2:n tuho Satakunnan rannikolla. Tapaus koski Laaksolan väkeä erikoisesti siksi, että oman osakunnan jäsen oli hukkunut päällystön mukana. Maila Talviolle kävi selväksi, että S 2:n tuli saada muistomerkki, joka samalla olisi meren muistomerkki — joka symbolisoisi merta ja Suomea — ja että Wäinö Aaltonen oli oleva patsaan tekijä. Vuosina 1927—28 asiaa ajettiin Laaksolasta käsin — lähinnä Maila Talvion ja Risto Nylundin (Orkon) voimin — kunnes se saatiin onnelliseen päätökseen.⁷⁾

Purjelaivamuseo.

Yhtä suotuisasti ei päättynyt eräs toinen mereen liittyvä suurhanke, fregatti Osmon ostaminen purjelaivamuseoksi. Syksyllä 1928 Maila Talvio oli saanut tietää Osakunnan kuraattorilta Hanne Potilalta ja Risto Orkolta, että Raumalla rakennettu purjelaiva Osmo, joka oli ankkurissa lähellä Kulosaarta, aiottiin romuttaa. Punahongasta tehty uljas Osmo edusti perinteellistä suomalaista laivanrakennustaitoa, joka puulaivakauden loppuessa nyt oli unohtumassa. Osmo oli pelastettava, korjattava täyteen kun-

⁷⁾ Tämän »S-2:n tytön» sijoittaminen uuteen osakunta-taloon Laaksolamuseon yhteyteen oli kirjailijattaren viimeisiä toivomuksia, jonka toteuttamiseksi jo pidettiin Laaksolassa useita kokouksia.

toon ja siirrettävä Seurasaaren edustalle*) Suomen purjelaivojen muistomerkiksi ja museoksi. Edellämainitut kolme henkeä neuvottelivat Laaksolassa väsymättömästi ja järjestivät juhlia, keräyksiä ja myyjäisiä. Osakunnan ja valtion varoilla laivan runko saatiin ostetuksi 18. 12. 28 ja siirretyksi Uudenkaupungin telakalle, mutta pula-aika ja sarja odottamattomia vastoinkäymisiä pakottivat Osakunnan lopulta lahjoittamaan laivan Kansallismuseolle 1931. Varojen puutteessa Osmo hinattiin Uudenkaupungin Saunalahteen odottamaan tuhoaan. Osmon ja S 2:n merkeissä kokoonnuttiin Laaksolaan myös suuremmin joukoin, mukana mm. professorit Hämäläinen, Jaakkola ja Vilkuna sekä rouvat Tuulio, Paalanen, Ponkala ja Malmio,

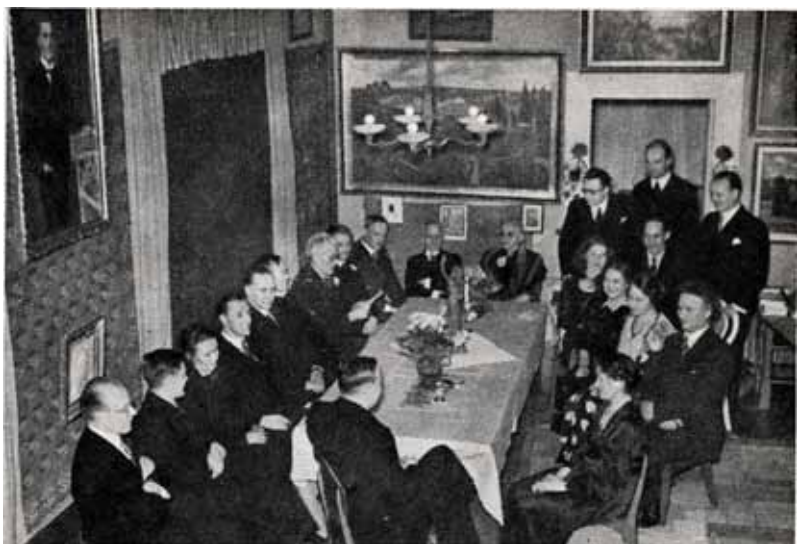
Kolmas mereen liittyvä aloite oli Meripelastusseuran Helsingin naiskerhon perustaminen v. 1930. Prof. Mikkola toimi tähän aikaan Helsingin laivastoseuran puheenjohtajana, ja uusi kerho, jonka ensimmäiseksi puheenjohtajaksi kirjailijatar valittiin, oli tämän seuran alaosasto. Perustavaa kokousta ei pidetty Laaksolassa, mutta aate lähti sieltä ja siellä pidettiin toisinaan johtokunnan kokoukset. Kerho toimeenpani puheenjohtajansa aloitteesta myyjäisiä, joista saaduilla varoilla hankittiin Helsingin ensimmäiset meripelastusveneet. Maila Talvion ystävistä olivat mukana Liisa Orko ja Hanna Rantanen.

Meripelastus-
seura.

Prof. Mikkolan nimipäivä, Juusen päivä, maaliskuun 19:nä oli tärkeimpiä vuosittaisia tapahtumia Laaksolassa. Periaatteilleen uskollisena isäntäväki ei kutsunut vieraita — Suomalais-ugrilaisen seuran jäseniä — nimipäiville, vaan viettämään *kirjojen päivää*. Näihin tilaisuuksiin, jotka aloitettiin v. 1931, tiedemiehet toivat mukanaan viimeisimmät tutkielmansa, kenties korrehtuureina; ne

Kirjojen päivä.

*) Vähän aikaisemmin Seurasaaren ulkomuseoon oli siirretty historiallinen Antintalo Säköylästä, jonka hankkeen toteuttamisessa Maila Talviolla oli huomattava osuus.

Tiedemiehet kirjojen päivillä v. 1939. Pöydän ääressä istumassa vasemmalta: Lauri Hakulinen, Esa Kahila, Tyyni Vahter, V. Kiparsky, Väinö Horelli, K. W. Tiisala, G. Ramstedt, Y. H. Toivonen, Arvo Sotavalta, J. J. Mikkola, Inez Nevanlinna, nti Hynninen, rva Hynninen, Margaret Kilpinen, Yrjö Kilpinen, Maila Mikkola. Takana seisomassa L. Leppäaho, Eino Nikkilä, Lauri Posti, istumassa Paavo Siro. Pöydän päässä Kustaa Vilku.

asetettiin kaikki Satakuntasalin pitkälle pöydälle ja kukitettiin. Ohjelmaan kuului tieteellinen esitelmä, musiikkia — esittäjänä tavallisesti Margaret Kilpinen⁹⁾ — ja ateria, jonka kanta-lajina oli Karjalan paisti.¹⁰⁾

Kirjojen päivästä muodostui siten suomalais-ugrilaisen tieteen vuosikatselmus, johon kutsua tiedettiin odottaa ja johon myös valmistauduttiin. Alusta alkaen olivat mukana mm. professorit

⁹⁾ Kappale oli melkein aina Maila Talvion toivomuksesta Beethovenin Appasionata-sonaatti, jota hän sanoi »kysymysten sonaatiksi».

¹⁰⁾ Vieraiden ruumiillisestakin hyvinvoinnista huolehdittiin Laaksolassa aina hyvin, huolimatta siitä, että emäntä itse söi äärimmäisen vähän. Ruokapulan aikana 1942—43 sattui kuitenkin eräs saksalainen professori saapumaan vierailulle, eikä talossa ollut muuta kuin yksi reikäleipä. Maila Talvio oli silloin tuonut leivän sisään ja pitänyt siitä erään parhaita puheitaan. Muuta ravintoa ei tarvittu.

Y. H. Toivonen, G. J. Ramstedt, Artturi Kannisto ja Kustaa Vil-kuna,¹¹⁾ joista prof. Toivonen piti ainakin kolme esitelmää. V. 1938 tähän tilaisuuteen valmistui prof. Mikkolan väitöskirjan toinen osa, jossa työssä silloinen tri Posti avusti.¹²⁾ Muita kirjojen päivän vieraita: L. Hakulinen, E. Hynninen, A. Hämäläinen, T. Itkonen, E. Jutikkala, P. Katara, K. Kauppi, Y. Kilpinen, V. Kiparsky, E. Nevanlinna, E. Nieminen, R. Orko, L. Posti, M. Rapola, A. Rudnev, V. Salminen, G. Schmidt, P. Siro, A. Sotavalta, G. Suolahti, K. Tiisala, A. Tulenheimo, T. Vahter, A. O. Väisänen ja E. Öhmann.¹³⁾

Tyypillisenä piirteenä on mainittava, ettei oppineiden herrojen rouvia muutamaa harvaa poikkeusta lukuunottamatta koskaan kutsuttu. Paitsi rouva Kilpistä, Wilkamaa ja Orkoa, rouvat Inez Nevanlinna, Hynninen ja Kannisto oikeutettiin silloin tällöin mukaan.

Prof. Mikkolan kuoleman jälkeen Juusen-päivän vietto jatkui, joskin sen tarkoitus oleellisesti muuttui. Siitä tuli vuosittainen kunnianteko Laaksolan entiselle viisaalle ja vaatimattomalle isännälle, jonka muistoa Maila Talvio pyrki kaikin tavoin vaalimaan. Keväällä 1949 vietetty juhla sen johdosta, että prof. Mikkolan »opus posthumum», eräät slaavilaiset kansanlaulut, oli saatu julkaistuiksi, kokosi myös perheen tiedemies-ystävät Laaksolaan.

Maila Talvion mielenkiinto museoihin ilmeni jo Osmo-hank-Koskipään museo.keen yhteydessä. Varsinaisen sysäyksen museo-ajatus sai siitä, että Hartolan Koskipään historiallinen kartano kirjailijattaren sisaren kuoltua 1928 oli rintaperillisten puutteessa vaarassa joutua

¹¹⁾ Prof. Vilku tunnettiin Laaksolassa nimellä »Linnunpelastaja», pelastettuaan loukkaantuneen tervapääskysen Laaksolan katolta.

¹²⁾ Työtä oli erikoisesti kannustanut ja siinä auttanut Maila Talvio, joka kutsui itseään »Pikku liimuriksi».

¹³⁾ Vuonna 1939 erään läsnäolleen laskelmien mukaan serikertaiset vieraat pystyivät kunnollisesti puhumaan 43 kieltä.

kauppatavaraksi, kuten Koskenniemi mainitsee. Maila Talvio, joka veljensä ja sisariensa ohella oli huomattavista veloista kiinnitetyn Koskipään perijöitä, ryhtyi pelastamaan taloa tältä kohtalolta, ja hänen onnistuikin omakohtaisin uhrauksin¹⁴⁾ ja asianharrastajien takaamien lainojen avulla saada talo vanhoine inventarioineen varatuksi museotarkoituksiin. Monta kertaa oli kuitenkin Laaksolassa istuttava ja mietittävä, useimmin tri Koskenjaakon, prof. Vilkun ja maist. Tyyni Vahterin, v:sta 1931 varsinkin prof. Kaupin kanssa. Sotien jälkeen, jolloin velat jo oli maksettu, arvokkaat kokoelmat luetteloitu ja järjestetty tieteellisten vaatimusten mukaisesti, Koskipäätä uhkasi maanluovutus asutustarkoituksiin. Maaliskuun 8 p:nä 1947 maanhankintalautakunta päätti erottaa suuren osan Koskipään peltoja tonttimaaksi. Mutta ikuinen taistelija Maila Talvio ei nytkään antautunut. Laaksolaan kutsuttiin vaikutusvaltaisia henkilöitä, mm. ASO:n ylijohtaja Vennamo, professorit Kauppi ja Vilkuna, metsäneuvos Lihtonen ja maist. Vahter. Sitten asiasta valitettiin Mikkelin tarkastusoikeuteen, joka maaliskuun 27 päivänä 1947 kumosikin aikaisemman päätöksen. Se päätti, ettei museokokonaisuutta saanut rikkoa asutustarkoituksiin. Tämä päätös ulotettiin koskevaksi koko Suomea.

Metsämuseo.

Näihin aikoihin Maila Talvion mielenkiinto heräsi Suomen metsiä kohtaan. Aate lienee saanut alkunsa presidentin itsenäisyyspäiväkutsuilla 1946, joilla kirjailijatar oli keskustellut metsäneuvos Lihtosen kanssa Suomen 'vihreästä kullasta', joka sotakorvaussuorituksina pelastaa maan itsenäisyyden. Vuoden 1947 aikana asiasta keskusteltiin Laaksolan ystäväpiireissä, jolloin kehittyi ajatus metsämuseon perustamisesta Helsinkiin. Sinne piti tulla esim. suomalaisten eri aikoina käyttämät metsätyöaseet. Tämän hankkeen ympärille kutsuttiin suuri kokous helmikuun 29 p:nä

¹⁴⁾ Mm. 1938 perustettuun tukirahastoon hän luovutti ulkomailta saamansa tekijäpalkkiot.

1948, jossa läsnä olivat mm. professorit Osara ja Laitakari, metsäneuvos Lihtonen ja tri Kalliola. Kokouksessa vallitsi todellinen innostus ja museon aikaansaaminen jätettiin Laaksolassa muodostetun komitean tehtäväksi.

1930-luvun lopulla, kun Koskipään museohanke oli ohjattu turvalliseen satamaan, Maila Talvio kohdisti huomion Porin Satakunnan museoon. Sen arvokkaat kokoelmat olivat — ja ovat vieläkin — aivan riittämättömissä tiloissa, osittain varastoihin pakattuina ja pilaantumiselle alttiina. Melkein 15 vuoden ajan Porin museon uudesta talosta keskusteltiin Laaksolassa, milloin suuremmissa, milloin pienemmissä ryhmissä, milloin jonkin muun asian yhteydessä, milloin varta vasten järjestetyissä tilaisuuksissa. Mutta varsinaisesti v. 1944 jälkeen Laaksolasta käsin tartuttiin aktiivisesti talohankkeeseen. Talvella 1946—47 sinne kutsuttiin tri Kaukamaa ja maist. Valonen ja laadittiin suunnitelma propagandantekoa varten. Keväällä 1947 asia näytti jo saavan onnellisen ratkaisun. Silloin Maakuntaliiton jäsenet vuosikokouksen jälkeen oli kutsuttu Laaksolaan, mm. maaherra W. Kyttä, Porin kaupunginjohtaja Ekblom ja maist. Aarne Eskola. Helsinkiläisiä Porin museon ystäviä oli myös läsnä: maist. Aina Lähteenoja, rva Gallen-Kallela-Väisänen, maist. H. Viherjuuri ja monia muita. Museon puolesta pidettiin useita puheita.

Mutta kun v. 1949 mennessä asiassa ei oltu päästy eteenpäin ja Osakunnan oman talon rakentaminen tuli ajankohtaiseksi, jäi Porin museo syrjään.

Laaksolan tapahtumiin liittyy myös Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla, kuten oli luonnollista 'Helsingin runoilijalle'. Koskeniemen kirjoittaman Helsinki-hymnin sävellyksen saaminen Ahti Sonniselta juhlavuoden vastaanottojuhlallisuuksiin oli tyypillinen näyte kirjailijattaren toteuttamisvoimasta. Vuoden 1950 alussa pidettiin Laaksolassa kutsut suurelle ystäväjoukolle, jossa ohjel-

Porin museo.

400-vuotias
Helsinki.

mana oli tri Eino Suolahden Helsinki-aiheinen esitelmä. Erikoinen Helsinki-kaakku oli myös tilattu juhlaa varten.

Satakuntalainen

Huolimatta juuri kerrotuista mitä moninaisimmista pyrinnoista vasta nyt tulemme siihen, mikä todella oli keskeisintä ja leimautavinta Laaksolan kulttuurikodille: Satakuntalainen Osakunta. Satakuntalaisten ylioppilaiden kanssa Laaksolassa elettiin nuoruuden ilot ja surut, sen toiveet, voitot ja pettymykset. Heistä tuli Laaksolan inspektoriparin veljiä ja sisaria, sittemmin heidän lapsiaan ja vihdoinkin kunnia-inspektoriparin lapsenlapsia, joita rakkautella hoidettiin ja joille aina riitti aikaa — koska mitään tärkeämpää ei tunnettu. Satakunnan maakuntahenkeä kohotettiin Laaksolasta käsin enemmän kuin ehkä mistään muusta kodista.

Lukupiiri.

Pysyväisin yhdysside Laaksolan ja Osakunnan välillä oli Lukupiiri, josta on paljon kirjoitettu¹⁵⁾ ja jota toisinaan sanottiin Helsingin kirjalliseksi salongiksi. Lukupiiri syntyi 22. 2. 07 heti Mikkolan inspektorikauden alussa tarkoituksella »keksiä seurustelu-uoto, jossa vältettäisiin tyhjä ja turhanpäiväinen ajankulutus ja täytettäisiin yhdessäolo arvokkaalla sisällöllä».¹⁶⁾

Laaksolassa Lukupiiri kokoontui ensimmäisen kerran 18. 9. 19 ja sen jälkeen joka toinen torstai, 4—6 kertaa lukukaudessa. Inspektorikauden viimeinen torstai-ilta 29. 1. 31 oli omistettu musiikille, Beethovenille.

Inspektori Kataran kodin tuhoutuessa pommituksessa Lukupiiri palasi syksyllä 1943 jälleen Laaksolaan, jossa se alkoi säännöllisesti kokoontua 30. 11. 44 lähtien viettääkseen siellä erästä 40-vuotisen olemassaolonsa loistokautta. Viimeinen lukupiiri-ilta 8. 12. 50 tulee säilymään mielessä — tavanomaisten kutsuvieraiden puuttuessa — sydämellisenä perhe-iltana Mailan ja hänen rakasta-

¹⁵⁾ Lukupiirin 20-vuotisen olemassaolon kunniaksi ilmestyi 'Torstai-iltoja' joulukuussa 1926. Kirjan suunnitteluun Laaksolassa osallistuivat Tyyni Tuulio ja Aina Lähteenoja.

¹⁶⁾ 'Torstai-iltojen' esipuheesta.

Lukupiiri Laaksolassa v. 1940.

miensa osakuntalaisten keskeisenä puheineen ja joulu- ja kvartetti-
lauluineen Mailan itsensä selostaessa Maeterlinckin Sinisen linnun.

Mustien kirjojen perusteella, jotka ovat tallella koko Laaksola-
ajalta aivan muutamaa selostusta lukuunottamatta, käy selville,
että Maila Talvio uhrasi eniten aikaa myös iltojen selostuksen hy-
väksi, nimittäin 34 kertaa. Muista selostajista esiintyivät Hanna
Rantanen 11, Tyyni Tuulio 10 sekä Allari Seppä ja Erik Erämetsä
9 kertaa.¹⁷⁾

Eri maiden kirjallisuudesta selostettiin useimmin norjalaista,
18 kertaa, lempikirjailija Ibsenin ansiosta, jonka teoksia oli esillä
13 iltana. Seuraavina järjestyksessä: saksalainen 17 (Grillparzeria
yksinään 5), ranskalainen 15, englantilainen 11 (Shakespeare 5),

¹⁷⁾ Lukuihin eivät sisälly Eläintarha 10:ssä pidetyt lukupiirit.

venäläinen 8, kreikkalainen 8 ja puolalainen kirjallisuus 6 iltaa. Kotimaan kirjailijoista selostettiin useimmin Maila Talviota ja V. A. Koskenniemeä. Selostettavia kirjoja ei valittu umpimähkään, vaan lukukausien alussa kokoontui Laaksolaan »komitea» laatimaan kauden ohjelmaa.

Lukupiirin merkitys osakuntalaisille ei rajoittunut maailmankirjallisuuden tuntemuksen laajentumiseen. Lukupiiri-illoissa he tutustuivat sekä ulkomaalaisiin että suomalaisiin kulttuurihenkilöihin, joita kirjailijatar oli kulloinkin pyytänyt kunniavieraiksi. Useimmat kotimaiset laulu- ja soittotaiteilijat, jotka yleensä Laaksolassa kävivät, vierailivat juuri lukupiiri-illoissa. Kutsuista Ranskan ja Puolan lähettiläiden kotiin mainittiin jo edellä.

Tärkeänä ohjelmanumerona varsinkin 1920-luvulla oli erilaisen Osakunnan toimintaan liittyvien työmuotojen suunnittelu — kuten kesäretket — ja aatteiden ajaminen, sillä Maila Talvio lähestyi Osakuntaa mieluummin Lukupiirin välityksellä. Satalinnan parantolahanke, joka periytyi Eläintarhan ajoilta, askarrutti lukupiiriläisten mieltä v:een 1925. Sittemmin Lukupiirin jäsenet usein huolehtivat joululahjojen lähettamisestä parantolan lapsille. Siihen tarkoitukseen menevien lahjojen valmistaminen sallittiin myös Lukupiirissä, vaikka tavalliset käsityöt muuten olivat ehdottomasti kiellettyjä. Lukupiirien yhteydessä puhuttiin myös paljon huoltokoti-ajatuksista.¹⁸⁾ Ilo oli varmaan suuri, kun Maila Talvio syksyllä 1929 saattoi kertoa maanviljelijä ja emäntä Tarkin lahjoittaneen talonsa parantolan huoltokodiksi.¹⁹⁾ Lukupiirin keskusteluaiheita olivat myös S 2:n muistopatsas ja Osmo-laiva.

¹⁸⁾ Huoltokoti-asian ympärille kokoontui Laaksolaan usein vv. 1927—1929 entisiä ja nykyisiä osakuntalaisia.

¹⁹⁾ Parantolan täyttäessä 25 vuotta Laaksolassa suunniteltiin syksyllä 1949 juhlaulkaisu Satalinnan Satu. Toimikuntaan kuuluivat Maila Mikkola, Väinö Horelli, Pekka Katara, Esteri Paalanen, Mikko Saarenheimo, Allari Seppä, Tyyni Tuulio, Niilo Valonen, Eino Nikkilä.

Yhteislaulua harrastettiin runsaasti. Suosituimpia lauluja olivat »Laulu Satakunnalle», jolla illat aina aloitettiin, Parolan marssi, Lippulaulu, Merimieste läksilaul, ja Kilpisen Psalmi, johon lauluun vuodesta 1945 illat aina päättyivät. — Iltoihin liittyvä kahvi- tai teetarjoilu vehnäsineen, jota kirjailijatar kutsui nimellä »Satakunnan pyhä leipä», oli sekin yhdyssiteenä maakuntaan. Vehnäset lähetettiin nimittäin vuoroin eri pitäjistä — kauppaneuvoksettar Evi Hellemaa piti vuosikausia huolta, että niin säännöllisesti tapahtui — ja joka kerta lähettäjä sai lukupiiriltä kiitoskirjeen.

Osakuntalaisten opillisiin saavutuksiin Laaksolassa suhtauduttiin ilolla ja ylpeydellä, ja Satakuntasalin pitkälle pöydälle ilmentyneet väitöskirjat nostettiin aina lukupiiriläisten nähtäväksi. Eri-tyisenä juhlena mainitaan Mustassa kirjassa lokakuun ensimmäinen torstai 1923, jolloin vastavalittu, Osakunnan omasta piiristä lähtenyt ensimmäinen professori Edwin Flinck (Linkomies) toimi selostajana.²⁰⁾ Lukupiiri-ilta 30. 11. 44 oli samalla sodastapalaa-vien osakuntalaisten harras vastaanotto.

Toinen kiinteä yhdysside Mikkolan inspehtori-kaudella oli Vapun vastaanotto Laaksolassa. Ensimmäisenä Laaksolan-keväänä 1920 osakuntalaiset olivat käyneet perinteelliseen tapaan laulutervehdyksellä, mutta seuraavasta vuodesta lähtien vuoden 1930 Vappuun saakka kevään tuloa juhlittiin inspehtoriparin kotona kahvinjuonteineen, piiritsseineen puutarhassa, lakkipuheineen ja lakin päähänpainamisineen.

Vapun vastaanotto.

Inspehtorinvirasta luopumisen jälkeen 11. 2. 31 Mikkoloita ilmeisesti alkoi askarruttaa kysymys Laaksolan säilymisestä tulevaisuudessa. Osakuntalaisten seuraavana vuonna järjestämästä rahalahjasta, suuruudeltaan 112.000:— markkaa, ynnä Laaksolan

Satakuntasäätiö.

²⁰⁾ Laaksolassa pidettiin kahdet tohtorinkaronkat, tri Kiparskylle 1934 ja tri Virtarannalle, Osakunnan omalle jäsenelle, 1946. Kolmansia juuri suunniteltiin, kun kuolema päätti toisin.

Osakuntalaisia Vapun aattoiltana Laaksolan uimahuoneen sillalla v. 1921.

huvilassa sijaitsevan nk. Satakuntasalin irtaimistosta J. J. Mikkola ja Maila Mikkola muodostivat 8. 3. 34 säätiön nimellä Satakuntasäätiö. Sen tarkoituksena on »satakuntalaisten henkistä tai aineellista kulttuuria valaisevan, syventävän ja rakentavan sekä samalla tieteellisesti ja taiteellisesti pätevän työn ja tutkimuksen (rahallinen) avustaminen ja tukeminen». Sääntöjen 5 §:n mukaan »säätiö ottaa säilyttääkseen museokokonaisuutena säätiön perustamiskirjassa mainitun Satakuntasalin irtaimen omaisuuden», sekä muutakin säätiön tarkoituksiin soveltuvaa omaisuutta samoin hoidettavaksi. Säätiön hoito uskottiin valtuuskunnalle, jonka itseoikeutettuja jäseniä ovat Satakuntalaisen Osakunnan kuraattori ja Satakunnan Kilta-nimisen yhdistyksen esimies. Muut kuusi jäsentä valitaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että Satakuntalainen Osakunta, Satakunnan Kilta, Satakunnan kirjallinen kerho, Nortamo-seura ja Satakunnan museon johtokunta kukin nimeävät yhden jäsenen. Kaikkien valtuuskunnan jäsenten tulee olla »akateemisia kansalaisia sekä Satakuntalaiseen Osakuntaan kuuluvia tai kuuluneita henkilöitä taikka, ellei osakuntaa enää ole, sen alueelta

kotoisin olevia». Säätiön sihteerinä on alusta alkaen toiminut kamreeri Hanna Rantanen.

Säätiö tuotti kuitenkin pettymyksen. Sen rahavarat eivät kartuneet — päinvastoin niiden reaaliarvo on pienentynyt — joten toisen maailmansodan loppuvaiheessa kävi selväksi, ettei Satakuntasäätiö kykenisi säilyttämään Laaksolaa. Niinpä v. 1943 Maila Talvio tiedusteli yksityisesti Helsingin kaupunginvaltuuston jäseniltä, olisiko Helsingin kaupunki halukas ottamaan vastatakseen talon säilymisestä. Ajatus sai siinä määrin vastakaikua, että keväällä 1945 laaditussa testamentissa J. J. Mikkola ja Maila Mikkola tarjosivat Laaksolan Helsingin kaupungille »Maila Talvion Laaksolan kirjailijakotina» ehdolla »että kaupunki säilyttää huvilan päärakennuksen siinä kunnossa, jossa se testamentin voimaan tullessa on».

Laaksolan
kirjailijakoti.

Ennen testamentin laatimista Satakunta-säätiö oli suostunut luovuttamaan Satakuntasalin irtaimiston näin säilytettävälle Laaksolalle.

Professori Mikkolan kuoltua syksyllä 1946 kaupungille ilmoitettiin testamentin määräys. Kiinteistölautakunta puolsi tarjoust, mutta kun museolautakunta asettui kielteiselle kannalle — lähinnä rakennuksen huonon kunnan vuoksi — kaupunginvaltuusto ilmoitti, ettei se voi ottaa lahjoitusta vastaan.

Porin museon uusi talo näytti nyt olevan ainoa mahdollisuus Laaksolan säilyttämiseksi, sillä päärakennuksen siirto Seurasaaren ulkomuseoon, jota myös ajateltiin, oli em. syystä erittäin epävarmaa. Uusi ratkaisu ilmestyi kuitenkin näköpiiriin, kun Satakuntalainen Osakunta joutui uuden lain mukaan myymään Satalinnan parantolan kunnille 31. 12. 49. Ajatus, että näillä varoilla voitaisiin rakentaa Osakunnalle oma talo Helsinkiin ylioppilaiden asunto- ja ruokailuvaikeuksien poistamiseksi, lähti jälleen Maila Talviosta. Nyt ehdotti professori Väinö Horelli, parantolan ai-

Osakuntatalo.

Kunnia-inspektoripari prof. Mikkolan työhuoneessa.

kuunpanijoita ja toteuttajia, että Satakuntasali sijoitettaisiin tähän uuteen taloon. Pitkän aikaa epäröityään Maila Talvio määrätyin ehdoin suostui, senjälkeen kuin kevättalvella 1950 Laaksolassa pidetyssä suuressa kokouksessa, johon osallistui monia eri osakuntapolvien edustajia, tämän suuntainen toivomus oli esitetty. Komiteahuoneen irtaimiston, jonka alunperin oli määrä joutua Koskipäähän, Maila Talvio lahjoitti keväällä 1950 perustetulle Satalinnan säätiölle, joka otti tehtäväkseen Satakuntasalin ja Komitea-

huoneen säilyttämisen kirjailijamuseona Osakunnan uudessa talossa.

Yläkerran työhuone sensijaan siirretään Koskipäähän. Testamentissa määrätään lisäksi, että jäljellejääneen omaisuuden perijöiden — Satakuntalaisen Osakunnan, perillisten ja Eläinsuojeluyhdistyksen — on purettava Laaksola, jottei siinä kukaan muu enää voisi asua.

Testamenti.

Jälkeenpäin tarkastellen näyttää, että elämä Laaksolassa vv. 1919—1951 jakaantui kolmeen erilaiseen kauteen. Ensimmäinen jakso vuoteen 1931 eli inspehtorikauden loppuun, jatkoi välittömästi Eläintarha 10:ssä aloitettuja pyrintöjä: Satakuntalainen Osakunta moninaisine aatteineen ja Satakunnan maakuntahengen kohottaminen asetettiin tärkeimmäksi työmuodoksi. Yhteyksiä suomalaisiin ja ulkomaalaisiin, varsinkin slaavilaisiin ja romaniin kulttuuripiireihin ylläpidettiin aktiivisesti.

Jälkikatsaus.

Vuosi 1931 merkitsi Laaksolan elämässä kääntymistä pois Osakunnasta. Tuntuu kuin Maila Talvio olisi tahtonut täyttää näin syntyneen tyhjän tilan muulla intensiivisellä toiminnalla. Kosketus Satakunnan maakuntaan, parantolaan ja Tarkkiin tulee entistä kiinteämmäksi; Koskipää järjestetään kuntoon; Helsingin menneisyys alkaa vangita kirjailijattaren mielikuvitusta; 'kirjojen päivän' vietto aloitetaan; ulkomaanmatkat; ja yhteydet Saksaan, Italiaan ja Saksan liittolaiskansoihin — eritoten vv. 1939—44 — antavat leimansa Laaksolan elämään.²¹⁾

²¹⁾ Talvisodan 1939—40 aikana Laaksola koki ikävän välinäytöksen, jota Laaksola puolusti tässä voida kokonaan sivuuttaa. Maila Mikkolan allekirjoittamasta 10-sivustuksen ministerin päävuisesta, Puolustusministeriölle osoitetusta ja 12.6.40 päivätyistä kirjelmistä ilmenee, että Laaksola 3.12.39 pakkoluovutettiin puolustusministeri Niukkasen päämajaksi ja että Mikkolat puoliväkinä kuljetettiin autolla heidän läheisen ystävänsä rouva Ihamuotilan kartanoon Espooseen. Niukkasen esikunnan upseerien, sotamiesten ja lottien käyttäytymisestä ja heidän aikaansaamastaan hävityksestä Laaksolan kulttuurikodissa kirjailijatar antaa kirjelmässään varsin värikkään — ja kenties väritetyn — kuvauksen.

Vuodet 1944—50 olivat Laaksolassa synteessin aikaa, jolloin langat eri taholta punoutuivat yhdeksi kudokseksi. Osakunta ja Lukuپیri palasivat jälleen Laaksolaan; ulkomaalaisista suhteista ystävyys Hollantiin oli lämmin ja puhtaasti kulturelinen; viimeinen ratkaiseva taistelu Koskipästä voitettiin; ja huolta ja huolenpitoa saanut Satalinnan parantola lahjoitti uuden rakkauden kohteen, oman osakuntatalon, »Satalinnan lapsen». Siinä Satakuntasali ja Komiteahuone tulevat säilyttämään elävänä muiston osakuntien historiassa ainoalaatuisesta inspektori- ja kunniainspektori-parista ja heidän Laaksolastaan, jossa tuona 30 vuoden aikana harrastettiin voimakkaampaa ja monipuolisempaa kulttuuritoimintaa kuin missään muussa suomalaisessa kodissa.

Tähän kirjelmään Puolustusministeriö ei katsonut aiheelliseksi vastata. Vasta 11 vuotta myöhemmin ilmestyneessä kirjassaan Niukkanen viittaa tapahtumaan, puhuu kirjailijattaren »omalaatuisesta menettelystä» ja väittää, että ministeriö »kunnosti huvilan paljon parempaan kuntoon kuin mitä se oli ollut».

Vertauksen vuoksi mainittakoon, että toisen maailmansodan jälkeen sisäministeri Heljas vapautti »Laaksolan kulttuurikodin» kaikesta pakkomajoituksesta. (Sisäministeriön päätös 7.1.1948). Prof. Mikkolan kuoleman jälkeen Satakuntalaisen osakunnan jäsen yliopp. Mauno Jokipii oli asunut Laaksolassa tuohon päivään asti.

L Ä H T E E T .

V. A. KOSKENNIEMI, Maila Talvio, Porvoo 1946.

— » — Maila Talvio ja Laaksolan arkisto (Uusi Suomi, kesäkuu 1951).

KUVA, N:o 8/1939.

LUKUPIIRIN 'MUSTAT KIRJAT'.

JUHO NIUKKANEN, Talvisodan puolustusministeri kertoo, Porvoo 1951.

SATAKUNTALAISEN OSAKUNNAN PÖYTÄKIRJOJA.

MAILA TALVIO, Kuinka Laaksolan kirjailijamuseo-ajatus syntyi (Uusi Suomi, 24.11.1946).

— » — Pikakirjoitusmuistiinpanot 10.5.1950.

TORSTAI-ILTOJA, Porvoo 1927.

TYYNI TUULIO, Laaksola ja Satakunta-sali (Satakuntaa ja satakuntalaisia II, Pori 1951).

Lisäksi seuraavat henkilöt ovat ystävällisesti antaneet muistiinpanoihin ja muistiin perustuvia tietoja:

Arja Forsman, Väinö Horelli, Hilda Ihamuotila, Mauno Jokipii, Eino Juttikala, Pekka Katara, Kalle Kauppi, Margaret Kilpinen, Yrjö Kilpinen, V. A. Koskenniemi, Edwin Linkomies, Aina Lähteenoja, Sakari Mattila, Aarno Niini, V. K. Lihtonen, Veikko Oksanen, Liisa Orko, Risto Orko, Esteri Paalanen, Lauri Posti, Hanna Rantanen, A. Rudnev, Allari Seppä, Päivikki Tulenheimo-Sohlberg, Eino E. Suolahti, Y. H. Toivonen, Antti Tulenheimo, Eino Tulenheimo, Tyyni Tuulio, Niilo Valonen, Martta Vehkameitsä, Aili Wilkamia, Kustaa Vilkuna ja Kirsti Gallen-Kallela-Väisänen.

Jalmar i Jaakkola

Piispa Henrikin ihmeretki.

Satakuntalainen legendaruno?

Olemme jo aikaisemmin Satakunta X:ssä käsitelleet erästä Pyhän Henrikin surmarunon solmukohtaa: piispan kohtalokasta vierailua Lalloilassa ja sen »sivutiloilla».¹⁾ Näiden edustaessa surmapaikan ohella piispan retken reaalista todellisuusnäyttämöä jää sitä vastoin surmarunossa kuvattu kuolinretkelle lähtö valmisteluineen ja ihmeineen eräänlaiseen todellisuuden ja legendaväriytyksen väliseen puolihämärään.

I.

Oikean lähtöasenteen saamiseksi lienee syytä vieläkin rinnastaa ne surmarunon toisintojen tekstit, joiden tulkintaan seuraavassa lähinnä rajoitumme.

Aikaisimmin kirjaanpannussa, Palmskiöldin kokoelmiin kuuluvassa toisinnossa²⁾ ja siihen läheisesti liittyvässä Sjögrenin toisinnossa³⁾ annetaan retken valmistelusta seuraava, kaikilta olenaisilta osiltaan yhtäpitävä kuvaus:

¹⁾ Vrt. artikkeliamme Vähän Lallista ja Lalloilasta.

²⁾ SKVR VIII s. 137.

³⁾ SKVR VIII s. 139. Tämän samoin kuin Palmskiöldin tekstin joutuminen Varsinais-Suomen runoihin johtuu vain kirjallisesta provenienssistä. Tämän johdosta lienee syytä huomauttaa, että alkuteksti luonnehtii runon

Pane warsat waliaihsijn
 Suwi cunnat Suitzi Suuhun
 Pane corjut cohdallensan
 Saatat lastut Sariallensan
 Anduroillensan awarat
 Perällensän pienet kirjat.

Pane varsat valjaihsiin
 suvicunat suitzi suhun.
 Pane corjut cohdallensa
 saata lastat sarjallensa
 Anduroillensan antavat
 Perällensä pienet kirjat.

Heikkilän ja Törnuddin teksteissä edeltää lainattua kohtaa piispan kehoitus »piltille» 1. »vantille» ja jatkona seuraa yksityis-kohtainen valjustuskuvaus:

Sijtte herra heinäricki
 sanoin lausui suin puheli
 piltisemi pienoiseimi wantti
 vvaxahan corkuhinen ota
 coriani codasta pane cori-
 ia cohdallensa perallensij
 pieni kirja [anduroil]
 Anduroil...⁴⁾ ...
 Aisat tamm... aseta,
 Ohiat suoniset oienna,
 Pane ränget mursun luiset,
 vvaliahat maiawan luiset,
 Harman kaulan kahden Puolen
 Ota ohrilda oroinen,
 Iduilda isoi lihainen,
 Maata Jouhi maldaisilda,
 pane luocka kynnäppäinen,
 harialen hywän hevvoisen

Sitten Herra henderjki sanojn
 Lausu suujn puheli pildisemi pienoiseimi
 wandi waxan corkuhijnen ota
 corja codasta ja pane corja cohdallensa
 perällensi pieni Kirja anduroillensa

asetta [aset]
 aset tammiset asetta ohjat suoniset
 oijenna pane Ränget mursun luiset

waliahat maiawan Lujset harman
 caulahan cahden puolen,
 otta sitten ohrjlta orojnen Idulda
 Isoj Lihajnen maatta Jouhi maldahjsi-
 jlida pane Luoca Kynä pärnen
 harjallen hywän hewojsen⁴⁾

T(a)vast-Fmnonibus satis nota. Vrt. myös PORTHAN: Opera Selecta I s. 102, n. 5.

⁴⁾ Tällä kohdalla tavattava murros ansaitsee paljoa suurempaa huomiota kuin mitä on tullut sen osaksi. Heikkilän ja Törnuddin tekstit seuraavat näet tähän asti alkutekstiä, joka ei noudata säejakoa. Kun edellinen tästä lähtien siirtyy selvään säe jakoon ja jälkimmäinen jatkaa edelleen kopiointia, josta säe jako puuttuu, eivät ne voi perustua yhteiseen esiteksiin. Tämä toteamus vaatisi käsittelemään tekstien eroavaisuutta ja keskinäistä suhdetta paljoa yksityiskohtaisemmin ja perusteellisemmin kuin tässä yhteydessä on mahdollista.

⁴⁾ SKVR VIII ss. 126, 129—130. Vrt. teksteihin nähden SETÄLÄ: Piispa Henrikin surmavirsi. Länsi-Suomi II ss. 17—29 sekä yksityiskohtaista

II.

Kaikissa toisinoissa esiintyvä keskustelun tai ennemminkin kehoituksen ja käskemisen muoto osoittaa, että retken valmisteluissa on selvästi kysymys kahden henkilön välisestä yst vyyssuhteesta.

Toinen mainituista henkilöistä on riidaton: varsinainen k sij  1. herra Henrik esiintyy kaikissa toisinoissa määrääjänä sekä aloitteen tekijänä. Sitä vastoin ilmenee eri toisinoissa tai toisintoryhmiss  puhuteltavaan tai k skett v  n nähden perusteellista eroavaisuutta.

Palmskiöldin ja Sjögrenin toisinoissa, joissa Hämeen Henrik esitetään Eerik kuninkaan veljeksi ja joissa ensinmainittu keskustele  tämän kanssa retkestä Hämeen

maille ristim tt mille
paikoille papittomille,

seuraa välittömästi valjastamiskehoitus aivan kuin se olisi annettu itse hallitsijalle. Kuten tämän — juonen kannalta tarpeeton — joutuminen runoon vaikuttaa yleensäkin oppineen legendatulkinnan⁶⁾ tulokselta ja hänen veljeytymisens  piispa Henrikin kanssa vuorostaan Kullervorunojen aiheuttamalta⁷⁾ sekaanukselta, herättää myös hänen tallirenkiteht v ns  alkuper isyysselvityst  SKVR VIII ss. 124—125. Vrt. edelleen runotekstin kielelliseen analyysiin nähden OJANSUU: Piispa Henrikin surmavirren historiaa. Suomi IV 17 ss. 18—19, 28 ja seur.

⁶⁾ Tätä käsitystä tukee se voimakas korostus, joka legendassa annetaan kuninkaasta ja piispasta ikään kuin kahtena suurena soihtuna. Mainitunlaiselta yhteydeltä, jolle tapaa monia legendaverrannaisia, puuttuu sitä vastoin miltei täysin pohja surmanrunon »tapahtumissa».

⁷⁾ Veljestymisen, joka on historiallisesti täysin perustelematon, edellyttää Kullervo-runoista saaduksi varsinkin SETÄLÄ: Kullervo-Hamlet Finn. Ugr. Forsh. X ss. 76—77. Vrt. myös J. KROHN: Kant. tutk. I s. 135 ja K. KROHN: Piispa Henrikin surmaruno. Vir. 1921 ss. 52—53.

jo luonnottomuudellaan ylivoimaisia epäilyjä. Näitä lisää erikoiden lisäksi vielä se tosiasia, että Eerik kuningas huolimatta siitä, että hän valitettuaan retkellä epämiehekkäästi piispalle nälkäänsä⁸⁾ on ratkaisevassa loppuvaiheessa kokonaan hävinnyt uskollisen herran palvelijan⁹⁾ tieltä. Kun piispan kaikissa toisinoissa ilmevä valjastamiskehoitus selvästi edellyttää tämän tehtävän erikoista suorittajaa 1. »palvelijaa», niin on hänet puheena olevissa toisinoissa ehkäpä liian »lapsellisena» sivuutettu tai korvattu uskonpuhdistuksen ajan tai viimeistään 1600-luvun oppinutta anti-kviteettimakua tai Turun akateemista henkeä vastaavammaksi.¹⁰⁾ Piispan kehoituksen osviittaa seuraten onkin valjastamiskäskyssä luonnollisimmin lähdettävä alkuperäisen palvelussuhteen kannalta.

Tässä kohdin vaikuttaakin piispan käskyn saaja Heikkilän ja Törnuddin teksteissä täysin luonnolliselta ja perustellulta. Hänestä käytetty puhuttelusäkeistö

piltisemi pienoisemi,
wantti waxahan corkuhinen

liittyy terminologiaaltaankin saumattomasti ja kiinteästi vanhaan kirkkokieleemme ja palvelussanastoomme. Siten täytynee vielä virsikirjakieleemmeakin säilynyttä piltti-sanaa pitää jo keskiajalta ja nimenomaan sen kirkollisesta käsitemaailmasta periytyvänä, jopa itse Jeesus-lapsestakin Länsi-Suomessa käytettynä sekä var-

⁸⁾ Kuningas Eerikin myöhäistä osuutta tässä kohdin todistaa sekin, että nälän valittajana Heikkilän ja Törnuddin teksteissä esiintyy piispan piltti 1. vantti.

⁹⁾ Johdonmukaista on, että Palmskiöldin ja Sjögrenin toisintojen epämääräisesti luonnehdittuna »uskollisena herran palvelijana» tavataan Heikkilän ja Törnuddin tekstien surmakohtauksessakin jatkuvasti piispan piltti 1. vantti.

¹⁰⁾ Kysymys kuningas Eerikistä sekä surmarunon oppineesta prologista vaatisi oman tutkielmansa.

maan koko Pyhän Henrikin vanhimmalla traditioalueella tunnettuna pikkupojan lempinimenä.¹¹⁾ Vieläkin valaisevampi on länsimaista vaikutusta kuvastava vantti-nimitys,¹²⁾ jonka samoin kuin sellaisten tästä muodostettujen johdannais-sanojen kuin vanttikset (= reen jalakset) ja vantita (= ohjata rekeä vanteilta l. jalaksilta) sanojen rikkaimpana ja varhimpana alueena esiintyy — kuten K. Vilkuja ja M. Haavio ovat osoittaneet — Satakunta.¹³⁾ Täkäläisestä tallirenkiumpäristöstä, joka esim. piispan kaukomatkailua hallitsevassa Köyliön kartanossa muodostui polvesta polveen jatkuvan tradition varaiseksi, selittyy jo maantieteellisestikin parhain Suomen vanhimpaan kirkolliseen reki-kuvitelmaan joutunut lapsenherkkä valjastaja.

Niin ikään soveltui kuvattu taipuisa piltti, jonka pienuutta hänestä käytetty »pienoisemi»-määre samoin kuin hänen vähäinen mittansakin korostavat ja joka ilmeisesti aikaisemmassa palveluksessa turmeltumatta suoritti kenties elämänsä ensimmäistä palvelusta, erikoisen hyvin siihen legendan ilmapiiriin, johon hänet kohtalo näyttää ennakoita määränneen. Valjastajapiltin eli -vantin osalta vaikuttavatkin Heikkilän ja Törnuddin tekstit alkuperäisiltä.

¹¹⁾ Että sana ulottuu syvälle keskiaikaan, näkyy sellaisista — vain Satakunnasta tapaamistamme — keskiajan nimistä kuin Piltinpoica (1473, 1477) Sastamalassa, Pilth, Ulvilan seudulta (? , 1475), Piltti, Karkku, Kutala (1547), FINJL. MED. URK. IV ss. 385, 422, 466 ja Valt. ark. nro 1927.

¹²⁾ Jos sivuutamme sijainniltaan epävarman Fanth-nimen, MUSTA KIRJA s. 258, olemme tähän kuuluvia perinnäisiä keskiajan nimiä merkinneet vain Satakunnasta. Vrt. sellaisia nimiä kuin Peder Fantynen, Larens Fantynen, Peder i Fantilan och Larens ibidem (1510) (= Vanttila Punkalaitumella), Fantti, Ffantti, Huittinen, Kannisto (1547). FINL. MED. URK. VII s. 69. Valt. ark. n:o 1927.

¹³⁾ Lyhyen ja valaisevan yhteenvedon piltti- ja vantti- sanaa ja tämän johdannaisia koskevasta uudemmassa tutkimuksesta tarjoaa VILKUNA: Piispa Henrikin rekimatka. Kal. Seur. Vuosik. 20—21 ss. 304—305 ja HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli ss. 63—64.

III.

Suorastaan väkinäistä kirjallista tulkintaa osoittavat sitä vastoin Heikkilän ja Törnuddin toisinnot itse matkavalmistelujen tärkeimpään kohteeseen, rekeen, nähden jopa siinä määrin, että tämä alkaa muuttua erikoisesta, arvokkaasta piispallisesta kulkuvälineestä eräänlaiseksi kansanomaiseksi kuriositeetiksi. Siihen katsoen, että piispan reki, joka epäilemättä oli omakohtaisista havainnoista tuttu lukemattomille keskiajan suomalaisille, oli eräänlainen säännöllisessä käytössä oleva »virkareki», poikkesi se sekä tarkoitukseltaan että erikoisrakenteeltaan siinä määrin vaatimattomammista tavallisista verrannaisistaan, että sen sekaantuminen keskiajan ihmisen tajunnassa¹⁴⁾ näihin tuntuu melko luonnottomalta. Myös piispan reen ja siihen kuuluvien valjaiden säilytyspaikan piispanlinnoissa tai esim. sellaisessa piispan usein käyttämässä talvehtimis- ja poikkeamispaikassa kuin Köyliön kulttikartanossa täytyy edellyttää hänen tallirengilleen tai vantilleen siksi tutuksi, että Heikkilän ja Törnuddin toisintoihin pujahtanut, todennäköisimmin sulhasrunoista periytynyt kehoitus:

ota corjani codasta,

jolla ei ole vastinetta Palmskiöldin tai Sjögrenin teksteissä, vaikuttaa tarpeettomalta jopa naiivilta kirjalliselta lisältä tai muusta yhteydestä surmarunoon tarrautuneelta irtosäkeeltä.

¹⁴⁾ Jos ottaa huomioon, että Länsi-Suomessa lukuunottamatta Albrekt Mecklenburgilaista, joka talviselta Turun linnan piiritykseltä tuskin on rojennut rekiretkelle sisämaahamme, kaikki tunnetut hallitsijain käynnit olivat meritse tapahtuvia laivaretkiä ja että voutienkin matkat rajoittuivat yleensä heidän hallintoalueelleen, niin saivat piispojen retket jo heidän loistavan seurueensakin vuoksi meillä eräänlaisen kautta koko maan tunnetun juhlaileman.

Ilmeistä runokielen ja -tyylin tajuamisen puutetta osoittaa myös näköjään vähäinen muutos seuraavassa säkeessä, jossa piispan puhuttelutapaan ja muinaiseen runokieleemme erittäin hyvin soveltuva jopa käyttäjänsä herkkää kiintymistä osoittava sekä mahdollisesti suorastaan eräänlaista henkilökohtaista hellyyttä kuvastava hyväilynimi *corjut* muunnetaan ilmeisesti edeltävän ja horjuvaisuutta osoittavan lisäsäkeen *coriani* 1. *corja*-asujen¹⁵⁾ mukaisesti tyyliltään jokapäiväisempään ja värittömämpään sekä ortografialtaan suorastaan barbaariseen ja jo tästäkin syystä vakiintumattomaan sekä kirjallisen perinteen puutetta osoittavaan *coriia*¹⁶⁾ muotoon.

Se suuntaus jokapäiväisyyttä ja proosallista sävyä kohti, joka ilmenee *corjut*¹⁷⁾ sanan runoarvon väljähdyttämisestä, käy vieläkin selvemmäksi Heikkilän ja Törnuddin toisintojen seuraavissa piispan rekeä koskevissa säkeissä, jotka selvästi osoittavat, että niiden muistiinmerkitsijät tai heidän alkulähteensä eivät ole ollenkaan ymmärtäneet Palmskiöldin ja Sjögrenin tekstien tai niiden pohjana olevan tekstitradition tai alkutekstin vastaavia säkeitä ja että he tämän vuoksi ovat etsineet tulkintaa tai selitystä, joka tekee vii-

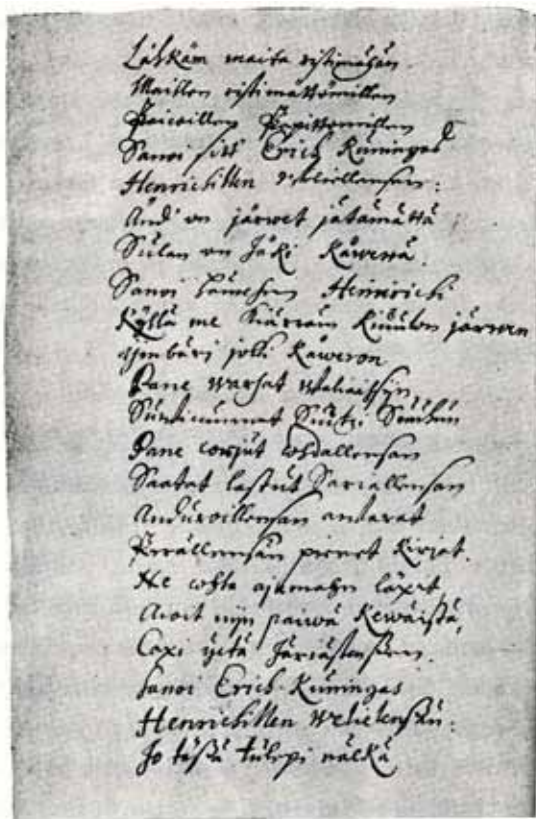
¹⁵⁾ Heikkilän tekstissä esiintyvä *coriani* on varmaan saanut suffiksipäätteensä runopoljennon vaatimuksesta. Mainitun muodon tilapäisyyttä tai ainakin vakiintumattomuutta todistaa Törnuddin tekstin tässä kohdin horjuvaisuutta osoittava sekä runomitan puolesta ontuva *corja* sana. Kiintoisalla tavalla kuvastaa runomitan vaatimuksia mainitunlaisessa yhteydessä CHR. GANANDERILLA tavattava säe

otti korjasan kodasta,

joka ei kuitenkaan kuulu surmarunon edellyttämään puhuttelu- vaan ennemminkin kertomatyyliin.

¹⁶⁾ Vaikka edellisen säkeen *corja*, *coriani* muodot jo tasoitusyistä ovatkin tehneet *corjut* muodon käyttämisen luonnottomaksi, herättää vuorostaan *coriia*-ortografia hämmästyä.

¹⁷⁾ Päätäten sellaisista Hämeenkyrön nimien taivutusmuodoista kuin Järvyden, Oivuden, jotka edellyttävät nominatiiveja Järvyt, Oivut, on *corjut* ainakin Ylä-Satakunnassa täysin odotuksen mukainen.

Sivu Pyhän Henrikin surmarunon käsikirjoitusta. Palmskiöldin kokoelma
Upsalan Yliopiston kirjastossa.

meksi mainituissa kirjaanpanoltaan vanhemmissa toisinoissa esiin-
tyvien vastaavien säkeiden sisällykselle ilmeistä väkivaltaa.

Niinpä on piispan kehoitusta

pane corjut cohdallensa

seuraava, vaikeasti tulkittava säe

saata lastat sarjallensa

mahdollisesti sen johdosta, että sen sisällystä ei ole ymmärretty,
jätetty Heikkilän ja Törnuddin teksteissä kokonaan pois. Kun

säkeen sivuuttajat eivät ilmeisesti omasta kansatieteellisestä kokemusvarastostaan keksineet sille selitystä, kun sen myöhemmillekään tulkintayrityksille ei ole saatu riittävää esineellistä perusteoa ja kun korjan kohdalleen asettaminen 1. suoristaminen jo takasi sen lujan kiinnittämisen jalaksiin, niin tarkoitettaneen sarjoilleen asetettavilla lastoilla, joille lienee vaikeata saada luontevaa sijaan reen korin alapuolella tai tämän ja anturain välillä, juuri piispan reelle erikoista pohjateelmää käytännöllisiä tarpeita varten. Kun kehoituksessa

saata lastat sarjallensa

»saata» sana alistaa kielellisesti kaksi seuraavaa säettä, joissa ei enää uutta verbiä esiinny, niin muodostaa säe reaalisen lähtökohdan myös seuraavan säeparin asialliselle tulkinalle. Luonnollisimmalta tuntuu nähdä lastoissa reen korin pohjakehykseen eli sarjaan¹⁸⁾ kiinnitettäväksi soveltuvia porrastuksia tai peitelautoja eli -osia vähän samaan tapaan kuin — karkeata vertausta käyttäksämme — veneen pohjalla. Kysymyksessä olisi esitetyn tulkin mukaan erikoinen vain piispan ilmeisesti tavallista avarampaan rekikoriin varattu sekä hänen viikkokausia kestäviä — miltei poikkeuksetta talvisia — saarna- ja tarkastusmatkojaan varten tarpeellinen ja epäilemättä myös parhain tarjona oleva pohjatila hengen miehen välttämättöimpiä mukana kuljetettavia matkavälineitä kuten esim. matka- 1. kuolinkalkkia, viaticum¹⁹⁾, ja kirjoja²⁰⁾ varten.

¹⁸⁾ Vastaavasti tunnetaan ainakin Eurajoella pöytälevyn pintalautoja koossa pitävä kehys 1. »pöydän sarja». Toisin VILKUNA: ed. main. tutk. s. 309—310.

¹⁹⁾ Tällainen kalkki, calix viaticum, mainitaan meikäläisessä pappisjäämistössä v. 1355, Vrt. MUSTA KIRJA s. 103. Mainitunlainen kalkki välähtää nimenomaan Pyhällä Henrikillä myös surmarunon toisinnossa.

²⁰⁾ Kirjat ovat niin luonnollisia hengen miehen toiminnassa ja jäämistössä, että ne eivät tarvitse lähempää perustelua. Kuten »Suomen aposto-

Oletetun edellytyksen mukaisesti jakaantuu pohjatila seuraavassa säeparissa rekeen nähden: »anturoillensa» ja »perällensä». Edellinen näistä tarkoittanee leveämpää, anturoihin nojaavaa tai niiden päällistä osaa, jälkimmäinen reen kapeamman peräpään alaista tilaa.

Vastakohtien »anduroillensa — perällensä» mukaista on myös tilan käyttö. Edelliseen, väljempään osaan oli sijoitettava »avarat», jälkimmäiseen ahtaampaan kohtaan »pienet kirjat». Vastatkoon tämä kirjojen sijoittelu todellisuutta tai ei, niin oli yleismielikuva piispan reestä aito-keskiaikainen. Kuvitellut »avarat» 1. laajemmat ja »pienet kirjat», jollaiset²¹⁾ olivat piispalle hänen matkoillaan välttämättömiä jumalanpalvelusta ja sielunhoitoa varten jopa myöhemmin hänen tuomaritehtävissäänkin, antoivat hänen reelleen kirjallisen, henkisen ja »sanallisen» jopa tavallisten katsojain silmissä maagillisenkin voiman,²²⁾ jonka sen hallitsija, piispa, saattoi nimenomaan, milloin hän, kuten nyt käsiteltävässä tapauksessa, oli pyhä mies, jopa vartavasten matkalla marttyyrikuunua kohti, nostaa suorastaan yliluonnolliseen tehoon. Pyhät kirjat, suuremmat ja pienemmät, tarjosivat täten arvokkaan sekä esineellisen että henkisen jalustan niiden yllä istuvan pyhimyksen marttyyrikuolemalle. Omalla tavallaan muodostui täten piispan reestä kaukaiselle talviselle ja lumiselle maalle tyypillinen suomalaisen marttyyrikuoleman samalla kertaa sekä oma- että koko kristikunnan rikkaassa kärsimyshistoriassa harvinaislaatuinen näyttämö. Piispan reestä tuli näin ymmärrettynä havainnollisin ja varmin sekä

lilla» näyttelevät ne huomattavaa, jopa ihmeitä aiheuttavaa osaa esim. Ruotsin apostolin Ansgariuksen lähetysretkellä. Vrt. SCRIPT. RER. SUEC. II ss. 192, 200, 202.

²¹⁾ Kirkollisissa kirjoissa voidaan tosiasiallisesti havaita melkoista eroa avariens 1. laajojen ja »pienien kirjojen» välillä.

²²⁾ Kirjojen maagillisesta voimasta ilmenee todisteita m.m. jo Ansgariuksen elämäkerrassa, Vrt. SCRIPT. RER. SUEC. II s. 202.

varsinkin Köyliön kartanossa erikoisen tuttu esineellinen kiinne-kohta piispan juuri täältä — s.o. Lalloilasta — alkavaksi kuvitel-lulle surmarunon via dolorosan kohtalokkaimmalle lopputaipa-leelle.

Se samalla kertaa karun asiallinen ja juhlava kuva, jonka Palmskiöldin kokoelmien ja Sjögrenin toisinnot piispan reestä esit-tävät, kuultaa selvästi vielä Heikkilän ja Törnuddin tekstiturmel-tumien takaakin. Niinpä on — tosin nurinpäin käännetty²³⁾ — reen osien paikallinen vastakohtaisuus, »anturoillensa — perällen-sä», jonka esineellisen naiivi tulkitsija näyttää parhain ymmärtä-neen, sanallisestikin aivan sama kuin vanhemmissa teksteissä. Yh-teisestä alkutekstistä kielii myös Heikkilän ja Törnuddin toisin-noissa käsittämättömäksi muutettu »pieni kirja», joka sisältää täy-sin hämäräksi jäävän tulkinнан vanhempien tekstien selvästä mo-nikollisesta sanonnasta »pienet kirjat». Huolimatta siitä, että hänen »pientä kirjaa» koskevassa tulkinnassaan määre »pieni» sisälsi jo sinänsä vertailun, muunsi hän alkutekstinsä edeltävän säkeen »anduroillensa awarat — anduroillensa antavat»²⁴⁾ loppusanan, jonka ilmeisesti sekä Palmskiöldin että Sjögrenin tekstit olivat kä-sittäneet monikolliseksi vastakohtaismääreeksi säkeen

perällensä pienet kirjat

²³⁾ Tekstiturmeltuman osoittamiseksi ansaitsee säkeen

saata lastat sarjoillensa

sivuuttaminen sekä vastakohdan anturoillensa — perällensä vaihtaminen aivan erikoista huomiota. Näyttääkin siltä kuin tämän tosiasian toteaminen olisi uusimmassakin tutkimuksessa unohtunut. Vrt. esim. HAAVIO, ed. main. tutk. s. 65.

²⁴⁾ »Antavat» määre on melko helposti selitettävissä paleografiseksikin virheluvuksi muodosta »awarat» varsinkaan kun emme voi todeta, miten sel-västi tämä sana oli kirjoitettu Sjögrenin kopion esitekstissä. Joka tapauk-sessa vaikuttaa paleografisen tulkinнан edellyttäminen luonnollisemmalla kuin olettaus, että awarat-käsitettä olisi pyritty asiallisesti selventämään »antavat» sanalla. Sitä vastoin tuntuu sekä paleografian että merkityksen kannalta siltä alkutekstin »awarat» sanasta »aseta» sanaan kestävämmältä.

loppusanoille »pienet kirjat», verbiksi aseta.²⁵ Näin syntynyt uusi säeyhtymä

perallensij pieni kirii
anduroillensa aseta

katkaisi kaiken vertailun avariin eli suuriin kirjoihin ja hämmensi varsinkin sen jälkeen kuin alkutekstin edeltävä säe

saata lastat sarjallensa

oli pyyhitty, täydelleen koko runon ajatuksen juoksun.

Juhlallinen aitokeskiaikainen ja kansanomainen runokuva piispan reestä, jossa kirjat muodostivat luonnollisimman ajateltavissa olevan matkaevään, oli täten askel askelelta seurattavan turmeluman tietä muodostunut melko jokapäiväiseksi ja mitättömäksi ongelmaksi siitä, miten reen kori oli asetettava paikoilleen. Yksin viimeiselläkin jätteellä arvovaltaisen piispan reen henkisestä pääomasta — hämäräksi jääneellä »pienellä kirjalla» — on ollut liian suuri houkutus muuttua kansatieteelliseksi katinkullaksi. Lähetysaarnajalle ja piispalle luonnollisimmista kirjoista luopuen ja selittämällä epähistoriallisen tulkinnan tietä syntynyt »pieni kirja»

²⁵) Jo paleografisesti vaikuttaa »asetat»-tulkinta melko epäilyttävältä. Heikkilän toisinnosta, jossa säkeestä tavataan vain merkintä

anduroil...,

puuttuu mainittu sana kokonaan. Itse alkutekstin aukollisuuteen tai sotkeutumiseen kyseisen säkeen lopussa ja käsiteltävänä olevan verbin osalta viittaa myös katkomerkintä.

... lensa ... tammi... aseta . . .

saman kopiovihon 25:n lehden alussa, jota edeltäville, myöhemmin liitetyille lehdille Heikkilän toisinto on kopioitu. Mitään todistetta siitä, että »asetat»-sana olisi ollenkaan kuulunut Heikkilän kopion pohjana olleeseen alkuperäistekstiin, ei täten ole ja koko ensimmäisen kopiointirupeaman ilmeinen päättyminen lainaamaamme katkomerkintään vain vahvistaa epäilyä »asetat»-sanan alkuperäisestä säkeeseen kuulumisesta. Törnuddinkin toisinnossa, joka ei edes noudata tarkkaa säejakoa, esiintyy »asetat»-sanaan nähden epäilyt-

pieneksi rekipeitteeksi²⁶⁾ tai maalauksin koristetuksi korjan peräosaksi²⁷⁾ ja olettamalla — ilman ainoatakaan surmanrunon teksti-todistetta — tämän vastakohdaksi avaraa 1. suurta rekipeitettä,²⁸⁾ tehtiin piispa tai marttyyrikuoleman etsijä, jonka reki varmaan sanomattakin kesti tekotavaltaan, koristelultaan ja taiteellisuudeltaan keskiajan suomalaisen silmissä ja tajunnassa vertailun minkä hyvänsä tšekäläisen vastineen kanssa, eräänlaiseksi rekipeitteillään rehentelevän myöhäissyntyisen kosiomiehen kilpailijaksi. Samoin kuin on koetettava vapauttaa Kalevalan henkilöt siitä miltei puustavillisesti käsitettävästä pakkopaidasta, johon viime vuosikymmenien naiivit rohdinmekon, tuohivirsujen ja kansallispukujen pal-

täviä asianhaaroja. Sanat »aseta» — »aset» (= aisat) esiintyvät koko muusta tekstistä eroavana rivinä eivätkä näin ollen tarjoa mitään varmuutta siitä, kuuluvatko ne alkutekstiin vai sisältävätkö ne kopioitsijan tulkintaa. »Aseta» sanasta edellä esitetyt kielteiset huomiot Heikkilän tekstin kahdessa eri kopiointirupeamassa viittaavat lähinnä viimeksi edellytettyyn suuntaan. Jos näet alkutekstissä — Heikkilän kopiointirupeamista päättäen — on töröttänyt vain merkintä

anduroil... lensa ...,

niin on suhteellisen naiivilta vaikuttava kopioitsija joutunut kiusaukseen ratkaista, kuuluiko tämä jäte edeltävään »ota» aikuiseen vaiko seuraavaan »aseta»-loppuiseen lauseeseen ja tällöin kallistunut viimeisen vaihtoehdon puolelle. Kun näin syntyneessä tautologiassa

anduroillensa aseta,

aisat tammiset aseta,

jollaista ei voida pitää alkuperäisenä, jälkimmäisen säkeen »aseta» on sekä Heikkilän että Törnuddin tekstien mukaan riidaton, niin täytyy turmeltuman piillä sisällykseltäänkin luonnottoman »pienen kirjan» anturoilleen asettamisessa. Vrt. OJANSUU: ed. main. ijulk. ss. 18, 19. SKVR VIII ss. 126, s. 129, nootti, s. 129 ja HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli, facsimile s. 32,

²⁶⁾ Näin K. KROHN: Piispa Henrikin surmaruno, Virittäjä 1921. Vrt. VILKUNA: ed. main. tutk. s. 305.

²⁷⁾ Vrt. HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli s. 65. Lienee vaikeata nimenomaan piispan lujuutta vaativassa reessä olettaa irrallista koria, irrallisia korin alaisia lastoja ja vieläpä irrallista »maalauksin koristeltua» peräosaa. Myös koriosan määre »pieni» jää Haaviolla selittämättä.

²⁸⁾ Kuten edellä näimme, esiintyy awarat-sana teksteissä poikkeuksetta monikollisena.

vojat ovat pyrkineet heidän henkensä ja aikansa vangitsemaan, on täysi syy laskea myös Pyhä Henrik oman aikansa ja vanhan surmarunon hengessä Suomen apostolin varsinaiseen historialliseen elämäntehtävään: kirjojensa ja niihin perustuvan, kaikkia vastuksia — jopa kuolemaakin — pelkäämättömän uskonsa lähteille.

IV.

Vieläkin uskalletummaksi kuin piispan rekeä koskevaan, jo luonteensa vuoksi suhteellisen kiinteään runokuvaan nähden on muodostunut yritys »kääntää» Heikkilän ja Törnuddin toisintojen valjasrunon esineistö nykyisin tunnetun kansatieteellisen jäämistön luettelo»kielelle».

Yksistään se seikka, että valjasepiso-di ei pyri keskiajan hurskaan mielikuvituksen tai surmarunon yleisen hengen tai legenda-väri-tyksen mukaisesti — varsinkaan pyhimyksestä puhuttaessa — esittämään vain sitä, mikä oli tavallista ja jokapäiväistä, vaan ja jopa ensi sijassa sellaista, joka oli outoa, uskon varaista ja ihmeellistä, tekee koko mainitunlaisen probleeman asettelun epävarmaksi ja kyseenalaiseksi. Valjasepisodin oman selvän luonnehdinnan perusteella jäävätkin vain säkeissä

aisat tammiset aseta
pane luokka kynnäppäinen

mainitut tammiset aisat ja jalavainen (= kynnäppäinen) luokka käsitteelliseltä sisällöltään riidattomiksi. Sitävastoin ei uusin esi-neellinen tulkinta ole pystynyt ratkaisemaan²⁹⁾ ainoatakaan valjasepisodin legendanhohteisimmista säkeistä:

ohiat suoniset oienna,
pane ränget mursun luiset
waliahat maiawan luiset.

²⁹⁾ Viittaus, että olisi kysymys eläinten kinttusuonista punotuista ohjista, on tietävästi vain olettamuksen varainen ja luonnollisimmin kuulunee myös verrannaisesimerkki, jonka mukaan sulholla oli

päitset pääskyn suoniloista,

enemmän runouden kuin todellisuuden maailmaan. Yhtä epämääräisiksi jää-

Lainatut säkeet jäävät täten kenties ikuisesti siihen sadun ja legendan hämärään, johon niiden muinaiset sepittäjät ne kerran osasivat verhota ja joka näyttää tarkoitetun sitä hohtavammaksi, mitä kiinteämmin valjasosat puristautuivat Suomen historiallisimman ja ihmeellisimmän reen ikään kuin pyhyttä sädehtiviin vetäjiin. Vastoin sitä liiaksi maan ja esineistön varaista selittelyä, johon uusin tutkimus on johtunut, lieneekin syytä käsitellä valjas-episodia eräänlaisena yhtenäisenä kuvitelmana tai runoepisodina ja pyrkiä tämän mukaisesti etsimään todellisuuspohjaa, jolla mainitunlainen näkemys on luonnollisimmin syntynyt samoin kuin sitä maantieteellistä aluepiiriä, josta sen ainekset polveutuvat.

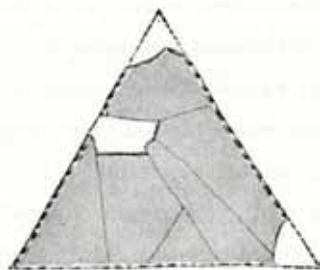
Koko maassa oli vain yksi ainoa jopa suhteellisen tarkka-alainen seutu, jossa näkemys pyhimyksen rekiretkestä — siihen liittyvine valjaineen — sai suorastaan yliluonnollisen sekä polvesta polveen paikallista väestöä ja lukemattomia pyhiinvaeltajia innoittavan tehon. Voi näet tuskin ajatella keskiaikaista pyhimyksen kuolinpaikalla kävijää, joka ei olisi hartautensa ja mielensä ylenkyseksi rakentanut mielikuvituksessaan Köyliönjärven jäälle tai sen kimalteleville lumikentille kappaleen sitä kärsimyksen tietä, jonka siunausta hän itse oli etsimässä ja jonka ylle Lallin hiihto löi oman kaamean varjonsa. Kuten vain näiden retkien näkö- ja tehopiirissä juuri niitä käsittelevän surmarunon synty ja säilyminen oli täysin mielekäästä ja tarkoituksen mukaista, herätti myös sellainen lisäsikermä kuin valjasepiso-di siellä ymmärrettävintä kiinnostusta. Aivan kuin Lähteenkylän pyhän lähteen vartija, joista mahdollisesti eräs, Jöns, Ionis de Fonte³⁰⁾ tunnetaan nimeltäänkin, oli sikäläisen tradition luonnollinen ylläpitäjä, niin askarrutti vuorostaan Köyliön piispankartanossa, jonka valjasmajassa

vät kansatieteellisen jäämistön valossa myös »ränget mursunluiset» ja »valjahat majavanluiset». Vrt. VILKUNA: ed. main. tutk. ss. 305^306.

³⁰⁾ MUSTA KIRJA s. 302.

varmaan eli havainnollisia ajovälinemuistoja monien hiipankantajien ajoilta ja josta Pyhän Henrikin seuraajia oli lukemattomia kertoja valjastettu taipaleelle, vastaava palvelus maan ja seudun suurelle suojeluspyhälle alinomaa ja voimakkaasti sikäläisten pyhissäkävijäin sekä varsinkin piispallisten tallirenkien ja vanttien herkkiä mieliä. Edellytetty ammatinomainen paikallinen kiinnostus selittää luonnollisesti myös koko valjaskuvitelman tyypillisen satakuntalaisen leiman.

Niinpä kuuluvat tammiset aisat sekä kotoisena tuotteena että yksinpä piispan luonnollisena tuontitavarana jo kestävyytensä ja

*Pyhiinvaeltajamerkki ja lasinkappale, jotka on löydetty Köyliön Kirkko-
luodolta. Kansallismuseon historiallinen osasto N:o 39044:2.*

lujuutensa vuoksi hänen juuri pitkiä matkoja varten vaativimman köyliöläisen valjasmajansa inventarioon. Siihen nähden, että kynnäppä-alueesta³¹⁾ Häme ja Uusimaa jäävät koko tuntemassamme Pyhän Henrikin traditiossa sivuun, on myös kynnäppäinen luokka päättäen sellaisista nimistä kuin Kokemäen Kynnäppäsaar-

³¹⁾ Vrt. SUHONEN: Suomalaiset kasvinimet s. 389. Kuten toisaalla olemme osoittaneet, ei 1500- ja 1600-luvuilta tunnettu Kimilax (= Kymi-lahti), jota on vaikeata erottaa siihen laskevasta ikivanhasta Tavastkymistä, voi alkuosaltaan palautua oletettuun keskiaikaiseen Kynnäppä-asuun, vaan on — sekä reaalisten että paleografisten perusteiden nojalla — elimellisenä jatkona keskiaikaiselle, vain kopioista tunnetulle Kymenpäälahdelle. Vrt. HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli s. 67.

ta³²⁾ ja Hämeenkyrön Kynnäppäniemestä³³⁾ sekä Ala- että Ylä-Satakunnassa erikoisen tyypillinen. Sellaiset legendahohteiset valjasvälineet kuin »suoniset ohjat» — olkoot nämä sitten todellisia tai vain kuviteltuja suonien hentoja ja legendanhauraita — ja yhtä ihmeelliset »majavanluiset valjaat», joiden yhteydessä esiintyvä majava kuului kiinteästi piispan muinaiseen veroturkistalouteen, viittaavat kuvitelminakin lähinnä Länsi-Suomen ainoalle tunnetulle eräalueelle: Ylä-Satakuntaan. Ylä-Satakunnan eräelämän ja nimenomaan sen ikivanhojen pohjankävijäin havaintopiiriin kuului vielä valjasepisodin ihmeellisin ja kaukaisin otus: mursu. Tämän luista, varsinkin torahampaista, oli heillä varmaan sekä raaka-aineena että erilaisiin koristetarkoituksiin käytettyinä Ruijan retkiltään monipuolista omakohtaista kokemusta ja niiden tai niistä valmistettujen harvinaisten esineiden tuontia lahjoina tai tuliaisina maan piispalle tai vaarallisilla pohjanretkillä luvattuina uhrianteina tai erilaisten elämän rikkojen ja hairahdusten sovituksena kotimaakunnan suurelle marttyyriille voitaneen tuskin pitää mahdottomana. Muinaissatakuntalaisille erikoisen tuttuun mutta samalla kaukaiseen ja salaperäiseen Ruijan rantaan umpeutuu myös valjasepisodin 1. »-runon» osalta kulttuuripiiri, jonka eteläisenä keskuksena olemme edellä pitäneet Köyliön kulttikeskusta.

V.

Samoilta syntymäsijoilta kuin edellä käsitelty valjasruno polveutuneen myös siihen elimellisesti liittyvä vain Heikkilän ja Törn-uddin toisinhoista tunnettu kuvaus matkalle lähetettävien hevosten valinnasta.

³²⁾ LINDSTRÖM: Kumo socken uti historiskt hänseende. Suomi 1860 s. 327.

³³⁾ Mainitaan Viljakkalan kartassa viita 1765.

Tässä osassa runoa ilmenee selvästi eräänlainen aito hevosmiesten ja renkien vallaton tallitupahenki jopa siinä määrin, että sen useimmat säkeet vaikuttavat suorastaan burleskin hurskaalta pilailulta tai iloittelulta. Vain rikkaaseen, monista joutilaista hevosistaan tunnettuun rintamaatalliin — sellaiseen kuin esim. Köyliön piispankartanossa — soveltuu kehoitus

ota ohrilda oroinen,
iduilta jsoi lihainen
Maata Jouhi maltaisilda,

jossa sekä hevosten ravinto — ohrat, idut, maltaat — että niiden lihavuus³⁴) kohoavat kasvavassa tempossa yltäkylläisyyttä kohti. On vaikeata päätellä, edustavatko nämä säkeet, joiden sivuun jättäminen vain helpottaa runon ymmärtämistä, pelkästään tallituvasta kuuluvia vallattomia välihuudahduksia vai onko niiden tarkoitus — kuten ne huomioon ottaen täytynee edellyttää — esittää kuvatulnaiset hevoset pyhään tehtävään sopimattomiksi. Myös »Harman», joka vieläkin jatkaa hevosen nimenä Köyliön seudun vanhoja perinteitä, alkuperäisyys ajon suorittamisessa vaikuttaa kyseenalaiselta.³⁵ Jo Heikkilän ja Törnuddin tekstien horjuvaisuus ja epämääräisyys antaakin etsimättä Palmskiöldin ja Sjögrenin toisintojen yhtäpitävälle kehoitukselle,

pane varsat valjaihsiin
suvicunat suitzi suuhun

etusijan. Legendanomaisen tarkoituksen ja värityksenkin kannalta oli valinta enteellinen. Vain nuoret varsat — monikkomuoto edellyttää ainakin paria — joita ei kukaan ihminen vielä ollut käyttänyt tai »turmellut» ja joiden suuhun piispan vanti pyhän

³⁴) Vrt. lihavuutta esittävien sanojen merkitykseen nähden HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli s. 64.

³⁵) Tätä käsitystä vahvistaa sekin, että Harma nimeä tietävästi käytetään vain täyskasvaneista hevosista.

miehen omasta määräyksestä panee ensimmäiset suitset, sopivat ihmevaljaiden, ihmereen ja uuden uskon ihmemiehen arvon mukaisiksi taipuisiksi palvelijoiksi tämän alkaessa oudon, koko luontoa tenhoavan ihmeretkensä Suomen erämaihin.

VI.

Tuskin mitään osaa Pyhän (Henrikin surmarunosta onkaan käsitelty mainitulle runoiheelle, joka oikeassa aito keskiaikaisessa valaistuksessa muodostaa sekä kulttuurihistoriallisesti että runoluomana kuulakkaan jopa sädehtivän pikku helmen, niin vierailta jopa suorastaan luonnottomilta lähtökannoilta kuin pyhimyksen matkaihmeitä. Aikaisempien käsitysten valaisemiseksi ja uuden tulkinnan perustelemiseksi lienee syytä vieläkin esittää tämä ihmesikermä alkuperäisessä yhteydessään ja runollisessa välittömyydessään:

Sijtten herra hendricki
Aiella karuttelepi.
wirman peuroin wiritti,
Jäliesänsä Juoxemahan,
Latoi se lauman laulaita
Päänsä päällen lendämähän
Otzansa wirgottamahan.
Carhu oli rauta kahlehisa
Teri Rautainen kukersi.
Carhun rautaisen kidasa.
Jänöin walcoisen hypitti
Edesänsä fildin päällä

Sitten Herra henderjki aijelia carrutele
wjрман peuroja wjrittele Jällisänsä
Juoxemahan Lattoi se Lauman Laula-
jtta päänsä päällen Lendämähän.
otzahansa wjrwtamahan carhu olli.
Rauta cahlehisa Terj Rautajnen.
cukersi carhun Rautaisen Kidasa.
Jänön wiellä walcoisen hypiti ede-
sänsä fildin päällä ...¹⁶⁾

On tavallaan odotuksen mukaista, että esitetylle ihmesikermälle ei vuosikymmenien hartaista etsiskelyistä huolimatta ole tavattu vastinetta muinaissuomalaisesta runoudesta. Vaikka tämän omaperäisyyden olisi luullut kääntävän katseen ensi sijassa

¹⁶⁾ SKVR XIII ss. 126, 130 ja OJANSUU: ed. main. tutk. ss. 18—21.

vastaavanlaiseen keskiajan yleiskristiiliseen aihepiiriin, on — kenties kansallisen tutkimuksen umpeutuneisuudesta riippuen — ihmekulkueelle rajoitettu etsimään yhtäläisyyttä vain meikäläisen taikarunouden piiristä. Julius Krohn ajatteli — tosin vain ehdollisesti — Pyhän Henrikin surmarunon eläinsaattoa »jonkinlaisena suojelevana taikana».³⁷⁾ Käsityksensä tueksi viittasi hän Vienen häärunoista tapaamaansa pikkukulkuekuvaan:

Oliko ruskea reponen
eessä tietä noutamassa
vai oli valkoinen jänönen
jälessäsi juoksemassa,
jottei pystyis noiannuolet.³⁸⁾

todeten kuitenkin samalla hänelle tyypillisellä runovaistolla, että »yhtäläisyys oli vaan liiaksi vähäinen». Krohnin havaitsemaa esi-merkkiä täydenteli A. R. Niemi seuraavalla Himolasta³⁹⁾ saadun »nainta virren» runokuvalla:

Kytken kytä 10 kunna(n)
jalellani juoxemah,
akan vaskisen vara'an
siireheni seisomah,
karhun rautaisen rakennan
etehen samoamah.
Rautaiset on karhun [karvt]⁴⁰⁾
katehia kaatamah,
pahoja porottamah.

³⁷⁾ J. KROHN: Kantelettaren tutkimuksia I s. 136.

³⁸⁾ Vrt. lainaamamme J. Krohnin normalisoiman tekstin alkumuotoa Bor. I n. 42, 2 SKVR I, 3 s. 273.

³⁹⁾ SKVR II s. 628 on muistiinpanopaikaksi merkitty Roikonniemi.

⁴⁰⁾ Sulkeisiin merkitty sana tavataan A. R. Niemen julkaisemassa SKVR II s. 628 v:lta 1927. Neljä vuotta aikaisemmin kirjoittamassaan artikkelissa hän luki sanan »kanut», mikä lukutapa esiintyy myös Haavion lainauksessa. Vrt. NIEMI: Piispa Henrikin surmavirttä koskevaa. Kai. Seur. Vuosik. 3 s. 116, ja HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli s. 62. Käsiteltävänä olevan sanan tulkinta on mitä tärkein rautaisen karhun luonteen toteamiseksi. A. R. Niemen myöhäisimmästä tulkinnasta päättäen on kysymys karhusta, jolla

»Mielestäni ei voi» — jatkaa hän — »hetkeäkään jäädä epäilemään, ettei tämä loitsu olisi sekä venäjänkarjalaiseen häävirteen että Henrikin surmavirteen tuonut kysymyksessä olevaa lisää. Minusta tuntuu surmavirren tuntematon laulaja tämän kautta astuvan koko joukon lähemmäs: rakastetun piispan suojaksi hän on runoillut saman taian, joka suojeli häntä itseänsä hänen elämänsä kukaties tärkeimmässä vaiheessa.»⁴¹

Vaikka esitetyt runokuvat ovatkin kaukaisilta rajantakaisilta alueilta, joilta ei tunneta — yhtävähän kuin Hämeestä ja maamme itäisimmistä maakunnista — mitään elimellistä yhteyttä historialliseen Pyhän Henrikin traditioon, ja vaikka voi asettaa kyseenalaiseksi, ovatko ne edes surmarunoa vanhempia, niin on sekä yleiskuvitelma määrättyyn retkeen liittyvästä eläinkulkueesta — jopa sellaisista tällaiseen kuuluvista yhteisistä ihme-eläimistä kuin »rautaisesta» 1. »raudankarvaisesta» karhusta ja »valkoisesta» jäniksestä kieltämätön. Tällaiselle kuvitelmalle antavat lisäksi sellaiset varsinaisen retkirunouden ulkopuolelle kuuluvat mutta ilmeisesti alkuperältään lähinnä länsisuomalaisiksi oletettavat ja näin ollen juuri surmarunon syntyseutuja hipovat eläinten nostatukset kuin esim. Kullervon koston esiin manaama petokarja tai Väinämöisen soiton tenhovaikutus eläimiin voimakasta runollista ja psykologista tukea. Tämäntapaisen muinaissuomalaisilla oletettavan psykologisen kuvitelmakentän luomien edellytysten kannalta olisikin tarvittu vain askel surmanrunon ihmesikermän oikean historiallisen erikoisluonteen ymmärtämiseen, ellei uusin tutkimus olisi herkistä ja eloisista luonnonkuvista luopuen haron rautaiset karvat ja jota täten voidaan luonnehtia »raudankarvaiseksi». Aikaisemmalle »kanut»-tulkinnalle en ole tavannut selitystä. »Karvat» tulkintaa edustaa myös VILKUNA: ed. main. tutk. s. 313.

⁴¹) NIEMI: Lisiä 1700-luvun runonkeräyksen historiaan. Kai. Seur. Vuosik. 3 s. 116.

hautunut siinä määrin kuin on tapahtunut kuolleen esineellisen tai taikatulkinnon pettäville syrjäpoluille.

Eräänlaisen ohjelman tähän suuntaan esitti jo Väinö Salminen. »Rautainen teeri rautaisen karhun kidassa on reen perässä oleva kaunis raudasta taottu kuvio ja vielä rekihuopaankin oli ommeltu eläinten kuvia.»⁴²⁾ Yksityiskohtaisimmin ja eri yhteyksissä kehitti oletettua esineellisyyden ja käsityöläisyyden »korkeata veisua» kuitenkin K. Vilkuna.⁴³⁾

»Kun nykypäiviin säilyneissä harjuksissa» — kirjoittaa hän — »on osina karhun koipinahkoja kysineen, niin lienee niissä keskeisimpänä osana ollut myös karhun kallonahka,⁴⁴⁾ koska harjusta kuten muitakin pedonpäillä, käärmeillä, kaurisimpukoilla yms. koristeltuja valjaiden osia ja helyjä on alkuaan käytetty varausesineinä, 'jottei pystyis noijien nuolet'.⁴⁵⁾ Muutamissa karjalaisissa harjuksissa⁴⁶⁾ on vielä mukana rautanaulat — tosin nahkasiteet ovat tavallisimmat —, joilla harjus on ollut langissa

⁴²⁾ V. SALMINEN: Suomen muinaisrunojen historia I s. 300. Ollenkaan viittaamatta edellä kuvatun naintavirren raudankarvaiseen karhuun tai ottamatta huomioon, että surmarunossakin on kysymys samanlaisesta keskiajan runollisesta mielikuvasta, on Salminen käsittänyt kuvitelmat täysin sananmukaisesti. Eiköhän rautakuviotakin olettamalla täytyisi edellyttää, että se esitti jotain symbolia tai tarua? Mitä ihmettä jäi enää runoon, jos siinä vain kuvattiin rautakoristetta tai rekipeitettä? Miten voidaan liioin matkakuvista erottaa peuroja koskeva säe ja selittää — kuten Salminen tekee — että piispan »ajo oli niin vinhaa, että villipeuratkin jäivät jälkeen»?

⁴³⁾ K. VILKUNA: Runokuva Piispa Henrikin rekimatkasta. Suomen Kuvalehti 1935. K. VILKUNA: Karhunnahkainen harjus. Suomen museo 1939. K. VILKUNA: Piispa Henrikin rekimatka. Kai. Seur. Vuosik. 20—1.

⁴⁴⁾ Tähän asti esitetystä aineistosta ei tästä liene ainoatakaan todistusta.

⁴⁵⁾ Suom. Mus. 1939 s. 53 ja Kai. Seur. Vuosik. 20—1 ss. 311—312.

⁴⁶⁾ Harjus-sana ja -käsite on surmarunossa täysin tuntematon. Myös harjusaineisto on siksi nuorta ja maantieteelliseltä levikiltään maassamme niin itäistä, että sen yhdistämiseltä Pyhän Henrikin traditioon puuttuu riittävä ajallinen ja maantieteellinen perustelu.

kiinni, joten hyvällä tahdolla voidaan puhua karhun rautakahleistakin... Tapana on ollut kiinnittää kulkunen länkien sakraoihin harjuksen alle suojaan. Tällöin runon 'rautainen teeri' sopii mainiosti⁴⁷⁾ kuvaamaan kulkusta, joka hevosen hölkätessä todellakin kukersi karhun kidassa.»

Kieltämättä vaikuttaa tämä kaikilta esineellisiltä kiinnekohdiltaan kuten päänahaltaan, kahleiltaan, kidaltaan ja teerikulkusiltaan täysin kuvittelun varainen sekä pelkästään surmarunon säkeen varaan rakennettu maagillinen karhu jo länsisuomalaisen talonpojan länkien välissä väkinäiseltä. Siinä hurskaassa ilma-
piirissä, jossa surmaruno kulkee, täytynee sitä pitää taikasuojana taikauskon suurelle murtajalle, vieläpä pyhimykselle suorastaan mahdottomana. Olisiko liioin — esineelliseltä selityslinjalta katsoen — kyseisen ja, kuten kohta näemme, myös syystä hämminkiä herättäneen karhun siirtäminen itse runossa täysin kuvatto-
maan⁴⁸⁾ piispan filttiin 1. rekipeitteeseen, josta uusimmassa tutkimuksessa on tullut — karhu-tulkintaa lukuunottamatta — koko käsiteltävänä olevan ihmesikermän ainoa selityisperuste,⁴⁹⁾ tehnyt tätä enää luonnottomammaksi?

⁴⁷⁾ Vaikka Vienan-Karjalan häärunoissa esiintyykin usein pienikokoisiin lintuihin viittaava kulkuskuvitelma:

Kuusi on kullaista käkeä
vempelillä kukkumassa,
seitsemän siso-otusta (1. sini-otusta)
länkilöillä laulamassa,

niin vaikuttaa kookkaan teeren kuvittelemisen kulkuseksi sekä sen sijainti ja kukertelu tukahduttavan harjuksen alla — päättäen siitä, että kuva ei ole saanut sijaa kansan mielessä — väkinäiseltä. Vrt. SKVR I, 3 ss. 267, 273, 277, 282, 286 y.m.

⁴⁸⁾ Yksin filtin 1. rekipeitteen yhteydessä mainittu valkoinen jäniskään ei runon mukaan esiinny kuvana vaan päinvastoin elävänä, jopa piispan hypittelemänä filtin päällä.

⁴⁹⁾ Vrt. rekipeiteselityksiä Kai. Seur. Vuosik. 20-21 ss. 310—311.

Tosiasiallisesti joutuu käsitys, että ihmeiden tekijänä olisi pohjimmaltaan rekipeitteen »kirjaltaja», jyrkkään ristiriitaan ihmesikermän omien selvien ilmoitusten kanssa, jotka nimenomaan esittävät ihmeet Pyhän Henrikin oman intoutumisen tuloksiksi, vieläpä tarkoin luonnehtien hänen erikoista tenhovoimaansa ja jopa hänen paikallista suhdettaankin useimpiin niistä. Jos erotamme ihmesikermän peurat, jotka piispa virittelee juoksemaan jäljessään, laulajat, jotka hän latoo päänsä päällä lentämään ja otsaansa virvoittamaan, ja valkoisen jäniksen, jota hän hypittää edessään filtin päällä, niin jää vain karhun asema teerineen sekä piispaan että kulkueeseen nähden määrittelemättä.

Erikoisesti hämmentää karhun kuvaa edellä esitettyjä täysin ristiriitaisia tulkintoja aiheuttanut säe

Carhu oli rauta kahlehisä

jopa siinä määrin, että se suorastaan pakottaa kysymään, onko siinä mainittu karhu edes sama, jota seuraavassa säkeessä luonnehditaan rautaiseksi. Samalla se — selvää runollista ja kielellistä kömpelyyttä osoittaen — katkaisee sekä piispan kautta koko sikermän kiinteän intoutumisen viritti—latoi—hypitti⁵⁰⁾ että myös täysin asiallisen runollis-tyylillisen ja loogillisen siirtymisen ihmelaulajista ihmeteereen ja ihmekarhuun.⁵¹⁾ Kun vangittu otso täten muodostaa kaikissa suhteissa selvän rikkouman ihmesikermän runokuvastossa, kun kahleet ovat Herran miehelle karhun hillitsemiseksi tuiki tarpeettomat jopa suorastaan häiritsevät ja kun yksin loitsunkin rautainen mesikämmen tallustelee saattueelleen tietä avatessaan vapaana, niin täytyy käsiteltävää säettä pi-

⁵⁰⁾ Vaikka johdonnukaisuussyistä odottaisikin, että piispa olisi »kukerruttanut» teertä, täytynee myös teeren outo asento karhun kidassa sekä sen kukerrus tulkita piispan ihmevoiman ilmaukseksi.

⁵¹⁾ Kuten helposti havaitsee, katkaisee teeri suorastaan kahden karhun välisen suhteen.

tää vain väliin heitettynä myöhäsyntyisenä ja naiivina selitystai tulkintayrityksenä⁵²⁾ keskiaikaisen näkijän ihmeelliselle raudankarvaiselle karhulle, jonka kidassa rauhallisesti kukertavaa teertä vuorostaan voitiin suuremmalla syyllä kuin mitään toista metsälintuamme luonnehtia todella raudankiiltoiseksi. Vain tökerön myöhäisen pintamaalin alta paljastuva sekä jo aikaisemmankin runouden kultaama erämaiden kuningas, josta sittemmin tuli Satakunnan maakunnan tunnuskuva, ja sen kidassa kukertava erämaan teeri, jotka kumpikin erikseen samoin kuin ryhmänä esiintyvät tehtävässään vain Pyhän Henrikin surmarunossa ja joille niiden runollinen näkijä osaa antaa aitoa legendaväritystä, jopa sinisten salojemme salaperäisyyttä, muodostavat riittävän arvokkaan ja voimakkaan airutyhtyeen Jumalan miehen ja hänen ihmeellisen saattueensa tarunhohteiselle neitsytmatkalle Suomen sydänmaihin. Kysymyksessä ei — kuten tähänastisissa ihmesikermän tulkinnoissa on edellytetty — ole mainitunkaan kuvitelman osalta mikään taikasaattue, vielä vähemmän valjasmagiikka- tai rautakoristekuvaus, vaan muihin runon esittämiin ihmeisiin liittyvä eloisa ja elimellinen jopa niitä täydentävä ja juhlistava lisä.

Ymmärrettynä niin kuin edellä on tehty muodostuu Pyhän Henrikin surmarunon ihmesikermästä samalla kertaa hänen retkensä herkin ja mahtavin kohokohta. Vasta kuvatuissa ihmeissäan osoittaa itse pyhä mies, herra Henrik — edellä esitettyjen ihmeellisten valmistelujen mukaisesti — Suomen maaperällä ennen näkymätöntä sanan ja hengen majesteettia, jonka riemusaattoa luomakunta — aina rannattoman erämaan eläimiä myöten — on valmis ilomielin jopa ikään kuin hänen vähäisintäkin viittaus-

⁵²⁾ Sellaisten termien kuin »viritti — virittele — latoi — hypitti» sekä seuraavan säkeen »kukersi» rinnalla on »oli» 1. »olli» jo sanallisestikin täysin väritön sekä selityksen tai tulkinnan luonteinen eikä näin ollen tuo mitään uutta »tekoa» muuten niin harvinaisen elävään ja eheään kuvaan.

taan noudattaen juhlistamaan. Tarvitsematta — kuten meikäläinen, yleensäkin perinnäisesti liiaksi taikoihinsa ja taikureihin juutunut tutkimus on edellyttänyt — näiden suojelua, alistaa Pyhä Henrik päin vastoin koko tähänastisen pahojen voimien ja taikojen maailman aina kesyttömiä eläimiä myöten oman kristillisen uskonsa ja henkensä ihmenäyttämöksi. Kuulakkaampaa ja runollisempaa kuvaa kristinuskon ja hengen ilmiömaisesta, salaman tavoin yli kokonaisen kansan ja maan humahtavasta ihmemaahdista saataneen hakea maailmankirjallisuudesta.

Tosin ei ajatus pyhimyksen mainitunlaisesta luontoa ja sen eläimiäkin lumoavasta ihmemaahdista ole — edellä oletetuista kiihtollisista meikäläisistä edellytyksistä huolimatta — pohjimmaiselta ytimeltään kotoinen. Käsitys, että Jumala oli antanut pyhilleen erikoisen voiman varsinkin elollisen luonnon ja eläinten hallintaan, eli kristikunnassa — varsinkin länsimaisessa — niin yleisenä, että useimmilla kristillisillä kulttuurimailla oli pyhimysmaailmassaan jokin tällaisesta ihmevoimasta tunnettu kotimainen edustaja. Vain eräät viitteet pyhien henkilöjen tässä kohdin Jumalta saamiin valtuuksiin riittänevät käsiteltävänä olevan kotoisen aiheen⁵³⁾ valaisemiseen.

Siten mainitaan esim. Pyhän Johanneksen Bityniassa saaneen Jumalalta vallan kaikkien näkyvien ja näkymättömien petojen hallintaan ja käyttäneen sitä m.m. lohikäärmeitä, karhua, villiä koiria ja käärmeitä vastaan.⁵⁴ Kuudennella vuosisadalla Bretagnessa eläneen Pyhän Guenailuksen käskystä k rikkoavat villit pedot enää hänen vaikutuspiiriinsä palaamatta.⁵⁵⁾ Pyhä Pirmi-

⁵³⁾ Kuten helposti ymmärtää, estää rajoitettu tila yrityksenkin Pyhän Henrikin ihmeiden täydelliseen yksityiskohtaiseen »kartoitukseen» lukuisain pyhimysten suorittamien eläinihmeiden monivivahteisessa maastossa.

⁵⁴ ACTA SANCTORUM NOV. II s. 344, 362, 366—367, 403 y.m.

⁵⁵⁾ ACTA SANCTORUM OCT. XIII s. 677.

nius, alamannien ja baierilaisten apostoli, hävittää vahingollista eläimistöä ja luo tilalle uutta kasvi- ja eläinelämää.⁵⁶⁾ Angers'in Pyhä Girardus Ranskassa hillitsee ihmemahdillaan lohikäärmeen ja suden sekä hallitsee lintuja.⁵⁷⁾ Segovian Pyhälle Fructosille Espanjassa eivät metsän pedot tee mitään pahaa vaan asettuvat päin vastoin lempeinä hänen jalkojensa juureen, saattaapa hän käskeäkin niitä niin kuin järjellisiä olentoja ja ne tottelevat jatkuvasti hänen ääntään.⁵⁸⁾ Reinin Pfalzin Cellen Pyhän Filippuksen retkeillessä laskeutuvat kesyttömät linnut hänen kädelleen ja myös jänikset polvistuvat hänen jalkojensa juureen.⁵⁹⁾ Mainzin arkkipiispa Bardoa († 1053) seuraavat aina ihmeelliset vieraat: eräänlaiset muodoiltaan ja nimiltään kaikille tuntemattomat lentäjät. Ne eivät koskaan ilmesty ennen häntä eivätkä liioin hänen mentyään. Vain hänen tullessaan ne kokoontuvat joukottain häntä vastaan, asettuvat puihin ja virittävät harmoonisen yhteislaulun.⁶⁰⁾ Oudossa ympäristössä tapaa metsästäjä myös Pyhän Keivinuksen, jolla on metsäsika jalkojensa juuressa ja koirat liehoittaen makaamassa maassa avoimen oven edessä. Linnut lentelevät rukoilevan pyhimyksen ympärillä, istuutuvat hänen kädelleen tai hartioilleen ja virittävät hänelle ihmeellisiä lauluja, jopa laulavat toisinaan oksat ja lehdetkin pyhälle miehelle suloisia säveliä.⁶¹⁾ Kaikkein armoitetuin ja henkevin eläinten ja varsinkin lintujen »apostoli» on kuitenkin Italian maailmankuulu Fransis-eus Assisilainen. Epäilemättä ehtivätkin tämän runsaat ja yleisesti tunnetut eläinihmeet 1200-luvulta lähtien, jolloin kerjäläismunkit ikään kuin »lensivät» yli läntisen kristikunnan, perusteel-

⁵⁶⁾ ACTA SANCTORUM NOV. II s. 38.

⁵⁷⁾ ACTA SANCTORUM NOV. II s. 495.

⁵⁸⁾ ACTA SANCTORUM OCT. XI s. 694.

⁵⁹⁾ ACTA SANCTORUM MAJ. II s. 428.

⁶⁰⁾ ACTA SANCTORUM JUN. II s. 311.

⁶¹⁾ H. GUNTHER: Die christliche Legende des Abendlandes s. 27.

lisesti kyllästää sen uskon mainitunlaisiin armotekoihin, joka — antamistamme esimerkeistä päättäen — eli jo aikaisemminkin laajalti ja syvästi kristikunnan yleisessä tajunnassa.

VII.

Ilmeisesti on meilläkin jo 1200-luvun lopulla, jolloin Pyhän Henrikin miltei poikkeuksetta Satakunnasta saatuja ihmeitä⁶²) on alettu kirkonmiesten toimesta merkitä muistiin ja jolloin aikansa huomatuin pohjoismainen kerjäläismunkki, Turun piispa Johannes, tekee tästä pääasiallisesti Satakunnan kansan palvomasta pyhästä miehestä kansallispyhimyksen, myös usko tämän yliluonnolliseen valtaan luonnossa ja eläinkunnassa juurtunut yleiseen tietoisuuteen. Epäilemättä onkin Pyhän Henrikin ihmeiden järjestelmällinen keräily sekä näihin aikoihin tapahtunut Pyhän Henrikin jäännösten siirto eli translaatio, joka varmaan oli ihmeellisin maamme siihen astisista juhlakulkueista ja johon voimme toisessa yhteydessä palata, ajankohtaistanut ja herkistänyt kuvitelmia pyhimyksen ensimmäisestä ihmeellisestä riemusaa-
tosta maahamme.

Mutta kuvatusa yleisestä uskomuspohjastaan huolimatta vaikuttaa käsitelty surmarunon eläinihmesikermä väreiltään itsenäiseltä jopa kokonaisuutena katsoen hämmästyttävän kotoiselta. Sen ihme-eläimet ovat selvästi suomalaisittain tyylieltyjä legendaluomia. Mutta vielä suomalaisessakin näköpiirissä edustavat ne omaa erikoista elämysmaailmaansa. Retkessä eivät näet kuvastu translaatiotien maisemat eivätkä varsinaisen viljelyksemme rinta-
maat. Siinä nousee milteipä kuin näiden vastakohdaksi tai kilpailijaksi vanhasta runoudestamme tuttu muinainen erä-Suomi jopa niin, että pyhimystä — kuten jo edellä näimme — nimitetään

⁶²) Vrt. lähemmin artikkeliamme Hist. Aikak. 1910 ss. 92—93.

*Pyhän Henrikin sormen löytyminen Köyliönjärven jäältä. Sivulaatta
P. Henrikin kenotafista. Valok. Kansallismuseo.*

matkasuuntauksensa mukaan suorastaan Hämeen Henrikiksi.⁶³⁾ Vaikka Häme tässä voi vielä esiintyä eräänlaisessa yleisessä erämaan tai takaliston merkityksessä, niin muodostanee se samalla edellä käsitellylle uskomuskehitykselle juuri Satakunnasta 1. Kokemäenjoen laaksosta nähdyn luonnollisimman itärajan.

Toisen luonnollisen rajan Pyhän Henrikin vanhassa traditiopiiirissä asettaa surmarunon ihmesikermän eläinluettelo, joka häm-

⁶³⁾ Olettamusta, että Hämeen Heinärikki peittäisi alkuperäisemmän herra Henrikin tai hemme heinerickon, voitaneen tuskin pitää riittävästi perusteltuna. Vrt. OJANSUU: ed. main. tutk. s. 36 n. 4 ja 56 n. 2 sekä HAAVIO: Piispa Henrik ja Lalli s. 43.

mästyttävällä tavalla yhtenee samaan kulttuurialueeseen kuin pyhimyksen edellä käsitelty valjasruno. Vaikka »ladotuilla laulajilla» lieneekin vähän samaa legendaväriä kuin Bardon matkaan liittyvillä ihmelinnuilla, niin kuulunevat »rautainen» ihmeteeri ja edellä mainittu, itäisistä uskomuksista tunnettu rautainen karhu ja valkoinen jänis luonnollisimmin samaan muinaiseen erämaailmaan, joka lounaassa yhtyi koko maan ja nimenomaan Länsi-Suomen hallitsevimpaan eräkeskukseen: Kokemäenjoen laaksoon, lähinnä Ylä-Satakuntaan. Vain täältä lähteneiden kainulaisten ja pirkkalaisten sekä muiden pohjankävijäin luonnolliseen havaintoja ja näkemyspiiriin kuuluvat myös Pyhän Henrikin ihmeellisimmät sekä koko keskiajan eläinhihmeluetteloissa poikkeuksellisen harvinaiset seuralaiset: villipeurat 1. porot, jotka jo kansainvaelluksen ajoista oli käsitetty Kauko-Pohjan ja Lapin tunnetuimmiksi tyyppieläimiksi.

Koko surmarunon ihmesikermän eläimistö soveltuu täten vaittomasti ja luontevasti siihen laajaan, mutta — kaukaisista ajoista puheen ollen — säännöllisesti unohdettuun todellisuuden ja kuvitelmien maailmaan, joka kerran ulottui Kokemäenjoelta Lappiin ja revontulien kiehtovaan rantamaahan asti. Hämärällä ja legendanomaisella tavallaan kuvastaa surmarunon ihmesikermä Pyhän Henrikin riemuvoittoa myös suurella Pohjan linjalla, jolla pohjankävijöillemme⁶⁴) varmaan Ruijan rannalta varhain tutun Pyhän Olavin sekä pian ruotsalaistenkin intressien vastapainoksi tarvittiin samaa kansallista patronusta, joka etelässä oli juhlallisella translaatiolla »kruunattu» Suomen kansan suureksi esirukoulijaksi. Virallinen legenda ja edellä käsitelty kansan legenda verovat täten samasta rikkaasta traditiolähteestä ja kuvastavat yh-

⁶⁴) Eräaseen mahdollisesti jo 1300-luvun alkukymmeniltä polveutuvaan viitteeseen Pyhän Henrikin palvonnasta Pohjois-Ruotsissa voimme palata toisessa yhteydessä.

teistä uskomusta, joka marttyyriin kuolinseudulta säteilee sekä etelään että pohjoiseen. Kokemäenjoen laaksossa, joka maantieteellisen luonteensa ansiosta oli mahtavimpana sisämaahan ulottuvana kulttuuriväylänä jo muinen saanut perustavaluonteisia herätteitä sikäläiselle elämälle ja runoudelle, muodostui kristillisenäkin aikana vieras uskomuksellinen vaikutus kansan sieluun esim. kauppien, kirkonmiesten, maahan asettuneiden saksojen ja talvikiestien sekä myöhemmin kiltojenkin välityksellä herkemäksi ja värikkäämmäksi kuin yleensä maassamme. Niin vaikeata kuin yleensä onkin sitovasti osoittaa runon syntyseutua, viittaavat surmarunon ihmesikermästä esitetyt kriteeriot ylivoimaisesti ja yhtäpitävästi Satakuntaan samoin kuin siihen, että tämä verso on puhjennut lähellä menneisyyden herkkiä runosuonia.

Käsittämällä edellä oletettu satakuntalainen legendaruno elimelliseksi versoksi vanhasta runopohjasta⁶⁵⁾ saataneen myös luonnollinen lähtökohta sen syntymäajan arviointiin. Huolimatta hermistä ja eloisista luonnonkuvistaan ilmentää se sekä perusajatuksestaan että johdonmukaiselta legendaväriytykseltään selvää siirtymistä kristilliseen uskomusmaailmaan ja nimenomaan siihen puoleen tätä, joka oli erämiehelle ja pohjankävijälle havainnollisin ja tarpeellisin sekä hänen omaa elämänpiiriään lähinnä. Myös myöhemmin aikaraja häämöittää vakuuttavasti koko legendarunon yleisävyyttä. Runolla Pyhän Henrikin ihmeretkestä on näet kaikilta osiltaan niin aito ja pettämätön legendan patina, että sitä täytyy pitää katolisen ajan — vieläpä hartaan ja syvän keskiajan — luomana. Siihen nähden, että keskiajan loppuvuosisadat — 1300- ja 1400-luku — edustivat toisaalta kirkollisen elämämme tasaista ja hiljaista kehitystä ja toisaalta Satakunnan erä- ja pohjankäynnin

⁶⁵⁾ Aiheen rajoituksen kannalta emme voi tässä yhteydessä puuttua koko siihen säeainekseen, joka surmarunossa on yhteistä »kalevalaisten» runojemme kanssa.

alkavaa riutumiskautta, kuuluu kuvitelma luonnollisimmin Pyhän Fransiskuksen vuosisadan lopulle, joka samalla ajallisesti yhtenee sekä Pyhän Henrikin ihmeiden muistiinmerkintään — pääasiallisesti Satakunnassa — ja hänen varsinaisen legendansa⁶⁶⁾ syntyyn että Satakunnan erän- ja pohjankäynnin suureen saavutukseen: pirkkalaisvallan vakiintumiseen. Kirkon luodessa Pyhän Henrikin marttyyrikuoleman aineksista keskiaikaisen maailmankäsityksen ja lukuisain esikuvien mukaan oman oppineen ja kaavanomaisen legendansa ja liturgiansa runoilivat Kokemäenjoen laakson talonpojat samasta pyhimyksestä vanhalla kotoisalla runomitallaan ja omin helein luonnonvärein sekä koko läntisessä kristikunnassa että pohjoismaissa ainoalaatuisten erä- ja pohjanvaltansa suojelijaksi elävän, koko maailman kirjallisuudessa vertaansa hakevan eräpatronuksen — eräänlaisen kristillisen uusiutuman jo Agricolan aikana ajallisesti kaukaisesta »hämäläisestä»—so. yläsatakuntalaisesta — virsisepostaan sekä Pohjan kuninkaastaan ja luonnonlumoojastaan Väinämöisestä.

⁶⁶⁾ Vrt. tämän ajoitukseen nähden tutkielmaamme Lisiä vaikutushistoriamme päälähteiden syntyhistoriaan. Hist. Aikak. 1937 ss. 248—252 ja Suomen varhaiskeskiaika s. 114.

Pertti Virtaranta

Satakunnan paikannimiä III

Saastamala ja Sastmola.

Merikarvian pitäjän ruotsinkielinen nimitys Sastmola on jo kauan sitten yhdistetty sen Sa(a)stamalan suurpitäjän nimeen, jonka perillisiä ovat Karkku ja Tyrvää sekä niistä erotetut Ylä-Satakunnan pitäjät. Sastmolan ja Saastamalan suhdetta ja näiden nimien alkuperää käsittelevässä kirjallisuudessa näyttää kuitenkin vielä olevan runsaanlaisesti puutteellisuuksia ja epäselvyyttä, erittäinkin nimien alkuperää koskeissa arveluissa.

Nimipesyeestämme on tiettävästi ensimmäinen kirjaanpano jo vuodelta 1300 (t. 1303), jolloin se on muodossa S a s t a m a l l. Vuodelta 1351 on eräässä asiakirjassa S a s t a m a l a, jolla tällöin jo oli oma »curatus», kirkkoherra. Nimen vanhoja kirjoitustapoja luetellaan lisäksi myöhemmin. Henrik Gabriel Porthan on tulkinnut vanhojen asiakirjojen Sastamalan tarkoittavan nykyistä Sastmolaa, siis Merikarviaa, ja Porthaniin ovat yhtyneet Turun hiippakunnan paimenmuiston tekijä C. H. Strandberg, W. G. Lagus teoksessaan *Finska adelns gods o. ätter*, K. G. Leinberg (*Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening* 1886 s. 27) ja monet muut. — Julkaistessaan S a s t a m a l l muodon sisältävän asiakirjan *Finlands medeltids urkunder-sarjan* I osasta (v. 1910) Reinhold Hausenkin selittää sen tarkoittavan Merikarvia-Sastmolaa, mikä näkyy kirjan rekisteristä. Sen hän kuitenkin

korjaa FMU:n VIII osan (ilm. v. 1935) loppuun liitettyssä oikaisu-
jen ja lisäysten luettelossa (s. 533). Tämän Porthanilta juontuvan
käsityksen oikaisee vakuuttavalla tavalla jo Yrjö Koskinen Hä-
meenkyrön pitäjänkertomuksessaan (Suomi 1851 ss. 83—85), sa-
moin esim. D. Skogman kertomuksessa matkoiltaan Satakunnassa
muisto-juttuja keräilemässä (Suomi II: 2 ss. 129—130), Kust. Kil-
linen keruukertomuksessaan Kiinteitä muinaisjäännöksiä Ulvilan
kihlakunnassa (Bidrag tili kändedom af Finlands natur och folk
33 ss, 154—155) ja vielä perusteellisemmin J. Oskar I. Rancken
kirjasessaan Sastamala.¹⁾

Rancken osoittaa tutkielmassaan, että lukuisten keskiajalta ja
1500-luvulta peräisin olevien vanhojen asiakirjojen Sastamala on
sama sisämaan pitäjä, joka jo sangen varhain, keski- ja uuden ajan
vaihteessa jakaantui Ylä- ja Ala-Sastamalaan. Ylä-Sastamala ja
Ala-Sastamala ovat sitten vaihtuneet alueellansa olevien huomatta-
vien kylien nimien mukaan Karkuksi ja Tyrvääksi, ja näin Sasta-
mala on jäänyt pois käytännöstä. Vielä hyvinkin myöhäiseltä ajal-
ta, nim. v:lta 1685 on asiakirjamaininta, että lähellä Karhijärven
Riuttaa oli ennen ollut asuinpaikka muutamilla yläsastamala-
laisilla (Rancken, mt. s. 24).

Merikarviaa tarkoittavan Sastmolan ja Karkun—Tyrvään seu-
dun vanhan Sastamala-nimen suhteen Rancken käsittää seuraa-
vasti: »Otaksumme että Sastmola on syntynyt Sastamalasta niin
että tämä nimi on — — — kuulunut laajalle alueelle, jossa kauan
oli vain yksi kirkko, missä alueen hajallaan asuvat kristityt sil-
loin kävivät vaikka he eivät kuuluneetkaan kirkon lähimmässä
ympäristössä asuvien muodostamaan emäseurakuntaan; siis: val-
tava kirkkopitäjä, joka vähitellen kadotti yhteisen yhdistävän ni-

¹⁾ Sen koko nimi kuuluukin: Sastamala, H. G. Porthans jemte efter-
följares misstag derom; med ledning af C. H. Asp, framlagdt af J. Oskar I.
Rancken. Vaasassa 1888; 35 sivua.

mensa, kun sen alaisista seurakunnista yksi toisensa jälkeen erosi alkuperäisestä suuresta yhteydestä jokainen omalle erikoisnimelle; ja että kun keskuseurakuntakin asteittaisten nimenmuutosten jälkeen lopulta päätyi nykyiseen erikoisnimeensä, niin aikaisempi yleinen nimitys jäi etäisimmälle seurakunnan osalle, joka harvan ja hajanaisen asutuksensa vuoksi ei ollut aiemmin saanut yleisesti tunnustettua yhteistä nimeä, mutta joka nyt sai pitää — ainakin virkamiesten suussa — vanhan nimen, vaikkakin vääntyneessä muodossa» (ss. 10—11).

Ranckenin kannan omaksui G. A. Heman pitäjänkuvauksessaan Tietoja Merikarvian pitäjän entisyydestä (Pori 1899) ss. 3—9 ja (edellistä osaksi sanatarkasti seuraavassa) tutkielmassaan Sastamala-Sastmola-Merikarvia, Piirteitä Satakunnan asutushistoriasta (Satakunta II, ilm. 1911). Heman kirjoittaa asiasta esim.: »Perinnöksi Sastamalan erämiehiltä jäi paikkakunnalle [so. Merikarvialle] Sastamalan nimi» (Satakunta II s. 52); »[Merikarvialle on] asettunut erämaankävijöitä tuolta alkuperäisestä Sastamalas- ta, niittyjen reunoille ja kaskien ääriin uudisasunnoita perustaen. Nämä olivat tietysti edelleenkin jossakin merkityksessä sastamalaisia s.o. kuuluivat tavallaan tuohon suureen emä-Sastamalaan, joka alussa oli käsittänyt lavean alan, Kulo- ja Rautaveden tienoilta lähtien, ja monelle suunnalle laajenemistaan laajennut. Siten olivat Sastamalan asukkaat, lähtien tyyssijoiltaan Kar- kusta ja Tyrväästä, ottaneet haltuunsa ja asuttaneet Mou- hijärven, Lavian, Parkanon, Ikaalisten pitäjän, Hämeenkyrön ja Kankaanpään ja vihdoin nykyisen Siikaisten pitäjän ja Meri- karvian» (mt. s. 57); »Niin kauan kuin Sastamala merkitsi paik- kakuntaa Kulo- ja Rautaveden tienoilla, luettiin sen siirtomaatkin Sastamalaan. Ne harvat asukkaat, jotka Merikarvian seuduilla koskien rinteille, vesien rannoille ja niittyjen syrjiin olivat torp- pareina ja uudisviljelijöinä asettaneet asuntonsa, kuuluivat edel-

leen yhteis-Sastamalaan, josta heidän esi-isänsä tahi he itse olivat tulleet. Mutta luonnollisesti oli heidän seurakunnallinen ja kirkollinen yhteytensä Sastamalan kanssa sangen höllä, jos sitä min-käänlaista olikaan. — —Ja kun näitä [hajallaan asuvia uudisasukkaita] ruvetaan pitämään yhdyskuntana, niin mikä nimi oli heidän yhteyttään ja yhteenkuuluvaisuuttaan soveliaampi osottamaan kuin juuri Sastamalan vanha tunnettu nimi» (mt. s. 58). — Jalmari Jaakkolan käsitys ilmenee seuraavasta: »Kuten tunnettua, käytetään nykyisen Merikarvian ruotsalaisena vastineena Sastmola-nimeä. Tämä asiantila on kieltämättä omiaan herättämään ihmettelyä, mutta on nähdäksemme kuitenkin helposti selitettävissä. Että ruotsalaiset uutisasukkaat, jotka tulivat tekemiin vain meren rannikon kanssa, eivät tehneet tarkempaa eroa niiden Sastamalan miesten, joilla oli eräomaisuutta, ja niiden Sastamalan erämiesten välillä, jotka vain kävivät pyyntiretkillä, on helposti ymmärrettävissä» (Pohjois-Satakunnan vanha eräkulttuuri. Satakunta V s. 15).

Sastmola ja Sa(a)stamala nimien alkuperän ongelmaan samoin kuin kysymykseen siitä, miten muutos Sa(a)stamalasta Sastmolaksi on äänteellisesti selitettävä, Rancken ei puutu. Pari viitasta hänen kirjasessaan on — ja molemmat aivan oikeita! — nimise, että asiakirjojen Sastamala olisi ehkä luettava *Saastamala* ja toiseksi: jos näin on, nimen vertauskohdaksi sopii Saastamoinen (s. 9).

Sa(a)stamalan arvoitusta pohtineista tutkijoista on ennen muuta mainittava tunnetut ruotsinkielen tutkijamme Ralf Saxen ja T. E. Karsten, jotka molemmat ovat harrastaneet myös paikannimien tutkimista, sekä suomalaisen nimitutkimuksen alalla suuresti ansioitunut A. V. Koskimies. Väitöskirjassaan *Finska länord i öst-svenska dialekter* (ilm. 1895, jatko 1898) Saxen selvittelee Sast-

molan kehittymistä Sa(a)stamala nimestä huomauttaen mm. pitävänsä luultavana, että nimen jälkiosa assosioitui ruotsalaisiin *-mala* (> *-måla*) -loppuisiin paikannimiin, jolloin *-ma*-tavu nähtävästi äännettiin pääpainollisena, vaikka pääpaino sitten taas siirtyikin takaisin ensi tavulle. Tässä meillä olisi Saxénin mielestä selitys myös ensi tavun pitkän *a:n* lyhentymiseen — mikäli sanaa on verrattava suomalaiseen nimeen Saastamoinen (s. 28). Sastamalan alkuperästä Saxén on lausunut kantansa vielä myöhemminkin pitäen sitä tällöin suomalaisperäisenä nimenä (Suomen Museo — Finskt Museum 1904 ss. 16, 43—44). Vuonna 1910 ilmestyneessä tutkimuksessaan Finländska vattendragsnamn s. 107 hän palauttaa Merikarvian *Sastmola* nimen suomalaiseen *Saastamala* asuun.

Karstenin selityksen mukaan Sastamala olisi ruotsalaisperäinen, kolmesta osasta kokoonpantu: *Sa-* < *så-* < *sa-* = nykyruotsin *sjö* 'meri' + *-sta-* (ruots. *stad* 'paikka') + *-mala* < *-måla* < *-mala* < *-mala* = nykyruotsin (murt.) *mal* 'karkea rantahiekka' (Suomen Museo — Finskt Museum 1903 ss. 87—91, 1904 ss. 21—22). — Karsten arveli kuitenkin, ettei hänen selityksensä ehkä ollut ehdottoman varma. Suomalaista lähtökohtaa Sa(a)stamalalle hän epäili lähinnä siitä syystä, että kaikki vanhimmat kirjoitusmuodot v:een 1559 edellyttäisivät suomen kielessä tuntematonta kantasanaa *saastama* (Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 90) tai (niinkuin hän esittää asian seuraavan vuoden Suomen Museo — Finskt Museumissa s. 22) henkilönimeä *Saastama*, *Saastamo*. Tästä perustelusta myöhemmin. — Jo Saxén asettui jyrkästi vastustamaan Karstenin etymologiaa samoin kuin hänen perusteluun Sastamalan suomalaisen alkuperän mahdottomuudesta (Suomen Museo — Finskt Museum 1904 ss. 16, 43—44).

Tutkimuksessa »Suomalaisista kuntainnimistä», joka on julkaistu Suomen Museossa vuosikerrassa 1902, A. V. Koskimies palauttaa Merikarviaa tarkoittavan Sastmolan *Saastamala* muotoon; sen

alkuosa sisältyy sukunimeen *Saastamoinen*. Nimenannon perusteluiksi Koskimies arvelee: »Kenties samantapaisesta aiheesta lapselle nimeksi tullut kuin keisari Konstantinos V:nnen lisänimi Kopronymos (»joka kasteessa saastutti ristivetensä»)» (ss. 6—7).

Saastamalan pitäjän nimi Turun hiippakunnan seurakuntien kirkonvero-
luettelosta v. 1543 (VA 6:115 v.).

Saastamalan arvoitusta ratkaistaessa on tarkoin perehdyttävä nimen vanhoihin kirjoitusmuotoihin. Seuraavassa esitettävä luettelo ei suinkaan ole täydellinen, mutta luullakseni tarkoitukseemme riittävä. Nimen vanhoista asiakirjamuodoista voidaan heti erottaa ne, joissa ensimmäisen tavun vokaali on merkitty kahdella a:lla: *S a a s t a m a l a* 1543 (VA 6), 1552, *s a a s t a m a l a n* 1552 (VA 216'). Nämä jo riittävät osoittamaan, että nimi on alunperin ollut kansanomaisena juuri *Saastamala*, ei *Sastamala*, vaikka se kymmenissä muissa 1500-luvun — ja vanhemmissakin — asiakirjamuodoissa onkin merkitty yhdellä a:lla. Vanhojen asiakirjojen nimistössä vokaalien kestoasteita ei yleensä ole erotettu, vaan sekä lyhyet että pitkät vokaalit on ruotsin kielen oikeinkirjoituksen mukaisesti merkitty yhdellä kirjaimella. Esim. Kallialan kirkontileissä vuosilta 1469—1524 pitkät vokaalit on merkitty samoin kuin lyhyet; kahdella vokaalimerkillä kirjoitetut nimet ovat yksinäisiä poikkeuksia (Ojansuu, Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit. Satakunta III ss. 6—7).

Tässä esitetyn käsityksen kanssa yksiin käyvä arvelu on jo esim. G. A. Hemanin v. 1899 ilmestyneessä pitäjänkuvauksessa Tietoja Merikarvian pitäjän entisyydestä. Karkun—Tyrvään seutujen vanhan nimen hän kirjoittaa *Saastamala* ja huomauttaa

eräässä alaviitassa: »Pitkää ääntiötä ei aina Ruotsinkielessä merkitty kahdella ääntiömerkillä, joten nimi kyllä puheessa saattoi olla Saastamala» (s. 7). Satakunta-sarjan II osassa on Hemanin tutkielma Sastamala—Sastmola—Merikarvia, ja siinä hän sanoo: »Epäilemättä äännettiin tämän nimen ensimmäinen tavu pitkäksi ja nimi kuului siis *Saastamala*, jossa muodossa muistan sen vanhoissa asiakirjoissa tavanneeni» (s. 50, ks. myös s. 52). Nimen alkuperää Heman ei lähde arvailemaan: »Sen synty ja merkitys tuskin lieneekään enää varmuudella selvitettävissä» (s. 50).²⁾

Sastamala ja muut Sastama-alkuiset kirjoitusmuodot, jotka siis edellyttävät lukutapaa *Saastamala*, ovat asiakirjoissa enemmistönä: S a s t a m a l l 1300 t. 1303 (Hausen, FMU I s. 97; tästä jo edellä), S a s t a m a l u m 1328 (Mustakirja s. 28), S a s t a m a l a 1351 (Mustakirja s. 88), S a s t a m a l a 1426 (4:sti; Mustakirja s. 319), 1458 (Mustakirja s. 467), S a s t a m a l a sokn, offwer och nidher 1439 (Mustakirja s. 368), S a s t a m a l a 1414 (Hausen, FMU II s. 148), 1451 (FMU IV s. 16), Nidhre S a s t a m a l a 1443 (FMU III s. 304), Nedra S a s t a m a l a 1466 (FMU V s. 257), Öfre S a s t a m a l a, Öfwer S a s t a m a l a b o r (2:sti), Öfwer S a s t a m a l a b o o r 1473 (FMU IV s. 385), Öfwer-Sastamala 1473 (FMU IV s. 386), nidre S a s t a m a l a 1483 (FMU V s. 55), S a s t a m a l a 1491 (FMU V s. 333), S a s t a m a l a 1501 (FMU VI s. 205), 1505 (FMU VI s. 387), S a s t a m a a l a, S a s t a m a l a 1478 (Stockholms stadsböcker. Ser. 2. Tänkeböcker 1 s. 187), S a s t a m a 1484 (Tänkeböcker 2 s. 55), S a s t a m a l e 1513 (Tänkeböcker 4 s. 321), s a s t a m a l u m (-lam ?) 1478 (Satakunta

²⁾ aa:llista kirjoitustapaa näkee siellä täällä. Esim. Suomenmaa-teoksen III osassa Turun ja Porin lääni mainitaan: »[Karkkua ja Tyrväästä] ennen-aikaan myös sanottiin Saastaimalaksi» (s. 332), niinikään Väinö Voionmaa kirjoittaa *Saastamala* (esim. Suomalainen Tiedeakatemia, esitelmät ja pöytäkirjat 1911 I s. 47, Tampereen kaupungin historia I (useassa kohdassa), Hämmäläinen eräkausi (useassa kohdassa), samoin Heikki Ojansuu (esim. Satakunta III s. 39).

III s. 39), Offre Sastamala 1507 (Rancken, Sastamala s. 19), Öffer Sastamala 1535, Nedre Sastamala 1574 (Suomi II: 2 ss. 129—130), Sastamala 1550 (VA 1937), 1551 (VA 1945), 1555 (VA 1981), 1556 (VA 2000), 1558 (VA 2064), sastamals fijskerij 1551 (VA 216*), Öffr Sastamall 1530 (Rancken mt. s. 19), sastamall 1558 (VA 2065), sastam... 1571 (VA 2239). Jokin lisätapaus on Karstenin kirjoituksessa Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 88.

Varsin usein toisen tavun vokaaliksi on merkitty e: Sastemala 1485 (Hausen, FMU VIII s. 428), Sastemara 1494 (Stockholms stadsböcker. Ser. 2. Tänkeböcker 3 s. 192), Sastemale 1583 (Tänkeböcker, Ny följd 6 s. 395), Sastemall 1556 (VA 2000), 1558 (VA 2064), 1559 (VA 2094), Sastemala 1550 (VA 1937*), 1554 (VA 1945), 1558 (VA 2064), Sastemale 1559 (VA 2094).

Muutaman kerran toisen tavun vokaali on merkitty kadonneeksi: Öfre Sastmala 1530 (Hausen, FMU VIII s. 313), Sastmala 1556 (VA 2000, 2002), Ofre Sastmala boer 1685 (Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 88); näiden lisäksi muutama Sastmola muoto, joita luetellaan seuraavassa.

1400-luvun lopulla ja 1500-luvulla on muutamia Karkun—Tyrvään tienoita tarkoittavan Saastamalan nimityksiä, joissa alk. kolmannessa tavussa on o, esim. Sastamala 1513 (Hausen, FMU VII s. 226), Sastemål 1605 (Waaränen, Handlingar upplysande Finlands historia II s. 220), Neder Sastmola 1477 (Hausen, FMU IV s. 466), Sasthmola 1551 (VA 1945), Sastmola 1556 (VA 199); huom. lisäksi myöhäisemmät Öfre Sastmola 1751, Öfre Sastmala 1759 (Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 88).

Niinkuin muutamat vanhoista kirjoitusmuodoista osoittavat, tarkasteltavana oleva Karkun—Tyrvään seutujen keskiaikainen

nimi on vanhuudestaan kuulunut *Saastamala*, siis pitkä vokaali ensi tavussa. Tätä vahvistaa myös käsitykseni nimen alkuperästä. Pidän todennäköisenä, että *Saastamala* on suomalainen nimimuodostus suffikseineen päivineen. Kantasanana on kieleemme tavalinen *saasta*, *-ma* ja *-la* ovat denominaalisia suffikseja (niistä ks. esim. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys I ss. 112—114). Edellä selostettu Karstenin käsitys, että nimen suomalainen alkuperä on epäiltävä, koska kielessämme ei tunneta mitään *saastama* nominatiivia tai — niin kuin hän seuraavassa puheenvuorossa muutti formulointiansa — *Saastama*, *Saastamo* henkilönimeä, on merkillinen ja perustuu *Saastamalan* väärään analysointiin (Saxen moittiessaan Karstenin perustelua viittasi *-ma*, *-mo* suffiksien rinnakkaisuuteen, jollaisesta mainitsi esimerkkeinä mm. nimiparin *Untamala* ~ *Untamola*; Suomen Museo —Finskt Museum 1904 s. 16, alav. 1).

Saastamalan nimeä ei enää tunneta Karkun—Tyrvään seudulla eikä missään vanhaan suur-Saastamalaan kuuluneessa pitäjässä. Sitä ei ole seudulla tavattu enää 1800-luvullakaan (Rancken, *Saastamala* s. 9). Jos se olisi ollut tuolloin tunnettu Tyrvään seudulla, niin Antero Vareliuskin olisi varmaan tästä maininnut Tyrvään pitäjänkertomuksessaan. Ja tuskin sen vanhimpien kirjaanpanojen olisi Porthanin ajoista lähtien ilman muuta selitetty tarkoittavan Merikarvian Sastmolaa. Nimeä en ole huomannut enää isonjaon toimituskirjoissa enkä karttaselityksissä 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alkuvuosilta. Tuntuukin luonnolliselta, että Ylä- ja Ala-Saastamalan tilalle tunkeutuneet *Karkku* ja *Tyrvää* olivat jo 1600-luvulle tultaessa peittäneet unohduksiin ennen kansanomaisen *Saastamalan*.

Parkanosta on merkitty muistiin sananparsi: *On ninku Sasmolan kirkkoherra*, jonka Sasmolasta Niilo Valonen on lausunut, että se »on joko Merikarvian pitäjän ruotsalaisen Sastmola-ni-

men väännös tai se viittaa Tyrvään—Karkun seudun vanhaan Sastamala nimitykseen» (Sananparret satakuntalaisten kuvastajina. Satakunta XI s. 169). Jälkimmäinen mahdollisuus ei tunnu luultavalta. Todennäköisesti sananparren *Sasmola* tarkoittaa Merikarviaa. Merikarvian ruotsalaismurteessa Sastmola kuuluukin *Sasmol*. Merikarvian ruotsinkielinen nimi ei tosin ole — ja tuskin on koskaan ollutkaan — yleisesti käytännössä Merikarvian ja muun Pohjois-Satakunnan suomalaisen väestön keskuudessa.¹⁾ Merikarviaa nimitetään Merikarvialla ja naapuripitäjissä *Merikarviaksi* tai tavallisesti vain *Karviaksi**), joka taipuu ulkoisissa paikallissijoissa, tässä suhteessa eroten Karvian pitäjän eli Kylä-Karvian nimestä, jonka vanha kansa taivuttaa sisäisissä paikallissijoissa. Merikarvian ja osaksi naapuripitäjienkin (ainakin Ahlaisten, jossa olen tämän pannut merkille) vanha kansa kyllä tietää, että *Sastmola* on sama kuin Merikarvia, mutta ei käytä tätä nimeä (vrt. Karsten, Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 87: »————Sastmola, som man stundom får höra användas tili och med af kringboende finnar»). Jos haluamme puhua Merikarvian ja sen lähitienoon suomenkielisen väestön aktiivisesta ja passiivisesta sanavarastosta, niin *Merikarvia* ja *Karvia* kuuluvat edelliseen ja *Sastmola* jälkimmäiseen.

¹⁾ Etelä-Pohjanmaan Isoltajoelta on mainittu (J. J. Sederholm), että Sastmolaa on siellä kuultu käytettävän suomalaistenkin kesken (Väinö Wallin-Voionmaa, toim. Suomalaiset kuntain nimet. Fennia 14 n:o 3 s. 34).

²⁾ *Karvia* ei aina tarkoita koko pitäjää vaan yksinomaan kirkonkylää: »suomea puhuvat ulkokyläläiset (esim. Lautjarvella, Honkijärvellä ja Lamelassa) puhuttelevat pitäjän kirkonkylää *Karviaksi*» (Heman, Satakunta II s. 63). Kirjailija Matilda Roslin-Kalliola sanoo tuonnempana mainittavassa kirjoituksessaan, että juuri kirkonkylää »omassa Seurakunnassa erityisesti nimitetäänkin Karviaksi. Myöhempanä aikana on toki Alakylääkin siten nimitetty». Rosiin-Kalliola huomauttaa samassa yhteydessä siitä, että Merikarvian ruotsissa Sastmola jatkuvasti tarkoittaa ainoastaan kirkonkylää. Mennessään kirkonkylään suomenkieliset menevät *Karvialle*, Kasalan kylän ruotsinkieliset *te Sasmal*.

On merkille pantavaa, että Pohjois-Satakunnassa hyvin elävä perimätieto Karkun kirkkomatkoista, Karkun kirkon rakentamisesta, Karkun kirkonkelloista ym. puhuu aina *K a r k u n* kirkkomatkoista, *K a r k u n* kirkosta jne., ei Saastamalan. Tätä muistitietoa on julkaistu esim. seuraavissa paikoissa: B. A. Paldanin kertomus hänen runonkeruumatkaltaan Satakunnassa talvella 1851—1852, julk. A. R. Niemi, Runonkerääjimmme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle s. 152 (Karviasta); Yrjö Koskinen, Kertomus Hämeenkyrön pitäjästä s. 83 (Hämeenkyröstä ja Ikaalisista); Wilh. Carlsson, Entinen Ikalinen ss, 21—22 (Pohjois-Satakunnasta); Juho Torvelainen, Pohjan- ja Hämeenkyrön väliset polut. Suomen Museo — Finskt Museum 1905 ss. 34, 36, 40 (Kihniöltä, Parkanosta ja muualtakin Pohjois-Satakunnasta, vieläpä Etelä-Pohjanmaan Isoltajoelta saakka); L. I. Kaukamaa, Karvian pitäjän asutuksen synty perimätiedon valossa. Satakunta IX ss. 67, 68, 76—78 (Karviasta); Mauno Jokipii, Ikaalisten kirkkovenelaitoksesta. Satakunta XIII s. 250 (Ikaalisista, Parkanosta ja Kihniöltä); Pertti Virtaranta, Vanha kansa muistelee ss. 136—137 (Laviasta), 166—167 (Ikaalisista), 191 (Kankaanpäästä), 208 (Parkanosta), 234—235 (Karviasta).

Miksi *Saastamala* nimi näin on kokonaan hävinnyt entiseltä kanta-alueeltaan niin ettei siitä kansa enää tiedä mitään, on ymmärrettävissä jo edellä esitetyn valossa: Karkun ja Tyrvään tunkeutuessa sen tilalle Saastamalan nopea unohtuminen oli luonnollista. Ehkä *Saastamala* nimen häviötä ovat edistäneet myös kielipsykologiset seikat. Nimi on jokaisen saastamalalaisen kielitajussa yhdistynyt murteessa tavalliseen *saasta* sanaan, ja sitä on tuon appellatiivin inhoittavan ja vastenmielisen merkityssisällyksen vuoksi ruvettu karttamaan ja ilmeisesti hyvin halukkaasti siirrytty tässä suhteessa moitteettomiin *Karkkuun* ja *Tyrvääseen*.

Paikannimissä samoin kuin muun vanhan nimistön alalla mainitusta syystä tapahtuneet katoamiset ovat hyvin tavallisia.

Saastamala ei (Merikarvian Sastmolan ohella) ole mikään yksinäinen nimi suomalaisella maaperällä, vaan sille on osoitettavissa lukuisia vertauskohtia sekä itä- että länsimurteidemme alueelta. Maantieteellisesti läheisimmät — aivan vanhan Saastamalan naapuruudessa — ovat Vesilahden Saasto-nimet *Saastoiärvä*) ja *Saastomperä*, jotka tästä syystä voivat olla samaa nimipesyettä kuin viereinen alueen nimi *Saastamala*. Suur-Karkusta ja Suur-Tyrväästä ei tiedossani ole ainoatakaan *Saasta* nimeä. Idempänä niitä esiintyy runsaasti. Itä-Suomessa *Saastamoinen* on yleinen sukunimi, *Saastamola* on talonnimenä Pielisjärvellä jne. — Gottlundin päiväkirjasta, joka julkaistiin selitysten kanssa v. 1933 (Carl Axel Gottlunds Dagboksanteckningar från en resa genom Värmlands Finnmarker år 1821, Karlstad 1933), näemme että Skandinaavian metsäsuomalaisten joukossa oli Hendrik Persson *Saastainen*, Päl Ersson *Saastainen* ja *Saastaisten* suku, kaksi viimeksi mainittua nimeä Norjan puolella (Gottlundin päiväkirjan henkilöluettelossa s. 486). Professori Julius Mägisten käsikirjoituksena oleva laaja tutkimus Vermlannin suomalaisperäisistä paikannimistä mainitsee Vermlannista paitsi sukunimenä tunnetun *Saastaisen* myös torpannimet *Saastainen*, *Saastana* sekä *Saastalan* saunan.

Kun historiallisista syistä on pidettävä varmana Saastamalan ja Merikarvia-Sastmolan yhteenkuuluvuutta, niin miten sitten on selitettävä niiden nimien äänteellinen suhde, ts. kuinka *Saastamala*sta on tultu *Sa(a)stmolaan*. Edellä luetelluista vanhoista kirjoi-

^{*)} Suomenmaa teoksen IV osa Hämeen lääni mainitsee nimen muodossa Sastojärvi, s. 116 (nimi puuttuu teoksen lopussa olevasta paikannimihakemistosta).

tuistavoista käy ilmi, että tämä kehitys on tapahtunut jo Suur-Karkkua tarkoittavassa Saastamalassa.⁶⁾ Kirjoitusmuodot osoittavat seuraavanlaista kehityssarjaa: Sastamala > Sastemala > Sast-rnala > Sastmola.

Meren rannalla Merikarvialla sijainneita saastamalalaisten kalavesiä tarkoittaa vanhojen asiakirjojen *Sastmolafierd*. 1600-luvulta olevissa muodoissa on 3. tavu jo -rao- ja toisen tavun vokaali on merkitty kadonneeksi, esim. *Sestmålafierdh* (kirjoitusvirhe, p.o. *Sastmålafierdh*) 1614, *Sastmålfierd* 1651 (Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 88), mutta v:ltä 1473 olevassa Noormarkun ja Ylä-Saastamalan välistä kalavettä käsittelevässä kirjaanpanossa on jo vanhempi muoto *Sastemalafierdh* (Hausen, FMU IV s. 385).

Karkun—Tyrvään tienoitien eli vanhan Saastamalan suomalaisessa kansankielessä tuollaista muutosta ei ole voinut tapahtua. *Sa(a)stmola* muoto ei milloinkaan ole voinut olla täällä kansanomainen, minkä jo J. O. I. Rancken oivalsi (Sastamala s. 9) huomauttaessaan, että tavunloppuinen *st* ei sovi suomen kieleen. Toisen tavun alkuperäisen *a:n* muuttuminen ensin *e:ksi* ja sitten sen katoaminen ei ole ollut mahdollinen tämän seudun suomalaismurteissa, mutta kylläkin ruotsin kielessä. 3. tavun -ma:-*n* muuttumisesta -mo:*ksi* on edellä mainittu Saxenin selitys, että sanan pääpaino siirtyi väliaikaisesti tälle -ma- tavulle, jolloin se muuttui -mo:-*ksi*, palatakseen jälleen ensi tavulle.⁷⁾

⁶⁾ Kirjasessaan Tietoja Merikarvian pitäjän entisyydestä Heman arvelee, että Saastamalasta olisi vasta Merikarvialla tultu Sastmolaan: »Nämät (= ruotsalaiset) ottivat haltuunsa Saastamalaisten kalastuspaikat; ja vaikkapa riitoja ja taisteluja niistä oli kauvankin, jäivät ne yleensä Ruotsalaisten haltuun. Perinnöksi Saastamalan erämiehiltä jäi paikkakunnalle Saastamalan nimi, jota Ruotsalaiset asukkaat äänsivät Saastmalaksi ja Saastmolaksi sekä sitten lyhensivät vihdoin Sastmolaksi» (s. 5).

⁷⁾ Myös Karsten arvelee, että asiakirjamuotojen -ma- tavu on ollut pääpainollinen tai ainakin voimakkaasti sivupainollinen ennen *aa* > *å* äänteen-

Kumpikin muutos on nähtävästi pantava ruotsinkielisten kirjurien ja virkamiesten tiliin, -mo-aines suomenkielisen alueen virallisuudessa nimessä *Sa(a)stmola* on hyvin luontunut entisen Saastamalan ja sen lähitienoon moniin -mo-loppuisiin paikannimiin, joista seuraavassa jokin esimerkki: *Halimo* Mouhijärvellä, *Huhtamo* Mouhijärvellä ja *Huittisissa*, *Jyrämö* Urjalassa, *Kahimo* Parkanossa, *Kansamo* Padasjoella, *Kiärimo* Pälkäneellä, *Kihlamo* Urjalassa, *Kokkamo* Tyrväässä, *Kuhimo* Ikaalisissa, *Laitamo* Kurussa, *Laukamo* Tyrväässä, *Lillamo* Karkussa, *Miastamo* Ruovedellä, *Naurismo* Urjalassa, *Otamo* Siikaisissa, *Portimo* Pälkäneellä, *Prökkämö* Hämeenkyrössä, *Purimo* Hämeenkyrössä, *Rotamo* Huittisissa, *Ruoksamo* Tyrväässä (nimestä ks. Satakunnan paikannimiä II, Satakunta XIV ss. 276—280), *Siikamonsunti* Viljakkalassa, *Sinimo* Karkussa, *Tulijamo* Lempäälässä, *Turhamonahre* Karkussa, *Uittamo* Karkussa, Hämeenkyrössä, Ikaalisissa ja Pälkäneellä, *Untamo* Suoniemellä ja Ikaalisissa, *Uuramo* Karkussa ja *Vihtamo* Pirkkalassa.

Syytä siihen, miksi *Saastamala* nimen ensi tavussa pitkä *a* on muuttunut lyhyeksi, jollaisena se esiintyy nykyisin Merikarvian *Sastmolassa*, ei voitane aivan varmasti sanoa, ei myöskään muutoksen ikää. Asiakirjojen puutteellisen oikeinkirjoituksen vuoksi emme nimittäin tiedä, onko lyhentyminen tapahtunut jo Karkun—Tyrvään seutua vai vasta Merikarviaa tarkoittavassa nimessä. Jälkimmäisessä tapauksessa voitaisiin ajatella syyksi ruotsin kielen vaikutusta. Tai ehkä yhden a-kirjainmerkin kannalla ollut ortografia on vaikuttanut nimen ääntämiseen. Sekään olettaus ei ole aivan mahdoton, että pitkä vokaali olisi lyhentynyt omalla saastamalalaisella murrepohjalla. Seudun murteessa on nim. esimerk-

muutoksen tapahtumista, so. ennen n. vuotta 1400. Pääpainon siirtyminen ensi tavulle perustuu Karstenin mielestä todennäköisesti suomen kielen vaikutukseen (Suomen Museo — Finskt Museum 1903 s. 90).

kejä pitkän vokaalin lyhentymisestä ja yleensäkin keston vaihteluista ensi tavua lopettavan s:n edessä (näistä tarkemmin allekirjoittaneen Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistorian II osassa).

Edellä ei ole kosketeltu kaikkia Saastamalan ja Sastmolan nimien tulkintayrityksiä. Mainitsematta on jäänyt mm. merikarvialaisen kirjailijan Matilda Rosiin-Kalliolan mielipide hänen v. 1896 laatimassaan, 46 käsikirjoitetun sivun laajuisessa tutkielmassa »Mietteitä Merikarvian pitäjän nimistä», joka v. 1937 on painettu sanomalehti Lallissa nimellä »Merikarvian entisyydestä» viitenä alakertakirjoituksena. Siinä kirjoittaja aluksi polemisoi — täydellä syyllä! — sitä mielipidettä vastaan, joka Sastmola nimestä »jo vanhoilta ajoilta on vallassäädyllä maassamme ollut», nimittäin että sanan jälkiosa olisi ruotsin sana *mala* 'jauhaa' ja alkuosa »johtaisi itsensä merestä tai merenrantamasta ja että se [= Sastmola] siis merkitsisi merimylly». Rosiin-Kalliolan mielestä Merikarvian kirkonkylässä oleva »isoläntä pitkulainen lokalätäkkö» nimeltä *Kolträski* ratkaisee kysymyksen. Kolträskin aikaisempi muoto on ollut *Gorrträsk* eli suomeksi käännettynä Lokalampi. *Kolträski* vuorostaan on ruotsalainen käänös lammen oletettavasta alkuperäisestä suomalaisesta nimestä *Saastama*, joka olisi johtunut lammen likaisuudesta, saastaisuudesta. Uudiskylää tämän *Saastama*-nimisen lammen rannalla ruvettiin sitten kutsumaan *Saastamäläski*.

Mainittakoon lopuksi viimeinen Saastamalan nimen selvittämiseksi tehty yritys, joka on Aina Lähteenojan Suur-Huittisten historiassa (Vammala 1949). Kirjoittaja luettelee muutamia sellaisia Viron vanhimmaasta maakirjasta Liber Census Daniaesta (1200-luvun alkupuolelta) huomaamiansa paikannimiä, joilla on

samantapainen nimivastine Suur-Huittisissa tai lähiseudulla, mikä seikka tekijän mukaan olisi tulkittava niin, että nämä nimet »todistavat Virosta niiden osoittamaa suorinta tietä Suur-Huittisiin saapuneiden suomalaisten antaneen uusille asuinpaikoilleen entisen kotiseutunsa nimiä» (s. 46). Todistuksena käytetystä II:stä nimestä yksi on pohjoisvirolainen saarenimi *Sastama* (Sastö), jonka LCD:n julkaisija ja selittäjä, Tallinnan kaupunginarkiston ent. johtaja, professori Paul Johansen mainitsee eräässä *Die Estlandsliste der Liber Census Daniae* teoksensa alaviitassa (s. 260) — nimi ei siis esiinny LCD:ssa! — mutta tarkempia tietoja tästä paikannimestä on Paul Johansenin viime vuonna (1951) ilmestyneessä tutkimuksessa *Nordische Mission, Revels Gründung und die Schwedensiedlung in Estland* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, osa 74. Tukholma). Sen sivuilla 290—291 olevasta *Sastama* nimen yksityiskohtaisesta selvittelystä käy ilmi, että nimen ensimmäinen kirjaanpano on »Insula Saast» vuodelta 1254.⁹⁾ Sen 1500- ja 1600-luvun kirjoitustapoja ovat esim. *S a s t r o m* 1565, *S a s t e n*, *S a s t h n a*, *S a s t h n a n* 1589, *S a s t n a* 1591, *S a s t e n n* 1606, *S a s t e l l* 1637, *S a s t n a* 1696. Paul Johansen arvelee, että tämä Viron *Sastama*, viroksi *Saastua*, on alkuperältään virolainen yhdysperäinen paikannimi *Saast-nina* (suomeksi siis *Saastanenä*). Sekä asiallisesti että — tietäen Viron paikannimien tavattoman kuluneisuuden — äänne-teellisesti tämä käsitys onkin hyvin puolustettavissa.

Tässä ei ole mahdollista käsitellä Aina Lähteenojan esittämää satunnaisiin huomioihin perustuvaa suomalais-virolaista nimimateriaalia, jossa ei ole otettu huomioon nimien suomalaista eikä myöskään kaikkea saatavissa olevaa virolaista vertailuaineis-

⁹⁾ Asiakirjalähteessä on: — — — insula vero, quae dicitur Saast — — —

(Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch VI n:o 2935, s. 1254. Riika 1875).

toa — eikä sitä mitä nimistä on kirjallisuudessa aikaisemmin sanottu. Yhdistelmiä ei ole myöskään äänteellisesti perusteltu; olisi ollut välttämättä selitettävä tältä kannalta esim. sellainen — kylläkin varovaisesti esitetty — yhdistelmä kuin Leppäkosken *Liuhalan* yhdistäminen Viron Läänemaalla olevaan *Lihulaan* (s. 65). Viron Sastaman ja Satakunnan Saastamala-Sastmola nimen suhteen käsittäminen siten, että se todistaisi suoraa asutusyhteyttä Virosta Satakuntaan, on rohkea oletamus, joka kaipaa tosiasioiden tukea. Aina Lähteenojan rinnastus edellyttää, että *Sastama* asu olisi Virossa hyvin varhainen. Se taas ei pidä paikkaansa, niinkuin näkyy Paul Johansenin tutkimuksessa mainituista nimen vanhimista kirjoitusmuodoista (aina 1600-luvun lopulle saakka), joiden joukossa ei vielä ole ainoatakaan Sastamaa eikä siihen viittaavaa kirjoitustapaa.

Tyrisevä, Toriseva, Kuriseva.

Vanhassa Saastamalassa nykyisen Suoniemen pitäjän alueella on Tyrisevän kylä, jonka nimen paikkakuntalaiset ja lähinaapurit sanovat *Tyrsävä*. Virallisessa kielenkäytössä se on ollut Tyrisevä aina siitä saakka kun se ensimmäisen kerran mainitaan historiallisissa lähteissä, mutta joskus — vaikkakin peräti harvoin — noissa vanhoissa asiakirjoissa pilkahtaa myös Tyrsävä tai siksi tulkittava kirjoitusmuoto.

1500-luvulla tämä nimi on kirjoitettu jokseenkin säännöllisesti *Tyrisevä* lukutapaan viittaavassa muodossa: Tyriseuse 1540 (VA 1920), 1541 (VA 1921), 1542 (VA 1922), 1544 (VA 1925), Tyriseuä 1543 (VA 1924), 1546 (VA 1927), 1552 (VA 1952), 1553 (VA 1959), 1555 (VA 1978), 1556 (VA 2000), 1558 (VA 2064), 1559 (VA 2089, 2096, 2097), 1560 (VA 2110, 2111), 1561 (VA 2129), 1562 (VA 2143), 1564 (VA 2166), 1572 (VA 2254), 1573 (VA 2263),

Tyriseuäby 1553 (VA 1959), 1554 (VA 1972), 1555 (VA 1978), 1573 (VA 2264), 1567 (VA 2202), Tyriseua 1554 (VA 1972), Tyrisewä 1571 (VA 2244, 2245, 2247), 1572 (VA 2254), Tyriseue 1543 (VA 1924), 1552 (VA 1952), 1571 (VA 2243), 1573 (VA 2263), Tyriseueby 1558 (VA 2065), Tyriseffuä 1570 (VA 2235), Tiriseue 1572 (VA 2256), tyriseuän 1556 (VA 2000), 1560 (VA 2112), 1564 (VA 2166), 1565 (VA 2180), 1566 (VA 2191), 1567 (VA 2204), 1568 (VA 2213), 1573 (VA 2265), tyriseuänn 1568 (VA 2213), tyriseuäldt 1551 (VA 1945), tyriseuen 1556 (VA 2000), 1557 (VA 2037), 1558 (VA 2064), 1565 (VA 2179), 1568 (VA 2211), 1569 (VA 2225), 1570 (VA 2236), 1571 (VA 2245), tyriseuenn 1572 (VA 2256), tyriseuesäng 1554 (VA 1973), tyrisäven 1554 (VA 1973), tyriseweldh 1571 (VA 2245), 1573 (VA 2265). Samoin on luettava tyrise 1567 (VA 2204), tyrisen 1555 (VA 1978).

Hyvin mielenkiintoisia ovat seuraavat *Tyrisepä* tapaukset: Tyrisebä 1561 (VA 2131), Tyrisepä 1562 (VA 2144), Tyrisäpä 1563 (VA 2154). Näitä kirjoitustapoja ei käy pitäminen merkintävirheinä Tyrisevän tai siihen viittaavien kirjaanpanojen asemesta. Niiden selitykseksi on huomattava, että tuon ajan vanhassa kirjasuomessa l. partisiipin tunnus pää- ja sivupainollisen tavun jäljessä on verraten yleisesti *-pa*, *-pä*, painottoman tavun vokaalin jäljessä säännöllisesti *-va*, *-vä* (Rapola, Suomen kirja-kielen historia I s. 176). Agricolalla tämä on miltei säännöllistä (ks. Ojansuu, Mikael Agricolan kielestä ss. 54—55), mutta jo karkkulaisen lainsuomentajan Abraham Kollaniuksenkin kielessä 1600-luvun puolivälin tienoilla *-va* on tavallinen painollisen tavun jäljessä (Rapola, Abraham Kollaniuksen kielestä ss. 77—78). — Onkin luultavaa, että asiakirjojen *Tyrisepä* muoto on vielä 1500-luvulla ollut Karkussa ja Suoniemellä tunnettu, mutta ei enää yksinomainen. Sen rinnalle oli jo tunkeutunut heikon asteen *-va» -vä*

loppu, jolloin alkuperäinen suhde *Tyrisevä*: *Tyrisevällä* tasoittui suhteeksi *Tyrisevä* : *Tyrisevällä*.

1500-luvulta on jo peräisin ensimmäinen i:n katoa osoittava merkintä: *tyrse* 1561 (VA 2132), jossa olisi edellytettävä *Tyrsä*-lukutapaa, ellei esimerkki olisi yksinäinen ja kaiken lisäksi kir-joitusasultaa.

1600-luvulta poiminnoissani on lukuisia *Tyrisevä* ääntämystä osoittavia muotoja : *Tyrisevä* 1614 (VA 2518), *Tyrisevä* 1644 (MHA A 136), *Tyrisäfwä* 1698 (VA 7410) ym. Mutta samalta vuosisadalta on jo runsaasti myös i:n katomuotoja. Maitteri Aulis Oja on allekirjoittaneelle ystävällisesti ilmoittanut, että Karkun 1647 alkavissa kirkontileissä ja 1672 alkavassa kastekirjassa nimen asuna on aivan säännöllisesti, kymmeniä kertoja, *Tyrsevä*, vain ani harvoissa poikkeustapauksissa *Tyrisevä* (esim. 1677) tai *Tyrsävä* (esim. 1672). Myöhemmin, 1700-luvulla, palataan kirkollisessa kirjanpidossa jälleen *Tyrisevä* muotoon.

Isonjaon toimituskirjoissa ja -kartoissa, joissa mainittu nimi esiintyy kymmenet kerrat, on tavallisesti *Tyrisevä*, esim. *Tyrisevä* 1786 (MHA A 27 3/5), *Tyrisevä* 1767 (isonjaon asiakirj.^), *Tyrisevän suo* 1785 (MHA A 28 16/5), 1786 (MHA A 27 3/3), mutta joskus myös sisäheittoinen muoto: *Tyrsevä* 1775 (isonjaon asiakirj.), *Tyrsevä* 1785 (MHA A 27 17/8), 1787 (MHA A 28 2/9), *Tyrsevä* 1787 (MHA A 28 2/4), *Tyrsävä* 1762 (isonjaon asiakirj.).

Nykyisin kuulee tässä kylännimessä kaikkialla vain sisäheittoista *Tyrsävä* muotoa. *Tyrisevän* kylän Jussilan ja Tuomolan taloilla on ennen ollut keskellä Karkun Koivunkylän metsää maa-

[^]) Tällä merkinnällä varustetut tiedot ovat seuraavassa peräisin muutamissa Karkun ja Suoniemen taloissa säilytettävistä isonjaon papereista.

kappale, jonka nimi vieläkin — karkkulaisten tultua sen omistajiksi — on *Tyrsäväläisten niittu*.

On mahdotonta täsmälleen määritellä, milloin *Tyrisevästä* on tullut *Tyrsävä*. Edellä luetelluista kirjoitusmuodoista päätellen kehitys on suoritettu viimeistään 1600-luvulla; tuon ja myöhemmän ajan Tyrisevä-asuiset kirjoitusmuodot perustuvat nimen perinteelliseen kirjoitustapaan, jollainen säilyy hyvin sitkeästi, vuosisatojakin. Mutta mahdotonta ei ole sekään, että — ainakin niissä tapauksissa (paikallissijoissa), jolloin 4. tavulla on ollut sivupaino — i:tön asu olisi tuntuvasti varhaisempi, ehkä jo 1500-luvulta periytyvä, mille otaksumalle v:n 1561 *t y r s e* myös antaa tukea, jokaan ei riidatonta.

Tyrisevä nimiä on runsaasti eri puolilla Suomea. Muutamissa niistä on tapahtunut 2. tavun *i:n* katoamista niinkuin Suoniemen Tyrisevässä, muutamassa taas *i* on säilynyt.

Täysin rinnakkainen tapaus on sääksmäkeläinen kylännimi Tyrisevä, joka kansankielisenä kuuluu niinkään *Tyrsävä*. Nimen vanhoissa kirjoitustavoissa, joita Rapola luettelee kirjoituksessa Poimintoja Sääksmäen vanhasta paikannimistöstä (Virittäjä 1914 s. 144), toisen tavun *i* on yleensä merkitty: *törisö* 1506, *Tyriseväldh* 1539, *Tyrisevä* 1544, *tyrissiue* 1547, *Törisevæ* 1586, mutta kerran toisinkin: *Tyrsue* 1550.

Lempäälässä on maa-alueen nimi *Tyrsävammaa* eli *Tyrsävä* (Tieteellisten seurain paikannimitoimikunnan arkisto; lyhennetty seuraavassa PNA).

Tyrväntöläisessä pelto- ja niittykappaleen nimessä Tyrisevä kansanomaisen ääntämys ei näytä vakiintuneelta. Olen merkinnyt sen vanhoilta paikkakuntalaisilta muistiin sekä i:llisessä että i:ttömässä a sussa: *Tyrisevä* ~ *Tyrsävä*.

Tyrisevä > *Tyrsävä* muutoksen selitykseksi viittaa Rapolan hyvin uskottavalta tuntuvaan ajatukseen, jonka hän on esittänyt

kirjoittaessaan Sääksmäen Tyrisevä-Tyrsävästä: »tässä — — — sisäheitto on kehittynyt paikallissijoissa, joissa on esiintynyt peräkkäin kaksi painotonta tavua» (Virittäjä 1927 s. 31). Samassa muutosprosessissa myös 3. tavun *e* assimiloitui seuraavan tavun *ä*:n kaltaiseksi.

Toisenlainen assimilaatiokehitys on tapahtunut Vpl. Uudellakirkolla sijainneen kylän nimessä, jossa *i*:n kadottua alkup. 3. tavu on assimiloitunut ensi tavun mukaan: *Tyrisevä* > *Tyrsyvä*. Sama kehitys on todettavissa Antreastakin, jossa on ollut *Tyrsyvä-niminen* talo ja *Tyrsyvänkorpi*, mutta taas *Tyrisevänjärvi*.

Seuraavista *Tyrisevä* nimistä tunnetaan tietääkseni vain 2. tavun *i*:n säilyttäneitä muotoja: *Tyriseväjärvi*, asiakirj. *Tyrisevä Iervi* 1783 (MHA A 36 15/10) Riikassa, *Tyrisevä* (suon nimitys; PNA) Hollolassa, *Tyrisevänjoki* Keuruulla ja *Tyrisevä* Jallasjärvellä. Hauholta on eräässä vuodelta 1437 olevassa asiakirjassa *Tyriseuen oija*, joka oli toisaalta Tuittulan, Hahkialan ja Hyvikkälän, toisaalta Eteläisten kylän välisellä rajalla (Hausen, FMU III s. 111).

i:n kato on tapahtunut myös tuuloslaisessa talonnimessä *Tyrsämö*, mihin verrattakoon saman pitäjän nimiä *Tyrisemä*, *Tyrisemänaho*, *Tyrisemämmäki* ja *Tyrisemänoja*, joissa *i* taas on säilynyt.

Edellä käsitellyille *Tyrisevä* nimille monessa suhteessa hyvin likeisiä ovat *Toriseva* nimet, jotka niinikään ovat yleisiä sekä länsi- että itämurteittemme alueella. Tässäkin tapauksessa on sekä 2. tavun *i*:n kadottaneita muotoja *Torseva*, *Torsava* että *i*:n säilymämuotoja *Toriseva*.

Eri tahoilla Karkun pitäjää on useita *Toriseva* nimiä. Paikkakunnan kansankielessä ne äännetään ilman 2. tavun *i*:tä: *Torseva* (pelto), *Torsevan oja*; *Torsava* (pelto), *Torsavan oja*. Kahdessa

viimeksi mainitussa muodossa i:n heittymisen jälkeen tai saman-aikaisesti sen kanssa on tapahtunut vielä alk. 3. tavun vokaalin assimiloituminen seuraavan tavun vokaalin kaltaiseksi, nähtävästi paikallissijoissa, jolloin a:llinen 4. tavu oli painollinen, siis *To.rise-va:ssa* > *To.rsava:ssa*. Isonjaon asiakirjoissa on sekä Toriseva että Torseva: Toriseva 1785 (MHA A 27 17/6), 1787 (MHA A 28 2/7), 1791 (MHA A 27 5/17); Torsewan moisio 1791 (MHA A 27 5/19), Torseva 1792 (isonjaon asiakirj.).

Viereisessä Suoniemen pitäjässä on niinikään useita Toriseva nimiä. Täällä on esim. *Torisevan kalliot*, nähtävästi sama paikka, joka esiintyy Vesilahden ja Karkun rajankäyntiasiakirjassa v:lta 1479 kirjoitusasussa *Torisewen wuori* (Hausen, FMU IV s. 499). Isonjaon papereissa on täältä tavallisesti Toriseva: *Tärisevan Lepo*, *Tärisewa* 1792 (MHA A 28 18/13), *Torisewan silta* 1792 (MHA A 27 2/3), mutta ei aina: *Torsawan pä* 1792 (MHA A 27 2/3).

Mouhijärvellä on monia *Torseva*-nimisiä peltoja. Siellä on myös *Torsevan sua* ja *Torsevan oja*. Mutta parista pellosta paikakuntalaiset käyttävät i:llistä nimiasua *Toriseva*. Isonjaon kartoissa ja niiden selityksissä on Mouhijärveltä useimmiten Toriseva: *Torisewa* 1799 (MHA A 26 8/5), *Torisewan nijttu* 1785 (MHA A 26 1/3), *Torisewan nijtun Lake* 1788 (MHA A 26 19/3), *Torisewan perko* 1789 (MHA A 26 4/6), mutta ainakin kerran *Torseva niittu* 1795 (PNA).

Tyrväässä on *Toriseva*-niminen pelto ja samanniminen ent. torppa (jonka maitten läpi virtaa puro). Vuonna 1794 nimi on kirjoitettu niinikään *Toriseva* (MHA A 28 8/18). Nimestä olen kuullut vain tätä i:llistä ääntämystä, mutta tyrväläinen Heikki Ojansuu mainitsee tämän torppanimen kansankielisessä muodossa *Torseva* (Suomalaista paikannimitutkimusta I s. 226).

Myös Tottijärvellä on Toriseva ent. torpan nimenä. Vanha kansa sanoo sitä *Torsevaksi*. Samoin on Nokian Korvolan kylän Toriseva paikkakunnan murteessa *Torseva*.

Sisäheitoton muoto *Toriseva* on sittenkin paikannimissä yleisin. Siitä jokin esimerkki: *Torisevan järvi*, *Torisewannij-tun Lake* 1789 (MHA A 26 19/3) Suodenniemellä, *Toriseva* La-
viassa, *Toriseva* (niitty, pelto), asiakirj. *Torriseva* 1795, *Töri-
sevän oja* Hämeenkyrössä (PNA), *Torisevan ahre* Kullaalla, *Tori-
seva* (ent. torppa) Kiukaisten ja Harjavallan rajalla (Bidrag tili
kännedom af Finlads natur och folk 33 s. 86), *Toriseva* (tämän-
nimisiä ent. torppia ainakin 3; näiden lisäksi on Sonnilan kylän
metsäkulmalla senniminen asumus, mistä johtuen koko kulma-
kuntaa kutsutaan Torisevan nimellä) Kokemäellä, *Torisevan niittu*,
Toriseva (ent. torppa), asiakirj. *Toriseva* (pelto, niitty) 1781
Punkalaitumella (Valonen, Punkalaitumen seurakunnan kylien,
kulmakuntien, talojen ja torppien nimet ennen v. 1901, käsikirj.; s.
515), *Toriseva* (metsä) Sääksmäessä ja Lempäälässä, *Torisevan-
vuori* Pirkkalassa (Carlsson, Kertomus Pirkkalan pitäjäästä s.
21), *Toriseva* (ent. torppa; siitä on kylänkesken käytännössä myös
lyhentynyt muoto *Tori*, esim. *poikkesin Torissa, saaton Torin ty-
tärtä*) Teiskossa, *Toriseva* (järvi) Virroilla, *Toriseva* (kylä) Kuh-
moisissa. *Toriseva* nimiä esiintyy myös Itä-Suomessa, esim. Vuok-
sen alueella on Suvannon rantaäyrään nimenä *Torisevapalle* tai
Toriseva (Nissilä, Vuoksen paikannimistö I s. 138).

Tyrisevä ja Toriseva nimiä voidaan hyvin verrata seuraavaan
suoniemeläiseen nimeen. Suoniemen Sarkolan kylässä on pelto
nimeltä *Kurseva*, joka on alunperin varmaankin ollut *Kuriseva*.
Isonjaon asiakirjoissa se on kirjoitettu *kursewa* 1798 (MHA A
28 18/12, 18/13), kerran *kursewa* 1798 (MHA A 28 18/12).
Viimeksi mainittu asu lienee — jo sen yksinäisyydestäkin päätel-
len — kirjurin erehdysmuoto.

Edellä käsitellyistä paikannimistä tavataan siis varsin yleisesti kansankielisiä muotoja, joissa 2. tavun *i* on kadonnut *s:n* edessä. Tällainen painottoman tavun *i:n* sisäheitto ei suomen murteissa ole säännöllistä muualla kuin lounaismurteiden alueella — eikä sielläkään aivan johdonmukaista (ks. esim. Ojansuu, Suomen lounaismurteiden äännehistoria I ss. 148—155), eikä ole syytä ajatella *Tyrsävä* (*Tyrsyvä*), *Torseva* (*Torsava*), *Kurseva* ääntämystapoja tuntevien seutujen ennen kuuluneen sellaisen äännelain vaikutuspiiriin.¹⁰⁾ Kysymys on paikannimille ominaisesta erikoiskehityksestä; paikannimet eivät muutoksissaan suinkaan aina seuraa murteen muun sanavaraston lakeja. Lounaismurteiden ulkopuolella esiintyviä sisäheittomuotoja on runsaasti Rapolan kirjoituksessa Kappale suomen kielen vokaalien historiaa (Virittäjä 1927 ss. 29—44). Yläsatakuntalaisten ja niiden naapurimurteiden osalle tulevista tapauksista on yksityiskohtainen selonteko teokseni Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistorian II osassa, joka käsittelee vokaaleja. — On sanomattakin selvää, ettei esim. sen perusteella, että *Tyrisevä* nimiä esiintyy eri seuduilla vieläpä samanlaisiin kansankielisiin muotoihin kehittyneinä, voida tehdä mitään asutusyhteyttä koskevia johtopäätöksiä. Tämän-tyyppiset paikannimet ovat syntyneet ja kehittyneet murteen omin edellytyksin ja omalla pohjalla.

Mainitut *Tyrisevä*, *Toriseva*, *Kuriseva* paikannimet ovat 1. partisiipin muotoja deskriptiivis-onomatopoeettisista, tav. veden ääntä kuvailevista verbeistä *tyrisee*, *torisee*¹¹⁾, *kurisee*. Tämä

¹⁰⁾ Toisin Ojansuu, joka parisenkymmentä vuotta lounaismurteiden äännehistoriansa ilmestymisen jälkeen arveli, että *i:n* katoamista *s:n* edellä edellyttävän »»äännelain alue on todennäköisesti melkoista laajempi kuin varhemmin olen otaksunut. Se on käsittänyt myös suuren osan Satakunnan ja Hämeen murretta» (Suomalaista paikannimitutkimusta I s. 228).

¹¹⁾ Hyvin luonnollisen yhteenkuuluvuuden *Tyrisevä* — *tyrisee*, *Toriseva*

— *torisee* on esittänyt myös Lauri Hakulinen Virittäjässä 1948 ss. 207, 209.

nimenantoperuste sopii kaikkiin tiedossani oleviin Tyrisevä ja Toriseva nimiin. Mainittakoon esimerkkinä yksi huomattavimmista edellä selostetuista nimistä, nimittäin Suoniemen Tyrisevä. Kylän maitten läpi virtaa puro, jonka juoksu on antanut nimen ensin nähtävästi viereiselle maa-alueelle, sitten koko kylälle.

Tyrisevä, Toriseva ja Kuriseva ovat samoin kuin muutkin partiisiippimuotoiset paikannimet — ainakin suurelta osalta — synnyltään elliptisiä. Siten esim. *Torisevasta oja*sta on tullut yksinkertaisesti vain *Toriseva* jne.

Tyrisevä, Toriseva ja Kuriseva eivät suinkaan ole ainoita 1. partiisiipin muotoja Suomen paikannimistössä. Näytteeksi tämän tyypin tavallisuudesta luettelen seuraavassa joitakin länsisuomalaisia nimiä: *Astuttava* (pelto) Hämeenkyrössä (PNA) | *Haisevanoja* Karkussa | *Haliseva* (ent. torppa) Tottijärvellä, *Halisevanjärvi* Kangasalla | *Helisevä* Kiikoisissa (asumus), Vesilahdessa (ent. torppa) | *Holisevallahti* Mouhijärvellä, *Hölisevä*, *Holisevamoo* (metsä) Hämeenkyrössä (PNA), *Holiseva* (maa-alue) Hauholla 1 *Karattavav vainio* (pelto) Lempäälässä (PNA) [*Kiiltävä keisari* (lampi) Kihniöllä | *Kiivettävä* Tyrväässä (ent. torppa), Karkussa (pelto), *Kiivettävä ahle* Hämeenkyrössä (PNA) | *K o h i s e v a* (niitty) 1802 (MHA A 3 9/3) Parkanossa¹²⁾ | *w ä h ä k o l i s e v a* (niitty) 1796 (MHA A 26 3/5) Mouhijärvellä, *Koliseva* Hattulassa (ent. torppa), Kuhmoisissa (kylä); lisää Koli-

— Tässä käsiteltyjen lisäksi mainittakoon vielä pari niille rinnakkaista tapausta Satakunnan ulkopuolelta: *Tirisevä* talo Hl. Koskella — *tirisee*, *Tärisevä* kylä Tuupovaarassa, talo Enonkoskella, oja Kaukolassa (lisää Törisevä nimiä ks. Meri, Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I s. 75) — *tärisee*.

¹²⁾ Ilmeisesti tämän nimen yhteyteen kuuluvat Aureen nimet *Koiseva*, *Koisevanoja*, *Koisevallahti* ja *Koisevanniämi*. Vokaalienvälinen *h* painotto-man tavun alussa on kadonnut samaan tapaan kuin esim. muutamista alk. *kahila* nimistä, joista esiintyy murreasuja *Kailassua*, *Kailakorpi*, *Kailamo*, *Kailamonalusta* ym., vaikka murteessa on käytännössä muoto *kahila* (ks. Länsi-Satakuntalaisten murteiden äännehistoria I s. 271).

seva nimiä ks. Meri, Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I s. 74 | *Komiseva* (oja) Sääksmäessä | *Koriseva* (ent. torppa) Kangasalla, *Korisevan korpi* Luopioisissa | *Kuise-wa Lambi* 1768 (MHA A 19 22/3) Ikaalisissa | *Kulkkuvan-kallio* Punkalaitumella [*Kupettava* Lempäälässä (PNA) | *Käytävä* nimiä: *Läpikäytävä* Tyrväässä (pelto), Suoniemellä (maalue), Hämeenkyrössä (suo, pelto; PNA), Lempäälässä (niitty; PNA), *Läpikäytävä(n kallio)* Hämeenkyrössä (kallio jonka halkeamasta ihminen juuri mahtuu läpi; PNA), *Ympäriskäytävä*, *Ympäriskäytävän oja* Tyrväässä, *Poikkikäytävä* (pelto) Karkussa; asiakirj. *Lepikäytävä* 1777 (MHA A 28 11/2), 1778 (MHA A 28 10/7), *Läpikäytävä* 1816 (MHA A 29 11/1) Tyrväässä, *Läpikäytävä*, *Pickuläpikäytävä* 1785 (MHA A 27 17/16), *Poikkikäytävä* (niitty) 1792 (MHA A 28 18/22) Karkussa, *Läpikäytävä* 1786 (MHA A 19 1/7), 1795 (MHA A 19 5/14) Ikaalisissa, *Ylittenkäytävä* 1765 (MHA A 57/4) Siikaisissa | *Kömisevan ma* 1789 (MHA A 26 4/6) Suodenniemellä | *heiluva* Urjalassa (PNA) | *Orottava* t. *Orottavan kolu* (koski) Suoniemellä [*Poikettava* (ent. mäkitupa) Tyrväässä] *Poriseva* Ruovedellä | *Röhisevälluoma*, *Röhisevällähare* Virroilla | *Sortavan keto* (niitty) Hämeenkyrössä (PNA) [*Temisevä* Ruovedellä | *Tömisevämmäki* Tyrväässä (PNA), *Tömisevä* (kohta maantiessä) Pälkäneellä, *Tömiseväm mutka* (maantiessä) Erä-jarvella | *Tönisevämmäki* (ent. mäkitupa) Lempäälässä] Vuotavan torppa Lopella (Bidrag tili kändedom af Finlands natur och folk 29. s. 34). — Joitakin tämäntyyppisiä itäsuomalaisia paikannimiä on esim. Viljo Nissilän tutkimuksessa Vuoksen paikannimistö I ss. 136—139. Niitä on myös esim. Inkerissä (esim. suonnimi Venjoen Kommolassa *Hyllyvä*) ja Itä-Karjalassa (esim. *Haizovan lambi* Selkissä). — Sama paikannimien synty tapa on tunnettu myös mm. germaanisissa kielissä, ks. esim. T. E. Karstenin artikkelia

Nordiska participia presentís som älv- och forsnamn (Namn och bygd 1933 ss. 39—44).

Samoin kuin verbien 1. partisiippia, esiintyy myös 2. partisiipin muotoja runsaasti paikannimissämme. Jokunen esimerkki näistäkin (tai niihin mukautuneista): *Himotunkallio*, *Himotuvvainio* Tyrväässä (PNA) [*Huilattu* (ahde), *Hullatul lähle*, *Hullatummäki* Hämeenkyrössä (PNA) | *Ilmetty* (asumus) Ylöjärvellä; vrt. murteen sanaan *ilmetty*, esim. *Antti on ilmetty isänsä* Suoniemellä / *Ilottula* (kylä), asiakirj. Iloittula 1674—1691 (kirkonkirj.) Hämeenkyrössä (PNA) [*Inhottu* (järvi) Noormarkussa j *Kahittu* (metsä), *Kahitunniittu* Tyrväässä (PNA) | *Karsittu* (ent. torppa, johon kuuluu mm. Karso-niminen palsta) Pirkkalassa [*Kasittula* Karviassa | *Kovettu* (talo) Lempäälässä, Ruovedellä; vrt. murteen tavalliseen sanaan *kovettu*, esim. *makso kyllä kovetuh hinnan* 'hyvin kalliin hinnan', *kovettu tekehen töitä* Karviassa, *on kovettu työpoika*, *kyllä se kovettua työmiestä tartteekin* Vesilahdessa, *kolmek kovettua* 'komeata' *asuirrakennusta* Siikaisissa; vrt. *kova* sanan samantapaiseen käyttöön: *Hopiavuuri on kova* 'suuri' *vuori* Kankaanpäässä, *se oli mum muorivainaan* *stek kova* 'taitava' *paarmuska* 'kätilö' Kihniöllä | *Lemmetty* (järvi, *Lemmetympolku*, *Lemmetyvvuuri* Vesilahdessa [*Löytty* Tyrväässä (lohkotila), Vesilahdessa, Urjalassa, Ruovedellä, *Löyttylampi*, *Löyttykorpi* Parkanossa, *Löyttylammi* Pomarkussa, *Löytyn neva* 1798 (MHA A 25 4/8) Kankaanpäässä I M i e r o t u n L a h t i 1793 (MHA A 19 14/3) Ikaalisissa [*Oittu* Tyrväässä (PNA)] *Oksittu* (ent. torppa, johon kuuluu mm. Ofcsa-niminen palsta) Pirkkalassa [*Palittu* (pelto) Lempäälässä (PNA) | *Juastempaskattu* (pelto) Tyrväässä | *Pilkottu* (ent. torppa) Ruovedellä | *Pitkitty* (talo) 1544 (Valonen, mt. s. 408) Punkalaitumella | *Pitkätyn sna* Mouhijärvellä (PNA) | *Puroottu* (virall. Purattu) Hämeenkyrössä (PNA) | *Sivottu* (pelto) Tyrväässä, *Sivatunkari*, *Sivotunkari*

Lempäälässä (PNA) | Torittu Lempäälässä, Messukylässä (järvi), Orivedellä, Toritun sua (Alasjärven ja Toritun järven välinen suo) Messukylässä | Uhrattu (kuutionmuotoinen kivi järven kalliolla) Honkilahdella (Bidrag tili kändedom af Finlands natur och folk 33 s. 38) | Varitujjärvi, Varitummettä, Varituvvainio Hämeenkyrössä (PNA) | Wi h a t u n n i j t t u 1793 (MHA A 19 15/5) Ikaalisissa | Isoviljetty, Vähäviljetty (soita), Viljetynsua, Viljetyskorpi (asumus) Kukassa [Y l e t t y 1781 (MHA A 26 2/13) Mouhijärvellä. — 2. partisiipin muotoja on paikannimissä kaikkialla Suomessa, lisää ks. esim. Lopmeri, mt. ss. 34—36, Nissilä, mt. ss. 339—340.

Muutamia alk. joki- ja oja-loppuisia paikannimiä.

Savo-karjalaisen osakunnan albumissa Koitar VI (ilm. 1899) ss. 56—58 on A. Genetzin (Jänneksen) kirjoitus »Muutamien paikannimien selitystä», jonka viimeinen kappale kuuluu näin: »Joki sanan lyhennyksenä on taas syytä pitää -io päätettä nimissä semmoisissa kuin Vuolio — Vuolijoki (Hauholla), Makkario = Mafckarjoki (Karjalohjalla), Mustio (< *Must(a)-joki) ruots. Svartå ynnä muissa jokien nimissä, niinkuin Muonio, Tornio, Suonio, Perniö.»

Ojansuu luettelee lounaismurteiden äännehistoriassaan (I ss. 112—113) Turun seuduilta itään olevista pitäjistä joukon ioJoppuisia paikannimiä, jotka aikaisemmin (muutama myöhemminkin, vielä nykyäänkin virallisena muotona) on kirjoitettu joki-loppuisina: Alhjo ~ Ahljoki kirkonkirj. 1880—1889, Hanhjo kirjoissa Hanhijoki, Hanhijoki 1411, Kuusjo ~ kirjoissa Kuusjoki, Marjo ~ marioke 1405, mariaioke 1471, Paljo ~ Palyoyokj, Palyayoki 1467, Rekjo co Raekeioke 1407, Rukjo ~ kirjoissa Rukkijoki, Topjo ~ kirjoissa Topjoki, top-

peioke 1405. Samalta vuodelta (1901) kuin lounaismurteiden äännehistorian vokaaliosa on Ojansuun tutkielma Kansanjohdannaisia lounais-Suomen paikannimistössä (albumissa Auran rannoilta I ss. 26—35), jossa on lisää tämäntapaista lounaissuomalaista nimistöä: Yläneen *Heiniö*, *Heinii* ~ kirjoissa Heinijoki, Liedon *Kilpjö* ~ *j* kirjoissa Kilpijoki, Karjalohjan *Kourjo* kirjoissa Kourijoki, Liedon *Kärpjö* ~ kirjoissa Kärpijoki. Länsi-Uudenmaan Vihdistä Ojansuu mainitsee joo-loppuisen *Vanjoo* nimen, joka kirjoissa on Vanjoki. — Teoksessa Suomalaista paikannimitutkimusta I (s. 174) Ojansuu arvelee (niinkuin aikaisemmin jo Karsten, Germanisch-finnische Lehnwortstudien s. 13), että pitäjännimi Perniö olisi johdettava muodosta Pernjoki (jonka alkuosa olisi suomen sana *pernä* 'niini'), mikä otaksuma on hyvin vähän todennäköinen (Perniön nimestä ks. viimeksi Olav Ahlbäckin artikkelia »Bjärnä, fi. Perniö», joka sisältyy Studier i nordisk filologi -sarjan niteeseen XXXI—XXXII).

Tätä etupäässä lounaissuomalaista luetteloa ovat vielä täydennelleet tai ovat kysymykseen muuten puuttuneet esim. A. V. Koskimies, T. E. Karsten, J. A. Lopmeri, Martti Rapola ja Eeva Linden. Kirjoituksessaan »Suomalaisista kuntainnimistä» (Suomen Museo 1902 s. 4) Koskimies arvelee, että Länsi-Uudenmaan Mustio olisi syntynyt nimestä Musta- tai Mustijoki (siis Genetzin tapaan), joka on Mustionjoen ehkä vanhempi nimi, vrt. Vaskio < Vaskijoki Halikossa.

Karstenin tutkielmassa Fragen aus dem Gebiete der germ.-finn. Berührungen (Suomal. Tiedeseuran julkaisuissa, Förhandlingar LXIV, 3 s. 46) on Lohjalta kylännimi Routio ~ R ä u t i j ä k i j by 1575, R o u t j o c k 1578.

Lopmeren paikannimitutkimuksessa (Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet II ss. 114—115) on vehmaalainen kylännimi *Pankkio*, joka lukuisia kertoja on kirjoitettu joki-lop-

puisena, esim. Panchioky, Pankiioiki 1417, Pankioki 1423 jne.¹³⁾

Rapola on esittänyt Riihimäeltä tähän kuuluvan nimen Paar(i)joki, jonka genetiivin hän on merkinnyt muistiin asussa *Paarion*, esim. *Paariom mummu* (Virittäjä 1923 s. 109).

Eeva Lindenillä on Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoriassa (I s. 60) anjalalainen kylännimi *Ummeljo*, jonka 1500-luvun kirjaanpanoissa on sekä -jo että -joki loppua.¹⁴⁾

Luetellessaan edellä esitettyjä ja joitain muitakin io-loppuisia lounais-Suomen paikannimiä Ojansuu mainitsee Genetzin arvelun, että tämä -io olisi lyhentynyt *joki* sanasta, mutta asettuu — kysymykseen sen syvemmältä puuttumatta — Genetzin otaksu-
maan nähden epäilevälle kannalle: »Mielipiteeni on se, että joki sanan ja (kaikkien) io-loppuisten nimien toisiinsa sekottaminen on ollut tieteilevä kansanjohdannainen» (Suomen lounaismurteiden äännehistoria I s. 113). Samanaikaisessa artikkelissaan Kansanjohdannaisia lounais-Suomen paikannimistössä Ojansuu sanoo, että hänen mainitsemistaan nimistä »saattaa osa (Rekjo, Makkarjo) tosiaan ollakin alkujaan joki-loppuisia, mutta suurin osa liittyy siihen nimityyppiin, jota lounais-Suomessa edustavat muun muassa pitäjänimet: Raisio, Piikkiö, Paimio.» Päteekö Ojansuun mielihope joihinkin edellä manituista paikannimistä, jääköön tässä pohdimatta. Joka tapauksessa »osa io-, iö-nimistä on alkuaan ollut *joki*-nimiä» (Rapola, Virittäjä 1923 s. 109).

Miten -joki lopusta on päästy *io* tai *jo*, *joo*-loppuisiin nimiin, on varmaan käsitettävä niinkuin Rapola selittää: kysymyksessä

¹³⁾ Vehmaan Pankkiosta on pari *joki*-loppuisia 1400-luvun nimimuotoa jo Ojansuulla, LJMÄH I s. 113.

¹⁴⁾ Anjalan Ummeljo on mainittu esimerkkinä jo ennenkin, esim. T. E. Karsten, Fragen aus dem Gebiete der germanisch-finnischen Berührungen S. 46.

ei ole *-joki* > *-io* (t. jo) muutos, vaan kehitys on käynyt pääpainottoman *-joki* osan heikon asteen muodoissa, siis *joye-* > *joe-* > *joo-* > *jo-*, *io-*. Tällaisen muutoksen olettaminen ei ole mielivaltaista. Pornaisten vanhusten puheesta on merkitty tavutussuhde *joki* : *joon* (nuorilla jo jojen). Rapola huomauttaa: »Näyttää siltä, että uusmaalaisissa murteissa on aikoinaan ensi ja toisen tavun *o-e* yhtymä kehittynyt oo:ksi». Esimerkkinä painottomassa asemassa tapahtuneesta *o-e* > *oo* kehityksestä Rapola mainitsee Aleksis Kiven kotikylän Palojoen nimen, josta paikkakuntalaiset käyttävät (samoin kuin Kivikin käytti kirjeisään) muotoa *Paloo*. Rapola arveleekin Ojansuun esimerkkien ja omien lisiensä (*Paarion*, *Paloo*) perusteella: »Ilmiö *o-e* » *oo* (> *o*) painottomissa asemissa on kenties aiemmin ulottunut yhdenjaksoisesti Kymijoelta Turun seuduille asti» (Virittäjä 1923 ss. 108—109).

Kysymyksen tulevien paikannimien luetteloa on mahdollista jatkaa vielä huomattavasti yli lounaissuomalais-uusmaalaisen alueen. Sitä ennen voitaneen huomauttaa siitä, että myös Virossa, jonka paikannimet usein ovat tavattomasti typistyneet ja muuttuneet, on joki-loppuisissa nimissä puheena olevaan suomalaiseen kehitykseen rinnastettavia tapauksia. Andrus Saareste on maininnut pari esimerkkiä, nimittäin kartanon (sittemmin myös pitäjä ja rautatieasema) nimen *Surju* (Pärnumaalla) ja nimen *Anija*, joiden alkuperäisempi asu nähtävästi on ollut *Suurejõe*, *Hanijõe* (Eesti Keel 1923 ss. 14—15, Virittäjä 1939 s. 417).

Koko joukko tällaisia tapauksia on Ikaalisissa Kyrösjarven vesistön nimissä. Siellä on ensiksikin joen nimi *Hirvijoki*, jonka genetiivi kuuluu usein *Hirvion*, esim. *Hirviov varrella*, *Hirviommoolla*. Siis täsmälleen sama suhde kuin edellä olevassa Riihimäen esimerkissä *Paarijoki*: *Paariom mummu*.

Ikaalisissa on muutama yhteen kuuluva *Peni*- nimi, esim. *Peni-järvi* (myös senniminen ent. torppa), jonka vedet laskevat *Peni-jokea* myöten *Kyrösjärven* *Penijoen* lahteen. Näin nimet kuuluvat virallisessa kielenkäytössä, mutta vanhojen paikkakuntalaisten puheessa osaksi toisin. *Penijoki* muodon rinnalla on usein *Penjo* tai *Peni(j)o* ja *Penijoen* lahti on aina joko *Penjollahti* tai *Peni(j)ollahti*.

Niinikään Ikaalisissa on *Särkijoki*-niminen talo. Paikkakunnalla se kuitenkin on tavallisesti muodossa *Särki(j)ö*. *Särkijoki* on antanut nimensä koko *Särki(j)ömperän* kulmakunnalle, jonka halki virtaa pieni joki.

Hyvin mielenkiintoisia ovat Ikaalisten *Hähni*-nimet. Niitä on ainakin *Hähniemi* (murteessa *Hähäniemi*), *Hähnilahti* ja — mikä tällä kerralla on tärkeätä — maa-alueen nimi *Hähäni(j)ompiitta*. Osoituksena siitä, että viimeksi mainittu nimi ennen on ollut joki-loppuinen, on sekin, että sen loppuosa on vielä säilynyt takavokaalisena. — Ylä-Satakunnan kansankielessä ei nykyään tunneta mitään *hähni* tai *hahnä* sanaa. Se onkin kielessämme hyvin suppea-alainen. Sanakirjasäätiössä olevien tietojen mukaan *hähni*, gen. *hähnen*, on käytännössä muutamassa keskisen ja itäisen Uudenmaan pitäjässä, nim. Mäntsälässä, Pornaisissa, Askolassa, Pukkilassa ja Elimäellä, ja se merkitsee '(kirjavaa) tikkaa', Askolassa erään tiedonannon mukaan myös 'palokärkeä'. Lönnrotin suuressa sanakirjassa on *hähnä* (*hähinä*) merkityksessä 'kirjavatikka'. Ikaalisten *Hähni*- nimien perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että tämä linnunnimi on ennen ollut tunnettu yläsatakuntalaisissa-kin murteissa.¹⁵⁾ Puheena oleva sana on muuten ikivanha. Sillä

¹⁵⁾ *Hähni*-nimet lienevät Suomessa harvinaisia. Tiedossani on lisäksi Pielisjärven pitäjältä *Hähnijärvi* ja (tästä järvestä lähtevä) *Hähnijoki*, varmaankin osoitus siitä, että tämä nyt peräti harvinaiseksi käynyt linnunnimi on ennen ollut tunnettu Pohjois-Karjalassakin, vaikka se sitten sieltä — niinkuin enimmäkseen muualtakin Suomesta — on päässyt unohtumaan.

on vastineensa paitsi läheisissä sukukielissämme virossa ja liivissä myös lapissa, tseremississä, syrjäänissä ja votjakissa (ks. Y. H. Toivonen, *Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden affrikaten*. FUF XIV ss. 199—200).

Esimerkistöä voidaan vielä täydentää parilla hämäläisellä paikannimellä. Tammelan pitäjässä on Jänhijärvi, joka kansan suussa on milloin *Jänhijärvi*, milloin *Jänijärvi*. Siitä lähtee joki, josta olen vanhojen tammelalaisten ja jokioislaisten kuullut käyttävän paitsi nimiä *Jänhijoki* ja *Jänijoki* myös *Jänhiöjjoki*. Joki on antanut nimen jokioislaiselle Jänhijoen kylälle. Joiltakin paikkakunnan vanhuksilta olen merkinnyt tämän kylännimen typistyneessä asussa *Jänhi(j)on* kylä, joka vokaalisointusuhteiltaan on samanlainen kuin edellä mainitut Ikaalisten genetiivimuodot *Hirviön*, *Peni(j)on*, *Hähni(j)on*.

Pälkäneellä ja Hauholla on kylä nimeltä Vuolijoki, joka paikkakunnan kansankielessä kuuluu paitsi *Vuolijoki* myös *Vualio*; samoin sanotaan esim. *vualiolaisia tuli*. Genetiivissä on yleensä supistuma-asu *Vualion*, esim. *Vualiom pehtoori* ja (Hauhon puolella oleva) *Vualioj järvi* (Vuolio = Vuolijoki sisältyy jo edellä siteerattuun Genetzin lausuntoon).

Edellä kuvattu joki-loppuisten paikannimien typistyminen *io*-loppuisiksi on hämäläismurteiden alueella (ja tavallisesti lounais-suomalais-uusmaalaisella esiintymisalueellaan) tapahtunut — niinkuin esimerkit osoittavat — sellaisissa nimissä, joissa *joki* on liittyneenä *i*-loppuiseen nominatiiviin. Muihinkin nominatiivivartaloihin liittyvä *-joki* on kyllä voinut typistyä, mutta tuloksena on tällöin joko *-joo* tai (siitä edelleen kehittynyt) *-jo*.

Edellä on jo huomautettu vihtiläisestä nimestä *Vanjoo*, joka virallisesti on Vanjoki. Lauroselaan Etelä-Pohjanmaan murteen äännehistoriassa on Isoltajoelta kylännimi *Suojoonkylä* (I s. 56). Virtain pohjalaisvoittoisessa Kurjenkylässä kuulin sanottavan

Peräseinäjoom puolta. Hämeen Sääksmäessä on *Suajoom mäki*, jonka läheltä virtaa *Suajoki*.

Lyhytvokaalisesta -jo lopustakin on muutama esimerkki, mutta ei yhtään nominatiivimuotoista. Laviassa on *Mustajoki*-niminen kylä, ja näin nimitetään kylää paikkakunnalla, mutta genetiivissä siitä voi joskus kuulla supistunutta muotoa *Mustajonkylä*. Pohjois-Satakunnan ääripitäjistä olen merkinnyt muutamana lisätapauksen: *Peräseinäjosta* Kihniöllä (täällä kuulee sa-
nottavan myös *Peräseinoelle*), *Kauhajoin puolta*, *Hongojjoksi* (translat.; harvin.) Hongonjoella.

Esitetylnaisten, hämäläismurteiden alueella (ja Etelä-Pohjanmaan murteistosta) olevien tapausten määrä varmasti vielä kasvaa, kunhan paikannimet saadaan perusteellisemmin kerätyiksi. Mainitut esimerkit tuskin ovat osoituksia siitä, että appellatiivisen *joki* sanan taivutus täällä olisi ennen ollut *joki* : *joon*, niinkuin sen vielä nykyäänkin on todettu olevan Pornaisten vanhuksilla. Ei myöskään ole ajateltavissa, että mainitut satakuntalais-hämäläiset paikannimet olisivat kulkeutuneet Varsinais-Suomesta tai Uudeltamaalta. Paikannimissä kehitys voi joskus kulkea omaa rataansa, toisin kuin murteen muussa sanavarastossa, ja siitä tässäkin on kysymys. Painottomassa asemassa tällainen muutos on voinut parhaiten tapahtua, mutta aseman painottomuus ei yksin riitä tämän ilmiön selitykseksi, mikä näkyy seuraavasta esimerkistä. Tottijärvellä on Jo(j)empohja-niminen kylä, jonka vanhat tottijärväläiset ja vesilahtelaiset tavallisesti ääntävät näin, mutta sanasta kuulee typistynyttäkin muotoa *Joompohjan kylä*, jollaisen olen merkinnyt Vesilahdesta. Viimeksi mainitun muodon ymmärtämiseksi huomautettakoon tässä vain siitä, että poikkeuksellista, säännötöntä äännekehitystä voi esiintyä myös runsaasti käytetyissä stereotyyppisissä sanoissa, myös (ja erittäinkin) paikannimissä.

Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistorian I osassa (ss. 326—335) olen käsitellyt useita sellaisia nykyään *aa* tai *aja* -loppuisia paikannimiä, jotka erinäisistä syistä päätellen ovat alkuaan olleet *oja*-loppuisia. Tällaisia ovat esim. Tyrvään *Himmaa*, *Lummaa* ja todennäköisesti *Sammaa*, Vampulan *Kotoja*, edelleen *Loimaa* ja *Virttaa*, lisäksi eräät pöytyäläiset nimet (niistä ks. Ikola, Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I s. 269). Huomautin samalla: »Näin on nähtävästi laita useissa *aa*-loppuisissa nimissä, joiden vanhoista asuista ei ole säilynyt mitään tietoa». Samalla viittasin siihen mahdollisuuteen, että muutamat *oo*-loppuiset paikannimet palautuisivat *-oja* loppuun.

Alunperin *oja*-loppuisia paikannimiä on myös nykyään *ia*-loppuisten joukossa. Huomaamissani tapauksissa *-oja* on liittynyt *i*-loppuisiin nominatiiveihin.

Suoniemellä on ent. torppa Kivioja (virall.). Paikkakuntalaiset sanovat sekä *Kivioja* että *Kivia*, esim. *menin Kivi(j)alle*. Mahdollisesti ent. torpan nimi *Savia* — sekin Suoniemeltä — on alkuaan *Savi-oja*, vaikka tästä ei olekaan mitään vanhojen asiakirjojen todistusta. Savian maitten läpi kulkee hyvin savinen *oja*, joka kyllä mainiosti sopii nimenantajaksi.

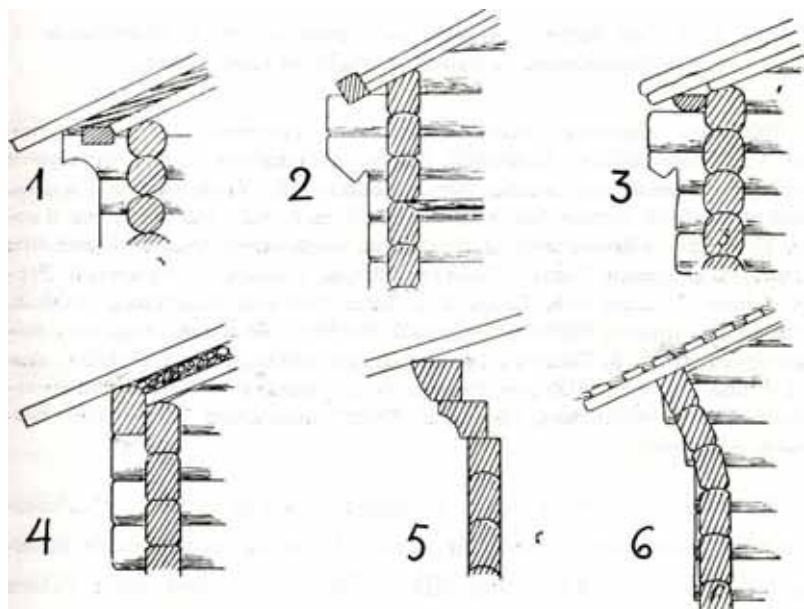
Punkalaitumelta on Niilo Valosen keräämässä paikannimikokoelmassa (PNA) pari tähän kuuluvaa ent. torpan nimeä, nimittäin Vuohioja ja Vuorioja, jotka kansan kielessä kuuluvat sekä *Vuahioja*, *Vuorioja* että *Vuohia*, *Vuoria*.

Niilo Valonen

Siihirsi.

Siihirsi kuuluu tuohi-, palkki- ja olkikaton tukirakenteeseen. Vanhoissa rakennuksissa sitä näkee tehdyn pääasiassa kahdella tapaa.¹⁾

1. Rakennusta salvottaessa tasakerran ylimpien päätyhirsien nurkanpää on jätetty muita pitemmiksi. Päitten varaan on laskettu seinän ulkopuo-

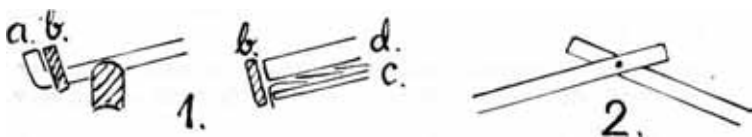

Kuva 1. Siihirsityyppejä: 1. tallirakennus Kurusta, 2. aitta Vihtistä, 3. riihi Peräseinäjoelta, 4. sauna Kankaanpäästä, 5. talli Pylkönmäeltä, 6. aitta Kemian mlk:sta.

¹⁾ Tämän tutkielman aineisto on kerätty pääasiallisesti Sanakirjasäätiöstä, Kansallismuseosta ja Seurasaaren ulkomuseosta.

lelle räystään suuntaisesti puu kuvissa 1: 1—3 näkyvään tapaan. Tuohikaton aluspuut on ladottu niin, että niitten alapääät nojaavat siihirteen. Tätä rakennetta on käytetty länsisuomalais-pohjalaisella alueella, jonka ääripitäjiä ovat Helsingin pit., Vihti, Pyhäjärvi U.I., Loppi, Hauho, Konginkangas ja Sotkamo (kuva 4).

2. Siihirsi tehtiin myös siten, että ylin sivuseinän hirsi salvottiin leveytensä verran tai vähemmän muita ulommaksi (kuva 1: 4—5). Tuohikaton aluspuut nojasivat tavallisesti hirren yläreunaan veistettyyn loveen. Tästä porrastetusta siihirrestä on tietoja etupäässä Satakunnasta ja Pohjanmaalta. Eteläisimpiä pitäjiä ovat Eurajoki, Eura, Säkylä, Pöytyä, Urjala, läntisiinpiä Teisko, Pylkönmäki, Konginkangas, Kivijärvi, pohjoisimpia Ii ja Kemi-järvi (kuva 4).³⁾

Kuva 2. 1. Tuohikaton rakenteita: a. räystäskoukku, b. räystäslauta, c. tuohenaluspuu, d. malka, 2. Malkojen karakiinnitys.

Siihirrestä käytetään murteissa seuraavia nimityksiä (kuva 3): *koni-puu* Vihti, *piinalashirsi* Kokemäki, Loppi, *piinalushirsi* Loppi, *riimaparril* Mouhijärvi, *rästin(puu)* Lohtaja, Nivala, Hailuoto, Ii, Yli-Ii, *rastioin* Ilmajoki, *rästilöin* Kurikka, Nurmo, Isokyrö, *rä(y)stäshirsi* Perniö, Säkylä, Luvia, Kan-nus, Kemijärvi, *rästmyskarakka* Pyhäranta, *rästäsparru* Teisko, *rästäspiiru* Perniö, *rä(y)stäspuu* Perniö, Hailuoto, Nivala, Pudasjärvi, *rästäsvuoli* Per-niö, *siihirsi* Rauman mlk, Lappi T.I., Eura, Eurajoki, Kiukainen, Nakkila, Porin mlk, Vampula, Hattula, Lempäälä, Eräjärvi, Ikaalinen, Jalasjärvi, Pe-räseinäjoki, Kurikka, Ilmajoki, Lapua, *siishirsi* Pöytyä, *siipuu* Pälkäne, *siis-puu* Yläne, Pöytyä, *tiilahinen* Suomensjärvi, *tiinalalunen* Perniö, *tiilialum-mainen* Perniö, *tiinalainen* Sammatti, Vihti, *tiinalaishirsi* Nurmijärvi, *tiin-alunen* Karjalohja.

Siihirsirakenteet on tehty räystään pidentämiseksi. Tuohika-toissa ne esiintyvät hyvin usein yhdessä sen malkarakenteen kans-sa, johon kuuluu katon harjalla malkoja yhdistävä kara (kuva 2:2). Kun kummankin rakenteen (siihirren ja harjakarallisten malkojen) levinneisyysalue lisäksi on jotenkin sama, käsittäen

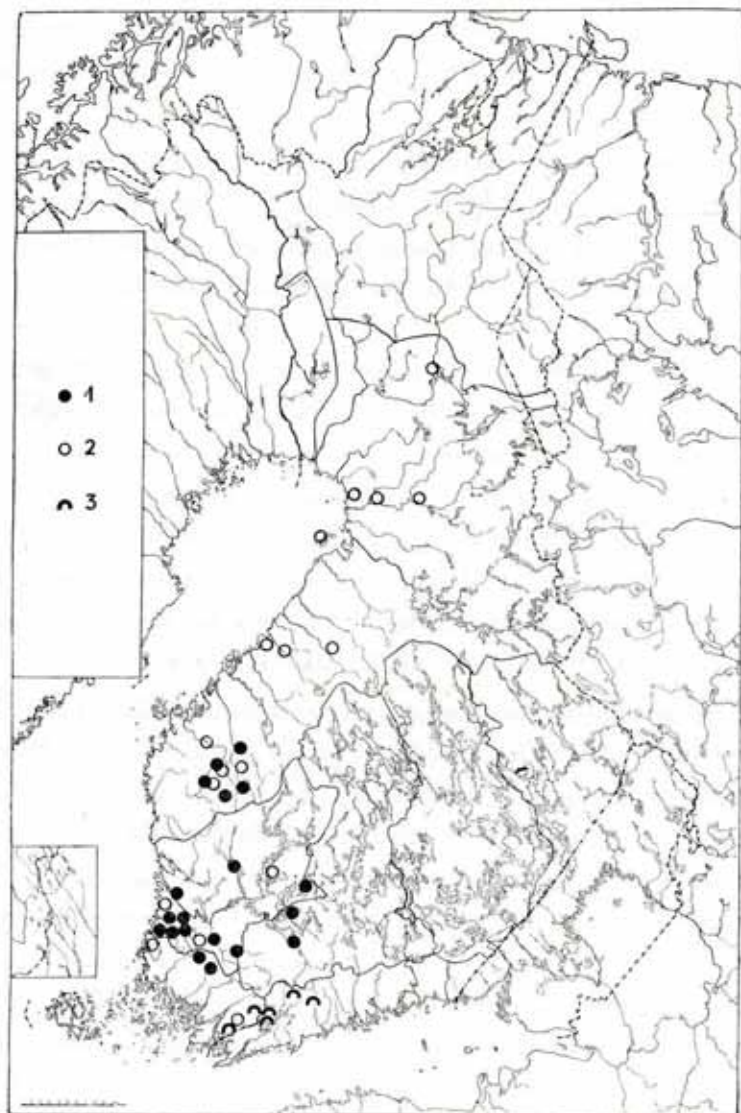
³⁾ TOIVO VUORELA, Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset (Kyrönmaa VI), Helsinki 1949, s. 56, 63, 104.

länsi- ja pohjoisosan maathamme, näyttää niiden kehitys kulkeneen rinnan. Harjakarakenteen kronologiasta, jota on voitu jonkin verran selvittää, voidaan siten odottaa saatavan tukea siihirsirakenteen iänmääräykselle.

Hyvin vanha ja kaikkialla maassamme tunnettu tuohikattorakenne on se, jossa sekä tuohenaluspuitten että malkojen alapäätt nojaavat räystäskoukkujen varaan pantuun räystäslautaan (kuva 2:1). Sen teossa ei tarvita välttämättä muuta työkalua kuin kirves. Harjalta karalla kiinnitetyt malat edellyttävät kehittyneempää tekniikkaa, nim. malkakairan eli malkurin käyttöä. Kirvesmiehet ovat meillä kairanneet malkoihin reikiä jo keskiajalla, mikä voidaan päätellä nimenomaan siitä, että *malkuri* sana esiintyy toisaalta Varsinais-Suomen ja Satakunnan murteissa, toisaalta Satakunnan keskiaikaisella uudisasutusalueella Peräpohjolassa, mutta puuttuu välialueilta.³⁾ Räystäskoukkujen ja räystäslaudan korvaaminen karakiinnityksellä kuuluu länsisuomalaisten kirvesmiesten kenties keskiajalla käytäntöön ottamiin uutuuksiin.

Harjakarallisia tuohikattoja on tehty kahta päätyyppiä. Toisessa tuohenaluspuut on edelleen tuettu kattokoukkujen kannattamaan räystäslautaan (kuva 2: 1). Toisessa tuohenaluspuut tuetaan siihirteen. Edelliseen, joka on harvinaisempi ja etenkin ulkorakennuksissa käytetty, harjakarakiinnitys ei näytä kuuluvan elimellisesti. Sen sijaan siihirsirakenteessa, joka on varsinkin päärakennusten kattomuoto, harjakarakiinnitys on välttämätön malkojen luisumisen estämiseksi. Mutta onko merkkejä siitä, että siihirsi todella olisi yhtä vanha kuin harjakara, jotta voisimme uskoa niiden tulleen yhtäaikaa käytäntöön uutena tuohikaton konstruktiona?

³⁾ NIILLO VALONEN, Napakaira (Kalevalaseuran vuosikirja 31 1951), s. 254—6.

Kuva 3. Siihirren murrenimityä:
2. rästin-, räystäs-alkuisia
alunen, tiilanalunen,

1. siihirsi, siishirsi, siipuu.
nimiä. 3. tiinalainen, tiin-
tiilialummainen, tiilahinen.

Siihirsii on tavattu vanhimpiin kuuluvissa, säilyneissii puu-rakennuksissamme. Sellaisina mainittakoon Ylijaakheikin savu-pirtti Kemin ulkomuseossa v:lta 1786, Ojalan aitta Lohtajalla (1707),⁴⁾ Patalan aitta Kuortaneella (1746),⁵⁾ Mantilan talon omis-tama »lempääläisten kala-aitta» Jalasjärvellä (1621),⁶⁾ Yli-Haarin aitta Punkalaitumen museossa (1700-luvun alkupuolelta) sekä eri-tyisesti Kontin aitta Jämijärvellä (1553),⁷⁾ jonka nurkanpäissii en-simmäisen rakennusvaiheen korkeudella näkyvät siihirsien lovet.

Mielenkiintoisen todisteen saamme siihirsi-sanan levinneisyy-destä (kuva 3: 1). Se esiintyy kirvesmiesten terminä Satakunnas-sa ja Etelä-Pohjanmaalla. Pari tietoa on Hämeestä (Pälkäne, Hattula) ja rajaseudulta Varsinais-Suomesta (Pöytyä, Yläne). Kun kyseessä on 1500-luvun tai sitä vanhempi rakennusterrrii, sen säteilykeskukseksi tuskin voi ajatella Etelä-Pohjanmaata. Sanan leviäminen Satakunnasta Pohjanmaalle uudella ajalla, Pohjanmaan taloudellisen nousun aikakaudella — joka oli alkanut jo 1400-lu-vulla — ei näytä varsin todennäköiseltä. Jo 1500-luvulta alkaen havaitsemme Satakunnan ja Pohjanmaan kirvesmiesten käyttä-mässä salvostekniikassa, joka herkästi kuvastaa kosketuksia, jyr-kän eroavaisuuden: Satakunnassa sulkanurkka 1. kiilasalvos, jossa salvoskolon pohja on tasainen; Etelä-Pohjanmaalla hammasnurk-ka.⁸⁾ Myös jyrkkä, vaikkakin nuori murreraja, joka sattuu näiden maakuntien metsäisille, periferisille vedenjakajaseuduille, osoittaa kosketusten katkeamista, samoin nuorehkot eroavaisuudet monel-la muulla keskeisellä kansankulttuurin alalla. Näin ollen jää to-dennäköisimmäksi mahdollisuudeksi, että siihirsi on kulkeutunut

⁴⁾ Kansallismuseo 2047 a: 13.

⁵⁾ VUORELA, Mt. s. 98.

⁶⁾ VUORELA, Mt. s. 102.

⁷⁾ NIILLO VALONEN, Vuosiluvulla merkittyjä rakennuksia Ikaalisten-Parkanon seudulta (Satakunta XII), Vammala 1946, s. 215.

⁸⁾ VALONEN, Mt. — VUORELA, Mt. s. 205—.

pohjoiseen samoin kuin toinen rakennustermi *Intti*⁹⁾ keskiajalla tapahtuneen Etelä-Pohjanmaan asuttamisen yhteydessä¹⁰⁾ tai pian sen jälkeen. Tärkein kanta-alue on Kyrö (Hämeenkyrö—Ikaalinen). Kyrön ekspansiota osoittaa havainnollisesti toinenkin siili irren nimi, joka lisäksi merkitsee kattokoukkurakenteen räystäslautaa: *rästile* Hämeenkyrö, Parkano, *rästilöin* Isojoki, Kurikka, Nurmo, Isokyrö, *rästiläs(hirsi)* Länsipohja: Vittanki, Täräntö.¹¹⁾

Kartassa n:o 3 näkyvän siihirsi-termin alueen kantaseutuja ovat Kokemäenjoen, Eurajoen ja Lapinjoen laaksot. Erityisen huomattavan vastakohdan muodostaa itävarsinaissuomalais-länsiusmaalainen nimiryhmä *tiinalainen*, *tiinalunen*, *tiilanalunen*, *tiilialummainen*, *tiilahinen*, joka lieene sekaantuma alkuperäisestä *piinalainen*, *piinallinen* muodosta ja syntynyt sen jälkeen, kun *pii* 'päätyräystäs, reuna' oli tullut murteissa harvinaiseksi. *Siihirsi* tarkoittaa useimmiten tyyppiä 2, *tiinalainen* jne. aina tyyppiä 1.

Kun sekä siihirsi että malkojen karakiinnitys voidaan osoittaa keskiaikaiseksi ja kun ne molemmat kattavat melkein saman länsisuomalais-pohjalaisen alueen, on hyvin todennäköistä, että ne ovat alkuaankin kuuluneet samaan konstruktion.

U. T. Sirelius vertasi tuohikaton malkojen karakiinnitystä Etelä-Ruotsin, Tanskan ja Saksan olkikattojen karalla kiinnitettyihin painopuihin ja piti menetelmää meille lännestä saapuneena.¹²⁾ Kun olkikattoihin kuuluu myös siihirsi, jää tutkisteltavaksi, missä ja milloin pohjoisen tuohikaton ja eteläisen olkikaton kosketukset mahdollisesti ovat tapahtuneet, mutta se tehtävä lankeaa jo

⁹⁾ VUORELA, Mt. s. 128.

¹⁰⁾ JALMARI JAAKKOLA, Pohjois-Satakunnan vanha eräkuulttuuri (Satakunta V), Porvoo 1925, s. 47—.

¹¹⁾ Kyröläisistä sanoista vrt. NIILLO VALONEN, Yläsatakuntalaisia sanoja anastavien elinkeinojen alalta (Satakunta XIII), Vammala 1946, s. 176—8,

¹²⁾ U. T. SIRELIUS, Über die primitiven Wohnungen der finnischen und ob-ugrischen völker (Finnisch-ugrische forschungen 9 1909), s. 77.

suurelta osalta Satakunnan ulkopuolelle.¹³⁾ Sigurd Erixon vertaa tuohikattojen karakiinnitystä keskiruotsalaisen olkikaton mal-
kojen kiinnitykseen.¹⁴⁾

Siihirsi-san merkitykselle 'mellersta äsen under inre taket, inre takäs l. taksparre' (Lönnrot) on haettu vastineita votjakista (*sig* 'dachboden, zimmer im oberteile des Hauses') ja syrjäänistä (*sigör* 'gewölbe, abhang') ja oletettu alkumerkitystä 'kaarre, kupu, laki'.¹⁵⁾ Kun siihirsi-sanalle ei ole todettu laipiohirren merkitystä nykymurteista, on mahdollista, että Lönnrotin tiedossa on ollut jokin tämän harvinaisen sanan sekaantunut merkitys. Kenties sekaantumisen on aiheuttanut välikaton keskimmäisen hirren nimi *sidehirs*, joka murteissa äännetään mm. *siehirs* (esim. Kirvussa, Parikkalassa, Sortavalassa, Lohtajalla).

Läntisiä suhteita ajateltaessa tulee lähinnä mieleen ruotsin *sida* 'sivu', vrt. *Siipy* < ruots. *Sideby*; *siihirs* < * *sidoås* 'sivuhirsi'. Kirjallisuudesta olen voinut todeta vain tanskalaisen termin *sideaas* 'vuoliaishirsi'.¹⁶⁾

Siihirren eri tyypit ja eräitä sukulaisrakenteita.

Seinäsalvoksesta erilleen rakennettu siipuu (tyyppi 1, s. 123) on levinneisyydeltään laajin, käsittäen koko länsisuomalais-pohjalaisen siihirsialueen. Sen sukulaismuotoja esiintyy myös Suomen Lapissa ja Ruijassa.¹⁷⁾ Tyyppi 1:n tapamme tuohikatoissa myös Ruotsissa ainakin Helsinglannissa, Jemtlanissa, Härjedalenissa, Taalainmaassa, Vestmanlanissa ja Vermlanissa, mm. keskiajal-

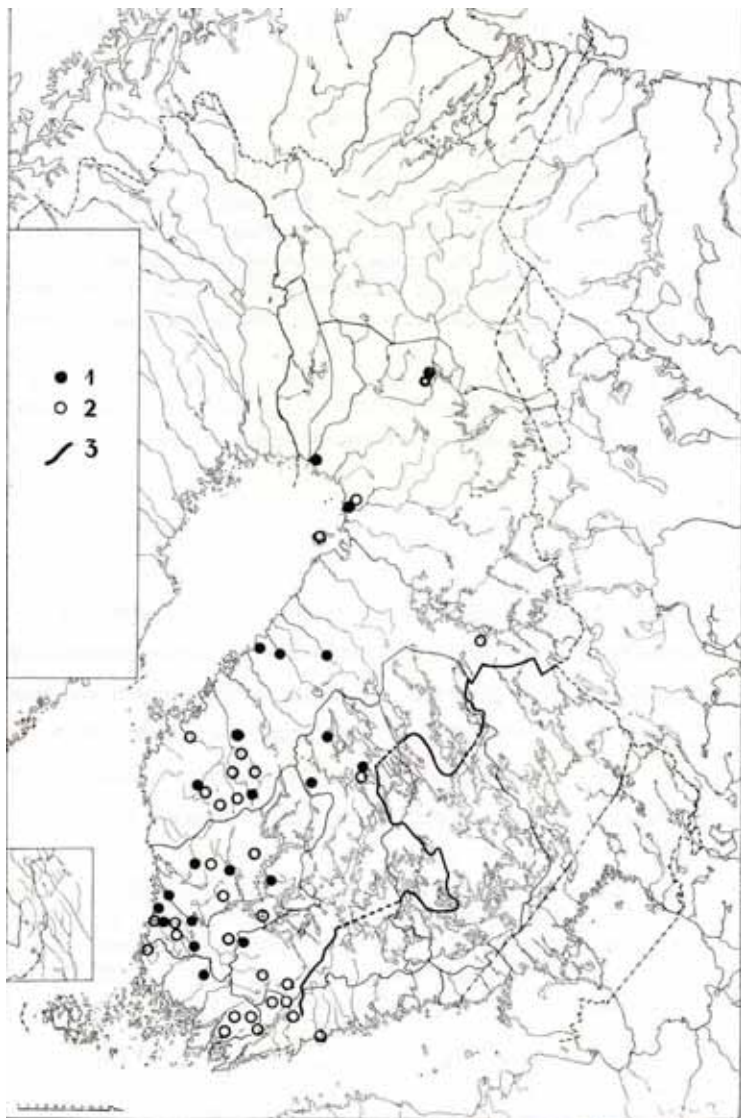
¹³⁾ Esim. Materiali par Latvijas būvniecību II, Rīga 1922, Taulu 1, 2. — RICHARD DETHLEFSEN, Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen, Berlin 1911, s. 5, 40, Tafel 4, 15. — WERNER LINDNER, Das niedersächsische Bauernhaus in Deutschland und Holland, Hannover 1912, s. 125, 132. — MOGENS CLEMMENSEN, Bulhuse, København 1937, I s. 180, H Tavle 24, 25, 37, 43, 44, 52, 53.

¹⁴⁾ SIGURD ERIXON, Några bottniska byggnadsformer. Särtryck ur Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg, Stockholm 1938, s. 223—4.

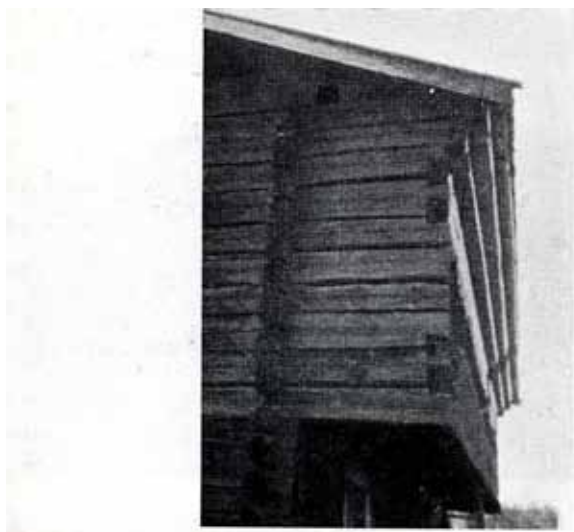
¹⁵⁾ Y. H. TOIVONEN, Etymologisia huomioita (Virittäjä 1921), s. 20—1.

¹⁶⁾ K. RHAMM, Urzeitliche Bauernhöfe in germanisch-slavischem Waldgebiet I (Ethnographische Beiträge zur germanisch-slavischem Altertums-kunde II), Braunschweig 1908, s. 575.

¹⁷⁾ Tekijän muistiinpanoja.

Kuva 4. Suihirsirakenteen levinneisyys: 1. tyyppi 2 (kuva 1:4), 2. tyyppi 1 (kuva 1:1—3, 3. harjakarallisen malkakaton itäraja.

Kuva 5. Ikaalisten Papusen talon luhti, joka on rakennettu 1800-luvulla käytäntöön tulleella salvostekniikalla. Valok. Niilo Valonen.

ta säilyneissä rakennuksissa.¹⁸⁾ Sen sijaan Bygdön ulkomuseon lukuisissa norjalaisissa rakennuksissa sitä ei ole. Kun samaa konstruktiota on sovellettu itäisten suomensukuisten kansojen alkeellisten rakennusten kattoihin,¹⁹⁾ ei kyseessä ilmeisestikään ole geeneettinen yhteys, vaan räystäään pitentämistarpeen aiheuttama yhtäläinen menetelmä.

Siihirren tyyppi 2 on ahdasalaisempi ja nähtävästi edellistä nuorempi muoto. Sen kanta-alue niinkuin siihirsi-sanankin näyttää olevan Satakunta. Vanhin vuosiluvulla merkitty rakennus on Pohjanmaalta, Lohtajalta Ojalan aitta vuodelta 1707.

¹⁸⁾ Skansenin ulkomuseo. — GERDA BOETHIUS, *Studier i den nordiska timmerbyggnadskonsten*, Stockholm 1927, s. 64, 190, 196, 203, 209, 214, 218, 233, 253, 266. — E. ERIKSSON, *Byggenskap i Härjedalsfäbodrar* (Festskrift tili Erik Modin) s. 77. — LEVI JOHANSSON, *Om Frostviklapparna* (Jämten 1945), s. 93,

¹⁹⁾ JULIE WICHMANN, *Beiträge zur Ethnographie der Tscheremissen* (Suomalais-ugrilainen seura. Kansatieteellisiä julkaisuja V), Helsinki 1913,

Kuva 6. Kaarevaseinäisiä aittoja [Alastaron Lauroisten kylästä. Valok. Auvo Hirsjärvi.

Tyyppin 2 pohjalta on syntynyt semmoinen räystäänelusmuoto, jossa siihirsia on kahdessa portaassa (kuva 5, 1: 5). Näitä on tehty Satakunnassa ainakin Ikaalisissa ja Lempäälässä sekä lisäksi Pohjanmaalla (Lohtaja, Kemijärvi) ja Pohjois-Hämeessä (Pylkämäki, Saarijärvi, Konginkangas, Konnevesi). Ne lienevät syntyneet uusklassillisen tyylin vaikutuksesta 1800-luvulla niinkuin lukuisat pohjalaiset profiloidut räystääsalustat.²⁰⁾

Erikoisasemassa ovat ulospäin kaareviksi salvotut räystäänelustat, joita tunnetaan aittarakennuksista etupäässä Länsi-Varsinais-suomesta,²¹⁾ Ala-Satakunnasta (Alastaro kuva 6, Noormark-

Tafel XX: 6. — U. T. SIRELIUS, Über die primitiven Wohnungen der finnischen und ob-ugrischen völker (Finnisch-ugrische forschungen 8 1908), kuva 95, 120, s. 75.

²⁰⁾ ALBERT HÄMÄLÄINEN, Keski-Suomen kansanrakennukset (Kansatieteellisiä kuvauksia II, Tampere 1930, s. 127—9. — Vrt. VUORELA, Mt. s. 56, 63.

²¹⁾ SIGURD ERIXON, Några bottniska byggnadsformer s. 222.

ku)²³⁾ ja Perä-Pohjolasta. Typologisessa sarjassa ne näyttäisivät seuraavan porrastettua siihirttä ja profiloituja räystääsalustoita ja perustuvan uusklassilliseen tyyliin. Joidenkin näköjään harvinaisena esiintyvään tapausten, joissa vain ylin hirsi on salvottu ulospäin kallelleen (Viemälän talo Konginkankaalla, asuinrakennus Sotkamossa), voisi todella uskoa näin syntyneen, varsinkin kun ne esiintyvät porrastettujen ja profiloitujen siihirsien alueella. Mutta varsinaissuomalaisen ja alasatakuntalaisten, ilmeisesti vanhojen aittarakennusten suhteen herättää epäilyksiä se, että samalta seudulta ei ole läpikäymässämme aineistossa tietoja porrasteista eikä profiloituista siihirsistä. Sigurd Erixon, joka ensinnä on kiinnittänyt huomiota kaareviin räystääsalustoihin, pitääkin niitä vanhempina ja etsii niille esikuvia keskiaikaisista itäkarjalaisista kirkkorakennuksista. Maamme läntisimmällä puolella etelässä ja pohjoisessa esiintyvinä niitä lähinnä tekee mieli ajatella keskiajan asutus- ja kauppahistoriallista taustaa vasten, ts. eteläisestä Länsi-Suomesta periytyviksi. Muodon perustana on malkojen karakiinnityksen aiheuttama räystään pidentämistarve. Kehityksen lähtökohdaksi sopisi siihirsirakenne. Kysymys jää kuitenkin avoimeksi.

Länsisuomalainen kirvesmiestaito.

Jo käsittelemästämme tuohikattorakenteesta, joka mm. edellyttää erikoiskairan käyttöä, näkyy, että länsisuomalainen kirvesmiestaito keskiajalla oli edistynyt perinteelliseltä Euroopan havu- metsäalueiden salvosrakennusten tekniikan tasolta. Länsisuomalaisia, keskiaikaan palautuvia erikoispiirteitä on voitu osoittaa muitakin kansanomaisesta rakennuskulttuuristamme, vaikka se

²³⁾ Kansallismuseon valokuvakokoelma. — Tekijän muistiinpano Noor- markusta.

vielä suurelta osalta onkin tutkimatonta. Merkillisen tarkasti samalle länsisuomalais-pohjalaiselle alueelle kuin siihirsi-karakiinitys ovat levinneet eräät Skandinaviassakin tunnetut piirteet aittojen rakenteessa: hirsineliölle rakennettu aitan patsasjalusta, lankkujalkainen aitta ja rinta-aitta. Niinikään muuan pihtipielien kiinnitystapa voidaan osoittaa länsisuomalais-pohjalaiseksi ja nimenomaan Suomessa käytäntöön otetuksi, vaikka sen ulottuminen keskiaikaan saakka ei ole ainakaan toistaiseksi selvästi osoitettavissa.²³⁾ Suomalaiset kirvesmiehet tulivat jo keskiajalla tunnetuiksi oman maansa ulkopuolellakin. Niinpä suomalainen munkki ja rakennusmestari, Ruotsin Indalin seurakunnan kirkkoherra pater Josephus on Medelpladin maakunnassa rakennuttanut useita kirkkoja 1400-luvun lopulla ja 1500-luvun alussa.²⁴⁾ Suotta ei Ruotsi-Suomen viimeinen katolinen arkkipiispa Olaus Magnus Pohjoismaisten kansain historiassaan (1555) parissakin kohden ylistä suomalaisia taitaviksi kirvesmiehiksi. Suomen kansa — hän sanoo — on niin kokenutta kirvesmiestaitonsa puolesta, että se osaa rakentaa laivoja, jotka ovat yhtä kestäviä, ehkäpä parempiakin kuin ne, joita hän oli nähnyt venetsialaisten rakentavan loistavalla taidollaan.²⁵⁾

²³⁾ NIILO VALONEN, *Napakaira* (Kalevalaseuran vuosikirja 31), Porvoo 1951, s. 256—8.

²⁴⁾ RICHARD GOTHE, *Medelpads Finmarker*, Stockholm 1946, s. 58.

²⁵⁾ OLAUS MAGNUS, *Historia de gentibus septentrionalibus*, 10. kirja, 3. luku ja 11. kirja, 13. luku.

Mauno Jokipii

Saastamalan vaskiteollisuudesta.

I.

Lokakuun alussa v. 1546 pyrki Wänn garnin kuninkaankartanossa lähellä Sigtunaa oleskelevan Kustaa Vaasan puheille eräitä suomalaisia talonpoikia. Heidän huolestumisensa syy oli kuninkaan saman vuoden helmikuussa julkaisema asetus — ns. Upsalan sääntö 25. 2. 1546 — jossa kiellettiin maaseudulla harjoittamasta käsityöammatteja.¹⁾ Vain rahvaalle tarpeellisimmat käsityöläiset, kuten sepät, suutarit ja räätälit saisivat edelleen toimia maaseudulla, sanottiin säännössä, mutta muita käsityöläisiä kehoitettiin muuttamaan kaupunkiin, jos halusivat jatkaa työtään. Upsalan säännössä sai johdonmukaisen päätöksensä jo keskiajalta alkanut kehityslinja, jonka mukaan kaikki kauppa ja käsityö oli mahdollisuuksien mukaan keskitettävä kaupunkiin. Kuninkaalle sääntö merkitsi tärkeätä osaa hänen työssään maan hajanaisen talouselämän järjestämiseksi.

Ruotsiin saapuneilla suomalaisilla anojilla, joiden joukossa varmaan oli seuraavassa kirjeessä mainittuja henkilöitä, oli kuitenkin esitettävänä niin painavia tosiasioiden elinkeinonharjoituksensa tarpeellisuudesta ja niistä haitoista, joita sen lopettaminen tuottaisi, että ne vakuuttivat Kustaa Vaasan. Hän myönsi poikkeuksen Up-

¹⁾ STIERNMAN: Samling Utaf Kongi. Bref, Stadgar och Förordningar I, 73. FOLKE LINDBERG: Hantverkarna I, 105—107.

salan säännöstä. Lokakuun 5 p:nä 1546 annettu avoin kuninkaan-kirje »viidelle suomalaiselle harjoittaa vaskisepän ammattia» kuuluu suomeksi seuraavaan tapaan:

»Me *Kustaa* teemme tietäväksi, että olemme erityisestä armosta ja suosiosta myöntäneet ja sallineet, kuten myös täten myönnämme ja sallimme, että nämä meidän alamaistemme Mikko Heikinpoika Puiskolasta, Yrjö Niilonpoika Innalasta, Juho Leikas Karkusta, Erkki Hiarkki (Harck) samasta paikkaa ja Sipi Eskonpoika Kiuralasta saakoot tämän jälkeen kuten tähänkin asti harjoittaa ammattiaan ja käsityötään, joka on kattiloiden valmistus talonpojille ja muille siellä Suomessa, joilla voi olla sellaisen tarvis. Tämän me annamme voudeillemme ja palvelijoillemme tiedoksi, jotta edellä mainitut alamaistemme niin otettaisiin huomioon, etteivät he heille mitään estettä tai hankaluutta tekisi. Kuitenkin pitäkööt he (= voudit) silmällä heitä, etteivät he harjoita mitään vallattomuutta tai jollain tavoin tee laitonta kauppaa, joko maa-kauppaa tai muuta ...»

Kirje on aiemminkin herättänyt mielenkiintoa: se on painettu historiallisissa lähdejulkaisuissa jo kolme kertaa²⁾ ja selostettu eräissä tutkimuksissa.³⁾ Lähtökohdan tarkemmalle tutkimukselle antavat vaskiseppien asuinpaikkoina mainittujen kylien nimet, jotka vievät ajatuksen vanhan Sastamalan rintakylään Karkun seudulle. Siellä löydämme nämä miehet talonisäntinä.⁴⁾

Mikko Heikinpoika Puiskola eli Mikko Hieta asui sennimisessä kylässä 1540—70-luvuilla (Puiskolan kylä on usein

2) STIERNMAN: m.t. 96. ARVIDSSON: Handlingar tili upplysning af Finlands Häfder VII, 190. GUSTAF I REGISTRATUR XVIII, 155.

3) TEKLA HULTIN: Historiska upplysningar om Bergshandteringen i Finland under svenska tiden I, 7. U. T. SIRELIUS: Suomen kansanomaista kulttuuria II, 12.

4) Kaikki tiedot isäntäkausista tässä kirjoituksessa on saatu Suomen Asutuksen Yleisluettelosta Valtionarkistossa.

Vanha vaskikattila Kurusta, joka on karkkulaisten vaskituotteitten entisellä leviämisalueella. — Hämeen museo, Tampere.

liitettynä Vihtiälän kylään). Hän oli arvossapidetty mies, koska esiintyy lautamiehenä kihlakunnan-, laamannin- ja rovastinkäräjillä.⁵⁾ Hänen talonsa oli pienehkö 1/6 koukun eli 2 äyrin talo; v. 1540 hän omisti kaksi hevosta, neljä lehmää, yhden vasikan ja kaksi lammasta. V. 1570 hopeaveroluettelo ilmaisee talon, joka siinä lasketaan Kiuralan kylään kuuluvaksi, vaurastuneen: Ori ja kaksi tammaa, kuusi lehmää, viisi nuorempaa nautaa, kuusi lammasta ja sika kuului nyt sen karjaan ja 10 naulan edestä kuparisesineitä kuului sen irtaimistoon. — Milloin Mikko luovutti talonsa pojalleen on vaikea ratkaista, koska jokavuotisen Mikon sijasta Mikko Mikonpoika nimi esiintyy ensi kerran vasta v. 1585.

Yrjö Niilonpoika mainitaan Innalan kylän Innan talon pitäjänä vuosina 1540—61. Talo oli edellisen kokoinen kahden

5) Syyskäräjät 10. 12. 1554, kesäkäräjät 20. 8. 1557, laam. kär. 2. 2. 1557, rovastinkäräjät 4. 10. 1554.

äyrin talo; 1540 Yrjö omisti hevosen, kolme lehmää, kaksi vasikkaa ja kuusi lammasta. Hänet langetettiin kerran suuriin sakkoihin kelpo tappelusta samasta kylästä kotoisin olevan kaimansa kanssa.⁶⁾

Juho Leikas omisti Karkun kylän Leikkaan toisen talon 1540—59. Se oli edellisiä puolet suurempi, 1/3 koukun ja 4 äyrin talo, jossa 1540 oli kaksi hevosta, neljä lehmää ja kaksi vasikkaa ja kuusi lammasta. Erkki Harkista samassa kylässä tiedämme vähiten. Karkun kylässä asui tällöin vain yksi Erkki niminen mies (Erihc Iickor, 1540), mutta sukunimen erilaisuus tekee rinnastuksen epävarmaksi. Olisiko kyseessä jokin Harsun myöhemmän vaskiseppäperheen edustaja?

Kaikki neljä nyt mainittua vaskiseppämestaria asuivat aivan lähekkäin, samassa Rautaveden saarella. Viides ei liioin ollut kaukana. Sipi Eskonpoika Kiuralasta hallitsi sikäläistä Kuutin taloa 1541—71. Se oli vain 1/8 koukun suuruinen. Hänkin esiintyy kerran käräjillä.⁷⁾ Kuninkaan kirjeitse 23. 6. 1567 hän sai anteeksi puolet sen vuoden veroistaan, »koska oli tulipalossa menettänyt kaiken mitä omisti».⁸⁾ Luultavaa on, että hänet mainitaan vielä v. 1566 toimivana vaskiseppänä.⁹⁾

Nämä miehet maksoivat voudille pientä käsityöläisveroa, jonka tämä sai pitkät ajat nauttia tekemättä siitä selvitystä tileihinsä. Tyrvään voutikunnan (johon Karkku kuului) tileissä v. 1556 mainitaan sivumennen voudin saavan »jokaiselta pelttarilta, itseltä ja kattilantekijältä 1/2 mk, josta kirjuri ei tiedä tehdä selkoa.»¹⁰⁾

6) Karkun kär 18. 7. 1554.

7) Karkun kär 6. 2. 1555.

8) VA 2199: 9 v.

9) VA 2190: 70 sanotaan kyllä Sipi Erkinpoika, mutta kylästä ei tunneta muuta Sipiä kuin Kuutin isäntä.

10) VA 1999: 4.

II.

Vuosilta 1565—80 on säilynyt vuosittaiset tarkat veroluettelot Karkun silloisen pitäjän »Käsityöläisistä eli kattilantekijöistä ja heidän rengeistään». Esitämme ne aluksi numerollisena yhteen-
vetona.¹¹⁾

Vuosi	Vaskiseppiä	Heidän renkejään	Vuosi	Vaskiseppiä	Heidän renkejään
1565	18	8	1574	7	5
1566	10	5	1575	9	5
1568	14	6	1576	9	5
1569	13	7	1577		35
1570	10	3	1578	7	6
1571	7	4	1579	7	6
1572	5	2	1580	6	5
1573	7	5			

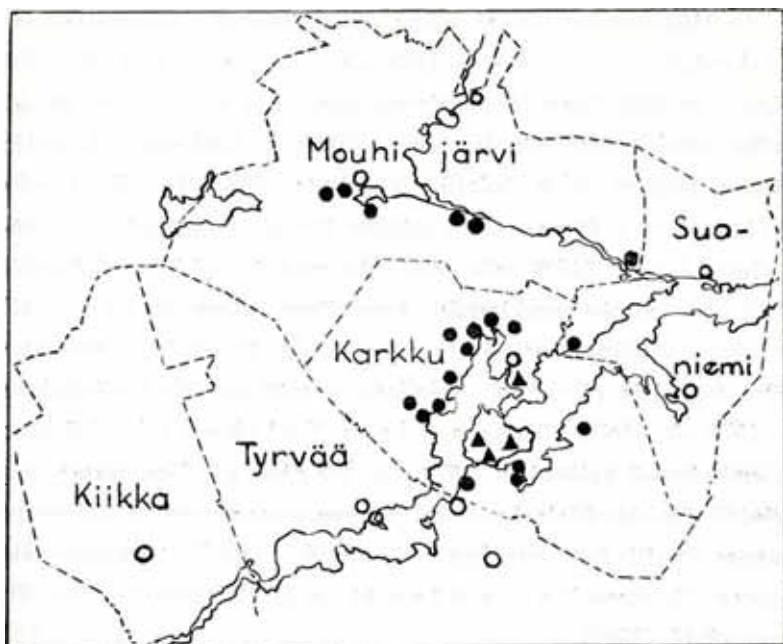
Seuratkaamme nyt kylittäin ja taloittain vaskiseppän ammatin levinneisyyttä. Eräs huomio, jonka heti voi tehdä tarkastaessaan vuoden 1565 käsityöläisluetteloa on se, ettei ketään privilegikirjeessä mainituista enää siinä esiinny, vaikka pari vielä silloin on talonsa isäntänä. (Vrt. ed.) Teollisuus jatkuu silti voimakkaana heidän kotikylissään. Karkunkylässä toimii Jaakko Leikas (1566), privileginsaaajan poika ja Sipi Hietikko (1566), Hietikon isäntä. Vihtiälässä on tänä aikana toiminnassa neljä mestaria: Olavi Nurkka ja Matti Punkka samannimisten talojen isännät (1565—1580),¹²⁾ Heikki Nurkka (1568—76)

11) VA 2179: 69, VA 2190: 70, VA 2203: 65 (rikki), VA 2212: 61, VA 2224: 56, VA 2235: 53, VA 2244: 70 v, VA 2255: 66 v, VA 2264: 56 v, VA 2275: 55 v, VA 2285: 47 v, VA 2294: 107 v, VA 2303: 2, VA 2311: 95, VA 2319: 91, VA 2329: 132.

12) Vuosiluvut ilmoittavat seuraavassa esiintymistä käsityöläislueteloissa (ei isäntäkautta, ellei niin nimenomaan sanota).

sekä Martti Markunpoika, Vitikan talon isäntä (1565—69). Kiu-
r a l a s s a toimi vaskiseppänä Kuutin isännän lisäksi Jussi Huit-
tinen (1565—70), joka kuitenkin ei ollut isäntänä Huittisten
talossa, Pentti-niminen mies (1571), joka oli Pentin tallon isäntä
ja Simo Antinpoika (1566), Viikarin tai Soinin isäntä.

Muissakin Karkun rintakylissä tavataan jo 1560-luvulla run-
saasti vaskiseppiä. Tuntuu mahdottomalta, että määrätyille hen-
kilöille annettu privilege olisi tänä vanhoillisten tapojen aikana
nopeasti synnyttänyt koko seudulle käsityön kukoistuksen. Kysees-
sä täytyy olla vain ennestään olemassa olevan paikallisen teollisuu-
den ensimmäisen järjestelmällinen kirjaanpano (Kartta 1.) Haapa-
niemessä mainitaan v. 1565—66 vaskiseppä Heikki Kindoi ja v.
1569 Nisius, L i e l a h d e s s a vaikutti vaskiseppänä v. 1565—66
Perttu, Hollon isäntä, H e i n o o s s a samana vuonna Pietari, jota
ei löydy maakirjoista ja v. 1573—79 taas Heikki Erkinpoika, El-
lilän talon isäntä. K a r i m ä e n kylässä takoi kattiloita eräs
Antti, jota ei löydy maakirjoista (1565). Vilkkaimpia kyliä oli
Palviala, jossa asui kokonaista kolme mestaria: Jussi Harsu
(1565—76), josta v. 1576 tuli Ison-Harsun isäntä ja seuraavana
vuonna pitäjän nimismies, Markus (Harsu), Passin talon isäntä
(1565) ja Mikko Ruskeapää (1565—69). Ruskeapään talon hal-
tija. N o h k u a n Niilo Lampuri (1565—68), Viran talon pitäjä,
H u i d a n Heikki (1565) toisessa Huidan talossa, A l u s k y l ä n
Erkki Tullu (1565—70), isäntänä Tullun talossa sekä K e t u n -
kylän Olavi Koljas (1565), Koljaan isäntä, hänen sukulaisensa
Matti Koljas (1568) ja Jaakko Mylläri (1565—69), Hoikan isäntä
lisäävät edelleen luettelo. K o s k e n kylässä toimi vaskisep-
pänä Jussi Teukku 1. Jussi Seppä (1569—76) ja L a m m e n t a -
k a n a Erkki Prihti (1569--70), joka kuitenkin ei ollut Printin
isäntä, J y s i ä s s ä Sipi Antinpoika Nippura (1568—76) ja K o i -
v u n kylässä Mikko Koivu (1573—74) ja hänen poikansa Pentti

Kartta 1. Saastamalan vaskiseoppien asuinpaikat. Kolmio tarkoittaa ensimmäisiä privilegin saajia v. 1546, pyöröjä muita 1500-luvun vaskiseoppiä, avo- ympyrä 1600-luvun uusia vaskiseoppiä.

Koivu (1575—76) Pentin talossa sekä Jussi Laurinpoika (Steenninpoika?) (1568), Knuutilan talossa.

Vaskisepän ammatti ei jäänyt Karkun rintakylien erikoisuudeksi. Se työnsi pian haaran *Suoniemelle*, missä Tyris evän Paavali Ruikka kuului ammatilaisiin 1565—66. Suoniemellä tavataan sitäpaitsi pari hieman erikoistunutta vaskiseppää ns. pelttaria. Tämä läntisissä murteissa tunnettu vaskisepän nimitys tarkoittaa ennen muuta kulkusten, valjaan osien ja silankaarien valajaa. Sarkolan kylässä asui Niilo Heikinpoika niminen pelttari (1570), jonka mukaan talon vanha nimi Kouhi niihin aikoihin muuttui Pelttariksi. Kauniaisten kylässä taas asui pelttari Jussi Martinpoika.

Jo 1560-luvulta lähtien alkaa *Mouhijärvelle* muodostua uusi työskentelykeskus. Vuosina 1565—70 tavataan vaskiseppien luettelossa ensimmäinen Mouhijärven mies, Iirolan Jussi Heikinpoika Härkä, Hemmingin talon isäntä, v. 1568 samasta kylästä Mikko, Huitun talon isäntä. Vuodesta 1568 eteenpäin toimivat Yliskallan Pisan talon miehet Pietari (1580 asti) ja hänen veljensä Heikki (1576 asti) sekä Ylipispan isäntä Simo (1578—79) miltei vuosittain vaskiseppän ammatissa. Samana vuonna 1568 toimivat vaskiseppinä Salmin Heikki Pappi ja Lasse Morri, joita maakirja ei tunne. Edelleen verotetaan tästä elinkeinosta v. 1575—80 Heikki Tuiskua, joka on Tuiskun talon isäntä samannimisessä kylässä, v. 1578—79 Vestolan Hannuksen talon isäntää Jaakko Pietarinpoikaa ja seuraavana vuonna hänen poikaansa Pentti Jaakonpoikaa. Vuosisadan lopulla toimittaa erään suuren tilauksen Tervämäen kylän Matti Pietarinpoika, Turpan isäntä (1597).

1600-luvulla jatkui vaskiteollisuus useissa edellä mainituissa Karkun ja Mouhijärven kylissä; sitä käsitellään tarkemmin seuraavassa, kupariseppä-sukuja esittävässä luvussa. Tässä yhteydessä herättää mielenkiintoa lähinnä vaskiteollisuuden jatkuva alueellinen laajentuminen 1600-luvulla. Se ikäänkuin säteili eri suuntiin, niin että uusissa Karkun kylissä ja lähipitäjissään voidaan tällöin siellä täällä tavata vaskiseppiä. Niinpä vaskikattiloita takoo Karkun Toijalan kylässä Urbanus Tuomaanpoika (1629), Hyrisen isäntä, Hurulan kylässä Matti Matinpoika, joka 1641 otti viljelykseen muutamat autiotalat yhdistäen ne Hurulan taloksi ja jolla on useita asiakkaita (1644) sekä Kojolan kylässä Pentin talon poika, myöhempi isäntä Simo Niilonpoika (1662). *Mouhijärven* puolella tavataan nyt vaskiseppän töissä Eskolan kylässä Äijälän isäntä Heikki Mikonpoika (1629), Salmen kylässä Pietari Henrikinpoika, Saaran talon isäntä (1663),

sekä P u k a r a n kylässä Heikki Heikinpoika Nappa (1648) ja tämän poika Mikko Heikinpoika Nappa (1681).

Tyrväällä toimii vaskisepän ammatissa v. 1625 R u o k s a - m o n Jakkisen isäntä Simo Reikko, v. 1628 saman kylän Kolarin isäntä Erkki Yrjänänpoika ja v. 1628 K a l l i a l a n kylän Sarkosen talon isäntä Sipi Tuomaanpoika. Vuosisadan loppupuolella tavataan vaskiseppinä mm. S t o r m i n kylän samannimisen talon isäntä Pietari Klaunpoika (1675) ja S o u k o n kylän samannimisen talon isäntä Juhana Simonpoika (1678). Kauimpana tällä suunnalla asui sepistä *Kiikan Kinnalan Poussan* isäntä Heikki (1625).

Toiseen suuntaan mentäessä vaskisepä tavataan taas *Suonien Vahalahdessa*, jossa toimi Mikkolan talon isäntä Matti Yrjänänpoika (1662) ja *Kauniaisissa*, missä toimi muuan Tuomas Matinpoika (1645), jota henkikirja ei tunne. *Ikaalisten Sikurin* kylässä aivan Hämeenkyrön rajalla harjoitti vuosisadan alulla vaskisepän tointa Lasse Franssinpoika (1631), Ison-talon omistaja. Vuosisadan loppupuolella tavataan vaskisepä *Lempäälässä* asti, missä kattiloita teki H u l a u k s e n Sipilän talon haltija Matti Eskelinpoika (1678 kaksi kertaa, 1679).

Yhteensä jäävät ulkopitäjissä asuvat vaskisepät kuitenkin pieneksi vähemmistöksi Karkun ja Mouhijärven seppiin verrattuina. Ammatin keskuspaikkoina pysyivät jatkuvasti sen alkuperäiset kotiseudut.

III.

Karkussa ja Mouhijärvellä voidaan todeta, kuinka vaskisepän ammatti usein periytyi isältä pojalle tai vävyille, niin että sitä samassa talossa harjoitettiin monessa polvessa. Parhaissa tapauksissa voidaan puhua suorastaan v a s k i s e p p ä - s u v u i s t a . Tällaisena täytyy pitää esim. Karkun Vihtiälän Nurkan sukua.

Sen ensimmäinen tunnettu edustaja Olavi Nurkka, joka oli isäntänä 1540—85, mainittiin edellä. Olavin pojat Lasse (isäntänä ainakin 1587—89) ja Erkki isäntänä ainakin 1590—92) jatkoivat isänsä ammattia. V. 1582 tapaamme Erkin Sääksmäen salpietari-tehtaalla rakentamassa vaskipannuja salpietarin keittoa varten¹³⁾ ja huhtikuussa 1586 on Lasse ollut siellä renkinsä kanssa viisi päivää niitä korjaamassa.¹⁴⁾ Sipi Nurkasta, joka oli isäntänä 1596—1631, ei ole sattunut säilymään tämänsuuntaista ilmoitusta, mutta hänen poikansa Antti Sipinpoika Nurkka (isäntänä 1634—47 ja uudelleen 1656—64) mainitaan usein vaskiseppänä: V. 1629 hän käräjöi kotipitäjässään kattilantekopalkastaan,¹⁵⁾ v. 1643 hän sai kattilantekopalkan Vesilahden Narvasta¹⁶⁾ ja v. 1662 hän taas maksoi eräälle Kojolan miehelle, ilmeisesti apulaiselleen, takomapalkkaa.¹⁷⁾ Nurkan talo oli vuodesta 1626 alkaen ratsutalo; Antti Nurkkaa kutsutaan esim. 1639 ratsutalolliseksi. Hänen poikansa Heikki Antinpoika Nurkan (isäntänä ainakin 1649—1652 ja 1665—79) mainitaan v. 1675 maksaneen Tyrvään Storminkylässä olevalle vaskiseppälle kahdesta kattilasta.¹⁸⁾ Toisesta pitäjistä tehtyä tilausta vaskiseppän ammatilla kauan toimeentulleeseen taloon lie-nee vaikea ymmärtää muuten, kuin että kattilat oli hankittu edelleen välitettäviksi. — Vaskiseppän ammatti on kulkenut Nurkan suvussa ainakin toistasataa vuotta, neljänteen tai viidenteen polveen sen ensimmäisestä tunnetusta harjoittajasta.

Sama voidaan todeta heidän läheisistä naapureistaan, Vihtiälän kylän Punkan suvusta. Matti Luukkaanpoika Punkka, isäntänä 1565—1608, tavataan useinmainituissa käsityöläisluetteloissa

13) 14) VA 2353: 29 ja 29 v.

15) Karkun kär. 26. 10. 1629, VA nn 2: 409.

16) Vesilahden kär. 30. 10. 1643, VA nn 4:1 v.

17) Karkun kär 30. 5.-3. 6. 1662, VA nn 62: 593 v.

18) Karkun kär 22—24. 9. 1675, VA nn 5:109 v.

1565—80 melko säännöllisesti. Hänen pojanpoikansa poika Matti Rekonpoika Punkka, isäntänä 1649—1675, toimii edelleen vaskiseppänä: V. 1662 hän kantaa kattilanteon palkan Vesilahden Sorvan kylästä.¹⁹⁾ Tästä muodostuu noin 100 vuoden asiakirjallisesti todettava jakso. Punkan talostakin tulee v. 1629 ratsutalo, mutta tämä ei lopeta sepanammatin harjoittamista.

Vastaavanlainen tapaus on Mouhijärven Vestolan kylän Hannuksen suku. Hannuksen isäntä Jaakko Pietarinpoika (Vestoi) mainitaan käsityöläisluettelossa v. 1519. Jo seuraavana vuonna on hänen sijallaan hänen poikansa Pentti Jaakonpoika, joka toimi Hannuksen isäntänä 1585—1604. Kolmas isäntä Pentistä, v. 1652—1666 hallinnut Tuomas Hannunpoika Vestolasta toimi edelleen kattilantekijänä: V. 1662 käskettiin hänen maksaa erään urjalalaisen kupari, jonka hän oli ottanut valmistaakseen.²⁰⁾

Lyhyempiä periytymisjaksoja voidaan todeta useita. Niinpä Mouhijärven Tuiskulan kylän Henrik Tuisku, isäntänä 1553—92, on käsityöläisluetteloissa 1579—80. Hänen seuraajansa Olavi Laurinpoika Tuisku, joka on isäntänä ainakin 1596—1605, valmistaa Reko Eskonpoika Tuiskun kanssa 1595—96 Ulvilan salpietaritehtaalte suuret sarpietarin keittopannut, joihin meni kuparia 27 1/2 leiviskää.²¹⁾ Tämän seuraajan Josef Henrikinpoika Tuiskun täytyi v. 1626 maksaa takaisin Harjavallan Torttilasta lainaksi saamansa kupari.²²⁾ Josefista tulee v. 1618 ratsutalollinen ja hänen pojastaan Henrikistä v. 1635 pitäjänsä nimismies.

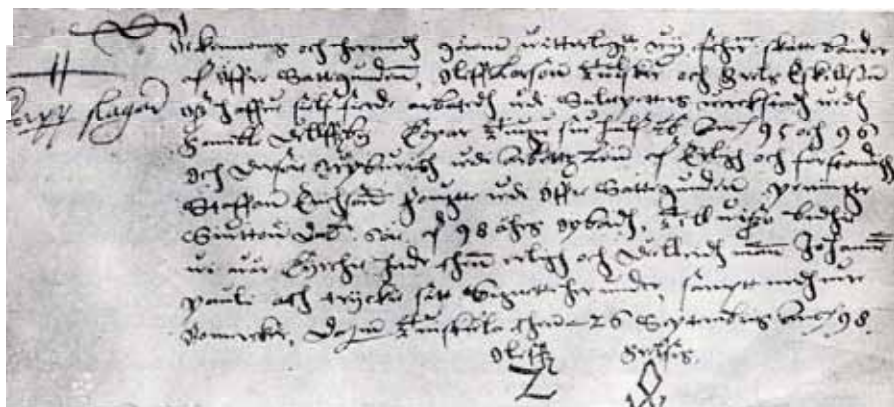
Karkun Heinoon Aarikalta tavataan v. 1625 eräässä Uudella maalla liikkuuessa seppäryhmässä sekä vanha että nuori isäntä: Sipi Matinpoika, isäntänä 1585—1621 ja Antti Sipinpoika, isän-

19) Vesilahden kär 21—22. 2. 1662, VA nn 62: 562 v.

20) Karkun kär 12—14. 3. 1662, VA nn 62: 585 v.

21) Ks. kuvaa kuitista. VA 2430:102.

22) Karkun kär. 16. 12. 1626, VA nn 1:157.

Mouhijärvelläisten Olavi Laurinpojan ja Reko Eskonpojan kuitti Ulvilan sal-
pietaritehtaalla suorittamistaan vaskiseppäntöistä. Tuiskula 26.9.1598. Puu-
merkit kuitin alla. VA 2430:102.

tänä 1622—44.²³⁾ Antin seuraaja Heikki Martinpoika, joka toimi Aarikan isäntänä 1645—1679, oli v. 1677 ollut taontarekillään Kokemäellä.²⁴⁾

Karkun Ketunkylän Koljas on myös vaskiseppäsuku. Olavi Koljas, isäntänä 1540—1584, tavataan ammattilaisluettelossa 1565. Hänen poikansa Olavi Olavinpoika Koljas, joka toimi isäntänä 1585—1619, kuului ed.m. Lohjalla asti liikkuneeseen seurueeseen.²⁵⁾

Mouhijärven Salmin kylän Saaran talosta tunnetaan vuodelta 1663 sekä isä että poika seppinä. Isä Pietasi Henrikinpoika (isäntänä 1635—1666) oli ottanut tilauksia Ruovedeltä, poika Antti Pietarinpoika (isäntänä 1667—1698) taas Kangasalta.²⁶⁾

23) Karkun kär 29. 11. 1625, VA nn 1:117.

24) Karkun kär 25—26. 6. 1678, VA nn 5: 318 v.

25) Karkun kär 29. 11. 1625, VA nn 1:117 ja Karkun kär 28. 3. 1628, VA nn 2: 23 v.

26) Karkun kär 13—14. 3. 1663, VA nn 62: 721 v.

Mouhijärven Pukaran kylän Napan taloa isännöi 1637—1645 Heikki Heikinpoika Nappa, jonka tiedetään ulottaneen takomamatkansa Pohjanmaalle.²⁷⁾ Tämän poika Mikko Heikinpoika Nappa, isäntänä 1646—88, toimii v. 1681 edelleen kattilantakojana.²⁸⁾

Karkun Aluskyläsä asui Erkki Tullu niminen vaskiseppä, joka 1565—70 mainitaan käsityöläisluetteloissa. Hänen sukuaan on ilmeisesti se Yrjänä Tullu Karkun kirkolla, jonka Lempäälästä saamaa kuparikattilatilausta käsiteltiin Karkun käräjillä v. 1628.²⁹⁾

Ammatin kuvatonlainen periytyminen on osaltaan johtunut siihen aikaan yleisesti vallinneesta tavasta. Mutta se ei yksin riittäne selitykseksi. Jos vaskiseppä toimi olisi ollut kannattamaton, olisivat sepät ryhtyneet sen sijasta voimaperäisempään maanviljelykseen tiloillaan. Kannattavuuden puolesta puhuu myös eräissä seppäsuvuissa havaittava sosiaalinen nousu: heidän joukostaan tapasimme lautamiehiä, ratsutalollisia, jopa nimismiehiä.

IV.

Tärkeä kysymys koskee Saastamalassa harjoitetun vaskiteollisuuden asiakaspiirin laajuutta.

1500-luvun osalta tarjoutuu asiakaspiiristä käytettäväksi vain harvoja tietoja, pääasiassa salpietaritehtaiden ed.m. suuria vaskipannutilauksia. V. 1582 ja 1586 toimittivat Nurkan veljekset sellaisia Sääksmäen salpietaritehtaalle, v. 1595—96 Tuiskun miehet Ulvilan salpietaritehtaalle ja v. 1597 Mouhijärven Tervämäen Matti Pietarinpoika Turppa tovereineen Sääksmäen salpietaritehtaalle.³⁰⁾ Tällaisten suurtilausten saaminen edellyttää, että heidän taitonsa oli näillä seuduilla yleisesti tunnettu.

27) Karkun kär 27—28. 3. 1648, VA nn 4: 422—423.

28) Karkun kär 3—7. 1. 1681, VA nn 6:12.

29) Karkun kär 28. 3. 1628, VA nn 2: 23 v.

30) Kaksi ensimmäistä ks. edellä. Kolmas VA 2428:144.

Suoniemen pelttareilla oli suhteita Poriin päin. Sarkolan Niilo Heikinpoika oli 1570 käynyt Porissa nähtävästi tiedustelemassa itselleen sieltä asuinpaikkaa, koska erästä miestä sakotettiin väriiden tietojen antamisesta hänelle.³¹⁾ Maaliskuussa 1580 lähetti Porin hevossiittolan tallimestari maksumääräyksen Ylä-Satakunnan voudille, koska pelttari Jussi Martinpoika Kauniaisista oli tehnyt pari vuotaa riimuiksi, päitsimiksi ja valjaiksi kruunun hevosille.³²⁾

Karkun talvikäräjillä 29. 3. 1571 tuomittiin Jussi Jussinpoika Mouhijärven Tuiskulasta kuolemaan sen johdosta, että hän oli maantiellä ryöstänyt 16 kattilaa muutamalta naapuriltaan ja Ylis-kallon Pietari Henrikinpojalta.³³⁾ Tällaisia kattilakuormia, eri puolilta otettuja tilaustöitä, kuten seuraavasta käy selville, lähettivät Karkun seudun vaskisevät varmaan useasti matkaan pitkäl-lekin kotipitäjästä.

1600-luvun lähteistä saadaan tietoja vaskiseppien liikkumisesta asiakaspiirissään. Niinpä vaati Kiikan Poussan Lasse Heikinpoika v. 1629 Urbanus Tuomaanpojalta Karkun Toijalasta puolta leiviskää kuparia, jonka hänen isänsä oli tälle antanut, kun he yhdessä »lähtivät maaseudulle takomaan». Urbanus vastasi, että hänkin oli joitakin kertoja pannut kupariaan mukaan, kun he olivat yhdessä lähteneet taontamatkalle, niin että kun toinen lasketaan toista vastaan ei Lasselle jäisi paljon vaatimista.³⁴⁾ Sipi Skinnarin Mouhijärven Iirolasta katsottiin v. 1630 olevan laillisesti estynyt tulehasta Karkun syyskäräjille, koska hän »oli poissa maaseudulla takomuksineen». ³⁵⁾ V. 1645 tuomittiin seppä Tuomas Matinpojalle Suoniemen Kauniaisista hänen edellisenä

31) Ulvilan kär 16. 11. 1570.

32) VA 2331:8.

33) VA 2245:17.

34) Karkun kär 26. 10. 1629, VA nn 2: 412.

35) Karkun kär 13. 9. 1630, VA nn 3:177.

keväänä Hämeenkyrön pitäjässä »yhdelta ja toiselta» ansaitsemansa takomapalkka. Kun ei voida olettaa Hämeenkyröstä puuttuneen tavallisia seppiä, lienee kyseessä ulkopitäjäläisen vaskisepän sinne tekemä työskentelymatka.³⁶⁾ Jooseppi Juhananpoika Nappa Hyynilästä oli Heikki Heikinpajan Pukarasta ja kahden muun nimeltä mainitsemattoman miehen kanssa ollut talvella v. 1647 Pohjanmaalla kattiloita takomassa. Maaliskuun tienoilla he olivat palanneet retkeltään ja saavuttuaan Hämeenkyröön Kalkunmäkeen jakaneet siellä retkellä saamansa ansiot. Joosepin osalle tuli tässä jaossa 2 % vuotaa, pari kenkiä ja sukkia, sepän vasara ja 10 kuparitalaria rahaa, siis melkoinen tulo. Jutun yhteydessä kerrotaan edelleen, kuinka kuusi vuotta aikaisemmin neljän hengen seurue, johon molemmat osapuolet olivat kuuluneet, oli jakanut samanlaisella taontaretkellä ansaitun viljan.³⁷⁾ Esitetyt esimerkit riittänevät osoittamaan, että vaskisepät kiersivät ammattiaan harjoittamassa. Tässä suhteessa he noudattivat silloisten käsityöläisten yleistä tapaa.

Heidän kiertopiirinsä laajuus voidaan erästä tietä selvittää. Silloin tällöin jäi nimittäin jollekin vaskisepälle velka-asioita asiakkaiden kanssa, joiden johdosta joko seppä lähti vieraille kärräjille tai asiakas saapui Karkun käräjille.³⁸⁾

Lukuisat vaskiseppien varsinaiselta asuma-alueelta tulleet jutut voimme jättää selostamatta. — V. 1628 peri Jaakko Heikinpaja Kiikan Meskalasta kattilansa Ruoksamon ja Kallialan vaskisepiltä (Tyrvään kär. 8. 9. 1628, VAn n 2:178 v). V. 1661 tuomittiin Tuomas Yrjänänpoika Jysiästä maksamaan Valpuri Heikintyttärelle Kiikan Skinnarlasta 14 naulaa vanhaa vaskea,

36) Hämeenkyrön kär 5. 6. 1645, VAn n 4:169 v.

37) Karkun kär 27—28. 3. 1648: VAn n 4: 422—423.

38) Koska tiedot 1600-luvun vaskisepistä perustuvat pääasiassa tuomiokirjamainintoihin ei ed. luvuissa esiintyneiden asioiden toistoa ole välttää.

Saastamalan vaskiteollisuus 1600-luvulla. Kaikki tiedot kerätty tuomiokirja-
lähteistä. Pohjanmaan tarkemmin määrittelemätön piste sijoitettu Sata-
kunnasta tulevan tien varrelle.

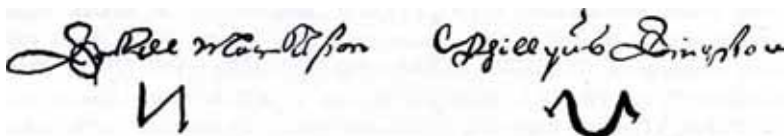
jotka hän oli ottanut käsitelläkseen, mutta ei ollut luovuttanut takaisin (Karkun kär. 8.-9. 3. 1661, VA nn 62:554). V. 1631 haki Matti Heikinpoika Hämeenkyrön Vanajan kylästä oikeusteitse takaisin kuusi naulaa vas-
kea, jotka oli antanut kattilantekoa varten Tuomas Jaakonpojille Aluskylästä (Karkun kär. 24. 10. 1631, VA nn 3: 394). V. 1665 valittiin nohqualainen mies sovittelemaan Luukas Sipinpojan Hämeenkyrön Salonkylästä ja Tuo-
mas Yrjänänpojan välillä jostakin kuparierästä (Karkun kär. 2.—4. 10. 1665,

VA nn 62: 804 v.). V. 1643 sai Antti Sipinpoika Karkun Vihtiälän kylästä Vesilahden Narvan kylästä 15 kappaalaa viljaa työpalkaksi kattilan valmistamisesta (Vesilahden kär. 30. 10. 1648, VA nn 4:1 v.). Matti Rekonpoika Karkun Vihtiälästä sai taas v. 1662 seitsemän naulaa vaskea maksuna Vesilahden Sorvan kylään tekemästään kattilasta (Vesilahti 21—22. 2.1662, VA nn 62:562 v.). Matti Yrjänänpojalla Suoniemen Vahalahdesta oli samana vuonna asiakas Vesilahden Pihnalasta (Karkun kär. 12.—14. 3. 1662, nn 62:585 v, toinen numerosarja).

Kauempaa tulleet jutut herättävät suurempaa mielenkiintoa. Niinpä tuomittiin Pietari Heikinpoika Salmen kylästä maksamaan Tuomas Heikinpojalle Ruoveden Rikalasta 18 naulaa uutta kuparia, jotka tämä oli pari vuotta sitten antanut tehtäväksi, mutta ei ollut saanut takaisin. Samalla kertaa tuomittiin Antti Pietarinpoika Salmista, ed. sepän poika, maksamaan Matti Matinpojalle Kangasalan Herttualasta 16 naulaa kuparia, jotka hän oli pitänyt 9 vuotta takanaan. Sekä isä että poika saivat vielä maksaa velkojiensa matkakulut (Karkku 13—14. 3. 1663, nn 62: 721 v). Erkki Matinpoika Lempäällän Kaukolasta vaati v. 1628 Karkun kirkolla asuvalta Tullun Yrjänältä kuparista kattilaansa, jonka kymmenen vuotta aikaisemmin oli antanut korjattavaksi (Karkku 28. 3. 1628, nn 2:23 v.). Juuri edellä olleilla Tyrvään käräjillä oli Erkki Martinpoika Asikkalan Vesivehmaalta saanut takaisin korjattavaksi antamansa kattiin Sipi Tuomaanpojalta Kallialasta (Tyrvää 26. 3. 1628, nn. 2:1 v). V. 1631 määrättiin Mikko Koukun leskeltä ulosmitattavaksi leiviskä kuparia, jotka tämän mies oli kolmen muun kuparisevän kanssa hävittänyt, kun heidän piti rakentaa panuja Sääksmäen salpietaritehtaalalle (Karkku 27. 1. 1641, nn 3:283 v.). Urjalalainen Perttu Pietarinpoika Velkalasta oli tilannut v. 1662 3 naulan kuparikattilan Vestolan Tuomas Hannunpojalta (Karkku 1662, nn 62:585 v.). — Myös rannikolta päin, seuduilta, joista kaupunkeihin olisi ollut lyhyempi matka, on samanlaisia tietoja. Matti Martinpoika Pomarkusta oli 1620-luvulla tilannut kattilan Erkki Tuomaanpojalta Kallosta (Karkku 29. 5. 1629, nn 2:282 v.). Kokemäeltä on tiedossa kuparikattilan tilauksia: Ylistarosta v. 1644 ja Pälpäälästä v. 1678 sekä Harjavalan Torttilasta v. 1626 (Karkku 16. 12. 1626, nn 1:157, Karkku 1. 3. 1644, nn 4: 63 v. ja Karkku 25—26. 6. 1678, nn 5: 318 v.) siitä huolimatta, että pitäjässä oli toiminnassa rautapatojen valuri, jolla puolestaan oli asiakkaita Hämeenkyröä myöten (Kyrö 8. 2. 1630, nn 3:13 v.). Lapin T. I. Ylikie-riltä tuli Esko Heikinpoika v. 1629 vaatimaan takaisin vaskeaan Aluskylän ja Yliskallon sepiltä odotettuaan turhaan viisi vuotta valmista (Karkun kär. 29. 5. 1629, VA nn 2:276 v.). Huittisten Uolulan ja Vampulan Siivikkalan miehet kyllästyivät samalla tavoin odottamaan Hurulan Matti Matinpojan takomisaa (Karkun kär. 1. 3. 1644, VA nn 4:63 v.). V. 1678 vaati silloisen Pöytyän, nykyisen Auran Karviaisten kylän Perttu Antinpoika takaisin korjattavaksi antamaansa kattilaa Juhana Simonpoika Soukolta

Tyrväältä (Tyrvään kär. 7.-9. 2. 1678, VA nn 5:273). V. 1625 haetutti Juhana Laurinpoika Lohjan pitäjästä pois neljä leiviskää vaskea, jotka Olavi Koijas, Sipi Matinpoika Heinoosta, Antti Sipinpoika samasta kylästä ja Simo Reikko Ruoksamosta, — ilmeisesti samanlainen seppäryhmä, jollaisen edellä tapasimme Pohjanmaalla —, olivat häneltä ottaneet valmistaakseen, mutta eivät olleet toimittaneet takaisin (Karkun kär. 29. 11. 1625, VA nn 1:117).

V. 1622 suorittivat kaksi »satakuntalaista» vaskiseppää Eskil Markunpoika ja Vilppu Erkin poika suurehkoja töitä Sipoon Löparö'n salpietaritehtaalla [VA 3612:135.] Tämä seikka tekee mahdolliseksi, että siellä v. 1616 ja 1621 mainitut vaskisepät, joiden kotipaikkaa ei ilmoiteta, myös olivat satakuntalaisia. (VA 3587:15 ja VA 3608:84 (puumerkit). Tiedot löydetty Paul Nybergin Sibbo sockens historia I:n välityksellä.)

Satakuntalaisten vaskiseppien Eskil Markunpojan ja Vilppu Erkinpojan
puumerkit, joilla he kuittasivat Sipoon Löparö'n salpietaritehtaalla
v. 1622 suorittamansa viiden viikon työn palkan. VA 3612:135.

Joiltakin edellä mainituista paikkakunnista, kuten Hämeenkyröstä, Ruovedeltä, Kangasalta ja Vesilahdelta voidaan asukkaiden ajatella jättäneen tilauksia vaskiseppien kotiin Karkussa ajaessaan ohitse esim. Turun markkinoille. Mutta monet paikkakunnat, jotka mainittiin lähteissämme, ovat niin kaukana Karkusta ja Mouhijärvestä tai sellaisten tieyhteyksien takana, ettemme juuri voi olettaa sieltä tehdyn matkoja Saastamalaan pelkäästään vaskiasitoiden tilaamisen vuoksi. Helpompi on ajatella vaskiseppien liikkuneen työtään tarjoamassa. Siinä tapauksessa nämä paikat osoittavat heidän lähteistä todettavaa kiertopiiriään, joka ulottui neljään naapurimaakuntaan asti.

Matkojen lähtökohtana Karkun seudun sijainti oli edullinen. Kulkivathan sen ajan valtatie Turusta Pohjanmaalle ja Porista ja Raumalta Hämeeseen pitäjän halki.

V.

Vaskiseppien käyttämä tärkein materiaali näyttää olleen vanhat kelvottomat vaskiastiat, joita tilauksen tehnyt talo luovutti sepän käytettäväksi eli parannettavaksi (»förbättra»)³⁹⁾; astiat olivat useimmiten silloinkin kyseessä, kun sepälle annettu vaskimäärä ilmaistaan vain painon mukaan.⁴⁰⁾ Uuden, edellisen lisäksi tarvittavan raaka-aineen saanti lienee sekin ollut helppoa, koska Ruotsi oli 1500—1600-luvuilla Euroopan johtava kuparintuottajamaa. Pääosa kuparintuonnista on varmaankin tapahtunut kaupunkien porvareitten välityksellä. Joku määrä on ehkä tullut myös talonpoikaispurjehtijöitten aluksissa. V. 1630 oli Maisa Erkintytär Yliskallosta velkaa puoli leiviskää kuparia samalle Esko Heikinpojalle Lapin pitäjän Ylikieriltä, jolla edellä totesimme olleen suhteita muihinkin kupariseppiin;⁴¹⁾ Lapin pitäjä on taas tunnettu talonpoikaispurjehduksestaan. — Tiedetään myös tapaus, jossa eräs Kallon vaskisepistä oli lähettänyt vaskea edelleen myytäväksi toisten mukana.⁴²⁾ Jos vaski pitkään oli lainassa, määräsi oikeus siitä maksettavaksi vuokraa. Esim. Yrjänä Eskonpoika Palvialasta joutui maksamaan Antti Sipinpojalle Kairilasta häneltä lainaamansa leiviskän vanhaa vaskea uudelleen taottuna.⁴³⁾

Karkun seudun vaskiseppien käyttämiä kattilanmalleja ei varmuudella tunneta, sillä eri museoissamme säilytettäviä vanhoja kupariastioita ei ole toistaiseksi järjestelmällisesti tutkittu. Olettavasti ovat vaskiseppien mallivalikoimaan kattiloiden ohella

39) Esim. VA nn 2:23 v ym. edellä tilausten yhteydessä luetellut taupaukset.

40) Esim. Tyrvään tark. kär 26. 3. 1628, VA nn 2:1 v.

41) Karkun kär. 23. 2. 1630, VA nn 3: 75.

42) Karkun kär. 29. 5. 1629, VA nn 2: 285.

43) Karkun kär 30. 5.-3. 6. 1662, VA nn 62: 595 v.

sisältyneet vaskiset viinapannut, sillä viinanpoltto-tapa yleistyi kuten tunnettua juuri 1600-luvulla nopeasti maaseudullamme.

VI.

1600-luvun loppupuolella joutuivat Karkun seudun sepät kirstyvään kilpailuun kaupunkien vaskiseppien kanssa. V. 1659 esitettiin Karkun käräjillä turkulaisen vaskiseppämestarin Claes von Dalenin anomus, jossa hän valittaa, että joukko talonpoikia erikoisesti Karkun ja Mouhijärven pitäjistä kulkee ympäri maata takomassa, vaikka se on laillisesti kielletty. Jotta mestari Claes voisi pitää yllä suuria kustannuksia vaativaa »myllyä» käsityötään varten, oikeus päätti, että edellä mainitut talonpojat ja toiset heidänlaisensa alkoot tästä lähin uskaltako neljänkymmenen markan sakon ja työtulosten menettämisen uhalla matkustaa maassa harjoittamassa vaskiseppän ammattia. Erityisesti kielto koski Turun lääniä.⁴⁴⁾ Näin oli, toista sataa vuotta kuninkaallisen privilegion saamisesta virallinen politiikka jälleen kääntynyt karkkulaisten käsityönharjoittamista vastaan. Tulokset näkyvät melko pian: vaskiseppien työtä koskevat jutut loppuvat käräjiltä — ilmeisesti siksi, ettei käsityö ollut oikeudellisesti sallittua. Kaupunkien vaskiseppät alkavat hekin saada maaseudulta tilauksia. Jo v. 1601 oli Ulvilan salpietarikeittimöön hankittu vaskikattila Turun vaskiseppiltä.⁴⁵⁾ Kokemäen Niuttulasta oli v. 1658 lähetetty vaskikattila erään Porin porvarin mukana Tukholmaan uusittavaksi.⁴⁶⁾ Turkulainen vaskiseppä Simon Lyde-
man vaati v. 1680 saataviaan Hämeenkyröstä.⁴⁷⁾

44) Karkun kär 25—27. 10. 1659, VA nn 62:426. Dalenista ks. BONS-DORFF: Abo Stads historia I, 630.

45) VA 2432:228.

46) Kokemäen kär 22—23. 2. 1658, VA mm 10:1.

47) Hämeenkyrön kär 7—9. 1. 1680, VA nn 5: 767.

Tärkeä osansa tuotannon pienenemiseen Karkun seudulla on ollut uudella muodilla, joka 1600-luvulla teki rautavalmisteiset padat suosituiksi vaskikattiloiden kustannuksella.⁴⁸⁾

Joitakin seudun vaskisepistä on voinut siirtyä kaupunkeihin ammattilaisiksi.⁴⁹⁾

Kuinka kauan Saastamalan vaskiteollisuus on jatkunut? Ehkä vähäisessä määrin nykypäiviin saakka, vaikka perimätiedon tuntemien vaskiseppien yhteyttä aikaisempiin ei olekaan voitu täsmällisesti osoittaa.⁵⁰⁾

Karkun seudun vaskiseppiin verrattavia maalaissepiä tavataan 1500—1600-luvuilla juuri Pohjanlahden vastakkaisella puolella *Hälsinglandissa*, missä teollisuudella oli vielä laajemmat mittasuhteet. Jo Olaus Magnus kiittää Hälsinglannin vaskiseppien taitoa.⁵¹⁾ Pitkin 1500-lukua kukoistivat vaskisepäntö ja ase-teollisuus rinnakkain maakunnassa — Kustaa Vaasan ja hänen poikiensa tekemät ehdotukset seppien siirtymisestä kaupunkeihin raukenivat säännöllisesti.⁵²⁾ Mutta kuvaavaa on, että tämäkin toi-

48) ELI HECKSCHER: Sveriges ekonomiska historia I: 2, s. 454.

49) Esim. Uudessakaupungissa v 1674 kuollut vaskiseppä oli Vesilahden Narvasta, vaskiseppäalueen naapuristosta, kotoisin. Vesilahden kär. 8—10. 11. 1675, VA nn 5:180 v.

50) Vielä vuosisadan vaihteen tienoilla oli Karkussa toiminnassa vaskenvaluri, jonka kulkusia ja lehmänkelloja myytiin Huittisissa asti. (Mv. Juho Jaakolan Huittisten Loimankylästä, yst. tiedonanto.) — Vuoden 1905 Teollisuustilaston mukaan toimi silloin Mouhijärven Uotsolassa vaskiseppä F. Forsvik, jonka 1902 aloittamassa liikkeessä valmistui 1800 kahvipannua vuodessa ja La vian kirkonkylässä vaskiseppä Frans Fredrik Forsvik, jonka 15. 4. 1898 liikkeenharjoitusluvan saaneessa liikkeessä valmistui 1500 kahvipannua vuodessa. (Valtionarkisto.) — Lavian Forsvikiltä taito levisi niin, että parhaana aikana toimi Lavian kylässä 6—7 vaskiseppää. (Taloustirehtööri Bruno Antilan yst. tiedonanto.)

51) OLAUS MAGNUS: Historia om de nordiska folken II, 9.

52) LINDBERG: Hantverkarna I, 105—106.

minta loppui suurin piirtein 1600-luvun kuluessa.⁵³⁾ Vaskisepän ammatti oli kaikkialla valtakunnassa tulossa pääasiallisesti kaupunkilaiselinkeinoksi.

Lopuksi on palattava kysymykseen Saastamalan vaskiteollisuuden iästä. Varmana voidaan pitää, ettei se ole Kustaa Vaasan privilegin antamisen aikoihin (v. 1546) yhtäkkiä syntynyt, vaan on vanhempaa perua. Sanottiinhan privilegikirjeessä, että ammattia sai harjoittaa kuten tähänkin asti oli tapahtunut. Näin ollen se palautuu ainakin keskiajan loppuvuosikymmeniin.⁵⁴⁾ Samaan viittaa, kuten edellä mainittiin, vaskiseppien runsaus 1560-luvulla. Eräänlaista toisen käden tietoa Saastamalan vaskiteollisuudesta voidaan esim. Olaus Magnuksen ajatella saaneen jo melkoisesti privilegeja aikaisemmin.⁵⁵⁾

Mahdollisesti teollisuus on paljon vanhempi. Karkusta on löydetty ainakin kolmesta eri paikasta esihistoriallisia vaskikattiloita, kaikki rautakauden lopulta ns. viikinkiajalta (noin 1000 j.Kr. tie-

53) BROR HELLGREN: Om kopparsmidet i Delsbo. Hälsingland s. 175—178. (Hembygsböckerna. Uppsala 1944.)

54) Kun esim. Kallialan (Tyrvään) kirkon tileistä, jotka loppuvat vuoteen 1520, tapaamme kattiloita mm. viljanlainauksen pantteina, täytyy niistä ainakin osaa pitää naapuripitäjän tuotteina.

55) Hänen Venetsiassa v. 1539 ilmestyneessä »Charta marina»ssaan, jonka jäljennöksiä mielellään käytetään meidänkin maassamme historiateosten kuvituksena, on Saastamalan ja Hämeenkyrön kohdalla merellepäin käännetyn tykin kuva ja tieto: »Täällä valmistetaan tykkeitä.» Tykit olivat 1500-luvulla kuparivalutuotteita. Kyseessä lienee Olaus Magnuksen korvakuvolta tunteman vaskenvalutyön liioittelu hänen Hälsinglannista saamansa mallin mukaisesti, jossa aseseppyyys liittyi vaskisepän työhön. Olaus Magnuksen on viimeaikaisissa kansantieteellisissä tutkimuksissa (erityisesti dosentti Granlund Tukholmassa) todettu yleensä pyrkivän esittämään tarkasti kuulemiaan, sikäli kuin hän ei turvaudu klassillisiin esikuviiin, joita tässä tapauksessa on vaikea olettaa. Länsi-Suomesta samassa kartassa on useita oikeita tietoja: Kuvat Vakka-Suomen koosasta, Euran tuomarinympyrästä ja Pohjanmaan laivanrakennuksesta sekä huomautus Kokemäenjoen laakson väkirikkaudesta.

noilta).⁵⁶⁾ Muualtakin Satakunnasta on vaskikattilalöytöjä muihin maakuntiin verrattuna runsaasti.⁵⁷⁾ Mikään erityinen seikka ei viittaa siihen, että nämä vaskikattilat olisivat tuontitavaraa, vaikka puhtaasti arkeologisin keinoin ei ole mahdollista tarkemmin selvittää, millä seudulla maassamme niiden valmistuskeskus on sijainnut.⁵⁸⁾ Kun nyt keskiajan lopulta lähtien Karkun seudulta tavataan tällainen voimakas keskus, eikö ole lähellä oletta-
mus, että se on suoranaista jatkoa rautakauden teollisuudelle? Mainittakoon, että erään toisen maineikkaan kotiteollisuudenhaar-
ran, Vakka-Suomen ja Köyliön puuastiateollisuuden, oletetaan samantapaisilla perusteilla — toisaalta arkeologisten löytöjen ja kielitieteellisten seikkojen, toisaalta 1500-luvun asiakirjatietojen nojalla — jatkuneen yhtämittaa rautakaudelta alkaen.⁵⁹⁾

Tärkein kotiteollisuuden edellytys, riittävä kysyntä, oli Saastamalan vaskituotteilla varmasti olemassa maamme rautakauden tiheimmällä asutusalueella Kokemäenjoen laaksossa. Jos hyväksytään vaskiteollisuuden rautakautisuus, voidaan lisäksi keski- ja uudenajan tarjoamien analogioiden mukaan edellyttää vaskituotteiden välityskauppaa Pohjolaan, mm. lappalaisille.⁶⁰⁾ Olisivat-

56) Karkku, Kiurala, Koirakallio: KM (= Kansalismuseo) 3995:2, 6—7, 10—11, 14¹⁵, 18, 52, 70, 84, 103, 118 (ilmeisesti paloja useista kattiloista). Karkku, Palviala, Tulonen: KM 5203:22, 51, 59—60, 88, 112 (yhteensä noin 50 palasta paksusta vaskilevystä, ilmeisesti useista kattiloista). Karkku, Palviala, Koski: KM 5203: 226, 234, 242—243, 248—249, 293.

57) EURA, Osmanmäki (KM 1913:1. Ainoa täysin ehjänä säilyneet kappale) ja Lauhianmäki, HUITTINEN, Hiukkavainionmäki, KANGASALA, Toikkola, Mäkirinne, LEMPÄÄLÄ, Lempinen, VESILAHTI, Hukari ja Kirmankarmu sekä Suomela, YLÖJÄRVI, Mikkola.

58) Tohtori HELMER SALMON yst. tiedonanto, kuten kaksi edellistä kohtaakin.

59) KUSTAA VILKUNA: Varsinaissuomalaisen kansanomaisesta taloudesta s. 191—193.

60) J. JAAKKOLA: Pirkkalaisliikkeen synty s. 173: V. 1424 vahvistettiin vanha sääntö: joka pelastaa lappalaisen kuolemasta hankkimalla hänelle jonkun tarvekalun, esim. kattilan, saa kantaa häneltä kolmen vuoden veron.

ko tosiaan kattilat olleet pohjankävijäin kauppatavaroita niinkuin vakat ja puuastiat olivat talonpoikaipurj ehti joiden kauppatavaroita?

Myös kalevalainen kansanrunous sisältää muistumia vaskisepyydestä.⁶¹⁾ On varsin erikoista, että heti ensimmäisissä julkaistuissa kansanrunouden säkeissä, joissa Väinämöisen nimi mainitaan, hänet pannaan mm. käsittelemään vaskea. Se tapahtui satakuntalaisen C. R. Giers'in mineralogisessa väitöskirjassa v. 1767.⁶²⁾ Tämä kokemäkeläinen⁶³⁾ ylioppilas oli jostakin kotiseutunsa kansan suusta kuullut Väinämöisestä kertovan loitsun, jossa mm.:

... Täsäpä vanha Wainemoinen
Waskiakin waleli
... Nuolet raudasta rakensi;

Säkeet näyttävät olleen tuttuja myös Ruoveden seuduilla.⁶⁴⁾ Väinämöisen lähtö-runossa on kuvaus siitä, miten hän valoi itselleen »vaskisen venehen, umpipurren rautapohjan», jolla »laskea karettelevi, kurimuksen kulkun suulle, kidan kielen kääntimille.» Tutkimus on tullut siihen tulokseen, että Väinämöisen lähtö-runo olisi alkuidealtaan länsisuomalainen paikallistarina.⁵⁵⁾ Länsisuomalaiseen ympäristöön soveltuu myös runon lopun kertomus kurimuksesta, jonka yleensä kuviteltiin sijaitsevan Ruijan meressä —

T. I. ITKONEN: Suomen lappalaiset I s. 37 mainitsee pirkkalaisten käyttämien kauppatavaroiden joukossa mm. kattilat.

61) Näistä seikoista on prof. JALMARI JAAKKOLA yst. huomauttanut kirjoittajalle.

62) MARTTI HAAVIO: Väinämöinen s. 12—13.

63) LAGUS: Äbo akademis studentmatrikel II s. 132.

64) Kurun kappalainen ANDREAS INDRENIUS puhuu näistä säkeistä kuin kansalle tutuista Ruovedellä. Tidningar utgifna af et Sällskap i Äbo 1777, nr 4, s. 31.

65) MARTTI HAAVIO: m.t. s. 257. Esimerkit Pyhämaasta ja Siurosta.

Jäämeren voimakas vuoksi- ja luodeilmiöhän kuului muinaisten pohjankävijäin kokemuspiiriin.

Eräissä loitsuissa, mm. Tulen synnyssä, mainitaan samanlainen tarunomainen vaskivene: »Tarsilainen poltettiin, veneessä vaskisessa» ...⁶⁶⁾ Nimi Tarsilainen, johon voi verrata esim. Kihniön Tarsiaa tai Näsijärven reitin Tarsiantaivalta,⁶⁷⁾ sijoittaa tämänkin runon synnyn samalle pohjankäynnin kanta-alueelle kuin kummatkin edelliset.

Kyrön seudun ja pirkkalais-alueen paikannimistössä tavataan lisäksi sellaisia nimiä kuin *Vaskimäki* Parkanossa, *Vaskiniitty* Pirkkalassa ja *Vaskivesi* Virroilla.⁶⁸⁾ Sekä munaisorunous että paikannimistö tukevat siis vaskenkäsittelyn korkeata ikää Ylä-Satakunnassa, vaikka niiden tietoja ei voidakaan sen tarkemmin ajoittaa tai paikallistaa.

Oli Saastamalan vaskiteollisuuden iästä esitettyjen mahdollisuuksien laita miten tahansa, joka tapauksessa on varmaa, että se on eräs vanhimpia käsityön aloja, jota maassamme voidaan yksityiskohdittain seurata. Vuoroin kotona työskentelevine, vuoroin laajalti ympäristössä liikkuvine vaskiseppineen se muodostaa havainnollisen esimerkin vanhakantaisen kotiteollisuuden järjestelystä yleensä. Sillä voinee vertailun kannalta olla merkitystä, kun esim. esihistoriassa ja kansatieteessä harkitaan eri mahdollisuuksia, jotka ovat johtaneet jonkun esinetyypin määrätynlaiseen levenemiseen.

66) Sama, s. 253—255.

67) J. JAAKKOLA: Suomen varhaishistoria s. 441.

68) Maanmittaushallituksen arkisto H 6 ja Suomenmaa-teoksen paikannimihakemisto. Vaski-aikuisia paikannimiä tavataan kyllä muissakin osissa Suomea.

Pentti Papunen

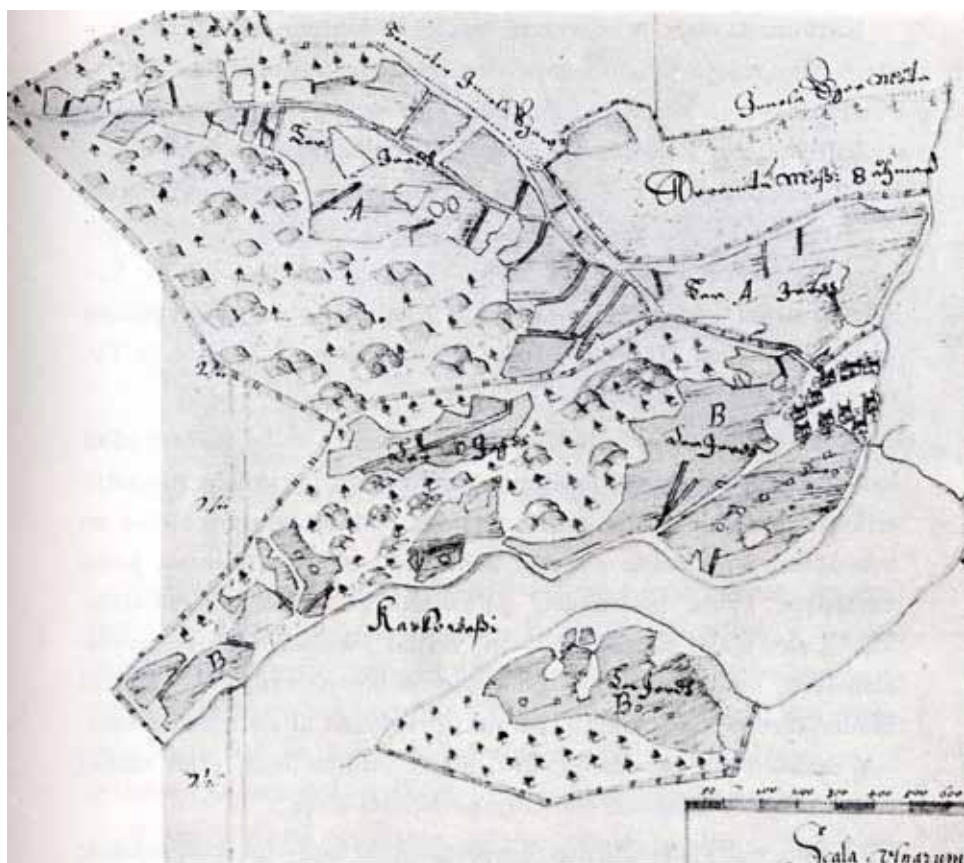
Peltoaloista Ylä-Saastamalassa kreivin aikaan.

Maanviljelyksen tilasta ja olosuhteista, joissa sitä harjoitettiin kolmesataa vuotta sitten, voidaan eräissä tapauksissa saada havainnollisia ja yksityiskohtaisiakin tietoja vanhimmista tiluskartoista, joista osa on peräisin jo 1630-luvulta. Varsinaisten kylänvainioiden lisäksi nähdään niissä tontit, aidat, tiet, vedet, myllyt, osa niityistä ja yksityisistä uudisraivauksista jne. Metsät kaskimaaiseen on sitävastoin jätetty kartoittamatta, mutta molemmista on silti säännöllisesti karttaselitelmissä mainintoja.

Ylläoleva pitää paikkansa myös niiden geometrinen karttojen suhteen, jotka maanmittari Jonas Streng laati v. 1644 Karkun ja Mouhijärven pitäjien veromaista.¹⁾ Koska työn tarkoituksena oli muodostaa luotettava pohja uusien verollepanojen yhteydessä toimitettaville äyrinmaalukujen tarkistuksille, on ymmärrettävää, että tilat, joiden verot oli luovutettu aatelille, jäivät kruunun toimesta kartoittamatta. Siten Karkun hallintopitäjän 350:stä maakirjatilasta kartoitettiin vain puolet eli 179. Loput tiloista, pariakymmentä lukuunottamatta, olivat rälssimaata, jota kaikkialla valtakunnassa olikin tällöin enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin — onhan kysymys neljännesreduktiota lähinnä edeltäneestä ajasta.²⁾

1) MHA: AI, foliot 1—36 ja 367—388.

2) Esim. Turun ja Porin läänissä maksoi aatelille veronsa 67 % mantaaleista. E. JUTIKKALA, Suomen talonpojan historia, s. 339.

Jonas Strengin kartta Karkun Karkkylästä v. 1644.

Vaikka Selkeen neljännes, johon Suodenniemi ja Laviakin kuului, muodostettiin emäseurakunnaksi v. 1639, luettiin se hallinnollisesti jonkin aikaa sen jälkeenkin edelleen Karkkuun.³⁾ Lienee siksi aiheellista käsitellä Ylä-Saastamalaa myös tässä yhteydessä kaikkine neljänneksineen huolimatta siitä, että se kreivin aikaan olikin jo jakautumassa.⁴⁾

3) Ainakin vielä 1650-luvulla, VA 7249 ja edell.

4) Kenr. kuv. Pietari Brahen kirje Mouhijärven kappelin erottamisesta

Kartoitustavasta ja maanomistusoloista johtuen ei jonkin määrätyn tilan rajoja ja pelto-osuuksien sijaintia, tonttimaata lukuunottamatta, voida kartoista läheskään aina saada selville. Vain yksinäistilat, joita kartoitettiin kaikkiaan kaksikymmentä, muodostavat poikkeuksen, koska niillä ei sarkajako luonnollisestikaan voinut tulla kysymykseen. Maakirjassa sisältyivät monet näistä läheisiin suurempiin kyliin. Siten kuuluivat Koivun kylään Lohala (Luola?), Reiuku (Riuku) ja Chaia (Kaaja), Kärppälään Wenenä (Vanni), Jassalaan Raipio, Karimäkeen Männistö ja Tyrisevään Leucko (Läykki).⁵⁾

Äyrinmaaluku, josta 15004uvulta lähtien oli tullut tärkein tilan kameraalista suuruutta osoittava yksikkö, on karttoihin merkitty erikseen kullekin tilalle, mutta peltojen laajuus tynnyrinaloina on taloluvusta huolimatta esitetty tavallisesti kahtena lukuna, jotka vastasivat kylän molempien peltoaitausten kokonaispinta-aloja. Mikäli sarkajako oli säännöllinen, voitiin jokaisen tilan tynnyrinalamäärä laskea tästä verolukujen suhteen avulla.⁶⁾ Kartat Mouhijärveltä, joka joinkin varauksin voidaan alueellisesti samastaa Selkeen neljännekseen, ovat sikäli puutteellisia, ettei niiden selitelmiin ole lainkaan merkitty peltopinta-aloja.

Kylän niittyjen suuruus ilmaistiin kuorman- tai aaminaloina; viimeksimainittu tapa näyttää Karkussa olleen yleisempi. Kun ottaa huomioon, mitä eri käsityksiä aamin koosta esiintyi jo itse kartoitusaikana,⁷⁾ näyttää edes suurin piirtein luotettavan tilaston laatiminen niittyjen pinta-aloista jokseenkin vaikealta.

omaksi pastoraatikseen 8. p:ltä lokak. v. 1639. K. G. LEINBERG, Handlingar rörande finska kyrkan etc. II, s. 154.

5) MHA: AI, foliot 5—6, 15—16, 19—20, 25—26 ja 36 sekä VA 7222.

6) Äyrinmaan ja tynnyrinalan suhdetta on lähemmin tarkastellut D. HANNERBERG tutkimuksessaan Tunnland, öresland, utsäde och tegskifte; Göteborg 1946.

7) E. JUTIKKALA, Sääksmäen pitäjän historia, s. 531.

pois. Että niin ei kuitenkaan aina menetelty, selviää verrattaessa kylvölukuja samanaikaisiin autiotiloja tarkoittaviin maakirjamerkintöihin. Autiotilojen viljelystä on siten numerotietoja ainakin Kuljun, Tomuniemen, Tupurlan, Urmian, Pitkänkaron, Innalan, Palvialan, Huidan ja Hahmajärven kylistä.⁹⁾ Onpa Nohkuan kylvölukujen yhteydessä selvästi osoitettu, mitkä tiloista olivat autioina kylvöstään huolimatta. Käsityksen siitä, missä määrin autioitumista oli tapahtunut, saa havaitessaan, että Karkun ja Mouhijärven verotaloista oli kartoitusvuonna autiona 75 eli noin kaksi viidettä osaa.¹⁰⁾ Voitanee tuskin otaksua tilanteen olleen paljonkaan paremman rälssimaalla, vaikka tiedot talonpoikien veronmaksuvyvystä sen osalta puuttuvatkin.

Eräässä Närken agraarihistoriaa koskevassa tutkimuksessaan D. Hannerberg on osoittanut tietyn vastaavuuden vallinneen äyrinmaalukujen ja peltojen satokyvyn (avkastningsförmåga) välillä, mikä saadaan selville esim. vertaamalla maaveroperusteita kylvöveroluetteloiden tietoihin.¹¹⁾ Vaikka kylvöluvut Satakunnassa eivät kovinkaan usein näytä olleen tarkalleen vastaavien äyrilukujen suuruksia — Karkun ja Rantoon neljänneksissä 25 %:lla tiloista¹²⁾ — näyttävät tapaukset, joissa kylvömäärä on vain hiukan äyrilukua suurempi, sensijaan hyvin lukuisilta. Tämä johtuu luonnollisimmin joko siitä, että viljelysala ja sen mukana kylvömäärä olivat lisääntyneet sen jälkeen kun äyriluvut jähmettyivät muuttumattomiksi v:n 1620 tienoilla, tai siitä, että autiotilojen vainio-osuuksia viljeltiin naapurien toimesta.

9) VA 7191 ja 7189.

10) VA 722:2.

11) D. HANNERBERG, Kan åkerarealen räknas med ledning av det tidigare 1600-talets utsädeslängder? Ymer N:o 2, 1949.

12) VA 7189 ja 7222; apuna käytetty myös Suomen Asutuksen Yleisluetteloa VA.

Koska äyrinmaaksi vanhastaan laskettiin pelto, johon voitiin kylvää tynnyri viljaa, ja kun myös jyvytys, vaikkapa puutteellisenakin, oli otettu mittauksessa käytäntöön,¹³⁾ voidaan äyрилukua syyllä, kuten Hannerberg onkin tehnyt, pitää vuotuisesti kylvetyn peltoalan kameraalisena mittana. Täten pitäisi olla mahdollista laskea kartoittamattomien tilusten pinta-alojen likimääräisiä arvoja, jos äyрилувut tai — mikä osaksi edellä esitetyin varauksin on samaa — kylvöлуvut tunnetaan.

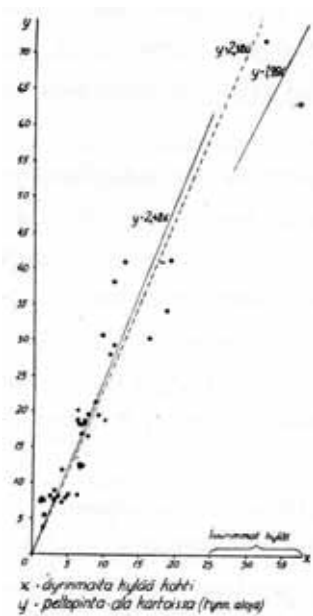
Ryhdyttäessä peltoaloja laskutoimitusten avulla määräämään, tarjoavat kartoissa ilmoitetut pinta-alat ja vastaavat maakirjan äyрилувut luotettavimman lähtökohdan. Vaikka viimeksimainitut eivät v. 1644 olisikaan enää täsmälleen vastanneet todellisia kylvömääriä, on niiden suhteella karttapinta-aloihin silti merkitystä, varsinkin kun tätä suhdelukua kertoimena käyttäen lasketut pinta-alaluвut saavat toisaalta useimmissa tapauksissa tukea kylvöveroluettelosta.

Kun äyrinmaalukujen summa, joka kartoitetulla alueella oli 323 1/4 lukuunottamatta Mouhijärveä, jaetaan kartoista saadulla vuotuisella kylvöalalla 383 1/4 tynn.alalla, saadaan 0,84, mikä siis ilmoittaa, paljonko siementä tynnyreissä kylvettiin keskimäärin tynnyrinalaa kohti. Jos taas kylvöala jaetaan kylvömäärällä, saadaan tietää, paljonko peltoa keskimäärin kylvettiin 1 tynnyrillä siementä,¹⁴⁾ Tätä lukua 1,19 kertoimena käyttäen voidaan siis laskea, montako tynnyrinalaa jokin talo tai kylä kylvi vuosittain, jos tunnetaan vastaavat äyri- tai kylvöлуvut. Kokonaispeltoaloja määrättäessä on käytännöllisintä ottaa kerroin 2-kertaisena eli 2,38:na. Tällöin kesantokin tulee laskutoimituksissa huomioon otetuksi.

13) L. B. FALKMAN, Om mätt och vigt i Sverige I, s. 275. ja D. HANNERBERG, Tunnland, öresland etc. s. 13.

14) D. HANNERBERG, Kan akerarealen-, Ymer 1949 N:o 2, s. 123.

Peltoalojen ja äyirilukujen välistä korrelaatiota havainnollistaneen parhaiten diagramma, jossa y-akselille on merkitty pellot tynnyrinaloina kylittäin karttojen mukaan ja x-akselille vastaavat äyrinmaaluvut kartoitusvuoden maakirjan mukaisina. Mouhijärvellä kartoitettuja kyliä ei ole otettu

Peltoalojen ja äyirilukujen suhde.

tässä vaiheessa huomioon syystä, että karttakuvioita neliöimällä saadut arvot ovat luonnollisesti vähemmän täsmällisiä kuin kartoittajan omiin mittauksiin perustuvat tynnyrinalaluvut. On kuitenkin merkilläpantavaa, että vaikka Mouhijärveä koskevat luvut otettaisiinkin edellä selostettuihin laskutoimituksiin mukaan, muuttuisivat suhdeluvut sen johdosta vain hyvin vähän; esim. 1,19:n sijasta saataisiin 1,20. Kylien koordinaatit selviävät luettelosta, jonka jatkoksi on merkitty myös Mouhijärvellä kartoitetut kylät tai tilat. Karkun pappila on puuttuvan äyirilukunsa takia jätetty luettelosta pois. Silti sen 23 tynnyrinalan viljelykset sisältyvät koko pitäjän peltoalojen summaan.

Kylä	tynn. alaa	äyriä	Kylä	tynn. alaa	äyriä
Kutala	713/4	32	Palviala	30 1/4	16
Karkunkylä	62 1/2	37	Luonsi	291/4	11
Heinoo	41	19	Koivu	28	10 1/2
Nohkua	40 3/4	121/2	Innala	2 1/4	8 1/2
Vihtiälä	38	11	Huida	20	6
Tyrisevä	34	18 1/2	Lammentaka	191/2	9
Kojola	30 5/8	91/2	Rikainen	191/2	71/2

Kylä	tynn.	äyriä	Kylä	tynn.	äyriä
	alaa			alaa	
Karimäki	18 3/4	10	Mustanoja	36	17 1/2
Pitkänkaro	18 5/8	6	Märkätaipale	24	9
Oravula	18 1/2	7	Leppälampi	23	9
Jassala	18 1/4	7	Kittilä	22	9
Lielähti	18 1/8	6 1/4	Pohjankylä	20	11
	18	6 1/2	Suodenniemi	19 1/2	6
Koski	16 3/4	6 1/2	Lavia	18	10 1/2
Rainio	16 1/2	7 1/2	Kortejärvi	17 1/2	9
Kärppälä	12 8/8	6 1/2	Tuisku	17	8
Järventausta	12 1/4	6 1/2	Uotsola	16 1/2	10
Aluskylä	12 1/8	6 1/2	Koivuniemi	16 1/2	6 1/2
Hieta	11 3/4	4	Pakkala	16	4
Haara	8 5/8	3	Putto	10	1
Mäkipää	8 1/4	6	Manninen	8	1
Toijala	8 1/4	5	Huidalahti	8	1
Läykki	8 1/4	2 1/2	Pyhänoja	7 1/2	1 1/2
Juurakko	8	3 1/2	Ryömälä	7	1 1/2
Ketunkylä	7 3/4	4 1/2	Niemi	7	2
Lohala	7 3/4	1	Pappila	6	3 1/2
Kaaja	7 1/2	1 1/2	Saviniemi	4	2
Riuku	7 1/2	1	Savijärvi	3	2
Hurula	7 1/4	4	Mustapää	H/2	1 1/2
Männistö	5 1/2	1 1/2			
Vänni	3 5/8	1 1/2	Mouhi-		
Karkun kartat yht. 7661/2	323 1/4		järven kartat yht. 308	126 1/2	
			Kartoitus ko-		
			konaisuudessaan 1074 1/2	449 3/4	

Peltoalojen ja äyri-lukujen suhteeseen, jota graafisesti esittää funktion $y = 2,38 X$ kuvaaja, vaikuttavat Kutala ja Karkunkylä korkeiden lukuarvojensa vuoksi erikoisen paljon (vrt. diagrammaan). Siksi lienee tarkoituksenmukaista erottaa suurimmat kylät omaksi ryhmäkseen, jonka suhdeluvuksi tulee tällöin 1,95 vastaavan luvun kasvaessa muiden kylien osalta 2,48:ksi.

Pitäjän sivukulmilla, esim. Karhijärven ympäristössä, oli pieniä kyliä tai yksinäistiloja, joiden veroluvut olivat silmiinpistävän

pienet verrattuna peltopinta-aloihin.¹⁵⁾ Tämä rintamaiden suuryliin nähden vastakkainen asiantila selittyy kahdellakin tavalla. Niinpä uuden viljelysmaan raivaus, minkä on todettu ainakin Ruotsissa olleen 1600-luvulla aivan vähäistä,¹⁶⁾ on ymmärrettävästi ollut merkittävintä uudistiloilla, joten äyrinmaaluvut niiden osalta ovat nopeimmin vanhentuneet. Toisaalta näitä lukuja verollepanojen yhteydessä määrättäessä ja tarkistettaessa mitattiin huonon maanlaadun, hallanarkuuden, vesiperäisyyden ym. syiden nojalla äyrinmaaksi huomattavasti enemmän kuin se neliökyy-närämäärä, mikä siksi luettiin hyvässä pellossa.¹⁷⁾ Täten pienissä metsäkylissä ja yksinäistiloilla, joiden viljelyksiä kato useimmin kohtasi, voivat pellot olla suurempia kuin pelkästään äyrilukujen perusteella saattaisi luulla.

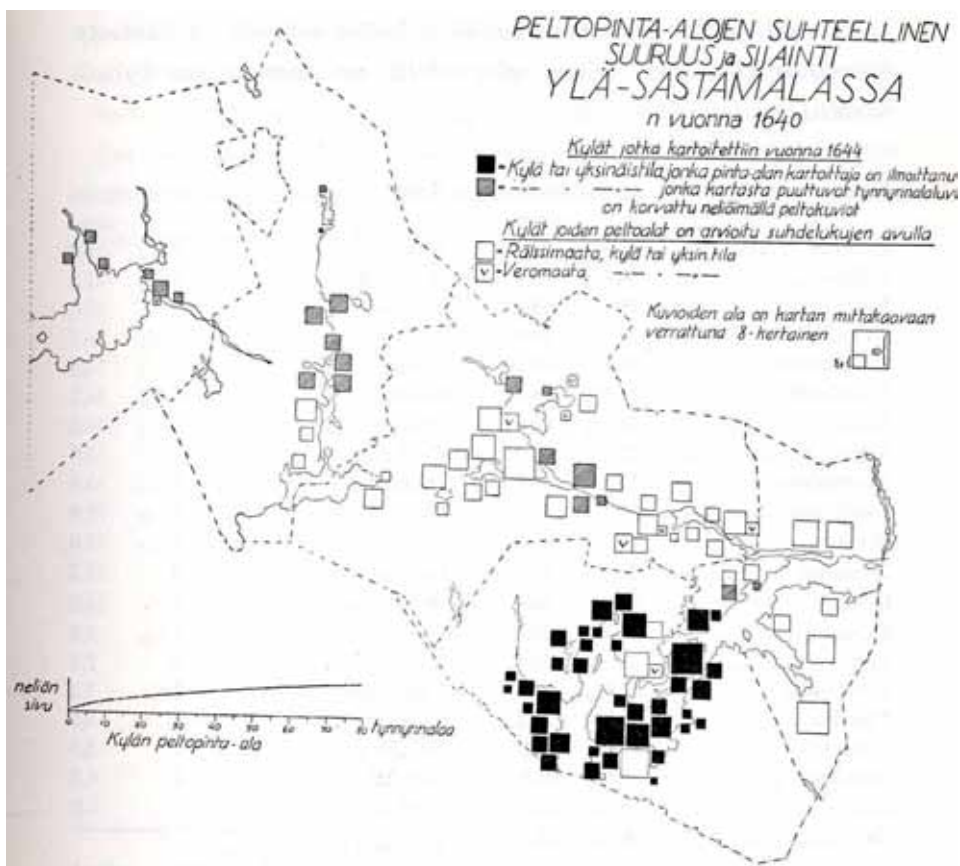
Aikaisemmin esitetyt suhdeluvut 2,48 ja 1,95 on pinta-aloja niiden avulla laskettaessa tasoitettu 2,5 ja 2:ksi, jotta vältettäisiin pienten desimaalilukujen käyttämistä, koska tulokset joka tapauksessa jäävät likimääräisiksi. Myös suurimpia kyliä muista erottava raja on vedettävä jossain määrin mielivaltaisesti. Suuriksi on siten katsottu kylät, joiden vainiot olivat 25 äyrinmaata tai siitä yli.

Kuten tähän kirjoitukseen liittyvästä kartogrammasta ilmenee, oli suurin osa kartoittamatta jätetyistä tiluksista rälssimaata, jonka laajuus on arvioitu edelläselostetulla tavalla. Koko Sarkolan neljännes, eli nykyinen Suoniemen pitäjä, maksoi 1640-luvulla kruununveronsa kenr.majuri Helmut Wrangelille, joka omisti Kuljun säterikartanon. Vielä suurempi maaomaisuus oli Selkeen

15) Niemi, Manninen, Huidanlahti, Putto ja Pyhäoja, META: AI, foliot 378—381.

16) D. HEDENSTIERNA, Näringslivet i Sotholms härad under 1600-talet, Geografiska Annaler 3—4, 1950, s. 106.

17) E. JUTIKKALA, Suomen talonpojan historia, s. 299 ja viittaus edellä jyvityksestä mainittaessa.

säterin haltijan, vapaaherra ja valtaneuvos Hans Wachtmeisterin nimissä. Paljon harvalukuisemmat olivat sensijaan Jaakko Vanckin Nohkuassa ja lähikylissä olleet rälssitilat. Haapaniemen säterikartanoa omisti ratsumestari Märthenssonin leski, ja kreivi Jaakko De la Gardie nautti tuloja yhdeltä tilalta Lielahden kylässä.¹⁸⁾

Peltojen arvioitu suuruus rälssimaan osalta, samoinkuin kar-toittamattomien verotalojenkin tilusalat, nähdään tähän liittyvästä

luettelosta, jonka neljän ensimmäisen kylän suhteen on käytetty kerrointa 2 viitaten siihen, mitä edellä on suurimmista kylistä sanottu.

Kylä	äyriä	tynn. alaa	Kylä	äyriä	tynn. alaa
Sarkola	36	3/4 73,5	Kairila	8	1/2 21,3
Selkee	36	1/2 73,0	Ruolahti	8	1/2 21,3
Kiurala	29	58,0	Nohkua	8	20,0
Hyynilä	25	50,0	Tiisala	7	1/2 18,8
Haapaniemi	24	60,0	Urmia	7	1/2 18,8
Vahalahti	21	3/4 54,4	Saikkala	6	1/2 16,3
Kulju	20	1/4 50,6	Vestola	6	1/2 16,3
Salmi	20	50,0	Pakkala	6	15,0
Kauniainen	19	1/2 48,7	Jalkavala	5	1/2 13,8
Lampinen	17	42,5	Kouraniemi	5	1/2 13,8
Mierola	17	42,5	Ryömälä	5	1/2 13,8
Yliskallo	16	40,0	Hermola	5	12,5
Rienilä	14	35,0	Pyöräniemi	4	10,0
Pajuniemi	13	1/2 33,8	Pukara	3	1/2 8,8
Iirola	13	32,5	Karinkylä	3	7,5
Tervämäki	11	1/2 28,8	Venemäki	3	7,5
Tupurla	10	1/2 26,3	Valkama	2	5,0
Vesunti	10	1/2 26,3	Karijärvi	1	2,5
Suoniemi	8	3/4 21,9	Lielähti	1	2,5
Eskola	8	1/2 21,3	Sorri	1	2,5
Hahmajärvi	8	1/2 21,3			
			Yhteensä kartoittama-		
			tonta peltoa	480	1/2 1138,4

Kartoitettuun viljelysalaan lisättyinä tekevät edellä esitetyt luvut Ylä-Saastamalan peltoalojen kokonaissummaksi 2,236 tynnyrinalaa (Karkun pappila mukaanluettuna) vastaten 930 1/4 äyrinmaan kameraalista kylvöä. Tilaa kohti tulee peltoa keskimäärin 6 tynn.alaa 13 kapanalaa, mikä on n. 3,2 hehtaaria.

Lähtemällä siitä, että äyrinmaa ja tynnyrin kylvö merkitsivät alkuaan samaa, voidaan karttojen avulla laskea siementä käytetyn tynnyrinalaa kohti 4/5—1 tynnyriä, mitä on pidettävä runsaana

määränä. Tätä seikkaa ei ole syytä unohtaa arvioitaessa, missä määrin maaveroluvut olivat vanhentuneet aikojen kuluessa. Vertailu kylvölukuihin ja vanhimpiin tiluskarttoihin osoittaa, että yritys peltoalojen arvioimiseksi äyrilukujen avulla on puolustettavissa, vaikka kysymyksessä oleva ajankohta olisi niinkin myöhäinen kuin edellä käsitelty.

L e m p i A h l a

Mikkeli Jaakonpoika Krouvila.

Vapaudenajan satakuntalainen talonpoika ja valtiopäivämies.

Se miespolvi, joka joutui elämään 1700-luvun ensi puoliskolla, lienee saanut kokea pahinta, mitä maataviljelevän kansanosan kohdalle isiemme maassa on tullut. Kun ajattelee esim. vain edellisen vuosisadan viimeisellä kymmenluvulla kestätyjä kärsimyksiä yhtämittaisten, ankarien katovuosien kurimuksessa tai 1700-luvun alun suurta Pohjan sotaa, jonka levittämä kärsimys oli Suomessa monin verroin pahempi kuin »emämaassa», tai sitä seuraavia isonvihan hirvittäviä aikoja, ei tarvitse ihmetellä sitä sielullistakaan murrosaikaa, joka näitä seurasi. Ja kun sitten Uudenkaupungin rauhan jälkeinen jälleenrakennustyö tuskin oli päässyt kunnolla vauhtiin, tulee yllättävänä kuin hallayö keväisen oraankasvun ylle — pikkuviha ja sitä seuraavan ajan hätä.

Tällaiseen aikaan sai syntyä se euralainen talonpoika, jonka elämänvaiheista tässä kirjoitelmassa on tarkoitus joitakin hajapiirteitä esittää. Mikkeli Jaakonpoika Krouvila syntyi Euran Sorkkisten kylässä 1600-luvun viimeisen vuoden syyskuussa. Hän oli siis raskaitten nälkävuosien lapsi. Hänen kotitalonsa sijaitsi silloin vuolaana virtaavan, kirkasvetisen, kelta-ulpukkaa kasvavan Eurajoen rannalla. Sen lähinaapureina olivat Katila ja Knuutila sekä kappalaisen puustelli Teikkoo. Mikkelin isä Jaakko Henrikinpoika oli nainut naapuritalon tyttären, Krouvilan leskiemännän, Susanna Martintytär Ka-

tilan. He olivat viljelleet Krouvilaa 1680-luvun loppupuolelta saakka.

Kun Mikkeli oli vielä lapsi, pyyhkäisivät sota, rutto ja isonvihan kuvaamattomat kauhunnäyt yli maan ja kotipitäjänsä. Mitä Euran ja erikoisesti Sorkkisten asukkaat tällöin ovat saaneet kärsiä, jää — yksityisiä kihlakunnan pöytäkirjain mainitsemia tapauksia lukuunottamatta — suurimmalta osaltaan arvailujen varaan. Hävitystä on ilmeisesti kuitenkin tapahtunut, eivätkä levottomat ajat, miesten puute ja metsissä pakoilut olleet omiaan parantamaan rappiolle joutuneitten peltojen ja metsistyneitten niittymaitten kuntoa.

Mikkeli oli parinkymmenen vuoden iässä Uudenkaupungin rauhanteon aikoihin. Jo pari vuotta aikaisemmin hän oli mennyt naimisiin Euran Mestilästä kotoisin olevan talontyttären Briitta Paulintytär Perheen kanssa. Isä Jaakko oli — äidin jo v. 1717 kuoltua — luovuttanut kotitalon Mikkelipojalleen 1720-luvulla. Sangen nuorena siis Mikkeli sai isännyyden ikeen hartioilleen — vaikka isä elikin vuoteen 1745. Ajan ankeudesta ja taloudellisista vaikeuksista huolimatta hänestä näyttää kehittyvän yksi pitäjänsä eturivin miehiä, valistunut ja toimellinen talonpoika. Verrattain nuorena hän joutuu kunnallisiin ja kirkollisiin tehtäviin. Lautamiehenä hän toimii ainakin 35 vuoden ajan — vv. 1732—1763. Kirkon kuudennusmiehenä hän oli kaksi vuosikymmentä.¹⁾ Monenkaltaiset kirkon asiat näyttävät häntä kiinnostavan. Vanhan perimätiedon mukaan hän on lahjoittanut mm. hirret Euran silloiseen uuteen, v. 1728 rakennettuun kirkkoon. Ne oli kaadettu Vähässuon mäestä, jossa silloin kasvoi upea hongikko. Tuomiokirjojen mukaan²⁾ hän lahjoitti myös jonkin »maalaus», taulun kirkolle sekä vielä tänäkin päivänä Euran

1) Euran tuomiokirjat ja Euran kirkon tilikirjat.

2) V. A. mm 65: 395.

Euran vanha kirkko sisältä. Kirkon perällä oikealla on Mikkeli Jaakonpojan Tukholmasta tuoma alttaritaulu »Viimeinen tuomio», jonka D a n k - vart Pasch maalasi v. 1739. Alttarilla hänen lahjoittamansa kauniit kynttilänjalat.

alttarilla olevat kauniit, messinkiset kynttilänjalat, pienempiä lahjoituksia mainitsematta. Lähtiessään taas kerran valtiopäivämiehenä Tukholmaan hän sai tehtäväkseen valita ja ostaa sieltä alttaritaulun uuteen kirkkoon. Syksyllä 1739 hän toikin tullessaan isohkon, viimeistä tuomiota esittävän maalauksen. Sen oli Tukholmassa samana vuonna maalannut saksalainen taiteilija Dankvart Paseh. Pitäjäläiset lahjoittivat taulun yhdessä kotikirkolle. Se oli maksanut 150 talaria kuparirahaa. Se on edelleen Euran kirkossa.

Mikkeli Jaakonpojan nimi esiintyy vuosikymmenien aikana tämän tästä tuomiokirjoissa erilaisten lautamiehelle ja kuudennus-

miehelle kuuluvien tehtävien yhteydessä. Hyvin usein hän anoo oikeudessa saada kaskeamalla laajentaa peltojaan. Tällaisen anomuksen hän esittää vielä 60-vuotiaanakin.

*

Krouvilan isännän työala laajenee huomattavasti hänen joutuessaan v. 1734 ensi kerran *valtiopäiville Tukholmaan*. Herrainpäivämiehen vaali oli tapahtunut huhtikuun 18 päivänä 1734 Vehmaan pitäjän Vinkkilän kylässä. Siihen aikaan talonpoikaissäätö istui »vanhassa paikassa» — kuten v. 1738 valtiopäiväpöytäkirjoissa sanottiin — millä paikalla tarkoitettaneen Tukholman Killan-tupaa. Mikkeli Jaakonpojan ensimmäiset valtiopäivät olivat tärkeät varsinkin sen tähden, että silloin jouluk. 14 päivänä hyväksyttiin »1734 vuoden yleinen laki». Näillä valtiopäivillä, kuten seuraavillakin, Mikkeli Krouvila edusti Vehmaan ja Ala-Satakunnan kihlakuntia. Näillä 1734 »herrainpäivillä» oli Turun ja Porin läänistä 5 talonpoikaisedustajaa, ja koko Suomen edustajia oli vain 15, niistäkin suomenkielisiä miehiä vain — 11, Ruotsi-Suomen talonpoikain edustajamäärän ollessa kokonaista — 130.

Suomen edustajat olivat seuraavat:³⁾

Turun ja Porin läänistä: *Matti Sipinpoika (Jaakkola l. Jakola)*, kruununaukumenttitilall. Halikosta, joka edusti Piikkiön ja Halikan kihlakuntia, *Matts Mattsson*, lautamies Finströmin pitäjästä, ed. Ahvenanmaata, *Juha Tuomaanpoika*, taloll. Mynämäeltä, ed. Mynämäen ja Maskun kihlakuntia, *Mikkeli Jaakonpoika Krouvila*, »danneman»⁴⁾ Euran Sorkkisista, ed. Vehmaan ja Ala-Satakunnan kihlakuntia sekä *Tuomas Antinpoika*, »danneman» Tyrvään Näntölän kylästä, ed. Ylä-Satakunnan ylä- ja alakihlakuntia;

3) MÄRTENSSON: ss. 59—64 ja LANDAHL 2: s. 269.

4) Keskiäikaisperäinen, vaikeasti käännettävä sana, joka suomeksi lähinnä merkitsee »kunnian mies», »kunniallinen talonisäntä».

Mikkeli Krouvihan valtiop. valtakirjan suomennos:

Yleisillä valtiopäivillä, jotka tulevat pidettäväksi tulevan Toukok. M. Tukholmassa, valtuutetaan täten edellä käyneen säännönmukaisen vaalin perusteella »danne Mannen» ja vakaa talonpoika Mikkeli Jaakonp. Krouvila Sorkkis-ten kylästä Euran pitäjältä Turun ja Porin läänin Vehmaan ja Ala-Satakunnan kihlakuntien rahvaan ja yhteisen kansan puolesta päättämään ja käsittelemään siellä esille tulevia asioita ja tällöin tarkoin huomioon ottamaan, että kaikki se, joka on omiansa edistämään Jumalan nimen kunniaa ja meidän puhtaan ja totisen uskontomme harjoitusta, Valtakunnan yleistä parasta ja todellista hyötyä sekä Säätyjen vapauden ja kunkin säädyn saavutettujen Erioikeuksien ja oikeuksien säilyttämistä, tulee parhaimman ymmärryksen mukaan asianmukaisesti vahvistetuksi ja edistetyksi, tarkoin ottamalla ojennusnuorakseen Ruotsin Valtakunnan Perustuslain ja valalla vahvistetun Hallitusmuodon sekä Valtiopäiväjärjestyksen, niin ettei hän ryhdy mihinkään salaiseen tai julkiseen neuvonpitoon vahvistetun Hallitustavan muuttamiseksi vastoin Kuninkaallista vakuutusta ja Hallitusmuotoa vielä vähemmän yhdy mihinkään saman Hallitusmuodon kanssa ristiriidassa olevaan päätökseen, koskapa kuitenkin kaikki sellainen on vailla pätevyyttä ja Voimaa nyt sekä tulevaisuudessa.

Sen lisäksi on M. J:n pyrittävä saamaan oikeudenmukaiseen päätökseenne asiat, jotka erikoisesti hänen haltuunsa meidän puolestamme on uskottu.

Varmimmaksi vakuudeksi on tämä vahvistettu ylläm. Kihlakuntien Sine-tillä sekä allekirjoittaneen Kihlakunnantuomarin omalla nimellä ja Sinetillä varmennettu, mikä tapahtui Herrainpäivä miehen vaalissa Vehmaan pitäjässä ja Vinkkilän kylässä 18 p:nä Huhtik. 1734.

Turun ja Porin läänin Vehmaan ja Ala-Satakunnan Kihlakuntien rahvas ja yhteinen kansa.

Simon Ruuth.

Savonlinnan ja Kyminkartanon läänistä: *Martti Paavalinpoika Korhonen*, lautamies Mikkelin Rippolasta (?), ed. Suur-Savon ylistä kihlakuntaa ja Juuan pitäjää, *Matti Kokki*, taloll. Rantasalmen Kolikkointaipaleelta, ed. Vähä-Savon keski- ja etelä-osaa sekä Jääsken kihlakuntaa ja *Arve Henrikinpoika*, taloll. Pyhtäältä, ed. Kyminkartanon ja Lapveden kihlakuntaa;

Uudenmaan ja Hämeen läänistä: *Carl Johansson*, verotilall. Espoon Glomsista, ed. Raaseporin it. ja länt. kihlakuntaa, *Johan*

Andersson, taloll. Sipoon Huusööstä, ed. Porvoota ja ylistä ja alista Hollolan kihlakuntaa sekä *Simo Matinpoika*, taloll. Akaan Käyrälästä, ed. yl. ja al. Sääksmäen kihlakuntaa;

Pohjanmaan läänistä: *Daniel Kiöping*, taloll. Maalahdelta, ed. pohjanmaan et. kihlakuntaa, *Juha Häikilä*, taloll. Vähäkyrön Tarvajoelta, ed. samoin kuin edellinen, *Olavi (Henrikinpoika) Perttunen*, taloll. Oulun Laitasaaren kylästä, ed. Oulun pohj. voutikuntaa ja Kajaanin lääniiä sekä *Josef Laurinpoika Kändö*, taloll. Kalajoelta, ed. Oulun et. voutikuntaa.

Suomen suomalaiset edustajat — ruotsin kieltä taitamattomina — joutuivat valtiopäivillä suuren vaikeuden eteen, heidän yrittäessään seurata käsiteltäviä asioita. Maansa talonpoikaisväestön edustajina he tunsivat ehkä turhaan tulleetnsa edustuspaikalleen, koska eivät voineet »saattaa haltuunsa uskottuja asioita oikeudenmukaiseen päätökseen», kuten heidän saamansa valtakirjan sanat kuuluivat. Ei olekaan ihme, että heissä heräsi halu taistella maansa kansanedustuksen ja sen kielen oikeuksien puolesta. Niinpä toukok. 21 päivänä 1734 viisi uskalikkoa Suomen talonpoikaa elikkä »herrainpäivämiestä» esitti valtiopäivillä anomuksen, jossa he pyysivät saada suomalaisen miehen *Juhana Mathesiuksen* tulkiksi säätyynsä. Anomuksen allekirjoittajina olivat *Simo Matinpoika* Akaasta, *Mikkeli Jaakonpoika* Eurasta, *Arve Henrikinpoika* Pyhtäältä, *Josef Laurinpoika* Kalajoelta ja *Olavi Perttunen* Oulusta.⁵⁾

Sääty otti asian harkittavakseen, mutta »koska valtiopäiväjärjestys määrää, ettei talonpoikaissäädyssä saa olla läsnä kukaan muu kuin vakituiset saman säädyn jäsenet sekä sihteeri, eikä edellisilläkään valtiopäivillä ole tulkkia käytetty,⁶⁾ vaan ovat ne kanssaveljet, jotka ovat suomenkieltä ym-

⁵⁾ LANDAHL 2 ss. 279—280.

⁶⁾ Harv. kirjoittajan. LANBAHL 2, ss. 661—2.

märtäneet, selittäneet ja tulkinneet muille, mitä säädysssä on puhuttu ja päätetty, senvuoksi ja kun tämä kirjelmä ei ole kaikkien Suomen edustajien allekirjoittama, joista tosin jotkut ymmärtävät sekä ruotsia että suomea ja voivat siten mainitussa asiassa auttaa muita maanmiehiään, ja olikin kaksi heistä, jotka anomuksen olivat allekirjoittaneet, tähän tyytyväiset; niin ei sääty voinut hyväksyä mainittua anomusta, vaan täytyy niiden Suomesta olevien, jotka ruotsinkieltä ymmärtävät, näillä valtiopäivillä, kuten aikaisemminkin, tulkita kanssaveljilleen, mitä säädysssä tahtuu tai päätetään...»

Suomalaisten edustajien elintärkeä anomus oli siis ilman muuta hylätty. Valtiopäivien pöytäkirjat kertovat edelleen, että *Arve Henrikinpoika* Pyhtäältä ja *Mikkeli Jaakonpoika* Eurasta, jotka olivat allekirjoittaneet anomuksen, »olivat olleet tyytyväiset päätökseen eivätkä enää vaatineet tulkkia». Mutta vajaa kuukautta myöhemmin nämä kaksi talonpoikaa sittenkin luopuivat kannastaan. He olivat varmaan tulleet katkerasti kokemaan, etteivät lupaukset olleetkaan tulleet täytetyiksi ja että he joutuessaan luottamaan toisen kertomaan ja tulkintaan, olivat tulleet eksytetyiksi, ja jääneet työssään entisen mahdollisuuden eteen, siksi he yhdessä viiden muun suomalaisen edustajan kanssa kirjoittivat uuden anomuksen saman vuoden kesäkuun 12 päivänä. Edellisen anomuksen allekirjoittajien lisäksi oli siis tullut kaksi uutta, nim. *Matti Matinpoika Kokki* Rantasalmelta ja *Martti Paa-valinpoika Korhonen* Mikkelin pitäjästä.

Kesäkuun 18 päivänä luettiin näitten seitsemän suomalaisen »nöyrin anomus» pappissäädysssä. Se kuului:

»Talonpoikaissäädyltä, kanssaveljiltämme, olemme me allekirjoittaneet Suomen Suuriruhtinaskunnasta näille valtiopäiville kutsutut herrainpäivämiehet katsoneet olevamme pakotetut ruotsinkielen taitamattomuutemme vuoksi anomaan lupaa ottaa pai-

velukseen joku, joka tulkitsemalla avustaisi meitä säädyssä, mutta koska kanssaveljemme ovat katsoneet olevan syytä kieltää meiltä tällaisen edun, olemme me tämän asiamme ja erittäin tärkeän anomuksemme kaikessa nöyryydessä esittäneet asianomaisten säätyjen puhemiehille, korkeasti jalosukuiselle Herra Kreiville, Kenraalimajurille ja Maamarsalkalle, Korkea-arvoisimmalle Herra Arkkipiispalle sekä jalolle ja korkeasti kunnioitetulle Herra Pormestarille siinä varmassa luottamuksessa, että mainitut herrat, joilla on Valtiopäiväjärjestyksen mukaan valta valita talonpoikais-säädyn sihteeri, voisivat tähän meidän anomukseemme korkean-suosiollisen suostumuksensa antaa; mutta koska meidän on ollut pakko havaita, että tämä tärkeä ja tarpeellinen anomuksemme ei ole saanut toivottua ratkaisua, niin olemme pakotetut vielä näissä oloissa korkea-arvoiselta pappissäädyltä nöyrimmästi anomaan, että meille korkeimmansuosiollisesti suotaisiin oikeus saada ottaa tulviksi henkilö, jonka me edellisessä kirjelmässä olemme ehdottaneet ja pyytäneet. Kanssaveljiemme tulee asiaa tarkemmin har-kitessaan havaita, että me hyvillä ja kohtuullisilla syillä haluamme mieluummin uskoa tämän tehtävän sellaiselle, jolla ei esiintyvissä asioissa ole mitään osuutta, kuin että meidän olisi pakko turvautua sellaisiin, joiden harrastus ja yksityinen etu kaikenkaltaisissa asioissa ei ole yhteinen meidän etumme kanssa eikä siihen liittyvä, vaan päinvastoin sen kanssa ristiriidassa. Ei myöskään meidän kanssaveljillemme aiheudu tästä mitään haittaa, kun sitä, jonka me tul-kiksi haluamme, sitoo säädylle antamansa vala ja hän sen ohella avustaa säädyn sihteeriä kaikissa soveliaissa asioissa; ja niin varmasti kuin me uskomme, että meidän kanssaveljemme, jos Suomessa pidettäisiin valtiopäivät, eivät tyytyisi sihteeriin, joka ei ensinkään hallitsisi ruotsinkieltä, yhtä vakuuttuneita voivat he myös olla siitä, että me emme heil-

tä sitä vaatisikaan. Korkea-arvoiselta Pappissäädyltä rae odotamme sitäkin suosiollisempaa ratkaisua, kun meidän anomuksemme tässä asiassa ehdottomasti liittyy meidän kokoonkutsumisemme tarkoitukseen sekä niiden valtiopäivätehtävien soveliaaseen esittämiseen ja tyydyttävään suorittamiseen, jotka meidän kotonaolevat veljemme ovat meille uskoneet, varsinkin kun me edusmiehinä edustamme suurinta osaa Suomea, ja kielteisessä tapauksessa meiltä riistettäisiin tilaisuus yhteisesti esittää oikeat ajatuksemme isänmaan hyväksi, emmekä me voisi suorittaa meille uskottua tehtävää».

Tämä harvinainen asiakirja puhuu omaa, väkevää kieltään Suomen rahvaanmiesten rohkeudesta. Onhan se todennäköisesti ensimmäinen anomus, jossa talonpojat vaativat tulkkia valtiopäiville. Jo 1600-luvulla oli ilmennyt tyytymättömyyttä Suomessa palvelevien virkamiesten suomenkielen taidon puutteen tähden, kuten rahvaan silloisista valituksista näkyy, ja paljon pahemmaksi kävi suomenkielen asema isonvihan jälkeen. Sota oli katkaissut suomalaisuuden elinjuuret monin eri tavoin ja »ruotsalaisuuden hyökylaine peitti maan». Virkamiehiksi otettiin taas ruotsalaistuneita ja ruotsinmaalaisia virkamiehiä. Suomenkieli painettiin halveksitun rahvaankielen asemaan. Rahvaan valituksissa v. 1731 anottiin sentähden taas virkamiehiksi suomenkielen taitavia miehiä tai edes tulkkeja heidän rinnalleen.⁷⁾

Vuoden 1734 valtiopäivien suomalaiset pappissäädyn edustajatkin yhtyivät edellä mainittujen talonpoikien kielitaisteluun. Turun ja Porvoon hiippakunnan papistot sekä Pohjanmaan papisto anoivat valtiopäivävalituksissaan puolestaan, että edes kuninkaalliset asetukset julkaistaisiin suomeksi. Yhteinen ponteva esiintyminen johti tulokseen: »kaikkivaltiaat» säädyt saatiin asian puolelle. Lokakuun 15 päivänä 1734 tehtiin säätyjen nimissä ku-

⁷⁾ JUVA: Kihlak. tuomari Paleen ss. 314—315.

ninkaalle esitys suomenkielen kääntäjän ottamisesta kansliakollegioon, mutta vasta seuraavana keväänä astui *Juhana Mathesius* juuri perustettuun tärkeään virkaansa.⁸⁾ Tässäkin asiassa oli käyty ennenkin taisteluita. Talonpoikien menettely tässä asiassa on enemmän kuin ymmärrettävää, olivathan he kaikenkaltaisten nurkkakirjurien armoilla vieraskielistä lakia tarvitessaan. Savon miehet olivat jo 1725 anoneet suomennettaviksi Kuninkaallisia asetuksia ja papit puolestaan olivat v. 1734 kieltäytyneet luke-masta kuulutuksia, ellei niitä suomenkielellä heille lähetettäisi.

Mikkeli Jaakonpojan edustajatehtävä tuotti hänelle muussakin suhteessa vaikeuksia. Se käy ilmi hänen valituksestaan elok. 7. 1734 kihlakunnantuomari *Simon Ruuthia* vastaan.⁹⁾ Tämä ei ollut antanut Mikkelille hänen valtiopäiville lähtiessään joitakin yksityisiä valituksia. Tämän tähden kirjoitettiin talonpoikaissäädystä näin kuuluva valitus Hänen Kuninkaalliselle Majesteehtilleen: »Älköön Teidän K. M. katsoko epäsuosiollisesti sitä, että Talonpoikaissäätö kaikkein syvimmin alamaisesti on katsonut olevan aihetta lausuntoon koskien sitä, että herrainpäivämies Mikkeli Jaakonpoika... on syvästi valittanut, että hänen matkustaessaan kotipaikaltaan kihlak.tuomari Simon Ruuth oli luvannut lähettää hänelle ne yksityiset valitukset, jotka rahvas näissä kihlakunnissa oli tarkoittanut näitten valtiopäivien aikana alamaisuudessa esitettäväksi, ja että tuomari Ruuthin sen ohella piti lähettää hänelle hänen herrainpäivärahansa, joista seikoista Mikkeli Jaakonpoika pariinkin kertaan oli kirjeessä tuomaria muistuttanut, mutta joka ei tähän päivään saakka ollut lähettänyt hänelle kumpaakaan, ei valituksia eikä rahoja.

Nyt, kaikkein armollisin Kuningas, koska Mikkeli Jaakonpoika

⁸⁾ JUVA: Suomen kielen translaattoreita... ss. 195—196. ÖSTERBLADH: m. kirj.

⁹⁾ LAKDAHL 2, ss. 388—389.

on säädysssä ilmoittanut suuresti pelkäävänsä, josta hän jo on saanut joitakin tietojakin, että hänen kotona olevat kanssaveljensä ovat olevat sangen tyytymättömät sen johdosta, että heidän yksityiset valituksensa eivät ole näille valtiopäiville jätetty, jonka he pannevat hänen syykseen, niin on talonpoikaissäädyn täytynyt syvimmissä alamaisuudessa anoa Teidän Kunink. Majesteetiltanne, että Teidän K. M. armossa käskisi viranomaisia suorittamaan asiaa tarvittavan tutkimuksen, jotta Mikkeli Jaakonpojan syyttömyys tässä asiassa tulisi hänen kotimaassa olevien esimiestensä ja kanssaveljiensä tietoon sekä että tuomari Ruuth velvoitettaisiin lähettämään hänelle tänne sekä yksityiset valitukset kuin myös hänen valtiopäivämiespalkkansa...»

Talonpoikien euralainen edustaja oli siis saanut olla rahatta näin kauan — valitus oli luettu säädysssä elokuun 7 päivänä — vieraassa kaupungissa. Asia näyttäisi sangen rumalta senkin ajan virkamiehen laiminlyönniltä, ellei siihen mahdollisesti kätkeydy joitakin laillisia syitä.¹⁰⁾ Tämän asian kehitysvaiheita kirjoittaja ei tunne, mutta kun tietää, millaisissa vaikeuksissa satakuntalainenkin talonpoika oli ollut näinä isoavihaa seuranneina aikoina, ei ole ihme, että valtiopäivämies joutuu hätään, kun hänen kätensä sidotaan tekemästä mitään kanssaveljiensä hyväksi. Olihan tämä isoavihaa seurannut aika väestölle vaikeata jälleenrakennusaikaa. Vihollinen oli vainon aikoina ryöstänyt ja hävittänyt koko maan ja monin julmin tavoin rääkännyt Suomen kansaa. Näihin haavoihin olivat monet nääntyneet, monet jääneet vihollisinaan vankeuteen ja jällellejääneen kansan oli yritettävä nousta sekä taloudellisesti että kansallisesti uuteen elämään. Siksi onkin verrattain helppo kuvitella, minkälaisia ovat olleet ne valitukset, joita satakuntalainen rahvas olisi valtiopäiville

¹⁰⁾ SIMON RUUTH s. 12/10 1691 ja k. jo 21/12 1736.

lähettänyt. Joitakin valituksia Mikkeli Krouvila on kuitenkin esittänyt jo toukokuun 27 päivänä.¹¹⁾

Edellisillä, vuoden 1731 valtiopäivillä oli ollut esillä seuraavanlaisia asioita: Oli anottu vapautusta kruununverojen rästeistä, ja — koska Suomen rahvas oli sodan aikana menettänyt tilojensa asiakirjatkin ja moni talonpoika siten oli menettänyt talonsa vero-oikeudet ja koska maakirjat tekivät kruununluontoisiksi monet tilat, jotka kamarikollegio aikanaan oli selittänyt verotiloiksi — oli anottu, että jakolaitosta koskevat asiakirjat otettaisiin tarkistettaviksi. 1720-luvulla ja muulloinkin oli maassa ollut useita katovuosia peräkkäin, ja oli niistä annettu helpotuksia, koska Turun ja Porin läänin talonpojat mainituilla valtiopäivillä olivat esittäneet siitä kiitoksensa ja anoneet, että samankaltaisia helpotuksia vastakin myönnettäisiin, koska, kuten sanat kuuluivat, talonpoika vaikeina katovuosina ei saanut itselleenkaan ravinnoksi muuta kuin männynkuorta, ruohoa ja muuta Ruotsissa tuntematonta ruokaa. Koska tapulikaupungit yleensä olivat liian kaukana, rahvas oli anonut vapaamarkkinoita mm. Ulvilaan, Poriin ja Uuteenkaupunkiin. Olipa anottu Turussa olevia vanhoja kiväärejä ja rumpuja maksettua luovutettavaksi rahvaalle runsaitten petoeläinten surmaamista varten, »koska ryssät vainon aikana olivat vieneet maasta kaikki kiväärit» ja koska Turussa olevat aseet »ruoste syö ja raiskaa, ja ne suurissa metsissä voisivat olla onnettomuuksia torjumassa». Vaikka vm. anomus sitten peruutettiin, se antaa kuvan tästäkin, vainonaikojen seuranneesta vitsauksesta.

Vuoden 1738—39 valtiopäivillä valittiin, maamarsalkan ja puhemiehistön päätöksen mukaan, 23 edustajaa tavan mukaan menemään toukok. 8. 1838 heidän Majesteettiensa luo vakuuttamaan säätyjen mielihyvä H. M:iensä hyvinvoinnin johdosta sekä anomaan

¹¹⁾ LANBAHL 2, s. 286.

valtiopäivien julistamista avatuiksi. Neljäntenä näiden edustajien joukossa oli Mikkeli Jaakonpoika Krouvila.¹²⁾

Näillä valtiopäivillään Mikkeli Krouvila on allekirjoittajana suomalaisten valtiopäivämiesten »porvarien karjanostoa koskevassa anomuksessa». Siinä esitetään, että koska porvariston edustajien Suomessa (tarkoit. Varsinais-Suomea) anomus saada käydä ostamassa karjaa kansan kotipaikalla, oli evätty vain siksi, että se sotisi lakia vastaan, joka kieltää kaiken maakaupan harjoittamisen, ovat Suomen kansan tänne lähettämät valtiopäivämiehet sitä mieltä, että tämän tähden kansa köyhtyy niin, ettei pysty ulostekojaan ja verojaan maksamaan, koska jotkut asuvat 15—20 penikulman päässä markkinapaikasta, toiset jopa 30 pk. päässä, eivätkä voi kauppakaupunkiin saakka kuljettaa karjaa, ja myyjä kuluttaisi matkaansa enemmän kuin on karjastaan saanut. Ja tällä matkalla — heinänteon ja sadonkorjuun tai kylvönkin aikana — karja laihtuisi ja väsyisi niin, ettei siitä saisi puoltakaan arvosta, minkä hän kotona voisi siitä saada. He anoivat sen tähden, että porvarien keskuudessa tätä kauppaa saisivat harjoittaa vain teurastajat, jotka suorittavat paitsi aksiisia heti paikkakunnalla, myös tullinkin, kun he tuovat Tukholmaan lihat, nahat, talin ja syltyn. Jos kauppa kiellettäisiin, toisivat ulkomaalaiset maahan kalliimpaa tavaraa, jolloin huomattavat verot menisivät pois valtakunnasta.¹³⁾

Näillä vuoden 1738—39 valtiopäivillä *satakuntalaiset*, Ylä-Satakunnan edustajat anoivat »1734-vuoden lain» suomen-tamista, koska, kuten he valituksessaan selittävät, »saattaa tapahtua, että he tietämättään tulevat tehneeksi rikoksen, joka voitaisiin välttää, jos laki olisi suomeksi käännettynä niin, että rahvas itse saattaisi sitä ojennusnuoranaan lukea.»¹⁴⁾ Samoilla valtio-

¹²⁾ MÄRTENSSON s. 67 ja LANDAHL 2, s. 6.

¹³⁾ LANDAHL 3, s. 522.

¹⁴⁾ CASTREN: Suomalaisuus, ss. 4—9.

päivillä sitten vihdoinkin salaisessa valiokunnassa suomalaiset saivat oikeutta, ja yksimielisesti silloin päätettiin, että Suomessa tultaisiin asettamaan virkoihin sellaisia miehiä, joilla on paras taito maan kielessä.¹⁵⁾ Jopa muuan hattupuolueenkin ruotsalainen edustaja tunnusti, että Suomi on saanut paljon kärsiä virkamiesten kielitaidon puutteen tähden. Ennen pitkää tämäkin päätös joutui riidan aiheeksi. Itse Turun Hovioikeuden presidentti — saman salaisen valiokunnan jäsen — *Samuel Åkerhjelm*, »Ruotsin Catoksi» nimitetty, jo kuukauden kuluttua tästä päätöksestä mietinnössään vakuutteli, että suomenkieli on niitä kieliä, jolla ei ole onnea olla — hovikielenä, ja jota siis ei milloinkaan opita Suomen ulkopuolella (!). Ei olisi ihme, jos Suomessa tämän tapaiset lausunnot olisivatkin panneet mahdollisen itsenäisyyden haaveet orastamaan.

Vv. 1740—41 valtiopäivillä Mikkeli Jaakonpoika ei ollut. Hänen tilallaan oli *Juhana Matinpoika Berg* s Taivassalosta.

Seuraavien valtiopäivien vv. 1742—43 kokoontuessa oli koko Suomi jälleen venäläisten käsissä. Ja kuitenkin oli näillekin valtiopäiville saapunut entisiä suomalaisiakin valtiopäivämiehiä. Niinpä oli Mikkeli Krouvilakin taas mukana.¹⁶⁾ Näillä valtiopäivillä oli pakolaiskysymys ajankohtaisen tärkeä.

Jo parisen viikkoa ennen valtiopäivien alkua oli asetettu ns. pakolaiskomissio sekä myöhemmin terveyskomissio, mutta koska ne eivät osoittautuneet tarkoituksenmukaisiksi, perustettiin marraskuussa 1742 erityinen säädyistä kokoonpantu valitusdeputatio, jonka toimeksi uskottiin Suomen asiain hoito. Tähän deputatioon ei pitänyt alunperin kuulua yhtään suomalaista, »koska he olivat jäävejä hoitamaan omia asioitaan», mutta sen 30 jäsenestä — 12 oli ritariston ja aatelin edustajia ja vain 6 kustakin kolmesta

¹⁵⁾ JUVA: Suomen tie . s. 57.

¹⁶⁾ MÄRTENSSON m.t. s. 83.

muusta säädystä — oli kuitenkin neljä suomalaista: pappissäädystä lehtori *Johan Nylander* sekä kolme suomalaista talonpoikaa, nim. *Juha Mäkkylä* Vähänkyrön Tarvajärveltä, *Mikkeli Jaakonpoika* Euran Krouvilasta ja *Esko Eskonpoika Asilainen* Juvan Toukolosta.

Deputatio alkoi toimintansa helmikuussa 1743 ja valitsi sihteerikseen ausk. *Johan Ståhlbergin*. Se piti tiheästi kokouksiaan seuraavan kevään ja kesän kuluessa. Se sai suoraan vastaanottaa valituksia ja Suomea koskevia mietintöjä, ja sen ehdotukset menivät myös suoraan säädylle hyväksyttäväksi. Tämä sai aikaan sen, että asiat luistivat nopeammin kuin muissa deputatioissa. Suomalaisen deputation tehtäviin kuului mm. korvauksien myöntäminen sekä yksityisille että kaupungeille, Ruotsiin saapuneitten pakolaisten kaikinpuolinen auttaminen sekä rauhan jälkeen tilaisuuden valmistaminen heille kotikonnuilleen palaamiseen. Deputation oli myös vahvistettava ne perusteet, joiden mukaan vapaavuosia ja korvauksia yleensä kärsityistä vahingoista oli myönnettävä. Lähes 500 henkeä anoi korvauksia valitusdeputation välityksellä. — Kesken deputation kiireisintä työaikaa saapui tieto, että rauha tulisi ensi tilassa solmittavaksi. Deputatio jatkoi kuitenkin työtään syksyyn saakka. Suomalaiset olivat yleensä sitä mieltä, että Suomea koskevat asiat olisi saatettava jonkinlaiseen päätökseen, ennen kuin valtiopäivät lopettaisivat työnsä. Esittipä joku edustaja sellaisenkin utopian, että suomalaiset saisivat pitää omat maapäivänsä, joilla he voisivat näitä asioita hoidella. Koska valitusdeputatiossa oli siis pääasiassa vain ruotsalaisia jäseniä, ei se lopultakaan näyttänyt vastaavan tarkoitustaan. Sen tähden ehdotettiin erityisen suomalaisen järjestelydeputation asettamista. — Valitusdeputation työn ehkä tärkein aikaansaannos oli ollut se, että se toiminnallaan kiinnitti huomion Suomeen ja sen polttaviin, ratkaisua odottaviin kysymyksiin.

*Euran vanha kirkko, joka rakennettiin 1728, suurennettiin 1846 ja purettiin 1897.
Kirkon suojeluspyhimys oli P. Mikael.*

Juhana-nimisen toiseksi vanhemman poikansa Mikkeli määräsi kotitalon perijäksi ja viljelijäksi. Kaksi nuorinta poikaansa Mikkelin ja Jaakon hän v. 1753 lähetti opintielle, Porin triviaalikouluun. Koulussa ajan tavan mukaan ei poikien talonpoikainen sukunimi kelvannut, vaan muunnettiin se outoon muotoon: Krogelius. (Krouvi — ruotsiksi krog!).

Porin kouluun oli pari vuotta aikaisemmin tullut rehtoriksi Juhana Kraftman. Hänen aikanaan puhalsivat siellä uudet tuulet. Entisen kolmen vanhan kielen ja skolastiikan sijasta tahdottiin nyt panna pääpaino kunkin oppilaan henkilökohtaisiin taipumuk-

siin. Tähän asti oli talonpoikien pojista koulutettu vain pappeja. Uusi rehtori taisteli erikoisesti luonnonhistorian, minerologian, kasvitieteen ja taloustiedon opetuksen puolesta. Varsinkin vm. aine oli hänen mielestään tärkeä siksi, että nuoret miehet olivat tähän saakka pyrkineet vain virkaurille aliarvioiden tavallisia elinkeinoja. Siksi hän itse opetti näitä mainittuja aineita ja saavutti koulussaan hyviä tuloksia. Hänen tapanaan oli ryhmitellä oppilaat heidän älynsä ja taipumustensa mukaan, jotta heidät saataisiin yhteiskunnassa sille paikalle koulutetuiksi, mihin he luontovarustuksensa mukaan kuuluivat. Kraftman totesi huvittavasti, että maa vilisi hyödyttömiä pikkusherroja ja vain harvassa oli todellista työtätekevää ainesta. Hänen hieman irvokas toteamuksensa oli, että moni silloinen pappi olisi hyvä pitäjänsuutari sensijaan, että hän nyt on oppimaton ja siivoton sielunpaimen. Äidinkielen opettamisen tärkeyttä rehtori K. niinikään korosti, sillä mikään kieli ei hänen mielestään ollut toista kieltä parempi eikä henkilöä, joka osaa monia kieliä, voida pitää oppineempana kuin sitä, joka osaa puhua vain omaa äidinkieltään.¹⁷⁾

Voi hyvinkin käsittää, että Mikkeli Jaakonpoika, jolla oli omat itsenäiset mielipiteensä ja kokemuksensa kieliasioissa, ilolla lähetti kaksi poikaansa Kraftmannin kaltaisen realismin uranuurtajan kasvatettaviksi. Saattoi myös hänen sydämensä pohjalla piillä vissi katkeruuden juurikin, joka pani hänen nämä nuorimmat lapsensa saamaan ruotsinkielen opetusta — latinan sijasta. On merkille pantava se pieni huomautus, minkä silloinen Euran kirkkoherra näitten veljesten kohdalla rippikirjaan merkitsee: »Lukevat ruotsia». Se näyttää olleen silloin vielä harvinainen taito suomalaisten koulupoikienkin keskuudessa.

Niin ei sitten Krouvilan pojista tullutkaan pappeja, vaan kaupamiehiä. Koulusta päästyään he v. 1757 muuttavat Turkuun,

¹⁷⁾ JÄNTERE: Porin triv. koulun rehtori.

jossa vanhemmasta Mikkeli-veljestä tulee huomattava kauppias, jolla oli talonsa Akatemiatalon vieressä Wijk-nimisellä tontilla.¹⁸⁾ Jaakko-veljen jäljet ovat tämän kirjoittajalta häipyneet. Ellei hän ole nuorena kuollut, on mahdollista, että hän on muuttanut muualle. Siihen viittaavat sellaiset tosiseikat, että hänen Mikkeli-veljensä lapsenlapset silloin tällöin matkustavat Viipuriin ja Pietariin.¹⁹⁾

Mikkeli-veljen lapset siirtyvät isän kuoltua useimmat Helsinkiin. Heistä ja heidän perillisistään tulee Helsingin porvareita, sotilas- ja kauppiassukuja. Näitä sukuja ovat *Brofeldt*-, *Broberg*-, *Lindholm*- sekä *Weckman*-, *Öhman*- ja *Hintze*-suvut. Mikkelin pojan (hänen veljensä ja hänen molempien isoisäinsä kaiman) *Paul Jaakopin* perilliset muuttavat Krogelius-nimen — *Chrogeliukseksi*.

Vanhemmasta pojasta *Juhanasta* tulee, kuten sanottu, Krouvilan isäntä. Hänen perillisissään suvun suomalaisena säilynyt haara jatkuu nykypäiviin saakka, ja on Krouvilan sukutalo yhä vielä saman suvun hallussa.

¹⁸⁾ Turun Maistr. pöytäk. 1775, 1742—1745 fol. 575 s.

¹⁹⁾ Helsingin seurak. rippikirjat.

PAINAMATTOMIA LÄHTEITÄ:

Euran, Turun ja Helsingin kirkonkirjat.
 Euran tuomiokirjat, maa- ja manttaalikirjat 1700-luvulla.
 Turun maistraatin pöytäkirjat 1775—1795.
 Krouvilan talonarkisto.
 Sorkkisten kylän kartta Maanmittaushallituksessa.
 Valtiopäivien valtakirjoja 1734 Tukholman valtionarkistossa.

PAINETTUJA LÄHTEITÄ:

- CASTREN, K. A.: Suomalaisuus 1738 valtiopäivillä. Kirjall. Kuukauslehti 1872, ss. 1—10.
- CEDERBERG, A. R.: Suomen historia vapaudenajalla I, II. Porvoo 1942 ja 1947.
- DANIELSON-KALMARI, J. R.: Piirteitä vapaudenajalta II.
- JUVA, EINAR W.: Suomen kielen translaattoreita Ruotsin vallan viimeisenä vuosisatana. Hist. aikakauskirja 1946. N:o 4.
- » — Kihlak. tuomari Abraham Paleen. Lakimies 1951. 2 vihko, ss. 314—316.
- » — Vuoden. 1739 kieliasetuksen synty. Hist. Ark. 53, ss. 213—261.
- JUVELIUS, EINAR W.: Suomen kansan aikakirjat IV ja V. Helsinki 1930 ja 1931.
- JÄNTERE, KAARLO: Porin triviaalikoulun oppilasluettelot... Helsinki 1926.
- » — Porin triviaalikoulun rehtori Juhana Kraftman realismin uranuurtajana. Satakunta VIII. Vammala 1929.
- LANDAHL, STEN: Bondeständets Riksdagsprotokoll 2. 1731—1738. Upsala 1945.
- » — Bondeständets Riksdagsprotokoll 3. 1738—39. Upsala 1948.
- MÄRTENSSON, LUDVIG: Förteckning över Bondeständets Ledamöter vid Riksdagarna 1710—1800. Stockholm 1937.
- PALMEN, E. G.: Valtiopäivälaitoksen historia. Oma maa I. Porvoo 1907.
- » — Suomalaisuudesta Ruotsin vallan aikana. Suomen tiedeakatemian julkaisuja I. 1909, ss. 19—32.
- SERLACHIUS, ALLAN: 1734 vuoden laki. Oma maa I. Porvoo 1907.
- SUOLAHTI, GUNNAR: Vuosisatain takaa, ss. 142—197. Porvoo 1913.
- WESTERLUND, A. W.: Turun hovioikeus II. Turku 1923.
- ÖSTERBLADH, KAARLO: Juhana Mathesius. Kansallinen elämäkerrasto IV. Porvoo 1932.

L. I. K a u k a m a a

Rauman puutavarakaupasta 1800-luvun alkupuoliskolla¹⁾.

I.

Suomen sodan 1808—09 jälkeisissä muuttuneissa olosuhteissa myös kaupan ja merenkulun kysymykset vaativat ratkaisua. Oleellisia muutoksia ei niitten suhteen kuitenkaan tapahtunut. Rannikkokaupungeista vain harvat omasivat tapulioikeudet, joitten turvin niitten laivat saattoivat purjehtia kaikilla vesillä. Enemmistö oli merikaupunkeja, jotka olivat sidottuja Itämeren piirissä tapahtuvaan merenkulkuun ja kaupankäyntiin. Jo Porvoon valtiopäivillä 1809 Rauman ja Uudenkaupungin valtiopäivämiehet anoivat kaupungeilleen tapulioikeutta ja omaa meritullikamaria. Rauman porvaristo pyysi lisäksi erityisissä postulaateissaan haitallista kilpailua tuottaneen talonpoikaispurjehduksen rajoittamista²⁾ Nämä toiveet raukesivat kuitenkin.³⁾ Niin oli Rauman edelleen tyydyttävä suuntaamaan kauppansa Tanskan ja Saksan Itämeren äärellä sijaitseviin satamiin sekä vanhaan emämaahan Ruotsiin. Aniharvoin purjehdittiin Venäjän satamakaupunkeihin (Pärnuun ja Riikaan). Kun lisäksi tuoteplakaatti v:lta 1724 ja sen

¹⁾ Rauman museo- ja kotiseutupäivillä 20. 8. 1950 pidetty esitelmä.

²⁾ Valtiosihteerinviraston asiakirjavihkot nt 22 ja 27 v. 1809 (VA).

³⁾ L. I. KAUKAMAA: Porin puutavarakaupasta ja metsänkäytöstä kaupungin kauppapiirissä »suuren laivanvarustustoimen» aikana 1809—56 (Helsinki 1941), ss. 1. ja seur.

selitys v:lta 1726 ns. täysivapaussäädöksineen pysytettiin yhä voimassa, perittiin ns. epävapailta aluksilla viedyistä tuotteista 50 % korkeampi tulli kuin täysivapailta kuljetetuista. Tästä aiheutuvat haitat olivat tuntuvat, kuten selviää Turun ja Porin läänin maaherran v:lta 1818 antamasta kertomuksesta.⁴⁾ Hän kirjoittaa, että läänin pienten merikaupunkien on limisaumaisilla eli epävapailta laivoillaan muualle kuin Ruotsiin viemistään tavaroista suoritettava kaksinkertaiset tai korotetut maksut, mikä on sitäkin rasittavampaa, kun näiden kaupunkien kauppiaat eivät kykene varustamaan paljon kalliimpia tasasaumaisia laivoja eivätkä myöskään voi käyttää sellaisia aluksia kuljettamaan paljon tilaa ottavia, mutta arvoltaan varsin merkityksettämiä tavaroitaan, jotka tämän vuoksi tuottavat myös vähäisen voiton.

Tällaiset vaikeat olosuhteet jatkuivat aina v:een 1830. Silloin tapahtunut käänne johtui lähinnä poliittisista syistä. Venäjän valtanpitäjät halusivat kääntää Suomesta yhä vilkkaana Ruotsiin suuntautuneen merenkulun ja kaupan keisarikunnan satamiin. Niin annettiinkin 14 p:nä elokuuta 1830 asetus,⁵⁾ joka soi kaupaporvareille, rahvaalle ja säätyläisille toistaiseksi oikeuden rajoittamattoman vientikaupan harjoitukseen Itämeren alueella. Samalla annettiin mm. Raumalle ja Uudellekaupungille täydelliset tapulioikeudet, koska rahvaan purjehdusoikeuden laajentaminen olisi saattanut heikentää niiden kauppaa. Viisi vuotta myöhemmin Itämeren-kauppaa vielä helpotettiin myöntämällä kaikille laivoille, minkä kokoisia ja miten rakennettuja ne olivatkin, täysivapaus viiden vuoden ajaksi. Tullimaksujen korotus poistettiin siten limisauma-aluksilta. V. 1839 yleinen täysivapaus pysytettiin eteenpäinkin voimassa.⁶⁾ Viimeksimainituilla säännöksillä ei

⁴⁾ Talousos. KD 53/70 1819 (VA).

⁵⁾ SÄMLING AF PLACATER ETC. VI, ss. 115—16.

⁶⁾ SÄMLING AF PLACATER VII, ss. SI—33, VIII, s. 6.

raumalaisille ollut enää suurtakaan merkitystä, mutta sensijaan tapulioikeus avasi esteettömän purjehdusvapauden kaikille vesille. Kohta ei tätä oikeutta kuitenkaan pystytty hyväksi käyttämään. Uusien kauppatuttavuuksien solmiminen ei käynyt käden käänteessä, pitkän matkan purjehdus kysyi toisenlaista väkeä ja toisenlaatuksia laivoja kuin mihin oli totuttu eivätkä vientiartikkeleiksikaan kelvanneet samat kuin Itämeren piirissä.

II.

Laivanvarustuksella, merenkululla ja puutavaranviennillä on viime vuosisadan alkupuolella ollut niin kiinteä yhteys toisiinsa, että kuva jostakin niistä jäisi yksipuoliseksi, jos toiset unohtaisi. Senvuoksi on tässäkin tarpeen luoda lyhykäinen katsaus Rauman meriliikenteen vaiheisiin puheena olevana aikana.

1810-luvulla enemmistön aluksista, joitten lukumäärä laivaluettelojen mukaan⁷⁾ kasvoi 14:sta (1813) 33:een (1818), muodostivat vähäiset limisaumaiset ja kannettomat kaljaasit, joten se, mitä maaherra kertomuksessaan v:lta 1818 esitti, piti täysin paikkansa. Alkuvuosina luetteloissa esiintyy myös 149-lästinen parkki ja seuraavinakin muutama priki. V. 1820 Raumalla oli yhteensä 26 alusta, jotka kaikki olivat alle 100 lastin vetoisia. Niistä oli 2 prikiä, 3 kreijaria ja 21 kaljaasia. 1820-luvulla lukumäärä pysytteli 26:n (1820) ja 21:n välillä (1826), pääasiassa kaljaaseja, joista suurin oli 63-lästinen. Vuosikymmenen puolimaissa häviävät prikit kokonaan.

1830-luvulla laivat olivat edelleenkin kaljaaseja, joista kookkain aluksi yhä oli 63-lästinen, kunnes vuosikymmenen lopulla saatiin hankituksi kaksi 82 lästin vetoista. Alusten lukumäärä pysytteli yleensä alle 20:n, mutta kantavuus kasvoi vähitellen. V.

⁷⁾ Ks. KAUKAMAA: mt. s. 584, viitteessä ⁴⁾ mainittuja lähteitä.

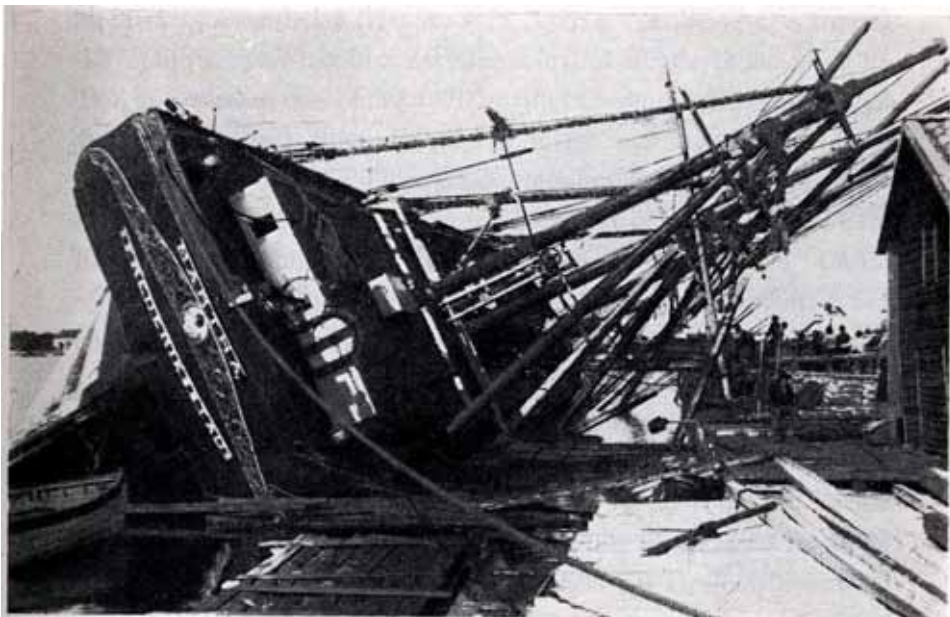
1830 Rauman laivastoon kuului 14 kaljaasia, yht. 572 lästiiä, mutta v. 1840 jo 27 alusta ja 1341 lästiiä. Tältä vuosikymmeneltä on jo säilynyt tietoja laivojen tekemistä matkoista. Kun luetteloitten mukaan useina vuosina 12 tai 15 alusta on suorittanut kaksi ja eräinä —1834, 1836, 1838 — 11 tai 12 alusia peräti kolme purjehdusta, eivät matkat ole voineet ulottua Itämeren ulkopuolelle. V. 1831 onkin mainittu kaikkien 15 kaljaasin purjehtineen kahdesti Holsteiniin. Puutavaran vientiluettelot vahvistavat tämän päätelmän. Tapulioikeuksien saanti v. 1830 ei siis merenkulussa aikaansaanut äkillistä muutosta.⁸

1840-luvulla kuva vaihtuu toiseksi. Alusten lukumäärä ja koko kasvavat tasaisesti. V. 1848 laivoja oli 38, yhteislästimäärältään 2619. Niistä oli prikejä kaksi, kuunarien luku kasvoi 10:stä 22:een ja kaljaasien väheni 13:sta kahdeksaan. V. 1847 mukaan ilmestyy ensimmäinen kolmimasto (skepp) ja seuraavana niitä on jo viisi. Laivaluetteloitten mukaan uudet alukset olivat yleensä muilla paikkakunnilla rakennettuja. Kysymykseen tulevat tällöin mm. läheiset Eurajoen Kuivalahden ja etenkin Luuvian varvit, sillä eräässä v:lta 1839 olevassa topografisia tietoja Turun läänistä sisältävässä asiakirjassa mainitaan, että parhainta ja kypsintä laivanrakennuspuuta saadaan läänissä mm. Eurajoen pitäjän Hännin-, Perän- ja Kuivalahden kylistä.⁹ Kaupungin oma varvi, jossa 1812 mainitaan uusitun muudan kreijari, sukeltautuu esiin jälleen vasta 1847,¹⁰) jolloin rakennettiin 176-lästinen kolmimasto. Seuraavana vuonna siellä valmistui komein alus, mikä

⁸) Vrt. AINA LÄHTEENOJA: Rauma 1809—1917 (Rauma 1939), ss. 170—71, 189—190, 195.

⁹) Kenrkuv. kanslian kart. 107, no 193 a; KAUKAMAA: mt. ss. 389 ja seur.

¹⁰) Paitsi laivaluetteloa, joka on luotsi- ja majakkalaitoksen arkistossa (VA), myös kuvernöörin kertomus vv. 1845—47 talousos. KD 142/98 1848. Vrt. LÄHTEENOJA: mt. s. 207.

Kallistusmöljä, jossa korjattiin laivan pohjaa, Rauman sisäsatanan pohjoispuolisella rannalla. Rauman museon valokuvakokoelmat. — Kallistettavasta laivasta otettiin painolasti pois ja sen mastot tuettiin laiturin puolelta kuvassa näkyvillä vahvoilla piirroilla, toiselta puolelta kettingeillä tai taljoilla. Varsinaiset kallistamistaljat kiinnitettiin maston tyviosan (»unterstumpin») yläpäähän ns. saalingin kohdalle kaikkiin mastoihin. Kallistamistaljojen suuret plokkit näkyvät kuvassa; maissa olivat vinssit, joita miesvoimalla kiertämällä taljoja kiristettiin ja laivaa siten kallistettiin. Laiva kellui vapaasti vedessä, mutta sitä ei kallistettu niin paljon, että vettä olisi mennyt sisään. Laivan kallistaminen kesti noin puolen päivää, kyljen triivaus 3—4 viikkoa. Sitten käännettiin laivan toinen kylki käsiteltäväksi. Kallistuslaituri oli puulaivoille eräissä tapauksissa parempikin kuin kuivatelakka, sillä kallistaminen avasi laivan sivun rakoja, jotka siten tulivat perusteellisemmin tukituiksi. —
Kertonut Jalmari Kuutia.

Rauman laivastoon vuosisadan alkupuolella kuului, nim. 220-lästäinen parkki Sovinto.

Juuri ennen Itämaisen sodan puhkeamista, 1853, Rauman lästimäärä kohosi 3523:een. Sen laivastossa oli silloin 7 kolmimastoa,

fregattia ja parkkia, 3 prikiä, 29 kuunaria, 6 kaljaasia ja 2 jahtia eli yhteensä 47 alusta. Laivakalenterien mukaan Rauma olikin tällöin lukumäärän puolesta neljännellä sijalla koko maassa, jos kohta se ei kantavuuden osalta kyennyt kilpailemaan mm. Turun, Porin eikä Uudenkaupungin kanssa eikä päässyt viiden ensimmäisen joukkoon. Sodan vuoksi myytiin v. 1854 kuusi alusta (712 lästiä) ulkomaille. Samana vuonna englantilaiset kaappasivat kaksi suurta laivaa, jotka olivat palaamassa kotiin suolalastissa, ja seuraavana muudan pikku jahti joutui ranskalaisten saaliiksi Öregrundin ulkopuolella. Lisäksi vihollinen poltti heinäkuussa 1855 kaupungin satamassa yhden kuunarin ja kaksi kaljaasia. Näämä menetykset tekivät 442 lästiä. Sodan loputtua oli jäljellä 35 alusta, yht. 2369 lästiä. Eräisiin muihin kaupunkeihin verrattuna vahingot eivät olleet niinkään raskaat. Sekä laivaluvun että kantavuuden puolesta neljännen tilan v. 1856 omaava Rauma saattoi helposti korjata vauriot ja aloittaa uuden, entistä merkittävämmän kehitysvaiheen.

1840-luvulta Itämeren-purjehduksen rinnalle tuli vähitellen myös etäisemmillä vesillä käynti. Kun v. 1843 vain 13 merimieshuoneeseen kirjoitettua oli purjehtinut Juutinrauman tuolla puolen, luku oli v. 1853 kohonnut 143:een. Kauppiaat alkoivat lähettää lankkuja ja lautoja sekä Englantiin että Välimerelle, missä Marseille oli laivojen määrämpää. Paluulastina tuotiin kotikaupunkiin suolaa Cette'stä, St. Ybesistä, Napolista, Torreviejasta tai Lissabonista. — Vuosilta 1842—44 laatimassaan kertomuksessa ¹¹⁾ läänin kuvernööri kertoo, että Rauman laivat eivät ole suorittaneet rahtipurjehdusta. Syynä tähän oli paitsi se, että noina vuosina vallitsi sekä puutavarakaupan että rahtiliikenteen alalla laskukausi, ¹²⁾ myös se, ettei Raumalla vielä tuolloin ollut pitkän matkan

¹¹⁾ Talousos. KD 98/96 1845.

¹²⁾ KAUKAMAA: jnt. s. 27.

purjehdukseen kouliintunutta meriväkeä. Samaisessa kertomuksessaan kuvernööri näet mainitsee, että Uudenkaupungin ja Rauman kauppiaat joko itse ohjaavat aluksiaan tai kuljetuttavat niitä taitamattomilla ja kouluttamattomilla laivureilla, mistä aiheutuu merivahinkoja.¹³⁾ Tämän toteaa myös v:n 1841 laivaluettelo, mikä ilmoittaa kauppiaitten ja porvarien ohella näiden vuosirenkienkin ohjaavan laivoja. V:n 1845 »kippariluettelossa» nimetään vain kaksi ja v:n 1848 luettelossa kuusi asianmukaisen pätevyyden omaavaa laivuria, kun edellisessä sensijaan on 30 ja jälkimmäisessä 33 »skärgardsskeppare» eli — kuten rannikkorahvas on tavannut sanoa — »pikku veden kapteenia». Muista kaupungeista pestatulla voimalla raumalaisetkin päättivät päästä osallisiksi rahtiliikenteestä, joka vv. 1845—47 ja jälleen 1849—53 tuottikin hyvän ansion.¹⁴⁾ Niinpä heidän laivansa toivat suolaa Välimeren kuuiluista noutopaikoista Riikaan, Kööpenhaminaan ja Hampuriin, veivät puutavaraa Riiasta Englantiin ja sieltä kivihiiltä ym. Maltalle, Aleksandriaan ja Mustallemerelle. Suorittipa eräs aluksista purjehduksen Englannista Itä-Intiaan ja takaisin vv. 1851—52. Myös kotimaan satamista, mm. Porista ja Oulusta, otettiin rahtilasteja Pohjanmeren ja Välimeren satamiin. Näin tämä vanha merikaupunki, jossa Itämaisen sodan aikana ei vielä ollut 2500 asukasta, oli merenkulun ja kaupanharjoituksen alalla tavoittanut noina aikoina menestystä ja vaurautta tuottavan monipuolisuuden.¹⁵⁾

¹³⁾ Vv. 1845—47 kuvernööri ilmoittaa haaksirikoista aiheutuneen 2000 hopearuplan ja 1848—50 10,800 hopearuplan vahingot. Talousos. KD 142/98 1848 ja 202/110 1851.

¹⁴⁾ KAUKAMAA: mt. ss. 27 ja seur.

¹⁵⁾ Kuvernöörikin kertomuksessaan v:lta 1854 toteaa, että Rauma on viime aikoina ulottanut merenkulkunsa etäisemmille vesille. Talousos. KD 244/128 1855. Sensijaan Rauman meritullikamari ilmoittaa vielä 1855 (talousos. KD 54/115 1856) kaupan enimmäkseen suuntautuneen Schleswig-Holsteiniin.

III.

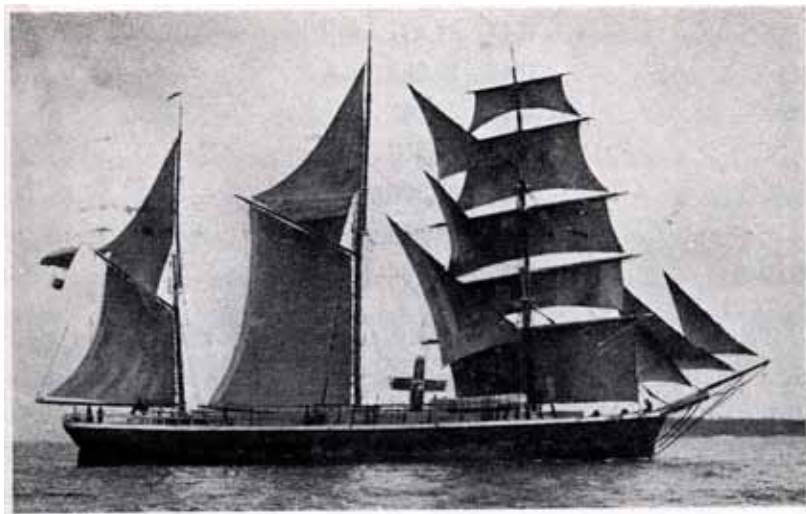
1800-luvun alkupuoliskolla Rauma oli tunnettu ennen muuta pienen veistetyn puutavaran, lehterien ja parrujen, maasta viejänä, minkä lisäksi se laivasi rahvaan valmistamia puuteoksia. Viennessä tapahtui kuitenkin kehitystä sitä mukaa kuin kauppiaat ulottivat liikesuhteensa etäisemmille tienoille.

V. 1785 kuningas oli kieltänyt veistettyjen *lehterien* maasta laivauksen. Seuraavana vuonna oli kuitenkin Turulle, Porille, Uudellekaupungille ja Raumalle myönnetty erivapaus v:n 1788 loppuun ja 9 p:nä kesäkuuta 1789 sitä oli edelleenkin jatkettu kolmen viimeksimainitun kaupungin osalta näiden sekä Vehmaan ja Ala-Satakunnan kihlakuntien anomuksesta. Päätöksestä selviää, että ruoteet olivat miltei yksinomaan kuusesta veistettyjä ja että jos laivausta olisi rajoitettu, niin samalla pelättiin hyödyllisen puuastioitten kaupan loppuvan.¹⁶⁾ Venäjän vallan alettua kaupunkien saama monopoli pysytettiin edelleenkin voimassa, mikä mm. tullitaksoissa mainittiin. Mielipiteet lehterinhakkuusta olivat kuitenkin nytkin yhtä ristiriitaiset kuin 1700-luvulla. Toiset pitivät sitä metsänhävityksenä, toisten mielestä taas se ei ollut niin vahingollista kuin tavallisesti uskottiin. Ruoteiden pituus ja vähäinen vahvuus osoittivat päinvastoin, että ne metsät, joissa ne olivat kasvaneet ja joista niitä voitiin saada useita tuhansia yhdeltä tynnyrinalalta, olivat oikein hoidettuja.¹⁷⁾ Jälkimmäistä mielipidettä edusti mm. Eurajoen kirkkoherra *Henr. Törnros*, joka Suomen Talousseuralle 1819 lähettämässään lausunnossa¹⁸⁾ kertoi, että sitten kun metsät oli jaettu, holtiton lehterinhakkuukin oli loppunut. Sitä harjoitettiin nyttemmin vain soilla, tiheissä metsissä

¹⁶⁾ Päätöksen jäljennös valtiosihteerin viraston asiakirjassa no 19 v. 1809.

¹⁷⁾ KAUKAMAA: mt. s. 122.

¹⁸⁾ Suomen Talousseuran arkisto D. XX, 1.

Raumalainen kuunarilaiva Framnäs tulossa Raumalta otetussa parrulastissa Saksaan, Flensburgin satamaan. Valok. hovivalokuvaaja M. Frölich v. 1911. — Jalmari Kuutian omistama kuva.

ja karjanlaitumiksi soveliailla metsämailla. Viimeksimainituista voitiin yhdeltä tynnyrinalalta saada 400—450 ruodetta sekä paksummista puista vielä pikku parruja. Hakkuu voitiin jälleen toimittaa 25—30 vuoden kuluttua. Soilla puut taas eivät koskaan saavuta suurempaa vahvuutta kuin mitä moteiksi on tarpeen ja jäljelle jääneet pienet puut voidaan aina 10 vuoden kuluttua kaa-
taa.

Oltiinpa lehterinteosta mitä mieltä tahansa, erivapautensa mainitut kolme kaupunkia säilyttivät. Rauman laivausmäärät kasvoivat koko vuosisadan alkupuolen. Vv. 1815—17 vietiin yli 100,000 kpl. kunakin, mutta 1818 poikkeuksellisen vähän, 1316 1/4 tolttia, 1819—31 keskimäärin 9000 tolttia, 1832—39 yli 13,000 sekä 1840—46 yli 17,000. Seuraavina vuosina laivaus lisääntyi voimakkaasti:

1847	24,401	tolttia
1848	19,965	»
1849	24,248	»
1850	29,852	
1851	29,396	»
1852	37,485	
1853	42,794	

Toinen pienimittainen veistetty puutavara, joka Rauman viennissä näytteli tärkeätä osaa, oli *parrut*. Näitten ensin kuusesta, mutta sitten myös männystä tehtyjen nelikulmaisten tukkien vahvuus oli aluksi 4—8", myöhemmin tavallisesti 5—8" ja pituus 10 à 15 kyynärää. Vientiluvut osoittavat jatkuvaa nousua: 1815—19 vuosittain n. 5500 kpl, 1820-luvulla n. 6000, 1830—35 n. 7500, 1836—41 n. 12,000 ja 1845—49 n. 17,500 kpl. sekä seuraavina

1850	22,482	kpl.	1852	36,667	kpl.
1851	26,591	»	1853	34,188	»

1840-luvun puolimaista ruoteiden ja parrujen veistäminen alkoi taas herättää huolestumista Satakunnassakin. Niinpä Ala-Satakunnan valpas kruunuvouti *Hugo Schauman* taloudellisissa kertomuksissaan valitti sitä, miten nuorta metsää kaadettiin niin vähämittaisten lehterien ja parrujen tekemiseksi, että niistä saatu halpa hinta ei läheskään ollut korvannut sitä tappiota, minkä moinen hakkuu oli aiheuttanut. Hänen mielestään se olisi kiellettävä tai yllämainituille kolmelle kaupungille määrättävä laivausmaksimi. Lääninmetsänhoitaja *B. E. Mallenin* mielestä — hänen memoriaalinsa on v:lta 1853 — lehterinteko uhkasi metsiä täydellisellä hävityksellä. Uudestakaupungista, Raumalta ja Porista oli 1852 laivattu 60,000 tolttia eli 720,000 nuorta, suoraa 20 à 30 v. ikäistä puunrunkoa, joista oli saatu mitätön hinta, keskimäärin neljä kopeekkaa, eli yht. 28,800 ruplaa, kun sensijaan samat puut

täyteen mittaansa kasvaneina olisivat voineet tuottaa vähintään 2 milj. Parrujen vienti Uudestakaupungista ja Raumalta taas käsitti 60 ä 80,000 kpl. vuodessa. Kun parrut tehtiin 30—60 v. vanhoista puista veistämällä ne suoriksi, nelikulmaisiksi ja kapeasta päästä 4—10-tuumaisiksi, niin 2/3-osaa puusta meni hukkaan. Mallenin mielestä lehterin- ja parrunteko olisi sallittava vain sellaisten metsien harvennukseksi, joita järjestelmällisesti hoidettiin.¹⁹ — Nämä valitukset eivät antaneet aihetta toimenpiteisiin.

Rauman vientiluetteloissa mainitaan aina v:een 1832 saakka puutavaran menneen Holsteiniin — vähäistä Ruotsiin tapahtunutta laivausta lukuun ottamatta. Sinne myös uusikaupunkilaiset lähettivät lehterinsä, kun taas porilaisten lastit suunnattiin Saksaan. Porin vienti jäi 1820-luvulla alle 2000 toltin, kun Uusikaupunki laivasi 4—7000. 1830-luvun lopulla Uusikaupunki saavutti Rauman tällä alalla, menipä seuraavan vuosikymmenen puolimaissa ohitsekin, kunnes Rauma v:sta 1847 varmisti etumatkansa. — Parruns Pori ja Uusikaupunki lähettivät Saksaan. Viimeksimainitulle niistä tuli aivan erikoisartikkeli. V:sta 1824 alkaen se laivasi yli 10,000 kpl., 1830-luvun alussa keskim. 18,000 ja lopulla n. 26,000, 1840-luvulla 31—37.000 ja seuraavan alkuvuosina yli 40,000 kpl.²⁰) Naapurusten kesken vallitsi siis kova kilpailu.

Kolmannen veistetyn puutavaran, *palkkien* eli *peikkojen*, vientiluvut jäivät edellisiin verraten pieniksi. Nämä nelikulmaiset kuusi- ja mäntytukit olivat aluksi 8—10", sittemmin 9—10" ja 13":kin vahvoja sekä 12, 15, 18 ja lopulta 21 ja 24 kyynärää pitkiä. 1820-luvun lopulle saakka vietiin myös muokkaamattomia koivuisia palkkeja joitakin, jopa 80:kin kuormaa (lass). — Havupuista tehtyjen laivaus oli seuraava: 1817—29 keskim. 300—550 kpl.,

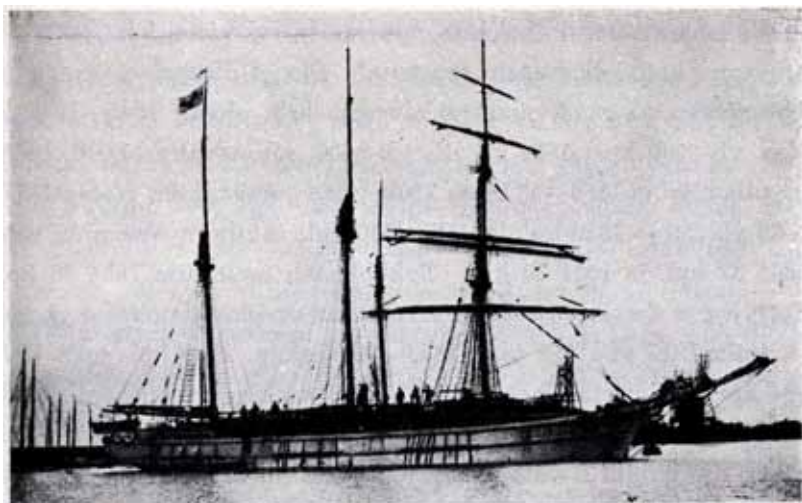
¹⁹) Ala-Satakunnan kihlak. kr.-voudin kirjekonseptit 1848 no 142 ja kr.-voudin 14.2.1851 päiv. kolmivuotiskertomus (Läänin vuosikert. liitteet lääninkanslian arkisto, Turun MA); Talpusos. KD 148/124 1856.

²⁰) KAUKAMAA: mt. ss. 103—05, 142—43 ja 243-45.

1830—34 650, 1835—40 1300, 1840-luvulla 3300 ja 1850—53 2000 kpl. — Tällä alalla Turku oli ylivoimainen läänin kaupungeista, vaikka Uusikaupunki ja Rauma pyrkivätkin sen kanssa tasaväkiseksi. Porin vienti oli niihin verrattuna vähäistä.

Sahatusta puutavarasta esiintyvät kuusi ja mäntylaudat, joitten pituus aluksi oli 7 ja 1840-luvulta 6—9 kyynärää sekä vahvuus 1—2", säännöllisesti vientitilastoissa. Vv. 1815—19 niitä laivattiin keskim. 300 tolattia, 1820-luvulla 500, seuraavalla 400, 1840-luvulla 1800 ja 1850—53 3800 tolattia. Erityisen runsasta vienti oli 1845 (4283), 1852 (4796) ja 1853 (4161 tolattia). — *Lankkujen* laivaus alkaa vasta v. 1833 ja pysyy kaiken aikaa vaatimattomana. 1830-luvulla niitä kaupittiin lähes 500 tolattia vuodessa, seuraavalla 750 ja 1850—53 lähes 800 tolattia. Ne olivat 3-tuumaisia ja 6, 7 (tav.), 8 ja 10 kyynärää pitkiä. — Joinakin harvoina vuosina vietiin *soiroja* eli *battensseja* (2 1/2 x 7", 10 1/2 kyyn.), eniten 1853 (lähes 200 tolattia). — Koska kaupungin kauppiaille ei ollut sahoja, nämä artikkelit olivat talonpoikaisen käsinsahauksen eli ns. kinnaskosken sahan tuotteita. Vallanpitäjien suhtautuminen niiden valmistukseen oli, milloin metsänpuutteen peikko ei päättänsä nostanut, yleensä suopea verrattuna veistetyin pikku tavaran tekoon.

On syytä panna merkille, että lankunvientä alkaa Raumalta 1830-luvun alussa. Saman toteamme Kristiinan ja Uudenkaupungin kohdalta sekä lankkujen että lautojen osalta, minkä lisäksi Turku alkoi yhä enemmän laivata sahatavaraa ja Pori erikoistua lankkukauppaan. Rauman vienti suuntautui ensi aluksi Holsteiniin, mutta sittemmin Juutinrauman tuolle puolen. Poriin ja Uuteenkaupunkiin verrattuna se ei kehittynyt mitenkään huomattavaksi, sillä Pori laivasi lankkuja 1830-luvun lopulta yli 20,000 tolattia ja Uudenkaupungin lautojen vienti ylitti 1844 20,000 ja 1852—53 50,000 tolattia. Kun viimeksimainitun ja Rauman takamaitten edellytykset olivat suurin piirtein yhtäläiset, Uudenkaupungin

Raumalainen kuunarilaiva *Naima* puutavaralastissa *Aarhuusin* satamassa
v. 1919. — *Jalmari Kuutian* omistama kuva.

viennin valtaisa kehitys on omiaan herättämään huomiota. Tähän kysymykseen joudumme edempänä palaamaan.

Vuorossa seuraavat sitten erilaiset *laivatarvikkeet*. Alkuvuosina kaupittiin yksinkertaisia venemastoja (1815 25 toltia, 1816 181/2 ja 1817 16 toltia) ja myöhemmin toisinaan *piiruja*. Siten lähetettiin 1824 12-palminen, 1843 30 kpl. 4—6-palmisia, 1848 9-palminen ja 1850 6-palminen. Aluksi vietiin myös runsaasti *keksejä* (1815 7000 kpl., 1816 11,050, 1817 10,099 ja vielä 1819 552 kpl.), mutta sittemmin vain muutamia tusinoita tai kappaleita, kunnes 1840-luvun puolimaissa laivaus elpyy (1845 989 kpl., 1851 1214, 1852 1400 ja 1853 1240 kpl.). *Kankia* ja kankiaineksia lähetettiin 1840-luvulla eräinä vuosina sata, pari sataa (1845 550) kappaleita, kun taas *airopuita* — joita tarvittiin laivojen omiksikin tarpeiksi — mainitaan säännöllisesti n. 200 paria vuosittain, paitsi 1830-luvun lopulla n. 350 paria, aina v:een 1850 asti.

Tulemme sitten kiintoisaan *puuteosten* ryhmään, joka sekin oli rahvaan kotiteollisuuden tuotteita. Pienet haapaiset *kaukalot* esiintyvät aina raporteissa ja laivausmäärät olivat: 1815—19 keskim. yli 6000 kpl, 1820-luvulla yli 9000, seuraavalla 11,000, 1840-luvulla 6500 ja 1850—53 lähes 2500. *Leivinkaukaloita* vietiin 1817—29 yli 250 ja 1830-luvulla lähes 400 kpl., mutta myöhemmin vain 1845 32 kpl. ja 1851 20 kpl, Tukholmaan osoitettiin 1831 36 kpl. *Pyttyjen* ja *ämpärien* määrät on monina vuosina ilmoitettu yhdessä (niin 1815 yht. 796 kpl., 1833—36 keskim. 2100 kpl. sekä 1819 734 kpl.). Pyttyjä lähetettiin 1815—19 keskim. yli 900 kpl., 1820-luvulla 970 ja 1830—32 500 kpl. 1840-luvulla niitä ei enää mainita. Ämpäreitä laivattiin 1816—32 keskim. 880 kpl. V. 1831 lähetettiin myös Tukholmaan 240 kpl. 1840-luvulta lukumäärä vähenee:

1840	248 kpl.	1848	50 kpl.
1841	148 »	1849	54 »
1843	75 »	1853	138 »
1847	96 »		

Molemmat artikkelit olivat kuusesta tehtyjä. Haavasta sorvattuja *vateja* vietiin vain joinakin vuosina:

1818	60 kpl.	1827	230 kpl.
1819	24 »	1833	100 » (ösfat)
1825	380 »	1846	100 »
1826	710 »	1847	277 »

Harvinaisia ovat korvot (1815 12 kpl. alle 1/2 tynnyrin vetoisia, kuusesta), tiinut (1817 6 kpl., kuusesta), ammeet (1823 5 kpl.), soikot ja maitosoikot (1848 ed. 120 ja jälk. 50 kpl.), lusikat (1819 16 tusinaa Tukholmaan) ja pyykkikurikat (1819 12 kpl. niinikään Tukholmaan). *Kauhoja* lähetettiin 1815—18 keskim. 475 kpl., kun

taas haapaiset *napot* esiintyvät luetteloissa lähes Krimin sotaan asti. Niitä vietiin enemmänkin: 1815—19 keskim. 1300 kpl., 1820-luvulla 1100, seuraavalla 1000 ja 1840—51 300 kpl. Näitä runsaampi oli kuitenkin *lapioitten* laivaus v:een 1848. Vienti teki 1815—19 keskim. 7600 kpl., seuraavilla kymmenluvuilla 10.000, 1840-luvulla 7000 ja 1850—53 3330 kpl. V. 1831 niitä osoitettiin Tukholmaan 500 kpl. Milloin tekoaine mainitaan, on se haapa. — V. 1847 tullattiin 6 tusinaa juurikoreja, 1835 8 kpl. ja 1836 6 kpl. räystäskouruja (takrännor) sekä 1816 ja 1817 tikkaita (100 ja 463 kpl).

Vientiluetteloista toteamme, että puuteosten lukumäärä laskee jyrkästi 1840-luvulta lähtien eli siis ajankohdasta, jolloin raumalaiset ulottivat purjehduksensa ja kauppansa Itämeren ulkopuolelle. Koko puheena olevan ajan Uusikaupunki oli sitä huomattavampi tällä alalla. Naapurusten kesken vallitsi Tanskassa markkina-alueen jako. Uusikaupunkilaiset veivät tavaransa Kööpenhaminaan ja saarilla sijaitseviin pikku kaupunkeihin, raumalaiset Holsteiniin.²¹⁾

Haloista olivat tärkeimmät koivuiset, joita vuosittain laivattiin 100—200 sylvä. Tukholmaan lähetettiin 1815—17 useita satoja sylvä, mutta myöhemmin vain muutamia kymmeniä, pääasiassa koivua. — *Tervan* laivaus käsitti yleensä joitakin kymmeniä tynnyleitä. Runsainta se oli

1838	233	tynn.	1843	128	tynn.
1840	305	1/2 »	1849	225	1/2 »

Sitäpaitsi vietiin 1816 Pärnuun 115, 1817 Pärnuun 60 ja Liivinmaalle 10 sekä 1825 Riikaan ja Pärnuun 34 tynnyriä. Laivauk-

²¹⁾ Valtsiht. vir. asiak. no 19 v. 1854; talousos. KD 54/115 1856 (Rauma).

sen vähäisyys herättää ihmetystä, kun kaupungin takamaassa oli tunnettu tervanpolttoalue. — *Potaska* esiintyy vientiraporteissa alkuvuosina sekä 1830-luvulla:

1817	435	puutaa	1830	89	leiviskää
1818	58	1/2 »	1831	132	1/2 »
1819	69	»	1832	44	»
			1837	27	»

Tervanviejänä oli Pori muita läänin kaupunkeja edellä, Turku taas potaskan.

IV.

Lopuksi meidän olisi yritettävä selvittää, mistä Rauma sai maasta laivaamansa puutavaran. Eräitten 1840-luvulta ja seuraavan alkuvuosilta olevien asiakirjojen²²⁾ nojalla saatammekin vastausta hahmotella. Kysymykseen tuli luonnollisesti lähinnä Ala-Satakunnan kihlakunta, mutta osittain myös Ylä-Satakunnan Alinen. Parhaiksi metsäntuotteitten myyntipitäjiksi mainitaan Eurajoen ja Lapin pitäjät sekä Hinnerjoen kappeli.²³⁾ Niissä sahattiin lankkuja ja lautoja. Viimeksimainittuja Raumalle tuotiin ilmeisesti myös Eurasta, Kiukaisista, Köyliöstä, Säkylästä ja Laitilan pohjoisosista. Koko Euran pitäjästä metsänmyynti oli kyllä varattu Kauttuan ruukin hiilentarpeen tyydyttämiseksi, mutta käytännössä tästä rajoituksesta ei enää välitetty.²⁴⁾ Uusikaupunkilaiset mm. kertovat saaneensa puutavaraa Eurasta.²⁵⁾ — Leh-

²²⁾ Kr.-voutien kertomukset (vuosikert. liitteet Turun MA); talousos. KD 148/124 1856; manufaktuurijohtokunnan asiak. no 123/41 1857. Vrt. KAU-
RAMAA: mt. ss. 528—37.

²³⁾ Ala-Satakunnan kr.-voudin memoriaali, päiv. 15.3.1845 (vuosikert. liitteet).

²⁴⁾ Vrt. EEVERT LAINE: Kauttuan hiilitaistelu Falckien aikana. Hist. Arkisto XLVII.

²⁵⁾ Talousos. KD 68/92 1847.

terialue oli edellistä laajempi. Suurinta ruoteiden valmistus oli Luvialla, Eurajoella, Eurassa, Kiukaisissa, Lapissa, Hinnerjoella ja Rauman maaseurakunnassa, mutta myös Köyliöstä, Säkylästä ja Kokemäeltä niitä kaupittiin Raumalle. Alue jatkui sitten yhtenäisenä käsittäen Laitilan, Kalannin, Vehmaan, Mynämäen, Nousiaisten ja Yläneen, mikä oli Uudenkaupungin takamaata. Parrujen veisto rajoittui lehterialueen rannikkopitäjiin. — Tervaa tuotettiin Raumalle siitä keskuksesta, jonka Köyliön Karhian ja Kankaanpään kylät, Säkylä, Virtsanojan kylä Alastarossa ja Oripään kylä Pöytyällä muodostivat. Luvialla ja Eurajoella sitä mainitaan poltetun vain kotitarpeiksi. — Puuastioita kerrotaan parhaastaan tehdyn Lapissa ja Hinnerjoella, kun sensijaan Luvialla, Eurajoella, Rauman maaseurakunnassa, Eurassa, Kiukaisissa, Honkilahdella ja Yläneellä niitä ilmoitetaan valmistetun vain kotikäyttöön. Rajaa ei kuitenkaan voitane jyrkästi vetää.

V:sta 1840 porilaiset syyttävät läänin muita merenkulkua harjoittavia kaupunkeja — joukossa Rauma — siitä, että ne olivat tunkeutuneet Porin kauppapiirin alueelle *Merikarvialle* puutavaraa ostamaan.²⁶⁾ Ala-Satakunnan kruununvouti joutui tämän syytöksen vahvistamaan todeksi monessa yhteydessä. V. 1853 hän mm. ilmoitti uusikaupunkilaisten ja raumalaisten ostelevan metsäntuotteita Merikarvian, Ulvilan ja Eurajoen pitäjiä maasatamissa.²⁷⁾ Asiakirjoista selviää, että Uudenkaupungin vienti tällöin nojautui merkittävältä osalta Merikarvialta laivoilla kaupunkiin noudettuihin metsäntuotteisiin, ennen muuta lautoihin, joitten vientinumerot juuri näihin aikoihin kasvoivat huomiota herättävästi. Samaa kaupantekoon osallistuivat, jos kohta vähäisemmin mitoin, raumalaiset. Sen selittää toteamus, josta alussa mainitsimme: kaupungin kauppiaat olivat menettämässä mielenkiin-

²⁶⁾ KAUKAMIAA: mt. ss. 387-431.

²⁷⁾ Talousos. KD 148/124 1856 (6.10.1853 päiv. memoriaali).

tonsa Itämeren piirissä tapahtuvaan pienen veistetyin puutavaran ja puuastioitten kauppaan ja siirtymässä lautojen ja lankkujen laivaukseen Juutinrauman tuolle puolen. Sen kanssa käsi kädessä kävi entistä suurempien merenkyntäjien varustaminen ja se pakotti myös kiellettyihin poikkeamisiin omalta intressialueelta.

Jouko Levanto

Merikarvialaista talonpoikaipurjehdusta.

Merikarvian talonpoikien kauppapurjehduksen ikää ei muistitieto pysty määrittelemään. Kertojat vakuuttavat vain yllimalkaan, että se on ikivanhaa perua. Vanhin muistissa säilynyt purjehtija oli Siimoni Mikonp. Ollila¹⁾ Tuorilan kylästä. Hänellä oli kaksi purjealusta, joilla kuljetettiin Tukholmaan lihaa ja voita, joskus karjaakin. Lastin täytteenä oh niputettuja tuohia ja koivuhalkoja. Tämän tiedon säilyttäjä kertoo lisäksi, että v:n 1800 tienoilla Merikarvian satamaan tuli keväisin ahvenanmaalaisia kaljaaseja kolmattakymmentä kerrallaan halkoja lastaamaan.²⁾ Edelleen samalta ajalta muistitieto mainitsee Köörttilän kylästä Rabbimiehen, joka omisti kaljaasin ja teki sillä kauppamatkoja Tukholmaan. Kaikkiaan oli vuosisadan vaihteessa merikarvialaisilla kuusi talonpoikaisalusta, mutta niiden omistajista ei ole tarkempia tietoja.³⁾

Edellistä seuraa pitkä ajanjakso, jolta ei näytä kansan muistiin jääneen ainuttakaan merikarvialaista purjehtijan tai laivan nimeä. Harrastus pysyykin tuolloin verraten laimeana. Koko aikana,

¹⁾ Syntynyt v. 1769; Merikarvian kirkonkirjat.

²⁾ Kertonut K. V. Lehtajoki, jonka isoisän isoisä Siimoni Ollila oli.

³⁾ EINO JUTIKKALA: Suomen talonpoikaipurjehtijat ja heidän aluksensa Ruotsinajan lopussa. Historiallinen aikakauskirja 1950 n:o 1, s. 91.

aina v:een 1856 saakka, merikarvialaiset omistivat 13 alusta.⁴⁾ Näillä välitettiin kauppaa lähinnä kotimaan piirissä.⁵⁾

Tuo aika, jota perimätieto luonnehtii vaikenemalla, päättyy vuoteen 1866. Silloin laskettiin vesille A. Ahlströmin rakennuttama parkkilaiva Lankoski⁶⁾ (373,07 lästää), joka ilmeisesti kokonsakin vuoksi on mielissä säilynyt. Lankoski ei ole varsinaisesti talonpoikainen alus, mutta se aloittaa vireän kauden, jolloin talonpojat innostuvat purjehtimaan ja jolta ajalta säilynyt perimätieto on hyvin runsasta. Porin laivanmittaajan kirjan mukaan merikarvialaiset rakentavat ja varustavat oman käyttöönsä lyhyenä aikana seuraavat kuusi alusta:

1872 kaljaasi *Anton* (156.77 lähtiä). Omistaja Johan Ahlström ym. ja laivuri A. Nylund.

1874 kaljaasi *Ahti* (70.72 l.). Omistaja F. Gustafsson, laivuri David Michelsson.

1874 jahti *Alku* (12.84 l.). Omistaja torppari Fredrik Fager, laivuri Frans Wiktor Fager.

1874 kuunari *Yhteys* (136.38 l.). Omistaja talollinen Frans Norrgård y.m., laivuri M. A. Eriksson.

1875 kaljaasi *Helmi* (80.69 l.). Omistaja talollinen Frans Gammelgård ym., laivuri G. O. Lindeman.

1876 kaljaasi *Sanoma* (62.40 l.). Omistaja talollinen Herman Mattila, laivuri E. M. Blomroos.

Perimätieto mainitsee lisäksi kolme alusta samalta ajalta. Riispyyn kylän talollisten omistuksessa olivat kaljaasit Svensson

⁴⁾ L. I. KAUKAMAA nimeää 11 alusta kirjassaan »Porin puutavarakaupasta ja metsänkäytöstä kaupungin kauppapiirissä Suuren laivanvarustustoitmen aikana vv. 1809—56», ss. 361—363. Lisäksi tulee Porin laivanmittaajan kirjan mukaan talollisen Johan Norrgårdin ym. omistama kaljaasi Elisa v. 1855, ja MATILDA ROSLIN-KALLIOLAN kirjassaan »Viestini menneiltä sukupolvilta» mainitsema alakyläläisten kaljaasi Varis samana vuonna.

⁵⁾ L. I. KAUKAMAA: m.t.

⁶⁾ Turun Maakunta-arkisto, Porin laivanmittaajan kirja.

Merikarvian satamasta. Satakunnan museon kuvakokoelmat.

ja Axel, joista jälkimmäinen oli ostettu Honkajärven isänniltä. Kolmas kaljaasi, Hesti,⁷ oli molempien kylien yhteisomistuksessa.

Merikarvian suurien metsien oli määrä antaa se kauppatavara, jonka avulla toivottiin rikastuttavan. Perimätieto kertoo, että laivoja käytettiin enimmäkseen viemään halkoja Tukholmaan. Vain Riispyyssä muistetaan, että vientitavarana oh joskus voita.

Laivat eivät ilmeisesti täyttäneet niihin asetettuja toiveita, koska tämä 1870-luvulla syntynyt purjehdusinnostus lakkaa kokonaan pian 80-luvun puolivälin jälkeen. Useimmat laivat myytiin pahimmille kilpailijoille, ahvenanmaalaisille. V. 1888 päättyy muistitiedon mukaan viimeisen aluksen merenkäyntö. Tyhjiltään se ajetaan hyvässä tuulessa täysin purjein päin Riispyyn kylän rantakallioita vanhan tavan mukaisesti.

Seuraamalla tämän viimeisen merikarvialaisen talonpoikaisten

⁷) Merikarvian edustalla on Hestinkari-niminen luoto, johon Hesti on törmännyt.

kaljaasin, Helmin vaiheita, meidän on mahdollista luoda jonkinlaista lähikuvaa tuosta purjesdusharrastuksen päättymisen ajasta.⁸

Porin laivanmittaajan kirja ilmoittaa Helmin hongasta ja kuu-sesta rakennetuksi v. 1875. Muistitieto kertoo rakentamisen kes-täneen kaksi vuotta. Rakentajista tiedetään pykmestari Vanha-Valbergi ja Kronberg, joka oli etevä seppä ja jolle annettiin kaikki vaikeimmat työt tehtäväksi.

Kaljaasin omistivat yhteisesti eräät Riispyyn ja Honkajärven Kylän vauraat talonpojat seuraavasti:

Erik Lähteenmäki	osuus	5/16
Wilhelm Norrgård	»	2/16
Frans Norrgård	»	2/16
Frans Gammelgård	»	2/16
Henrik Gammelgård	»	2/16
Henrik Mattila		1/16
Johan Welvik		1/16
Henrik Nylund		1/16

28 päivänä elokuuta 1875 Helmi pääsee lähtemään ensimmäi-selle matkalleen lastinaan 135 syltä koivuhalkoja. Koko laiva-miehistö, kaikkiaan kuusi miestä, oli pestattu kotipitäjästä; laivan päällikkönä toimi G. O. Lindeman. Miehistön joukossa oli myös laivan provianttimestari Frans Gammelgård valvomassa matkalla omistajien etuja.

Määräsatamassa, Tukholmassa, Helmi viipyi 9.—21. 9, jona ai-kana lastina olleet halot myytiin viitenä eränä.

⁸) Päälähteenä on käytetty kaljaasi Helmin osakkaan ja provianttimes-tarin Frans Gammelgårdin arkistoa, joka sisältää kaljaasin tilejä ja kuitteja vuosilta 1875—82. Säilytetään *Valtionarkistossa*: »Merikarvialaisten talonpoi-kien varustamaa Helmi-nimistä kaljaasia koskevia asiakirjoja».

Helmi teki ensimmäisenä vuonna vain yhden matkan, ja tulos⁹ todettiin reidarien eli osakasten kokouksessa 21. 1. 1876:

Myyty 135 syltä halkoja.....	3472:27
Halkojen osto.....	1733:25
Laivaväen palkat.....	573:51
Tulli- ja satamamaksut, huolto ja varustus	1109:25
	3367: 01
Vuoden voitto Smk	105: 26

Provianttimestari pidätti vielä voitosta suuren osan laivan tarpeisiin ja jakoi osakkaille vain 39 mk 55 p yhteensä.

Laivan tuottamaan ansioon ei ehkä oltu tyytyväisiä, koska laivaan hankittiin seuraavaksi vuodeksi uusi kapteeni K. N. Lindgren. Osakkaiden edustajana toimi Frans Norrgård. Hänet on merkitty miehistöluetteloon perämieheksi.

Helmi teki v. 1876 vain yhden matkan. Harkinnassa ollut Saksanmatkakin jäi toteuttamatta.

Toukokuun 25 päivänä Helmi sivuutti Degerbyyn tullin ja saapui Tukholmaan 22. 6. Lastina olleet halot myytiin vähitellen eri paikkakunnilla Tukholman ympäristössä. Kaupanteko sujui varsin hitaasti, sillä vasta 11. 10. Helmi suoriutui kotimatalle.

Todennäköisesti Helmi suoritti tuolla välillä myös rahdinkuljetuksia, vaikka tileihin ei ole sitä merkitty, sillä yhdellä halkolasilla ei ansio ole voinut nousta niin suureksi kuin se nousi.

⁹) Tileihin on viennit tehty kruunuina tai markkoina suorituspaikasta riippuen. Esitettyjä laskelmia laadittaessa on kaikki muutettu markoiksi tileihin merkittyjen kurssien mukaisesti:

Yhden kruunun hinta						
V.	1875	1876	1877	1878	1880	1882
mk.	1: 42,5	1: 45	1: 24	1: 40	1: 39	1:39
			1: 39,9		1:38,7	
					1: 38,4	

Matkan bruttovoitto	8776:63
Palkat	1104:67
Muut menot	3090:21
<hr/>	
Vuoden voitto Smk	4681:75

Helmiä alettiin varustaa matkalle v. 1877 jo toukokuussa. Ensimmäisellä lähtöyrityksellä Helmi ajoi kuitenkin karille lähellä kotisatamaa ja matkalle lähtö lykkäytyi.

Uusi lähtöpäivä ei ole tiedossa, mutta 14. 7. Helmi saapui Lyypekkiin parru- ja lehterilastissa

Bruttovoitto	3767: 06
Menot	1074: 40
<hr/>	
Voitto Smk	2692: 66

Lyypekistä Helmi saapui Skellefteåhon 3. 9., josta otettiin rah-tia vietäväksi Tanskaan Stubbekiöbingiin.

E rutto-voitto	3746:20
Menot	1634:18
<hr/>	
Voitto Smk	2111: 02

Pitkältä matkaltaan Helmi palasi Riispyyhyn 28. 9. Nyt otet-tiin lastiksi taas halkoja Tukholmaan vietäväksi. Sinne saavuttiin 1. 11. 76.

Halot menivät Tukholmassa tällä kertaa hyvin hitaasti kau-paksi. Oli viikkoja, jolloin myytiin vajaa syli päivässä.

Ennen joulua kapteeni Lindgren sairastui ja joutui lähtemään Suomeen. Kun aika kului toimettomuudessa, laskettiin melkein koko miehistö lähtemään kotiin. Laivaan jäivät vain mukana olleet osakkaat, Frans ja Wilhelm Norrgård. Näiden kahden mieliala pyrki masentumaan, ja he jo kirjoittivat kotiin proviantti-mestari Gammelgårdille ehdottaen, että koko alus myytäisiin Tukholmassa.

Niin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan laiva palasi kotiin huhtikuussa -78. Huolimatta pitkästä odottelusta ei matkan tulos ollut huono.

Pruttovoitto	6293: 49
Menot	3423: 19
	<u>Voitto Smk 2870: 30</u>

Toukokuussa Helmi oli taas matkalla, mukanaan rahtia Uudestakaupungista ja Porista. Se saapui Tukholmaan 15. 5. Sen jälkeen lasti Skellefteåsta, mikä vietiin Stubbekiöbingiin heinäkuussa. Vielä santalasti Tukholmasta Skinnarvikiin ennenkuin päästiin kotiin heinäkuun loppuksi.

Matka ei pituudestaan huolimatta näytä olleen kovin tuottoisa.

Bruttovoitto	3625: 35
Menot	3483: 79
	<u>Voitto Smk 141: 56</u>

23. 7.—5. 8. Helmi teki jälleen halkomatkan Tukholmaan. Sielä myytiin 135 1/4 syltä halkoja.

Bruttovoitto	1608: 02
Menot	769: 77
	<u>Voitto Smk 838: 25</u>

Edellistä matkaa seurasi toinen. Sen matkan halkomäärästä ei ole tileissä merkintää. Päivämäärästäkin on vain tiedossa, että Helmi saapui Tukholmaan 29. 8.

Bruttovoitto	1451: 27
Menot	699: 60
	<u>Voitto Smk 751: 67</u>

Helmin tileissä on vuodet 1877 ja 1878 esitetty yhdessä, koska purjehduskausi jatkui yhtenäisenä. Edellä esitetyn lisäksi on palk-

koihin kulunut 3125: 56 mk ja laivan huoltoon 729: 20 mk. Näin ollen tulee näiden kahden vuoden osalta voittoa Smk 5550: 70.

Vuodelta 1879 ei ole säilynyt monta Helmin paperia. Niiden nojalla voimme päätellä, että Helmi lähti Lyypekistä, missä se on asioinut Lastausagentuuriliike Jäde & Co'n kanssa, Kotkaan 28. 6. Edelleen lokakuun 28 päivänä Helmiin ostetaan halkoja Gam-melgårdilta 27 3/4 syltä ja niistä maksettiin 294 mk 50 p. Lopuksi tiedämme, että osakkaille jaettiin tältä vuodelta 990 mk.

Seuraavana vuonna hoiti Helmin päällikkyyttä jälleen uusi kapteeni, S. A. Nylund.

Huhtikuun lopussa aloitettiin puutavaran lastaus Reposaaren sahalta. Lasti vietiin N. Jørgensen & Colle Arhusiin. Tanskasta päästiin lähtemään 16. 6.

Eruttovoitto	2162:55
Menot	1542: 95
<hr/>	
Voitto Smk	619: 60

Toista matkaa varten lastattiin Turussa Akaan sahan puutava-raa 81,19 standarttia. Lasti vietiin jälleen Tanskaan, tällä ker-taa Kondingiin, josta päästiin lähtemään kotiin 19. 8.

Bruttovoitto	2420: 04
Menot	1320:38
<hr/>	
Voitto Smk	1009:66

Seuraavalle matkalle lastattiin kotisatamassa 143 syltä halkoja Tukholmaan vietäväksi. 26. 10.—8. 11. välisenä aikana saatiin halot myydyiksi.

Halkojen myynti	3945:74
Halkojen osto	1404: 14
Menot matkalla	2585:12
<hr/>	
Tappio Smk	56: 48

Merikarvian satamasta. Satakunnan museon kuvakokoelmat.

Koko vuoden 1880

Bruttotulot	8528: 33
Menot	6852: 59
<hr/>	
Voitto Smk 1675: 74	

V:n 1881 tilejä ei ole säilynyt. Niukkojen tiedonantojen mukaan oli jälleen palkattu uusi kapteeni, Johannes Johansson. Osakkaiden etuja valvoi matkoilla Erik Eriksson Strandgård, joka oli aikaisemmin palvellut laivamiehenä Helmissä.

Ensi kerran tapaamme Helmin vasta Ystadissa, jonne se oli joutunut oltuaan 14 vuorokautta kovassa myrskyssä Itämerellä. Ruoan ja veden loppuminen oli pakottanut sen pyrkimään lähimpään satamaan.

Matkan määränä oli Lyypekki, jossa Helmi viipyi 17.—29. 7. Haettuaan sen jälkeen Reposaarelta sahatavaralastin Helmi palasi Lyypekkiin 4.—16. 9. väliseksi ajaksi. Molemmilla kerroilla purjehdus tapahtui aikaisemmin mainitun Jade & Co'n laskuun. Tä-

män jälkeen Helmi kävi Hudiksvallissa Lyypekistä käsin ja pääsi lähtemään 5. 11. kohden Reposaarta ja Kristiinaa.

Vuoden ansiosta ei ole tietoja, mutta päätellen siitä, että kapteenin kaplaakiprocentista (3 %) jää rästiä seuraavalle vuodelle, on mahdollista, että purjehdus tuotti tappiota.

V. 1882 oli jälleen uusi kapteeni Helmissä. Hän oli aluksessa jo kauan palvellut Erik Erikson Strandgård. Hän lieneekin ollut loppuun saakka Helmin päällikkönä, päätellen siitä, että perimätieto muistaa vain hänet Helmin purjeltijoista.

Tämä vuosi on Helmin toiminnan kannalta varsin selväpiirteinen, sillä tehtiin vain halkomatko ja Tukholmaan, kaikkiaan neljä kertaa:

I 25. 5.-8. 6.

III 3. 8.—30. 8.

II 26. 6.-7. 7.

IV 2. 10.—24. 10.

I matka, lastina 134 syltä halkoja:

Halkojen myynti		3078:44	
Halkojen osto	2058:50		
Menot matkalla	664:58	2723: 08	335: 36

II matka, lastina 149 syltä halkoja:

Halkojen myynti		4196: 45	
Halkojen osto	2160: 12		
Menot matkalla	740:10	2900: 22	1296: 23

III matka, lastina 142 syltä halkoja:

Halkojen myynti		3467:75	
Halkojen osto	2295: 12		
Menot matkalla	811:31	3106:43	361:32

IV matka, lastina 122 syltä halkoja:

Halkojen myynti		3709: 66	
Halkojen osto	2369: 27		
Menot matkalla	881:41	3250: 68	458:98
		Matkojen tuotto	2471: 89

Laivaväen palkat	1460: 61	
Huoltomenot kotisatamassa	1009:2:2	2478: 83
Vuoden tappio Smk		6: 94

Helmin säilyneet tilit valitettavasti päättyvät v:een 1882. Jos Helmi purjehti vielä 1888, on varmaa, että toiminta ei voinut luottaa vain tappiota. Edellä esitettyjen ja sen seikan nojalla, että 80-luku näkee purjehdusharrastuksen sammumisen, voi olettaa myös, etteivät ansiot olleet suuria.

Säilyneiden tilien perusteella on mielenkiintoista laskea kul-
lekin osakkaalle langennut vuosittainen hyöty.¹⁰⁾

	1875		1876		1877-8		1879		1880		1882	
	omistus osus	mk	omistus osus	mk	omistus osus	mk	omistus osus	mk	omistus osus	mk	omistus osus	mk
Erik Lähteenmäki ..	5/16	12:37		1431:80		1734:50	3,5/16	216:56	3,5/16	362:55 V2		
Wilhelm Norrgård ..	2/16	4:94		572:72		693:80	11/16	123:75	V16	104:73		—
Frans Norrgård ..	2/16	2/16	..	3/16	310:19		—
Frans Gammelgård ..	2/16	2/16	..	2/16	205:46		—
Henrik Gammelgård ..	2/16	»»		2/16	..	2/16	..		—
Henrik Mattila	1/16	2:47		286:36		346:50	1/16	61:87 1/2	V16	104:73		—
Johan Welvik	1/16			1/16		V16	..		—
Henrik Nylund	1/16											
A. Nylund	—	—	—	—	—	—	V16	61:87 1/2	1/16	104:73		—
J. Lillbäck	—	—	—	—	—	—	1,5/16	92:81	1,5/16	157:091/2		—

Pelkät rahamäärät eivät kerro, paljonko Helmin tuottamat ansiot omistajille merkitsivät. Havainnolliseen vertailuun auttaa Frans Gammelgårdin tekemä konsepti talonsa »ulos- ja sisäänmenoista v. 1878», joka on sattumalta joutunut Helmin tilien joukkoon.

¹⁰⁾ Voittoon ei ole sisällytetty niitä ansioita, joita osakkaat joskus saivat myydessään tuotteitaan Helmiin, koska voi pitää todennäköisenä, että he joka tapauksessa myyvät tuotteensa jonnekin. Ne eivät siis kuulu tämän esityksen piiriin.

Menot	mk	Tulot	mk
Talon vero	109: 85	Halkojen ajopaikka	153: —
Lukuslen kustannus	55: —	Heinistä tuloa	2i9: —
Silta raha	9: —	» »	12: —
Vaivaisraha	9: —	» »	8: —
Piika Maijan palkka ..	90: —	» »	10: —
Hilman palkka	60: —	» »	14: —
Enokin palkka	70: —	2 tynn. perunoita	12: —
Suutarin palkka	13: —	Voita	85: —
Iitan palkka —	13:50	Lankuista	28: —
Kaffeeseen	25: —	21/4 s. halkoja	20: 50
Tubakkiin	5: —	Aluksen proviantti	65: —
Hiilet	5: —		
20 kynärää liinaa	6: —		
Köökin muurin rustaus	70: —		
Yht. mk	549: 35	Yht. mk	436: 50

Omistajien tuloja arvioitaessa joudutaan ottamaan huomioon, että Helmin omistajilla oli myös muita laivaosuuksia. Perimätieto muistaa, että ainakin Frans Gammelgårdilla oli osuus kaljaasi Svenssoniin ja Axeliin ja kuunari Yhteyteen, Erik Lähteenmäellä kaljaasi Sanomaan ja Antoniin sekä Henrik Mattilalla kaljaasi Sanomaan. Näin ollen laivanomistajien hyötyminen saattoi olla huomattavastikin suurempi, ja siksi heiltä riitti intoa laivojen ylläpitoon.

Tärkeä seikka, joka jää avoimeksi laivan kannattavuutta arvioitaessa, on laivan rakennuskustannukset. Ainoa sitä hieman valaiseva tiedonanto näkyy kirjeessä, jonka W. E. Norrgård lähettää 1. 1. 1878 Tukholmasta osakkaille Riispyyhyn. Hän on aikoinut myydä koko aluksen Ruotsissa. Siinä yhteydessä hän oli vaatinut kauppahinnaksi 32.000 mk ja tarjous oli noussut 28.000 markkaan.

Purjehduksen kannattamattomuuden syistä muistitieto pitää suurimpana ahvenanmaalaisten halkokaljaasien kilpailua. »Oolantereita» kerrotaan käyneen jopa 250 kesän mittaan Merikarvialla.

Lukumääräisen ylivoiman lisäksi tulee vielä se, että Tukholmassa ostajat suosivat ahvenanmaalaisia mieluummin kuin merikarvialaisia, ja että jälkimmäisiä huonon kielitaidon vuoksi usein petettiin.

Toisena tärkeänä syynä kannattamattomuuteen perimätieto pitää sitä, että kapteenit toimivat enemmän omaksi kuin osakasten hyödyksi. Varmaa on, että osakkaat epäilivät kapteeneja. Sitä todistaa se, että Helmin purjehduksilla oli aina mukana joku osakkaiden edustaja,¹¹ ja se, että kapteenia niin usein vaihdettiin. Lukuisat ovat myös kertomukset siitä, kuinka joku kapteeni sai perinpohjaisen selkäsaunan laivan osakkailta. Ei ole todettavissa, missä määrin epäilykset olivat aiheellisia. Varsinaiseksi kapteenin palkaksi on tilien puitteissa merkitty

Vuonna	1875	1876	1878	1880	1881	1882
Smk	307:53	577:50	586: 60	406: —	417:50	300: —

mutta tuon tuostakin on epämääräisiä merkintöjä »rahaa kapteenille» tms. Tilienkään puitteissa ei saata päästä varmuuteen kapteenin tuloista.

Laajempaan taustaan verrattaessa tämä merikarvialaisten laivanrakennus liittyy koko maan taloudelliseen vaurastumiseen. Merenkulun alalla eletään puupurjelaivojen loistokautta. Kun niiden aika alkaa 1880-luvulla olla ohi, luopuvat merikarvialaisetkin aluksistaan.¹²

Talonpoikainen kauppapurjehdus toi merikarvialaisille terveelluttä, joskus välttämätöntä elannon lisäystä. Maanviljelys säilyi purjehdusta harrastavienkin pääammattina. Perimätieto mai-

¹¹) Miehistöluettelossa on joskus asianomaisen kohdalla merkintä »konstapel» (laivamiesarvo, ei poliisia tarkoittava).

¹²) Esim. Suomen kulttuurihistoria IV:n artikkelit: MARTTI KOVERO: Suurteollisuuden synty ja kehitys ja KYÖSTI JÄRVINEN": Liikenne ja kauppa.

nitsee, että purjehduksen tuottamat tulot, elleivät menneet kokonaan elämiseen, käytettiin yleensä uuden viljelysalan raivaamiseen. Mm. Erik Lähteenmäen muistetaan käyttäneen tulonsa suuren Mankanevan kuivaamiseen ja kuokkimiseen.

Vähäiseksi ei myöskään voi arvioida talonpoikaispurjehduksen merkitystä siinä, että se opetti tuntemaan maailmaa kotipitäjää ja koko maata laajemmalti. Tämän tajusivat jo silloin merikarvialaiset itsekkin. Niinpä ei paikoin kelpuutettu miestä talon isännyyteen, ennenkuin hän oli ainakin kerran tehnyt matkan ulkomaille, ja yleisenä oli sanantapa:

»Ei se ole mies eikä mikään,
joka ei ole Ruottis käyny!»

KERTOJAT.

Esitykseen liittyvän perimätiedon on kirjoittaja kerännyt kesällä 1951 Merikarvian pitäjistä ja haastatellut tästä aiheesta seuraavia henkilöitä:

Robert Mäntymäki, Riispyy,	s. 1878
Paavo Mattila, Riispyy,	s. 1909
Alma Erkkilä, Riispyy	s. 1877
Oskari Aittamäki, Riispyy,	s. 1877
Fiina Stenbacka, Riispyy,	s. 1870
Heimo Meura, Honka järvi,	s. 1906
Heikki Mattila, Honkajärvi	s. 1878
Aleksi Juhola, Kasala,	s. 1863
Väinö Mattila, Lauttijärvi	s. 1893
Alfred Mattila, Kuvaskangas,	s. 1874
Iida Mattila, Kuvaskangas,	s. 1869
K. V. Lehtojoki, Tuorila,	s. 1883
Viktor Tarkkio, Lankoski,	s. 1878
Frans Välimäki, Ylikylä,	s. 1874

Kertojat on osoitettu tarkemmin keräysselostuksessa, jollainen on Merikarvian kunnanarkistossa ja Kansallismuseossa Satakuntalaisen osakunnan kokoelmassa.

K. V. L e h t o j o k i

Piirteitä Merikarvian kunnallisesta elämästä ja toimihenkilöistä vv. 1865—1940.

Vuonna 1865 helmikuun 6. p:nä annettiin asetus, jolla kunnallishallinto itsenäistyi ja erotettiin siihen asti kestäneestä kirkollisen hallinnon yhteydestä. Selvää nykypäivän noudattamaa eroa ei silloin aluksi syntynyt. Kuntakokousten pöytäkirjat sisältävät alkupuoleltaan sellaisista seurakunnallisista asioista tehtyjä päätöksiä, kuin pappilan rakennusasioita. Samoin lukkarin rakennusten kunnostamisista on usein päätetty. Erikoisena huomion kohteena on ollut pappilan metsien varjeleminen luvattomalta hakkuulta. Jopa kirkon penkkijakokin on 28. 9. 69 ollut esillä.

Kunnallisasetuksen toimeenpanoa varten myönnettiin kolmen vuoden aika, ja sen kuluessa Merikarviallakin ryhdyttiin uuden järjestelyn vaatimiin toimiin. Joulukuun 1 päivänä 1868 pidettiin ensimmäinen kuntakokous Ison-Näsin talossa.

Ensimmäiseksi esimieheksi kuntakokous sai tilanomistajan Lankosken kylästä *Antti Ahlströmin*, josta myöhemmin kehittyi suurliikemies ja kauppaneuvos. Varaesimieheksi tuli myöskin myöhemmin tunnettu liikemies, maanviljelijä Johan Norrgård Ylikylästä. Kunnallislautakunnan esimieheksi valittiin maanviljelijä, herastuomari ja kirkkoväärti, kuten pöytäkirjaan otetut tittelit osoittavat, *Johan Kuggi* Alakylästä, ja varaesimieheksi mv. Johan Ahlström Ylikylästä. Kaikki esimiehet olivat siis kunnan omia

*Antti Ahlström.**J. Kuggi.*

maanviljelijöitä ja silloisen toiminnan eturivin miehiä, jotka näyttävät hyvin pystyneen tehtäviinsä.

Pöytäkirjausta on usean vuoden ajan hoitanut kirkkoherra *Juho Antton Forss*. Hän näyttää kokemuksensa perusteella varmin käsin ohjanneen tätä kirkon helmasta erotettua hallitusta sen työn alkutaipaleella. Ehkäpä juuri hänen ansiotansa on, että pöytäkirjat alun pitäen vietiin kirjaan eikä irtonaisille papereille, jotka olisivat helposti voineet hukkautua, niinkuin monessa kunnassa on käynyt.

Suurimpana työnä kuntakokouksilla on ollut köyhäinhoitoa koskevat asiat, joista pöytäkirjat sisältävät mielenkiintoisia yksityiskohtaisia tietoja. Niiden hoito on ollut kunnallislautakunnan jäsenten ja esimiehen hoidettavana. Yleensä nämä uudet luottamusmiehet tuntuvat olleen tehtäviinsä innostuneita, jopa siinä määrin, että kuntakokous on määrännyt yhden markan sakon sellaisen lautakunnan jäsenen maksettavaksi, joka esittelee avustamista varten henkilöitä tai perheitä, jotka eivät ole todellisen avun tarpeessa.

Keskeisenä henkilönä koko kunnallishallinnossa tuntuu olleen kunnallislautakunnan esimies Johan Kuggi koko 19 vuotta kestäneen esimiesaikansa. Sen ohella hän oli lautamiehenä ja kirkon isäntänä kuolemaansa asti, eli vuoteen 1886. Hän on myöskin ollut pitäjässä paljon käytetty asiakirjain kirjoittaja. Lukemattomat ovat hänen laatimansa kauppa-, lahja- ja perunkirjat.

Kuntakokouksen esimies A. Ahlström on ollut todellinen »joh-taja». Kun Forssin laatimissa pöytäkirjoissa usein on nimettyjen henkilöitten asioista antamia lausuntoja, voi puhujain asiallisuutta seurata. Ahlströmin esimieskausi ei kestänyt kuin yhden 3-vuo-tisen vaalikauden. Paisuva liiketoiminta esti häntä pitempään jäämästä toimeensa.

Kun 2. pnä maaliskuuta 1865 oli annettu asetus, jossa maalais-kunnille suotiin oikeus myöntää alueellaan perustettavaksi väki-juomakauppoja, Merikarviankin kuntakokoukselle alkoi miltei heti saapua anomuksia viinakaupan perustamisesta kuntaan, ja anojina esiintyneet Uudenkaupungin, Porin ja Kristiinan kauppiaat lupa-sivat toinen toistaan isompia veroja kunnalle, jos kauppaluvan sai-sivat.

Ja joulukuun 8. pnä 1869 (4. §:n mukaan) suostuttiin periaat-teessa viinakaupan perustamiseen kunnan alueelle. Mutta 3. pnä maaliskuuta 1870 kuntakokous kaup. Johan Norrgårdin alkuun-panosta peruutti päätöksensä. Kuitenkin saman vuoden syysk. 28. pnä suostuu kuntakokous antamaan viinakaupan perustamis-luvan talollisen pojalle Evert Österbylle, josta kirkkoherra J. A. Forss antamassaan kirjallisessa lausunnossa sanoo, että »mahde-taan se hänelle antaa kun on oman seurakunnan lapsia ja ennen muita oikeutettu sen saamaan». Viinakauppaa Österby harjoitti-kin sitten lokakuun 19. päivään 1874, jolloin kuntakokous peruutti lupansa »sen sanomattoman kurjuuden ja turmeluksen tähden, minkä viinakauppa kunnassa on synnyttänyt».

Vähän myöhemmin alkavat kunnan alueella olevat kestikievarit anoa oluen myyntilupia, joita useita myönnettiin, mutta jouduttiin nekin järjestään peruuttamaan samasta syystä kuin viina-kaupankin.

Nykyisin, kun ns. rantatie on ollut yhtenäen mielenkiinnon kohteena, lieene hauska tietää, että v. 1869 on sanottua tietä ensimmäisen kerran kunnan taholta luvattu avustaa kuntoon. Pöytäkirjassa sanotaan, että ns. ratsupostitietä, joka pitkin merenrantaa Ahlaisista johtaa Siipyhyhyn, ovat Kasalan ja Riispyyn asukkaat runsailla aputoilla luvanneet kuntoon panna, jos kuntakokous Slaagin sillasta alkaen ottaisi osaa. Ja kuntakokous on myöntynyt avustamaan, mikäli Riispyyn ja Kasalan miehet lupauksensa täyttävät, mikä lautakunnan jäsenten on todettava. Sittemmin on tiestä aina silloin tällöin jotain päätetty. Varsinkin »manttaali-miesten» kokouksessa, jossa riispyyläinen maanviljelijä ja liikemies V. E. Norrgård on esiintynyt sanotun tien puoltajana ja itsekin siihen apuaan antanut, on tieasiaa ajettu.

Kunnallisista hätäaputoista puhutaan ensimmäisen kerran jo 1869, jolloin määrätään kunnalle ostettavaksi kaikenlaisia kunta-laisten valmistamia käsitöitä, niin naisten kuin miestenkin, ja on kunnallislautakunta velvollinen työn arvioimaan ja maksuksi antamaan jauhoja 15 pennin hinnan mukaan naulalta.

Aikaisimpiin yhteisiin yrityksiin kuuluu oman palovakuutus-yhdistyksen hanke. 27. 4. -70 pidetyssä kuntakokouksessa asiasta keskustellaan. Sen aiheena on silloin »Helsingin Palovakuutus-yhteyden» asiamiehen, maisteri Edvin Avellanin palkankorotusanomus. Tuntuu siltä, kuin kunta olisi sellaisen asiamiehen palkan-
nut tai olisi ollut velvollinen palkkaamaan. Pöytäkirjoista näkyy, että päätös erota »helsinkiläisestä», tehdään yksimielisen innostuneina. Valitaan komitea laatimaan »reglementti» ja kääntymään Siikaisten kunnan puoleen kehoituksella yhtymään samaan yh-

tiöön. Etumiehenä tässä hommassa näyttää olleen nimismies Malm. Komitean työstä ei kuitenkaan ollut hyötyä, sillä jo saman vuoden syyskuussa kokous päätti kustannusten pelosta purkaa palovakuutusyhdistyksen perustamisen, ja »olla vanhallaan». Asia ei kuitenkaan kokonaan kuollut, vaan oli se silloin tällöin esillä ja johti vihdoinkin myönteiseen tulokseen 1891, jolloin nykyisinkin voimassa oleva Merikarvian ja Siikaisten palovakuutusyhdistys lopullisesti perustettiin.

Kansakoulun perustamisesta kuntaan puhutaan ensi kerran 31. 3. -71. Sitä ei kuitenkaan katsota voitavan ottaa vastaan kustannusten ja räsitusten tähden. Sittemmin se samasta syystä jää aina perustamatta, kunnes kauppaneuvos A. Ahlström yksityisenä lahjoittajana aikaansaa ensimmäisen koulun kuntaan v. 1874.

Aikakaudelle ominaisena ilmiönä esiintyy pöytäkirjoissa aina 1880-luvun lopulle asti anomuksia suden tapporahoista. Varsinkin Honkijärven, Lauttijärven ja Lankosken kylien alueilta on susia ja niitten pesiä hävitetty. Kuntakokouksen todettua, että susi on tullut tapetuksi, sai tappaja ensi lukusijoilla koko kunnassa kantaa tapporahaa talollisilta 12, torpilta 8 ja muilta, joilla lehmä oli, 4 penniä sutta kohden.

Mielenkiintoisimpia yrityksiä, mitä pöytäkirjoista löytää, on kauppalan perustaminen Ylikylään. Toukokuun 1. pñä 1877 pidetyn kuntakokouksen pöytäkirja kertoo: Koska kauppa ja merenkulku täällä ovat miltei pää-elinkeinona, joutuu se paljon kärsimään siitä, että sen on tapahduttava Porin kaupungin välityksellä. Asian auttamiseksi olisi saatava kauppalat syntymään Brändön sataman seudulle. Ripeästi siinä aluksi toimittiin, sillä jo kesäkuun 27. pñä esitettiin kuntakokoukselle maanmittari Akhilles Vahlroosin laatima kartta Brandin ja Kungsbackan tiloista, joittenka maalle kauppalan asemakaava oli laadittu. Sittemmin kielätyivät kuitenkin mainittujen tilojen omistajat myymästä mai-

taan kauppalaksi. Kaupp. J. Ahlström kyllä tarjosi Yliskylässä omistamansa Vestergårdin (Lännennäsin) tilan 12.000 mk hinnasta kauppalaksi, mutta pöytäkirjoista ei käy selville, mitä asiassa lopullisesti päätettiin. Huomattiinko kenties, ettei sellainen rakennusyritys sovi jonkun pienen yksityisen talon alueelle, vai miten innostus kuoli? Asian yhteydessä on esitetty eräs jälkimaailmallekin kiintoisa tilasto. Siinä sanotaan ensiksi, että Yli- ja Alakylien asukasluku on noin 2500 henkeä ja että Merikarvialta lastataan vuosittain erilaisella puutavaralla, tervalla ym. Brändön satamassa 100 alusta, Kuuskerissa 25, Haminaholmassa 30 ja Riispyyssä noin 15 laivaa. Viennin arvo teki noin 750—800.000 markkaa. — Kuntalaisilla on aluksia: purjelaivoja 930 lästiä ja yksi isohko höyrylaiva. Pitäjässä on yksi iso höyrystys, 6 vesisahaa sekä 1 olut-, 1 lasi- ja 1 paperitehdas sekä isohko kaakelitehdas. — Hämärän peittoon jää, miksi hanke raukesi — rasisitusten pelostako? Tällainen nopea asiaan innostuminen ja yhtä nopea perääntyminen on Merikarvian kunnallisessa elämässä sen alkupuolella aivan tavallinen. Esim. 19. p:nä maaliskuuta 1877 päätetään suostua postihallituksen esitykseen saada kuntaan postitoimisto sillä ehdolla, että kunta varustaa postille yhden huoneen ja poltinpuut, mutta samana vuonna joulukuun 31. p:nä päätös peruutetaan ja päätetään olla vanhallaan rasisituksen tähden.

Samanlaisen kohtalon sai lääkintöhallituksen kehoitus ottaa Merikarvian ja Siikaisten kuntiin yhteinen kunnanlääkäri ja sitoutua hänelle antamaan huoneet ja poltinpuut. 13.9.1880 kokous hylkäsi tarjouksen — rasisituksen takia. Vasta monien vaihteitten ja keskustelujen jälkeen tämä ajatus toteutettiin 18. 2.1889.

A. Ahlströmin seuraajan kirkkoherra *Gustaf Nyholmin* esimies-aika 1.12.1871—7.3.1877 näyttää kulkeneen hiljaisena juoksevien asiain käsittelynä. Kirkkoherra näyttää omaksuneen kuntalaisten mielipiteen: antaa asiain »olla ennallaan».

Gustaf Nyholm.

J. F. Leineberg.

Aivan toisen vauhdin saavat asiat, kun esimiehenä on 7. 3. 1877 — 7. 3. 1889 opettaja J. F. Leineberg. Pöytäkirjasta välähtää esiin toimen ja taistelun mies. Varsinkin maantiet ja sillat rupeavat antamaan huolta. [Merikarvian ja Siikaisten pitäjien tiekokouksissa, joissa kumpikin kunta yrittää saada alueellaan olevia teitä ensiksi kuntoon, ja silloisissa yhteisissä kuntakokouksissa parivaljakko J. F. Leineberg ja F. Erik Rosnell näyttää osanneen hoitaa edustus-tehtävänsä. Leinebergin aloitteesta sitten lopulta 29. 7. 1889 saatiin kuntaan postitoimistokin ja puuhattiin sähkölennätintä, jonka saamisen ehtona oli asettaa valtamaantietä, Tuorilasta, pylvyä Ylikylään ja varata 2 huonetta lennättimen käytettäväksi. Kunnan sitoumus olisi ollut vain muodollinen, sillä kauppiaat Juho Norrgård ja Johan Ahlström olisivat kaiken kustantaneet: mutta ei: »oltiin vanhallaan».

Nopeassa tahdissa sensijaan ajettiin läpi hanke jakaa kunnallinen köyhäinhoito lukukinkeripiirien muodostamiin piireihin 7. 3. 1885. Ryhdyttiin myös ns. viljelyslainarahaston perustamiseen, johonka valtiolta saatiin pääomaa. Asiaa pidettiin tärkeänä, koska

Merikarvian kunnantalo vanhassa asussaan. Pihalla kansakoululaisia.

suurin osa talollisistakin osti leipäviljansa muualta, eikä se ajan pitkään käynyt päinsä, kun metsät, joista ostorahat oli saatava, olivat kevytmielisesti hakatessa lopen harvenneet. Viljelyskelpoisia maita oli sitävastoin paljon, kun vain voitiin niitä raivata. Päätettiin 4.11.1885 anoa 20.000 mkn laina 20 vuoden takaisinmaksulla. 16. 4.1888 saatiin 4000 ja myöhemmin 6000 mk.

Varsinaisen kokoushuoneen puutteessa oli kuntakokouksia pidetty kunnallishallinnon alusta asti monissa Yli- ja Alakylän taloissa, missä kulloinkin, sekä kirkon sakaristossa. Oman kunnantalon aikaansaamiseksi tehtiin aloite 7.12.1885, mutta se hylättiin. Asia pysyi sitten sitkeästi päiväjärjestyksessä, niin että talo vihdoin 6. pnä maaliskuuta 1893 päätettiin rakentaa pappilan riihen paikalle. Asian terhakka vastustaja räätäli H. Munck ei valittamallakaan saanut päätöstä muuttumaan. Kunnantaloksi ostettiin entisen Kuvaskankaan lasitehtaan asuntorakennus. Tämä kunnan ensimmäinen isompi rakennusyritys oli pöytäkirjojen mukaan perin riitainen ja rettelöinen homma. Rakennukseen käytettiin pääasiassa valtiolta saatuja viinaverorahoja.

Markkinain aikaansaaminen liike-elämän vilkastuttamiseksi tuli 1880-luvun lopulla esille ja vihdoinkin 1888 ne saatiinkin toimeen. Liike-elämä ei siitä vaurastunut ollenkaan, mutta kylläkin juoppous ja levoton elämä kanoi. Neljän vuoden kokeilujen jälkeen niistä luovuttiin ja siirryttiin edelleen jatkuvaan toripäivien viettoon.

Kunnallisten tilien tarkastus tuntuu vv. 1870—1895 välisen ajan olleen jonkinlainen kyläkuntavollisuus.. Tilintarkastajat, tavallisesti 2 eli 3 miestä, valittiin aina samasta kylästä. Ja moni kankea puumerkkinies siinä näkyi mukana olleen. Eipä luulisi tarkistuksen silloin suuria merkinneen.

Seuraavat sitten *Vihtori Knuussin* esimieskausi 7. 3. 1889—7. 3. 1892 ja *F. J. Leinebergin* toinen esimieskausi 7. 3. 1892—13. 3. 1894. Leinebergin viimeisinä toimintavuosina oli paljon huolta kunnanhuoneen kunnostamisesta, kun se väliseiniä poistamisen ja osittain puutteellisen työn suorituksen takia yhtenään tahtoi hajota. Sillat toivat huolta manttaalimiehille. Ei näyttänyt onnistuneelta antaa urakoita vähemmän vaativalle.

Pöytäkirjoja lukiessa joutuu tekemään sellaisen huomion, että kunnallisten asiain hoitoon ja päätöksiin aina vuodesta 1870 alkaen ovat ratkaisevimmin vaikuttaneet Ylikylästä mv. Viktor Näsi, Robert ja Evert Österby, Juho Uusitalo, Johan Norrgård, J. Ahlström, torppari V. Strackman ja ennen muita F. Erik Rosnell ja räätäli H. Munck. Viimemainittujen välillä näyttää olleen todellinen valtataistelu käynnissä, ja usein sai kuvernööri ratkoa näitten riita-veikkojen välillä asioita, kun ne toistensa töitä moittivat. Koor-

Vihtori Knuussi.

tilää ovat edustaneet Aaron Tommila ja M. Mellin, Lammelan H. Mikkola on ollut paljon käytetty mies ja monissa toimissa ovat olleet Robert Dahlroos Tuorilasta, Vihtori Uusitalo, Isak Mäkelä ja J. Aitasalo Lauttijärveltä, Erik Tommila Honkijärveltä sekä Samuel Rogeli, Oskar Rikalainen ja V. H. Holmström Alakylästä.

1880—90-lukujen vaihtuessa tarttuu asioiden kulkuun silloinen merikarvialainen suurliikemies J. V. *Norrgård*, jonka huomion kohteena olivat erityisesti tiet ja terveydenhoito. Norrgårdin suunnittelema on Kuvaskankaalta Isollejoelle vievä tie, josta on toteuttamatta ainoastaan niin sanottu Nevatie Konkolasta Ylikylän—Tuorilan tielle. Samoin Siikaisista Hongonjoelle vievä Rynkästen tie on hänen aatteitaan, jotka myöhemmin ovat toteutuneet. Aikalaisiaan paljon laajakatseisempänä ei häntä aina ymmärretty, mutta myöhempi aika kyllä tunnustaa hänen ansionsa. Erikoisesti kuului lääkärin saaminen kuntaan myöskin hänen harrastuksiinsa, ja kun lääkäreistä silloin oli puutetta, ryhtyi hän oma-alotteisesti-kin heidän kanssaan neuvotteluihin tänne tulemisesta.

Rovasti *Hemanin* esimiesaikana kiinnitettiin huomiota järjestyksenpitoon. Erityiset kunnan järjestyssäännöt laadittiin ja kylläiset järjestysmiehet valittiin, joille ainakin yökulun ja tanssien estäminen oli erittäin tärkeä asia. Myöskin karjan kulku maanteillä silloin estettiin. Valtava osa kuntalaisia tahtoi silloinkin »olla vanhallaan», ja tuntuukin, että Heman vastuksiin kylälästyen jo 1. 1. 1896 erosi, puolitoista vuotta tointa hoidettuaan. Esimiehen nuija siirtyy nyt mv. V. H. Holmströmin käsiin.

Kunnallislautakunnan esimiehen toimeen ryhtyi Kuggin jälkeen kanttori *F. N. Sandberg* (Santavuori) toimien lisäksi kaikkien rahastojen, lainajyvästön ym. hoitajana sekä toimittaen veronkannot aina v:sta 1887 v:een 1905, jolloin hän esimiestoimestaan erosi. Sen jälkeen ovatkin mainitut toimet joutuneet useam-

G. A. H. emän. F. N. Santavuori (Sandberg).

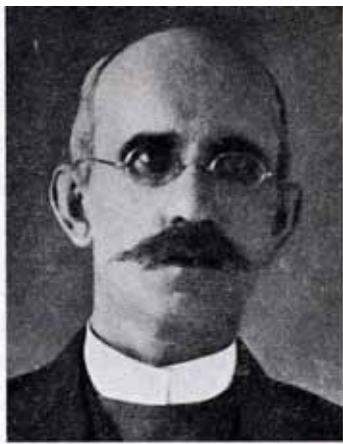
piin käsiin, ja kunnan rahastoita on hoitanut erityisesti valittu rahastonhoitaja.

V. *Holmströmin* esimies aika oli hiljaista juoksevien asiain hoitoa, mutta tammikuun 1 päivänä 1899 esimieheksi tulleen opettaja A. V. *Granqvistin* (Hakosalo) toimi aloittaa kouluolojen kehityskauden. Alakylän ja Ylikylän koulut rakennetaan, samoin Honkajärven. Tuorilaankin yritetään lujasti koulua, mutta ei siihen voitu suostua, »koska ei siellä oppilaita kuitenkaan jatkuvasti ole», niinkuin pöytäkirjaan on merkitty.

Kunta oli aikaisemmin jaettu koulupiireihin sillä edellytyksellä, että jokainen piiri rakentaisi itse koulunsa. Mutta jo Alakylän koulua suunniteltaessa huomattiin se käytännössä sopimattomaksi, ja päätös koulupiirijaosta kumottiin 1900, ennenkuin sen perusteella oli mitään toimeenpantu, ja päätettiin, että koulut tehdään »kunnan yhteisillä varoilla». Koulujen rakentamista jatketaan sitten 16. 3. 1903 valitun esimiehen kauppias *Julius Österbyn* aikana ja edelleen 31. 5. 1905 esimieheksi tulleen opettaja Juho Julius Pakkalan aikana. Paljon kokouksia ja komiteoita sekä rii-

V. H. Holmström.

A. V. Grankvist (Hakosalo).

telemistä ovat kouluhankkeet vaatineet. Vanhimmista kouluista on Lammelan koulupaikan määrääminen ollut riittäisin, ja rakennustoimissa Köörttilän koulu, jossa sovinto-oikeus on lopulta riitoja ratkonut.

V. 1906 tulevat päiväjärjestykseen jälleen köyhäinhoitoasiat. Väitetään, että kunta 17 piiriin jaettuna joutuu perin epätasaisesti ottamaan osaa köyhäinhoitorasitukseen, ja että lapsille ja muillekin vakinaista hoitoa tarvitseville ei sitä piirien puolesta kunnolla anneta. Ohjesääntöjä muutetaan ja paikataan, mutta ajan virta vie kunnan yhdeksi huoltoalueeksi muuttamista kohden. Marrask. 18. pñä 1906 kuntakokous antoi kunnallislautakunnalle tehtäväksi ehdotuksen piiriin poistamiseksi. Ehdotus käsiteltiin joulukuun 30. pñä 1907, ja kuntakokous päätti silloin miltei yksimielisesti poistaa piiriin tammikuun 1. pñä 1909. Joulukuun 18. pñä 1908 valittiin ensimmäinen köyhäinhoitolautakunta (8 piiriä, jäsen kustakin). Esimieheksi tuli kanttori Santavuori ja varalle mv. F. F. Kouhi. Näin oli tämä huomattava parannus yksimielisesti toimeenpantuna. Mutta vanha merikarvialainen ajatus

*Julius Österby.**J. J. Pahkala.*

»ollaan entisellään» alkoi pian nostaa päätään. Alettiin rettelöidä ja riidellä ja esiinnyttiin siinä määrin sopimattomasti koeteltua ja kunnollista kuntakokouksen esimestä Pahkalaa kohtaan, että hän 29. 12. 1913 erosi toimestaan. Puheenjohtajaksi valittiin kauppias H. *Virtapuro*, jolle toimen hoitaminen kävi ylivoimaiseksi. Kesäkuun 13 p:nä 1914 valittiin puheenjohtajaksi mv. K. V. *Dahlroos* (Lehtojoki), jonka tehtäväksi sitten joutui asiain lopullinen selvittely.

Erikoisena piiri-ajajana esiintyi joukko Köörttilän asukkaiden opettaja O. A. Leväsen johdolla, jotka Haminaholman sahan silloin kuullessa heidän piiriinsä olivat tietoisia siitä, että heille sen vuoksi tulisi erikoisen pienet köyhäinhuutomaksut. Asiaa ajettiin harvinaisella kiihkolla ja kokouksissa esiinnyttiin häiriten ja räyhäävinä. Kuntakokouksessa kesäkuun 30. p:nä 1914, jossa pöytäkirjan mukaan käytti äänioikeuttaan 236 henkilöä esittäen edelleen 116 valtakirjaa, tehtiin päätös jakaa kunta uudelleen köyhäinhuotopiireihin. Läänin kuvernööri kumosi kuitenkin päätöksen, ja siitä alkaen on huoltotoimi ollut rauhallista työskentelyä. Myöhemmin, 1923—1927, on kunta varmistanut huoltotoimen rakenta-

*H. Virtapuro.**K. V. Lehtijoki (Dahlroos).*

maila kunnalliskodin sekä mielisairaalan, jotka Harjun tilalla ovat työtä antavan maatilán yhteydessä kehittymässä myöskin siihen, että osa menoista saadaan tilán tuloilla peitetyksi.

Satama tulolähteenä on kuntaa myös kiinnostanut. V. 1909 laadittiin erikoinen satamajärjestys maksutariffeineen, mutta J. V. Norrgårdin toiminimen valituksen johdosta koko järjestys kumottiin, »kun ei kunta, vaan yksityiset omistavat satama-alueen».

Säästöpankin aikaansaaminen on myöskin pitkäaikaisen työn tulos. Jo v. 1871 on sen perustaminen ollut ensi kerran esillä, mutta varovainen kunta siirtää asian vuodesta toiseen, ja vasta liki 40 vuoden valmistelujen jälkeen on kunta valmis joulukuun 4. pñä 1909 perustamaan säästöpankin myöntäen sitä varten 1000 mk.

Kun kunnilla oli oikeus kuntakokouksen ohella jättää osa asiain käsittelystä *kunnán valtuuston* päätettäväksi, ryhdyttiin Merikarviallakin sellaista valtuustoa puuhaamaan, sen jälkeen kuin oli huomattu kuntakokouksen tilapäisen osanottajajoukon aiheuttama päätöksién johdonmukaisuuden puute. *Valtuusto*

F. F. Kouhi.

A. Rosnell.

perustettiin lopullisesti kuntakokouksessa syyskuun 29. p:nä 1911 rajunlaisen puoluetistelun merkeissä. Jäsenten vaali suoritettiin kuitenkin jo kompromissin valitessa, jolloin jäsenmäärä 33 jaettiin kolmelle esiintyneelle puolueelle tasan, eli 11 kullekin.

K. V. Dahlroosin esimieskausi sattui maailmansodan myrskyysiin vuosiin ja kesti vapaussodan yli, vuoden 1918 loppuun. Pöytäkirjoista näkyy mm., miten vaikeaa oli venäläisten vaatima lihan hankinta täällä olevalle sotaväelle. Vihdoin 1917 kaikenlaisten elintarpeitten ja työttömyyden ahdistassa alkoivat Merikarviallakin levottomat ainekset nostaa päätään ja kärjistää tilannetta. Varsinkin vuoden loppu ja 1918 alku olivat kunnan taloudelle korkeajännityksen aikaa. Rahaa ei tahtonut saada mistään ja huutavia tarpeita oli kosolti. Vaadittiin hätäaputöitä, ja sellaisina suoritettiin halonhakkuuta kunnan metsistä, joissa kurin puutteessa raiskausta tapahtui paljon. Maantietyöt olivat perin tuloksettomia lumen ja jään tähden. Ainoa näkyvä aikaansaannos oli kunnan laiturirakennuksen alkuunpano. Valmiiksi se ei silloin tullut. Tam-

*V. Pohjola.**J. O. Rikalainen.*

mikuun 25. pñä 1918 mellastava mieslauma kokoontui kunnanhuoneelle estäen valtuuston poistumisen kokouksestaan, ja pakoittaen sen vaatimiinsa palkkausmääriin, joita kunnan talous ei olisi kestänyt. Kuntakokous lainanhankkijana oli jo ennen säännöstellyt rahojen käytön. Onneksi moni päätös jäi vain paperille, kun vapaussota alkoi.

Vuoden 1918 kokousten pöytäkirjat koskevat vapaussodan ja elintarveasiain käsittelyä. Varsinkin elintarvelautakunta vaikeassa, miltei ylivoimaisessa tehtävässään ehti olla lukuisien vaihtelujen ja moitteiden alainen.

Itsenäisyytemme alkuvuosina alettiin kunnassa ripeä rakennustoiminta. Sairaalaan varten päätettiin rakentaa oma talo syyskuun 29. pñä 1919 ja lääkärin asunto huhtik. 3. pñä 1920. Molemmat pantiin ripeästi pystyyn ja melkein yhtä kyytiä kunnalliskoti ja mielisairaala. Hanketta toteuttivat kunnan silloin nimekkäimmät miehet K. V. Dahlroos puheenjohtajana ja jäsenenä F. F. Kouhi, J. Aitasalo ja V. Starck. Varsin monipuolisen harkinnan tulos oli

kunnalliskodin sijoittaminen Harjun tilalle. Aluksi ostettiin siihen tarkoitukseen Holmströmin talo Alakylässä ja nuorisoseuran omistama Suvantolan palsta rakennuksineen, jossa kunnalliskoti sijaitsikin noin 6 vuoden ajan. Sitten ostettiin Erkkilän talo, jonka avaralle tontille oli aikomus rakentaa uusi kunnalliskoti. Erkkilän rakennuksia käytettiin väliaikaisena mielisairaalana, mutta eräs hoidokki sytytti talon palamaan ja koko rakennusryhmä tuhoutui vuonna 1918. Harjun tilan uutta ja upeata päärakennusta käytettiin vapaussodan jälkeen tilapäisenä lastenkotina, mutta tulipalo tuhosi senkin syksyllä 1919. Ja vihdoin 6. 3. 1921 kunnanvaltuusto päätti rakennuttaa kunnalliskodin Harjun tontille, jossa jäljellä olevia talousrakennuksia ja tilan viljelyksiä katsottiin voitavan menestyksellä käyttää sekä kunnalliskodin että suunnitteilla olleen mielisairaalan työkykyisten potilaitten sopivana työmaana.

Vuonna 1928 valtuusto päätti rakennuttaa Kasalan ja Kuvaskankaan piireihin koulutalot. Kasalaan rakennettiinkin 1930 suurehko koulutalo, mutta Kuvaskankaalla alkoi sitkeä riita paikasta, jonka vihdoin 1935 Korkein Hallinto-Oikeus ratkaisi, mutta riidanhaluiset henkilöt saivat taas 23. 11. 1937 valtuuston muuttamaan koulupiirin rajoja ja näin muka uuden tilanteen synnyttyä hallinto-oikeuden päätöksen velvoituksen lakkaamaan. Huhtikuun 4. pñä 1931 valtuusto velvoitti johtokunnan tilaamaan Kouluhallituksesta mallipiirustuksen halvalla hinnalla saatavaa naisopettajan koulua varten. Vielä 1937 päätti valtuusto, että Kuvaskankaan ja Peipun koulut tehdään perättäisinä vuosina ja halpaan rakennustyyliin, koska kunnalla on vähän varoja. Mutta suunta muuttuu, ja 18. pñä maalisk. 1939 valtuusto kiireelliseksi julistaen hyväksyy rakennuspiirustukset ja samaa menettelytapaa noudattaen kesäk. 17. pñä saman koulun rakennusurakan. Kuin tuuleen oli hävinnyt kunnan köyhyys, ja yli 10-vuotisen riitelyn jälkeen rakennettiin kovalla hädällä upea kivitalo Kuvaskankaan koululle.

J. Viertola (Östberg).

O. A. Levänen.

Jonkinlaisena työttömyyden nimissä esiintulleena asiana on v:sta 1927 alkaen jatkuvasti kunnossapidetty ns. rantatietä ja yhä uudelleen ja uudelleen yritetty saada sitä kunnan huostaan. Vuosittain on lähetystö pariinkin erään ollut Helsingissä yrittämässä sitä valtion haltuun, mutta ilman tuloksia, ja tuskinpa se nykyisen tielain aikana onnistuukaan, vaan on tätä tärkeäksi läpikulkutieksi muodostunutta tietä hoidettava edelleen tilapäisillä apurahoilla.

Vuonna 1931 alkoi työttömyyttä ja pulaa ilmetä kunnan alueella. Häätäputoinä valtion varoilla ryhdyttiin rakentamaan Tuorilasta Satamaan johtavaa maantietä II luokan tieksi. Kustannusarvio oli yli 1 miljoona markkaa. Ja samaan summaan nousi valtion toimesta Merikarvian satamaan johtavan laivaväylän syventäminen, joka niinikään suoritettiin hätäaputoinä.

Yhtenä tämän ajan työttömyyttä poistavana yrityksenä on vuosien 1932—37 aikana Harjun tilalle myönnetty huomattavia rahakeriä uudisraivauksiin, joissa pahimman työttömyyden aikana kunnalliskodin työvoiman ohella käytettiin myöskin palkattua työvoimaa, ja Harjun tilalle onkin huoltolautakunnan esimiehen mv. Arvid Tommilan aikana ja työnjohtaja Frans Mattilan suunnitelmien

mukaan syntynyt kauniita suoraviivaisia viljelysmaita hyvine teineen. Erikoisen maininnan ansaitsevat raivauksilta nostetuista kivistä rakennetut kilometrimääriin nousevat kiviaidat, jotka vastaista hyötyä silmällä pitäen on pystytetty viljelysten ympärille.

1930-luvulla kunnallisverojen kanto on toimitettu kolmessa erässä, joten maksun on voinut suorittaa tekemällä pienemmän loven omaan leipäänsä. Sittenkin on veropoistoja vv. 1936—38 tehty huomattavasti. Tuntuu siltä, kuin maksuja olisi tahdottu laiminlyödä. On puuttunut yhteisen vastuun tuntoa.

Vuoden 1934 aikana rakennettiin Koittankosken piiriin supistetulle koululle oma talo. Koulujen kattamista tulenkestävällä aineella on valtuusto viime vuosina harrastanut. V. 1937 katettiin Sataman koulu galvanoidulla peltillä ja Tuorilan koulun rakennukset sementtitiilillä v. 1938. Myöskin sairaala ja lääkärintalo on varustettu tulenkestävillä katoilla ja kaikki nämä rakennukset laudoitettu ja maalattu siistiin kuntoon.

Aivankuin itsestään herää kysymys, onnistuttiinko noiden elettyjen 75 vuoden kuluessa keskuudessamme kerätyillä miljoonilla saamaan aikaan mitään säästöä? Ennen viime sotia, vuoden 1938 kunnalliskertomuksen mukaan oli kunnan taloudellinen asema seuraava:

Kunnan koko omaisuus 7.264.146: 45. Tästä summasta tuli koulujen osalle 660.700: —, kunnalliskoti ja mielisairaala tekivät 990.000: —, terveydenhoitoon varatut rakennukset 558.800: — ja kunnanhuone ym. pienemmät kiinteistöt 225.000: —. Loppuosan muodostivat irtaimistot ja eri rahastojen säästöt. Velkoja oli yhteensä 1.788.727: 27, joten siis puhdas omaisuus oli vuoden 1938 lopussa 5.475.419: 45. Tällaisen pääoman olimme onnistuneet keräämään yli sen, mitä vuosittain juokseviin menoihin on käytetty.

Erikoisen tuottavan omaisuuden erän muodostavat kunnan omistamat maatilat. Kun seuraa kunnan tilityksiä, huomaa, että

J. H. Mäkipuro 38—.

P. Kyläkoski.

varsinkin v:n 1927 jälkeen on kunnan metsistä saatu merkittäviä tuloja, ei ainoastaan suoranaisten myyntien muodossa, vaan myös siten, että rakennuspuita on hakattu ainakin yli 200.000 mk arvosta eri tarkoituksiin. Halonhakkuut kunnan laitosten tarpeiksi edustavat kunnioitettavia summia, sitäkin suuremmalla syyllä, kun ne on saatu pääasiassa puhdistushakkuilla metsien puuvaras-tolta hävittämättä. Ainoastaan Honkajärven koulutalon metsässä on hakkuu ollut leimuusta poikkeava.

Suuren työn kuntamme tilattoman väestön asunnon ja maan saannin helpottamiseksi on asutuslautakunta suorittanut. Sen myöntämien satoihin tuhansiin nousevien lainojen turvin oman tilan ja oman kodin yrityksiä on kunnan alueelle syntynyt lukui-sasti. Erikoisesti kiinnostaa huomioitsijaa se asia, että kuntamme väkiluku jo pitemmän ajan on ollut laskemassa, kun asuntojen luku taas samaan aikaan on tuntuvasti lisääntynyt. Ei voine pää-tyä muuhun tulokseen kuin siihen, että asunto-olot 1930-luvulla ovat olleet paljon tilavammat kuin aikaisemmin. Kunnan johta-vien miesten huomiota täytyy kiinnittää siihen, että laajat kuiva-

tukset ovat tuoneet paljon uutta viljelyskelpoista maata ja että asukasluvun ja asuntojen nousu olisi terveen kehityksen mukaista. Asutuslautakunnan esimiehinä ovat olleet J. Syrjäsallo, I. Kalevala, A. Hakosalo ja pitemmän ajan T. J. Veikkola.

Syvimmän vaon kunnallisen toiminnan saralle ovat vuoden 1918 jälkeen jättäneet mv. F. F. Kouhi, J. O. Riikalainen, Jussi Viertola, K. V. Lehtojoki, Arvid Tommila, T. J. Veikkola, Julius Aitasalo ja Väinö Mattila, opettajat O. A. Levänen ja A. Hakosalo, työm. J. Kalliomäki ja kalastaja H. Mäkilehto, joilla kaikilla on Merikarvian kunnan hyväksi suorittamansa pitkä ja monipuolinen työ määrä. Osa heistä on jo poistunut suureen tuntemattomaan toisten yhä jatkaessa työtään.

KUNTAKOKOUKSEN ESIMIEHET.

Antti Ahlström, mv., ast. toim. 1/12 1868.

Gustaf Nyholm, kirkkoh., ast. toim. 1/12 1871.

J. F. Leineberg, kansak.op., ast. toim. 7/8 1877.

Viktor Kluuussi, mv., ast. toim. 7/3 1889.

J. F. Leineberg, kansak.op., ast. toim. 7/3 1892.

G. A. Heman, rovasti, ast. toim. 1/6 1894.

V. H. Holmström, mv., ast. toim. 1/1 1896.

A. V. Granqvist (Hakosalo), kansak. op., ast. toim. 1/1 1899.

Julius Österby, kaup., ast. toim. 16/3 1903.

Juho Julius Pahkala, kansak. op. ast. toim. 31/5 1905.

Herman Virtapuro, kaup., ast. toim. 29/12 1913.

K. V. Dahlroos (Lehtojoki), ast. toim. 1914 ja oli toimessa siksi, kunnes kuntakokoukset v. 1918 loputtua päättyivät.

KUKTAKOKOUKSEN VARAESIMIEHET.

Johan Norrgård, mv., ast. toim. 1/12 1868.

Henrik Nordlund, kirkonvart., ast. toim. 1/12 1871.

F. V. Kustafsson, kaup., ast. toim. 7/3 1877.

H. Munck, räätäli, ast. toim. 7/3 1881.

E. Österby, kaup., ast. toim. 7/3 1883.

F. N. Sandberg (Santavuori), lukkari, ast. toim. 7/3 1886.

Viktor Kluuussi, mv., ast. toim. 14/3 1887.

F. Eerik Rosnell, mv., ast. toim. 7/3 1889.

J. J. Pakkala, kansak.op., ast. toim. 1/1 1905.	Vilho Laiho, räätäli, ast. toim. 17/1 1908.
Iisak Virtanen, puuseppä, ast. toim. 1/7 1905.	Aug. Huhtinen, apteekkari, ast. toim. 1/1 1917, olleen toimessa v. 1918 loppuun.
J. O. Rikalainen, mv., ast. toim. 1/1 1908.	

KUNNALLISLAUTAKUNNAN ESIMIEHET.

Juho Kuggi, mv., ast. toim. 1/12 1868.	A. V. Hakosalo, kansak.op., ast. toim. 1/1 1917.
F. N. Santavuori, lukkari, ast. toim. 1/1 1887.	Artturi Rosnell, mv., ast. toim. 1/8 1918.
A. V. Hakosalo, kansak.op., ast. toim. 1/7 1905.	Jussi Viertola, mv., ast. toim. 1/1 1919—33.
J. O. Rikalainen, mv., ast. toim. 20/7 1908.	J. O. Rikalainen, mv., ast. toim. 1/1 1934—38.
A. V. Hakosalo, kansak.op., ast. toim. 13/8 1912.	J. H. Mäkipuro, mv., ast. toim. 1/6 1938 ja edelleen 1940.
F. F. Kouhi, mv., ast. toim. 1/1 1914.	

KUNNALLISLAUTAKUNNAN VARAESIMIEHET.

Juho Ahlström, mv., ast. toim. 1/12 1868.	F. Eerik Rosnell, mv., ast. toim. 1/1 1908.
Juho Uusitalo, mv., ast. toim. 1/1 1872.	Eelis Toukola, kauppias, ast. toim. 11/11 1916.
E. Österby, kauppias, ast. toim. 1/1 1881.	F. F. Kouhi, mv., ast. toim. 1/1 1919.
Robert Österby, mv., ast. toim. 1/1 1884.	J. O. Rikalainen, mv., ast. toim. 1/1 1931.
K-E. Vesanen, nahkuri, ast. toim. 1/1 1902.	Arvid Tommila, mv., ast. toim. 1/1 1934 ja edelleen vuoteen 1940.

KUNNANVALTUUSTON PUHEENJOHTAJAT.

Rinnan kuntakokouksen kanssa 1912—1918.

J. J. Pakkala, kansak.op., ast. toim. 1/1 1912.	O. A. Levänen, kansak.op., ast. toim. 1/1 1916.
Vilho Laiho, räätäli, ast. toim. 1/1 1914.	J. O. Rikalainen, mv., ast. toim. 1/1 1917—18.
Akseli Hakosalo, op., ast. toim. 1/1 1915.	

KUNNANVALTUUSTON VARAPUHEENJOHTAJAT.

1912—1918.

1/1 1912 A. V. Hakosalo, kansak.op.	29/1 1916 K-E. Vesanen, nahkuri.
1/1 1913—14 Herman Virtapuro, kaup.	3/7 1916 H-E. Vegelius, rovasti.
1/1 1915 O. A. Levänen, kansak.op.	1/1 1917 Herman Virtapuro, kaup.
1/1 1916 J. J. Pakkala, kansak.op.	30/4 1917—18 Vilho Laiho, räätäli.

KUNNANVALTUUSTON PUHEENJOHTAJAT.

1/1 1919 alkaen.

1/1 1919 A. V. Hakosalo, kansak.op.	1/1 1925—26 K. V. Lehtojoki, mv.
1/1 1920—21 Ville Pohjola, työmies.	1/1 1927—28 O. A. Levänen, kansak.op.
22/11 1921 O. A. Levänen, kansak.-op,	1/1 1929—30 K. V. Lehtojoki, mv.
1/1 1922 J. O. Rikalainen, mv.	1/1 1931—38 O. A. Levänen.
1/1 1923—24 O. A. Levänen, kansak.op.	1/1 1939—40 P. Kyläkoski, op.

KUNNANVALTUUSTON VARAPUHEENJOHTAJAT.

Ville Pohjola 1/1 1919.	P. Kyläkoski, kansak.op., 1/1 1931—34.
A. Järvisalo, mv., 1/1 1920.	O. Pitkäranta, mv., 1/1 1935—36.
O. A. Levänen, kansak.op. 1/1 1921.	O. A. Levänen, kansak.op., 1/1 1939.
Arvid Tommila, mv., 22/11 1921.	Lauri Perähannu 17/1 1939.
Eemil Nieminen, kaup.joht. 1/1 1922.	
J. Kalliomäki, työm. 14/10 1922—30.	

Vuodesta 1916 on erityinen kunnankirjuri ollut vakinaisesti kunnan palveluksessa. Tointa ovat hoitaneet op. J. J. Pakkala, A. Hakosalo ja P. Kyläkoski, mv. Artturi Rosnell ja vuodesta 1922 alkaen kunnankirjuri Hemminki Hakasalo.

Kunnassa toimivat kansakoulut ovat saaneet oman koulutalon seuraavassa järjestyksessä:

Ylikylän koulu 1897, Alakylän koulu 1902, Kөөrtilän koulu 1904, Riispyyn koulu 1907, Honkajärven koulu 1908, Lauttijärven koulu 1910, Lamellan koulu 1914, Tuorilan koulu 1918, Sataman koulu 1924, Kasalan koulu 1930, Koittankosken koulu 1934, Kuvaskankaan koulu 1939. Peipussa on koulu vuokrahuneissa.

Kunnan koulujen lisäksi toimii täällä kauppaneuvos A. Ahlströmin lahjavarojen turvin kaksiopettajainen koulu Ylikylässä, ja Kasalassa yksityisten ylläpitämänä ruotsinkielinen kansakoulu.

SISÄLLYS:

Edwin Linkomies: Satakunta-talon synty.	3
V. Horelli: Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus Satakunnassa vv. 1936—1950.	11
Erik Erämetsä: Laaksolan kulttuurikoti 1919—1950 . .	24
Jalmari Jaakkola: Piispa Henrikin ihmeretki	57
Pertti Virtaranta: Satakunnan paikannimiä III	88
Niilo Valonen: Siihirsi	123
Mauno Jokipii: Saastamalan vaskiteollisuudesta	135
Pentti Papunen: Peltoaloista Ylä-Saastamalassa kreivin aikaan	160
Lempi Ahla: Mikkeli Jaakonpoika Krouvila	172
L. I. Kaukamaa: Rauman puutavarakaupasta 1800-luvun alkupuoliskolla	193
Jouko Levanto: Merikarvialaista talonpoikaispurjehdusta	211
K. V. Lehtojoki: Piirteitä Merikarvian kunnallisesta elämästä ja toimihenkilöistä vv. 1865—1940.	225

